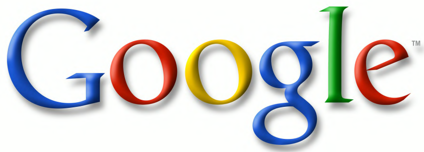
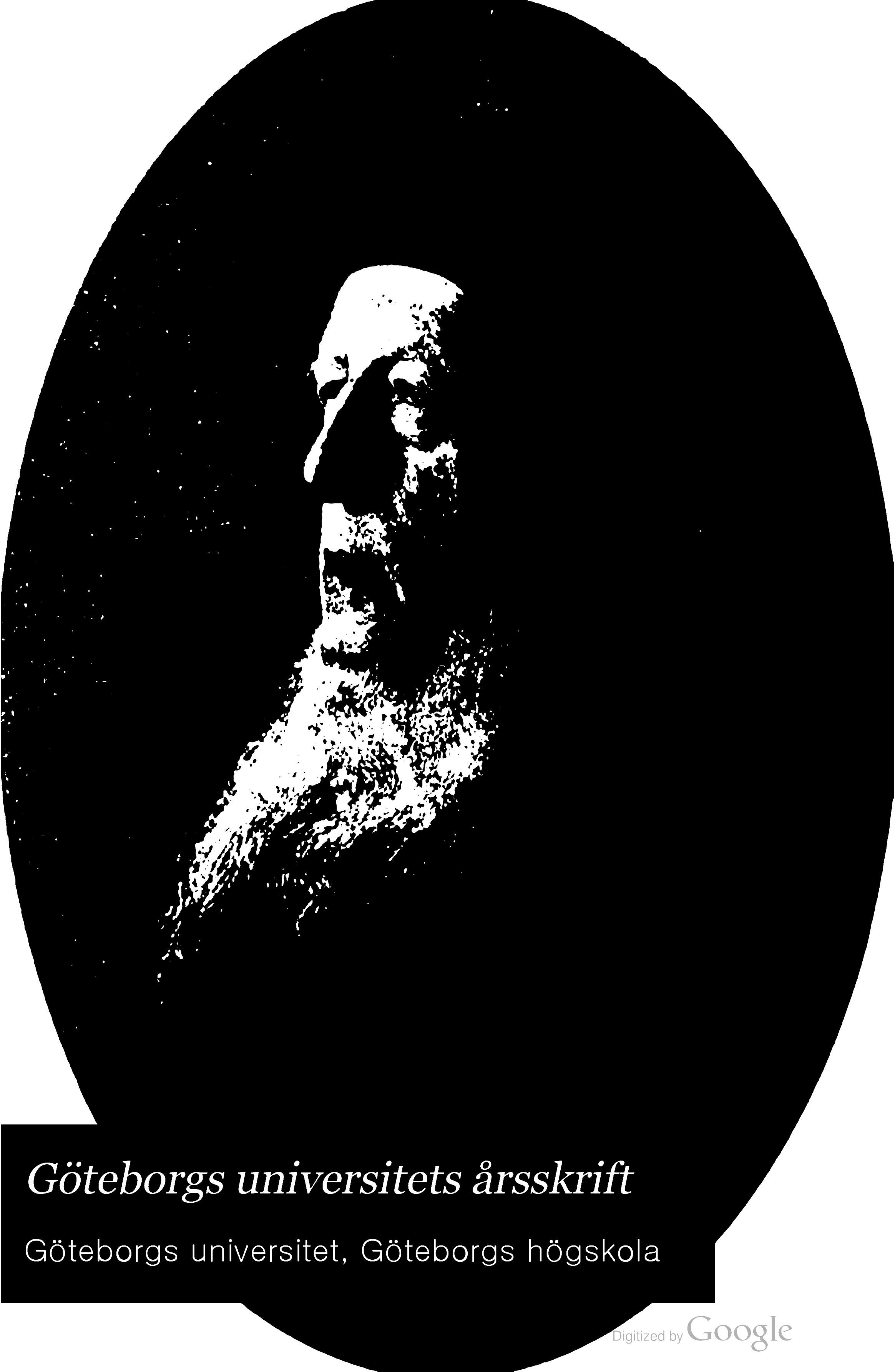

Göteborgs universitets årsskrift

Göteborgs universitet, Göteborgs högskola

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS

ÅRSSKRIFT

BAND XIII

1907.

UTGIFVEN PÅ BEKOSTNAD AF HÖGSKOLANS
GUSTAF-ADOLFSFOND

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS

ÅRSSKRIFT

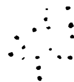
BAND XIII

1907.

UTGIFVEN PÅ BEKOSTNAD AF HÖGSKOLANS
GUSTAF-ADOLFSFOND

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

Göteborg 1908
Wald. Zachrissons Boktryckeri A.-B

INNEHÅLL:

BAKKANTINNORNA

SORGESPEL AF

EURIPIDES

I SVENSK TOLKNING

AF

JOHANNES PAULSON

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1907

KARL JOHAN WARBURG

tillägnas

efterföljande lilla skrift

Enligt forntida litterär tradition anknötos Greklands tre stora tragiska skalder, Aiskhylos, Sophokles och Euripides, hvar för sig med ett viktigt biografiskt datum till Greklands lysande seger i sundet vid Salamis öfver persernas flotta år 480 f. Kr. Aiskhylos skall den dagen som man hafva stått i de kämpandes led, Sophokles skall som yngling hafva anfört den kor af gossar, som sjöng segersången vid fästen efter segern, och Euripides skall på den dagen hafva blifvit född till världen. Forntiden älskade att genom en sådan förknippning af data bringa kulturellt befryndade män i tidlig beröring med hvarandra. Vi kunna icke anse denna uppgift för till fullo intygad historia. Särskildt hvad den siste i det tragiska klöfverbladet beträffar, anses den vara tvifvelaktig. Somliga hålla före att bättre skäl tala för att Euripides var född några år tidigare.

Hvad Euripides' familjeförhållanden beträffar, veta vi icke mycket om dem. Därest vi fästa tilltro till de smädelser mot Euripides, hvilka utgöra en god del af den aristofaneiska komediens innehåll, tillhörde han genom födseln den ekonomiska och sociala underklassen: hans fader skall hafva drifvit någon slags köpenskap, och äfven hans moder skall hafva drifvit affärer, nämligen såsom grönsaksmånglerska, men dessa uppgifter förtjäna ingen tilltro. Det gifves också drag i traditionen, som tyda på att Euripides genom börden tillhörde en ansedd familj.

Euripides lif infaller under en brytningstid i den grekiska kulturen. Filosoferna hade redan länge öfvat tanken på lösningen af de problem, hvilka liksom af sig själfva inställa sig för den vaknande människoanden. Men dessa problems lösning hade dittills icke intresserat vidare kretsar. Nu uppträdde, under senare hälften af det femte förkristna århundradet, sofisterna och predikade på gator och torg läror, enligt hvilka det var tillåtet att ställa i tvifvelsmål hvad som dit-

tills ansetts såsom det vissaste af allt. Stodo redan dessa läror i och för sig själfva i motsats till nedärfd religiös åskådning och syntes de genom sina konsekvenser kunna rubba själfva grundvalarna för samhällslifvet, så öfverdrefs, såsom alltid plägar ske, deras farlighet mångdubbelt af dem, som reste sig till skydd för det hotade gamla. Euripides var nu i hög grad påvärkad af den nya tidens anda, och hans skådespel predika ofta oförbehållsamt dess läror — och så kom det sig, att han, jämte Sokrates (och Kleon), blef den af komedien mest smädade i det samtida Atén.

Euripides kunde som tragiker icke glädja sig åt någon snabb framgång. Första platsen i den tragiska täflingen tillerkändes honom först år 441, då han sannolikt redan stod i sin ålders femte decennium. Han vann under sin lifstid ytterligare endast trenne gånger första priset. Han fick eljest stanna i andra rummet och ofta till och med i tredje. Först efter sin död vann han sin femte tragiska seger — och det genom den tragedi, som följer här nedan i öfversättning. Dess uppförande i Atén ombesörjdes af hans liknämnde brorson. Han har alltså hemburit endast få segrar, om vi jämföra honom med hans båda stora föregångare; ty efter traditionen segrade Aiskhylos öfver sina medtäflare tretton gånger, eller med minst halfva antalet af sina tetralogier, och Sophokles aderton gånger, eller likaledes mer än halfva antalet gånger, han del tog i täflingen.[1]

Euripides älskade varmt sin fosterbygd Atén. Det är för mycket sagdt att all hans diktning var en hymn till dess ära, men i hans tragedier påträffa vi ofta ställen, hvilka ingen annan uppgift ha än att förhärliga Atén och dess traditioner. Men hans stoft kom icke att hvila i Attikas jord. Under Euripides sista tid lefde i Pella i Makedonien en furste vid namn Arkhelaos. Denne furste fullföljde energiskt det makedoniska furstehusets gamla plan, att för den makedoniska staten vinna hemortsrätt bland Greklands stammar genom att göra sig till

[1] Äfven högre siffror uppgifvas, men de torde vara att förklara ur medräkning af segrar, som vunnits efter de stora tragiska mästarnas död med deras stycken.

godo grekisk kultur. I sådant syfte kallade han till sitt hof grekiska konstnärer och lärde, och år 408 lät han utgå en inbjudan till Euripides att komma som gäst till hofvet i Pella. Vi känna icke de skäl, som förmådde den mer än sjuttioårige Euripides att hörsamma denna inbjudan. Han kan ha påverkats af den i det hela tryckta stämningen i Atén under det peloponnesiska krigets sista år, och hans stigande popularitet som tragiker var kanske icke tillräcklig för att heltförtaga den bitterhet, komediens upprepade anfall voro ägnade att alstra i hans sinne. Föga troligt är att han lockats till Makedonien af böjelse att sola sig i den furstliga nåden, eller att han undflytt Atén, emedan den långt drifna demokratien misshagade honom. Emellertid låter hans häcklare, Aristophanes, honom förstå att han inte skall tala allt för högt om sina demokratiska sympatier; därtill trifdes han för väl i umgänget med konungar. — Euripides vistelse vid hofvet i Pella blef emellertid icke långvarig. Under en resa i Arkhelaos följe dog han redan år 406 i Arethusa, nära Amphipolis, och där fick han sin graf. Atenarne anhöllo förgäfves att få urnan med hans aska till den stad, hvilken han som få hedrat med sin diktning. Men de reste åt honom en minnesvård, en. s. k. »tomgraf» (kenotaphion); men den bästa vården öfver sitt minne har han själf satt sig genom sina skådespel, af hvilka aderton förvarats till våra dagar, och bland dessa anses *Bakkantinnorna*, som behandla ett ämne ur Dionysosmyten, intaga ett af de främsta rummen.

* * *

Dionysosmyten, som sedermera företer en så rik förgrening, visar hos den äldste af Greklands skalder, Homeros, endast få och svaga spår. Därutaf kan man sluta till att denna myt icke hör med till det samfällda indoeuropeiska arfvegodset. Hvar denna guds kult en gång först trädt i dagen, känner man icke. Den utbildade myten själf har alltför många uppgifter därom. Troligen kunna Trakiens och Frygiens landsändar med någon rätt göra anspråk på att vara dess hemort — ett anspråk, som icke motsäges af Dionysoskultens orgiastiska karaktär. Enligt den tragedi, om hvilken vår framställning

här rör sig, var det beotiska Tebe Dionysoskultens vagga. Myten låter nämligen guden vara född i denna stad, ett drag, som kan omsättas i den satsen, att kulten där haft sin begynnelse. Den möjligheten är icke utesluten, att myten ursprungligen åsyftat ett annat Tebe än det beotiska, änskönt — naturligt nog och icke utan analogi — grekerna identifierade mytens Tebe med den stad af samma namn, som låg inom deras egna gränser. Ett flertal orter buro för öfrigt namnet Tebe. — Å andra sidan säges det uttryckligen i sorgespelet, att Dionysoskulten anträdt sitt segertåg genom Asiens länder ut ifrån Lydien och Frygien, och det är från Lydien den främling kommit, som i Tebe vill införa den nya kulten. — Uppgiften att den späde Dionysos lämnats i nyseiska nymfers vård ger ingen ledning för slutsatser rörande kultens uppkomstort, ty en mängd ställen — minst till dussinet fullt — buro namnet Nysa. Vi kunna alltså icke säga något med visshet om kultens ursprungliga hemland, och vi kunna det icke heller om Dionysosmytens ursprungliga innehåll. Måhända har Dionysos i myten så småningom utvecklats till en gud för växtligheten öfver hufvud, hvarvid det låter tänka sig att drufvan, såsom växtlifvets ädlaste produkt, blifvit representant för guden, och guden särskildt kommit att firas såsom »drufvans gud». Huru som hälst, har Dionysosmyten sina rötter djupt i det primitiva naturlifvet.

Den gren af myten, som behandlas i Euripides tragedi »Bakkantinnorna», har följande innehåll:

Zeus älskade Semele, dotter till Kadmos, den sidoniske grundläggaren af Tebes stad. På den svartsjuka Heras inrådan bad Semele sin älskare, att hon skulle få se honom i all hans makt och härlighet. Zeus villfor hennes bön, men han uppenbarade sig i åska och blixt, hvarvid Semele dödades af blixten och födde därvid för tidigt det foster, hon bar under bröstet. Hennes systrar Agave, Autonoe och Ino vägrade att tro på fostrets gudabörd och så äfven Pentheus, Agaves son, åt hvilken den åldrige Kadmos öfverlämnat konungamakten i Tebe. Dessa straffas för sin otro af guden. Låtom oss se till, huru detta mytens innehåll närmare utformas af skalden i hans tragedi.

Tragedien börjar med en *prolog* (vv. 1—63). Med prolog (prologos) betecknas den del af ett skådespel, som går före korens första uppträdande. Denna prolog har till uppgift, att orientera åskådarna i skådespelets innehåll — en uppgift, som af olika skalder och på olika tider fullgöres på olika sätt. Här är prologen lagd i guden Dionysos egen mun. Han har dock här aflagt sin gudom och uppträder i mänsklig gestalt, förmodligen klädd i Bakkoskultens insignier, bland hvilka de förnämsta voro hjortkalfshuden, murgrönskransen och i handen en tyrs eller staf. Han vidrör här sin egen börd och hvad därmed står i sammanhang (vv. 1—12), öfvergår därefter till en framställning af det segertåg, hans kult gjort genom Asiens länder, samt förtäljer att han kommit till Tebe för att med makt förmå dem, som icke tro på hans gudom, att annamma honom (vv. 13—54), hvarefter han vänder sig till bakkanterna, som utgöra hans följe och bilda koren i skådespelet, liksom också skådespelet efter dem har sitt namn måhända äfven så väl som efter de i sorgespelet uppträdande bakkantiska rollerna.[1] Han uppmanar dem att framför palatset i Tebe »slå sin tamburin», d. v. s. utföra de sånger och danser, som ålågo koren (vv. 55—63).

Efter prologens slut fortgår skådespelet i omväxlande *korpartier* och *dialogpartier*. Korpartierna afdela dialogen i hvad jag här kallar dialogakter (se nedan).

Efter prologen alltså föredrager koren sin första sång, *parodos*, eller »inmarschsång». Efter en häntydan i *första strofparet* (vv. 64—71) på kultdeltagarnas orgiastiska hänförelse, prisas i *andra strofen* (vv. 72—87) dens sällhet, som helt viger sig åt Bromios, hvarefter koren i *andra motstrofen* öfvergår till berättelsen om Dionysos förtidiga börd, och huru Zeus räddar honom genom att sy in honom i sin länd, där den späde får nytt modersköte, till dess tiden är fullbordad för hans värkliga födelse (vv. 88—103). *Tredje strofen* (vv. 104—118) innehåller en uppmaning till Tebe, »Semeles fosterstad», att deltaga i Bakkhosorgierna, och *tredje motstrofen* (vv. 119—134) prisar Kreta som Zeus födelseort och berättar sägnen om kory-

[1] Dock är koren i sorgespelet i det hela så passiv, att vid styckets namngifning föga afseende torde fästats vid densamma.

banternas uppfinning af pukan. Därefter följer en *epod* eller sång, som afslutar de lyriska partierna, utan att, som de, vara uppdelad i strof och motstrof (vv. 135—169). Denna epod skildrar tiasotens eller Bakkhosfirarens orgiastiska samlif med naturen, samt innehåller korens uppmaning till sig själf att med yster glädje störta sig in i Bakkhosorgierna.

Därefter följer fr. o. m. v. 170 den första *dialogakten*.[1] Den öppnas därmed, att Teiresias söker Kadmos. De båda gamle ha öfverenskommit att, trots sina år och sin skröplighet, gemensamt deltaga i Bakkhosfirandet (vv. 170—214). — Här kan man icke undgå att göra den anmärkningen, att Teiresiasgestalten egentligen helt och hållet faller utanför Dionysosmytens råmärken. Skälet, hvarför Euripides inför den gamle siarens gestalt i kretsen af Bakkhosmyten närstående personer, är väl intet annat än det, att Teiresias hörde med till Tebes äldre sagohäfd och såsom sådan var en populär figur. Han och den åldrige Kadmos utgöra s. a. s. portalfigurer, hvilka läsaren måste passera, innan han inträder i själfva dramats högtidssal. Men sedan skalden kommit att i sitt drama upptaga Teiresias, får han, som vi strax skola se, användning för den blinde vise, då det gäller att stilla Pentheus vrede mot Dionysos och dem, som följa honom. Någon egentlig betydelse för konfliktens vare sig knytande eller lösande har Teiresias icke.[2] Dock varder Pentheus förhärdelse starkare betonad, då han visar sig otillgänglig äfven för de skäl, en Teiresias kan hafva att framdraga.

Där Teiresias eljest uppträder inom dramat, plägar han såsom blind hafva en ledsagare. Så synes icke vara fallet här. Euripides har dristat att låta den blinde vägleda sig själf. Han har därmed vunnit möjligheten att realisera den sentimentalt rörande scenen med de båda gamle, som hjälpa hvar-

[1] Med detta ord har jag velat återge det grekiska »epeisodion», i tanke att det för en eventuell läsare, som icke känner det grekiska dramats byggning eller terminologi, skall ge en något så när klar föreställning om de episodiska partiernas tekniska betydelse i tragedien.

[2] Vi se Teiresias och Kadmos i sällskap begifva sig till fästplatsen, men Kadmos vänder ensam tillbaka.

andra under vandringen till Bakkhosfästen, i det att den ene s. a. s. levererar kroppsstyrkan, den andre seendet.

Scenen emellan de båda åldrige, Kadmos och Teiresias, afbrytes af Pentheus, som rusar in på orkestran, upptänd af vrede öfver det ofog, som den lydiske främlingen, d. v. s. Dionysos, anstiftat i staden under Pentheus frånvaro. Under föregifvande att de skola fira Bakkhos fäst, har han lockat Tebes kvinnor, både gamla och unga, att bringa offer åt Aphrodite (vv. 215—246). Först sedan han gifvit utlopp åt sin vrede, varseblir han de båda gubbarna, klädda i Bakkhosfirarnas fästdräkt. Han bjuder dem »skaka murgrönskransen af», och särskildt Teiresias intresse för den nya kulten tillskrifver han de mest egoistiska motiv:

att mer vinning få
För tydningen af offereld och fåglars flykt.

(vv. 248—262). Koren infaller (vv. 263—265) med en stillsam varning till Pentheus, hvarefter Teiresias (vv. 266—313) talar den nye gudens sak: Demeter närer de dödlige med jordens frukter; Semeles son har funnit drufvan och all den glädje, som följer med njutandet af hennes saft. Han förklarar äfven meningen med myten, att guden blifvit sömmad in i Zeus länd. Han slutar med en inträngande maning till Pentheus att mottaga i sitt land guden, som en gång skall blifva väldig i Hellas. Teiresias tillskrifver Pentheus motstånd mot gudens kult hans egen oförbätterliga ondska. Här kommer alltså Teiresiasrollen väl till pass i dramats ekonomi (vv. 314—327). Koren uttalar sin tillslutning till Teiresias tal (vv. 328—329), hvarefter Kadmos i ett något kälkborgerligt resonnemang framhåller — här spårar man måhända någon ironi hos skalden — att där i alla fall inte kan vara någon risk vid att antaga Dionysos vara gud. Det vore ju onekligen en heder för familjen att räkna så nära släkt med en gud (vv. 330—342). Dialogakten afslutas med repliker af Pentheus, som sänder en tjänare att rifva ner Teiresias offeraltare, och andra att gripa den lydiske främlingen, samt af Teiresias, som i en ädel replik uppmanar Kadmos att, huru vildsint än Pentheus är, förena sig med honom, Teiresias, i bön att intet ondt måtte vederfaras Pentheus

eller staden, hvarefter han uttalar sin ängslan för att Pentheus gärningar komma att bringa ofärd öfver Kadmos hus (vv. 343—369).

Vi se alltså striden mellan Pentheus och Dionysos börja. Att Pentheus skall till sist ligga under i denna ojämna strid är självklart, men guden söker icke strid. Fastmera låter han genom Teiresias Pentheus mottaga den första maningen att icke kämpa mot guden, och den blinde siaren är här, som äfven eljest, där han uppträder, gudarnas, den eviga vishetens språkrör. Men Pentheus är blind i sin vrede och därför vänder han den maning, som vill föra honom in på rätta vägar, sig till förhärdelse.

Härefter följer det *första stasimon*, eller den första sång koren föredrager, efter det den intagit sin plats på orkestran *Första strofen* (vv. 370—385) ger uttryck åt korens fasa öfver Pentheus fräckhet mot Dionysos, »goda gåfvors herre». *Första motstrofen* (vv. 386—401) prisar, i motsats till all tygellöshet, det lif, som föres i eftertänksamt lugn. Gudarna skåda allt. Förvetenhet, som ej känner tankens gränser, är icke vishet. *Andra strofen* (vv. 402—416) ger uttryck åt korens känsla af beklämdhet under den situation, som utvecklat sig. Den önskar sig bort till andra bygder, där kärlekens och sångens makter råda. *Andra* motstrofen (vv. 417—432) prisar Dionysos för hvad han skänker människorna — den arme så väl som den rike — af lifvets glädje och slutar med uttalandet att den vill afhålla sig från all förmäten klokskap och nöja sig med att i enfald hålla för sannt hvad mängden tror.

Andra dialogakten börjar med v. 434. Drabanterna öfverlämna åt Pentheus den fångne Dionysos och lofprisa den villighet, med hvilken han lät sig gripas. På samma gång bringa de underrättelsen, att de i statsfängelset inspärrade bakkanterna sluppit ut och ilat bort. Repliken afslutas med en maning till Pentheus att själf rannsaka om de undergärningar, som följa den lydiske främlingen. Pentheus vänder sig till Dionysos och prisar hans skönhet, som är ägnad att göra intryck på kvinnor. Replikväxlingen öfvergår till en s. k. stikomyti eller sådant dialogparti, där hvarje replik omfattar en vers. Stikomytin ger uttryck åt Pentheus och Dionysos olika ställ-

ning till den nye gudens kult och slutar med att Pentheus låter binda Dionysos i ett mörkt stall (vv. 434—518).

Äfven i denna dialogakt mottager Pentheus en maning att betänka sig, innan han kastar sig i strid med guden. Denna maning får han dels i stikomytien med Dionysos, i hvilken han afgjordt ligger under, dels och kanske framför allt i hvad drabanten har att berätta om den lydiske främlingens undergärningar.

I det *andra stasimon* spörjer koren i den *första strofen* (vv. 519—536) Dirke — d. v. s. det tebanska landet — hvarför hon, som en gång ägnat gudens foster all omvårdnad, nu stöter Dionysos kult ifrån sig. *Första motstrofen* (vv. 538—555) nämner Pentheus vildhet såsom beroende på hans härkomst ur Kadmos draksådd, och kallar Dionysos till sina trognas skydd. I anslutning hvartill koren i *epoden* (vv. 556—575) ängslad spörjer, hvar Dionysos nu kan befinna sig.

Tredje dialogakten, som börjar med v. 576, inledes med att Dionysos, i anslutning till korens spörsmål i den föregående epoden, ger sig tillkänna för bakkanterna, — och det äfven därigenom, att han låter Pentheus palats störta samman (vv. 576—603). Därefter skildrar Dionysos (vv. 604—641), huru Pentheus misslyckats i sitt försök att binda honom: Dionysos har bedragit honom genom en villa. Efter en kort replikväxling mellan Pentheus och Dionysos (vv. 642—659) inställer sig en herde, som berättar, huru han, då han på Kithairons ås förde sina hjordar på bete, kom att åse bakkanternas färd, hvilken han skildrar såsom alltigenom höfvisk; och det höfviska i deras uppträdande störes icke af deras orgiastiska samlif med naturen (vv. 660—713). Herden lämnar vidare en utförlig skildring af, huru han och hans kamrater misslyckades i deras försök att röfva Agave, Pentheus moder, ur den bakkiska dansens yra — de ville därmed vinna Pentheus, sin furstes, ynnest — samt huru detta försök blef anledning för bakkanterna att falla öfver och sönderslita herdarnas hjordar och med rof och plundring hemsöka närmast liggande orter, hvarvid nya under visade sig. Oskadde, buro bakkanterna eld på sina lockar och i striden med dem, hvilka de utplundrade, gåfvo bakkanternas tyrser sår, men männens spetsiga spjut

gjorde det icke. Herden slutar med en maning till Pentheus att i staden mottaga den nye guden, som äfven lär hafva bringat de dödlige vinets planta, den sorgstillande — en maning, till hvilken koren sluter sig (vv. 714—777). Men Pentheus är icke tillgänglig för den uppenbarelse af gudens makt, som framträder i dessa under. Fastmera besluter han sig för att energiskt krossa den bakkantiska rörelsen, som griper omkring sig som en vådeld och bringar smälek öfver honom själf, och i en ny stikomyti mellan Pentheus och Dionysos inger guden, möjligen med kännedom om furstens sinnliga instinkter, honom den tanken, att själf gå till bärgen för att bespeja bakkanterna, men han är tveksam, huruvida han skall gå vapenrustad eller, för att dess lättare undgå upptäckt, enligt Dionysos råd, gå iklädd kvinnodräkt. Efter denna stikomyti förkunnar Dionysos för koren, att Pentheus nu, sedan han, sänkt i vanvett, låter kläda sig i kvinnodräkt, beträdt den väg, som skall leda till hans död för sin egen moders hand. Han har så länge trotsat gudens, trotsat människors maningar, att han nu utan förbarmande viges åt undergång (vv. 778—861)

Korens *tredje sång* innehåller i den *första strofen* korens uttryck af glädje öfver att hafva, som det synes, undsluppit den fara, som hotade från Pentheus sida. Koren jämför sig med en hind, hvars snabbhet räddar henne undan jägarens koppel. *Motstrofen* uttalar korens förvissning om att gudarne, äfven om de dröja med sin hämnd, till sist drabba den, som träder gudomlig eller mänsklig rätt för nära. Så väl strofen som motstrofen afslutas med ett s. k. *ephymnion* eller en till strof utvidgad refräng, som här innehåller, att det bästa, gudarna kunna skänka en dödlig, är seger öfver en fiende. Det sköna, rätta och sanna är evigt detsamma och ingen växling underkastadt (vv. 862—901). I den på det andra ephymniet följande *epoden* eller »eftersången» vidröres temat om den olika gestaltningen af människors öden (vv. 902—911). Säll är den, som lefver i ett af gudarna hägnadt lugn.

Den *fjärde dialogakten* (vv. 912—956) innehåller blott en scen, mellan Dionysos och Pentheus. Den senares förstånd har nu blifvit så villadt, att han med glädje ikläder sig kvin-

nodräkt och därigenom själf banar väg för det öde, som väntar honom. Dionysos formar sina repliker tvetydigt, så att Pentheus fattar dem, som syftade de till hans eget förhärligande, under det att de i självfva verket syfta på arten af den död, han går till mötes. Denna tvetydighet når sin höjdpunkt i Pentheus replik, innan han lämnar skådebanan: »Nu jag får en värdig lön», hvilka ord i Dionysos följande replik: »Du går till väldigt lidande ...» få sin förklaring.[1]

Korens *fjärde sång* är byggd efter mönstret af den närmast föregående: *Strof* med *ephymnion*, *motstrof* med *ephymnion* samt *eftersång*. Korsången i sin helhet (vv. 977—1023) nedkallar hämnd öfver Pentheus, som vill förgripa sig på gudens kult. En dödlig är säll endast om han är from, och den högsta lyckan är den att lefva rent och fromt efter den den eviga rättens bud. Epoden förnyar uppmaningen till Bakkhos att taga hämnd på Pentheus.

Därefter följer *slutakten*. En tjänare förtäljer som åsyna

[1] Beträffande detta Pentheus klädande i kvinnodräkt, hans bespejande af maenaderna och den ömkliga utgång, hans, som det tycktes, väl lagda plan fick, så är det egendomligt att detta drag i tragedien ser ut, som vore det kalkeradt på en komedi af Aristophanes, som uppfördes ett par år, innan Euripides begaf sig till det makedoniska furstehofvet. I »Kvinnorna på Tesmoforiefästen» låter nämligen komediförfattaren en frände till Euripides iklåda sig kvinnodräkt för att bespeja kvinnornas illfundiga planer mot deras fiende, Euripides, men spejaren upptäckes och blir illa medfaren. Det tycks som skulle det varit omöjligt för Euripides att, medan ännu den aristophaneiska komedien, i hvilken han så bittert förhånas, var i färskt minne, använda i sin tragedi en med komediens så analogt lagd plan att, därest komedien vore yngre än tragedien, man näppeligen skulle tveka att anse den förra vara en parodi på den senare. Men vi hafva intet skäl att antaga något fel i den nedärfda tidsbestämmelsen för dessa båda skådespel. Den aristofaneiska komedien uppfördes år 410 eller 411 f. Kr., och att den euripideiska tragedien hör till skaldens allra senaste år samt att han sannolikt väsentligen utarbetat densamma efter sin ankomst till Makedonien är i hög grad troligt. Aristophanes har alltså icke kunnat parodiera Euripides Bakkantinnor.

Beträffande det sannolika i antagandet att Bakkantinnorna ursprungligen skrifvits för en makedonisk publik, vill jag hänvisa till v. 752, där om Hysiai och Erythrai lämnas den geografiska upplysningen att de ligga vid Kithairons fot, en upplysning, som säkert varit öfverflödig för ett atenskt publikum, men som kunde vara gagnelig för en makedonisk åskådare.

vittne — han hade ledsagat sin herre Pentheus och den lydiske främlingen upp till Kithairon till fästplatsen — huru Pentheus, som med den lydiske främlingens hjälp förstuckit sig i en furas topp, upptäckes af bakkantinnorna. Den lydiske främlingen var med detsamma försvunnen, och en röst ur etern manar maenaderna till hämnd på Pentheus. De vräka furan kull, i hvilken Pentheus sitter, och under jämmerskri störtar han till marken, och i sitt orgiastiska raseri slita de sönder honom. Agave känner icke sin egen sons röst, då han ber om förskoning; med den dödes hufvud som jakttrofé ilar Agave, hans moder, ned från bärget till staden (vv. 1024—1152). Koren utbrister i jubel öfver den lott, som drabbat Pentheus, hvarefter en liflig lyrisk dialog utspinner sig mellan Agave och koren. Agave, stolt öfver sin fångst, tror sig bära en lejonunges hufvud på sin tyrs — men det är sonens, hon bär (vv. 1153—1183). Hon skryter öfver sin jaktlycka vv. 1200—1215). Därefter träder in på orkestran Kadmos, följd af en bår, på hvilken hvila kvarlefvor af Pentheus. Den vanvettslagna Agave manar Kadmos att yfvas öfver att hafva födt så frejdade hjältinnor som henne och hennes systrar. Hon önskar att hennes son Pentheus måtte få samma jaktlycka som hon har (vv. 1216—1258).

I det följande låter skalden i en väsentligen stikomytisk dialog mellan Kadmos och Agave den förre med mycken psykologisk finhet leda replikväxlingen och så småningom från sin dotters själ liksom skikt efter skikt aflyfta det vansinne, som lägrat sig öfver henne. Agave kommer till insikt om att det är hon, som dödat Pentheus, och under hvilka förhållanden det skett (vv. 1259—1301). Kadmos utbrister i klagan öfver, att hans hus med Pentheus död är krossadt, och säger ett rörande farväl åt den käre samt ser i Pentheus öde ett straff från de ringaktade gudarnes sida för hans förmätenhet (vv. 1302—1328). Till Kadmos klagan ansluter sig Agaves. Vi hafva icke denna Agaves klagan kvar i fullständigt skick, men den torde i sin helhet hafva varit en af de mest gripande scenerna i den grekiska tragedien öfver hufvud, och särskildt torde den hafva bidragit till

den popularitet, åt hvilken »Bakkantinnorna» kunde fröjda sig.[1]

Här skulle den moderne läsaren gärna se att sorgespelet slutade. Guden står som segrare i den tragiska kampen, och de, som hafva föraktat och trotsat honom, hafva fått sitt straff — ett strängt straff. Men den mytiska sagan fortsatte längre, och huru oppositionell och egenmäktig Euripides än kunde vara i mytens detaljer, synes han dock i en punkt hafva varit slaf under mytens form och dess användande i sorgespelet. Han har nämligen fullföljt myten utöfver hvad den tragiska konflikten kräfde och dragit äfven dess fortsättning in inom skådespelets ram. Så litet hänger sorgespelets afslutning organiskt samman med det föregående, att här i viss mån införes en för sorgespelet ny person, Harmonia, Kadmos gemål. Skalden låter nämligen Dionysos förkunna Kadmos och Harmonia deras stundande öde: Kadmos skall förvandlas till drake och Harmonia till orm. Kadmos skall blifva drott öfver barbarer och grusa många städer, till dess Ares till sist förer honom och Harmonia till de saligas land.

Ofvanpå detta Dionysos tillkännagifvande, som slutar med v. 1343, följer en växelsång mellan Kadmos och Agave, i hvilken de ömka hvarandra för den landsflyktens lott, som de måste underkasta sig. Särskildt förstår den moderne läsaren icke, hvarför Kadmos skall straffas med landsflykt och på annat sätt, då ju ingen varit villigare än han att erkänna den nye guden: han erbjuder sig, som vi ofvan sett, ju nära nog att göra det, vore det också mot sitt eget bättre vetande (vv. 1344—1388).

Detta är innehållet i sorgespelet »Bakkantinnorna». Under olika tider har man fattat Euripides mening med detta sorgespel på olika sätt. Man har länge hyst den uppfattningen, att Euripides i detsamma hade förklarat krig mot den rationalistiska åskådning, till hvilken han under sin mannaålder

[1] Ännu år 53 f. Kr. uppfördes denna tragedi efter slaget vid Carrhae vid parterkonungens hof, vid hvilket tillfälle den skådespelare, som utförde Agaves roll, på sin tyrs bar den besegrade romerske fältherren Crassi hufvud, såsom Agave i skådespelet bär Pentheus'.

bekänt sig, och i detta skådespel manifesterat sin återgång till sin barndomstro. Denna åsikt kunde stödja sig på de talrika ställen, där skalden fördömer den mänskliga klokskapen såsom förmätenhet, och i stället prisar deras sällhet, hvilka i enfald hålla sig till fädernas tro och, med bortvisande af allt grubbel, taga emot den glädje, lifvet skänker dem. Å andra sidan hafva under senaste tider filologer öfvat sitt skarpsinne på att visa det den klyfta, som för religiös åskådning omedelbart gör sig förnummen mellan Euripides äldre diktning och detta hans sångmös senfödda barn, icke förefinnes, om man rätt pröfvar replikernas innebörd. Då jag för några år sedan tog Euripides Bakkantinnor upp på mitt föreläsningsschema, skedde det i tanke att tillfälle skulle mig beredas att grundligt pröfva de stridiga meningar, som här ofvan i korthet refererats. Redan då var emellertid, på grund af sjukdom, allt vetenskapligt filologiskt arbete för mig i hög grad försvåradt, och man skall förstå, hvarför jag uppgifvit en undersökning, som intresserade mig i så hög grad, då jag säger att kroppslig svaghet nästan helt beröfvat mig den förmåga att umgås med böcker, som är en af grundförutsättningarna för en vetenskaplig undersökning inom filologien. Men jag anser mig oförhindrad att, utan försök till systematisk bevisföring, helt dogmatiskt uttala den uppfattning af sorgespelet, till hvilken jag kommit under mitt sysslande med öfversättningen af detsamma.

Min uppfattning är alltså den, att man icke utan en subtil tolkningskonst kan bringa innehållet i Bakkantinnorna i harmoni med den religiösa åskådning, hvars nitiske talman Euripides under tidigare år varit. Men jag tror å andra sidan icke heller att vi äro berättigade att anse Bakkantinnorna vara ett uttryck för att Euripides tagit afstånd från sin gamla rationalism. Han har icke sett detta sorgespels idé under synvinkeln af sin egen religiösa vy. De svaga rester af en orgiastisk Dionysoskult, som funnos kvar ännu på Euripides tid, behöfde en förklaring, men denna kunde icke vinnas utifrån en skeptisk syn på myten. Den skald, som ville förklara Dionysos-kultens historiska gång genom tiderna, måste ställa sig på entusiasmens botten, vände sig också hans egen

kritik nog så skarpt mot mytens anspråk på att innehålla religion. Jag anser det icke heller uteslutet att de omständigheter, under hvilka sorgespelet kom till, bidragit sitt till att framställningen fått denna karaktär af yppig orgiasm. Vi minnas att Bakkantinnorna med all sannolikhet skrefvos under skaldens vistelse vid den makedoniske konungen Arkhelaos hof. Visserligen var fursten själf nog upplyst och intresserad för att till sitt hof kalla lärde och konstnärer af skilda riktningar, men vi träda säkert icke sanningen för nära, om vi antaga att den publik, hvilken Euripides här kunde påräkna, skulle känt sig mindre tilltalad af ett drama, som sönderfrätts af skepticism. Vi kunna väl också antaga att Dionysoskulten i dessa nordliga nejder bevarat mera af sin tidigare orgiasm än i det egentliga Grekland, och äfven detta förhållande kan hafva påvärkat skalden i riktning att ge dramat den karaktär, under hvilken det omedelbart träder oss till mötes.

Jag har icke kunnat kritiskt genomarbeta den täxt, som ligger till grund för öfversättningen. Jag har närmast följt Weckleins och Bruhns kommenterade upplagor och, där dessa gått i sär, har jag tämligen dogmatiskt valt emellan dem.

Hvad öfversättningens metriska form beträffar, anser jag mig böra förutskicka följande:

Under det att jag för dialogens återgifvande följt originalets versmått, har jag i korsångerna frigjort mig från den grekiska tragediens form och sökt återgifva dem i moderna lyriska strofer. Jag är inte den förste, som så behandlat en antik tragisk täxt: man har i så måtto t. o. m. gått längre än jag, som man äfven återgifvit dialogen på modern vers och till och med genomfört rimmet. Så långt har jag nu icke ansett mig böra gå. Då efter min mening svenskan utmärkt lämpar sig för trimeterns form, — något hvarom så väl talrika öfversättningar som framför allt en originaldikt sådan som Runebergs Kungarne på Salamis afge sitt vittnesbörd — så har jag icke ansett mig hafva skäl nog att i själfva dialogen afvika från originalets versmått. Detta gäller äfven om

den korta passus, där trokéen undanträngt jamben (vv. 604—641).

Helt annat är förhållandet med korsångerna. De metra, de framställa, återges på svenska endast med största svårighet, och hvad som betyder ännu mera: den moderne läsaren har ingen rytmisk uppfattning af dessa metra, om han icke är tränad i studiet af de klassiska originalen. Därtill kommer att det musikaliska element, som tillkom genom det sångartade föredraget och genom ackompanjemanget, höjde korsångernas lyriska valör. Men dessa korsånger, metriskt troget återgifna på modernt språk, sakna så väl den ena som den andra lyriska ingrediensen. Att vid ett återgifvande på svenska vinna full ersättning för korsångernas lyriska beståndsdelar, anser jag vara omöjligt. Men jag har trott att man i någon mån skulle kunna ersätta det förlorade genom att återge dessa korsånger i moderna lyriska strofer, där så väl versens väl kända lyriska gång, som särskildt rimmet bör kunna vara någon ersättning, om också en svag sådan, för korsångens förlorade musikaliska element.

En annan fråga är, huru jag lyckats med detta försök till omdiktning af korsångerna i moderna lyriska strofer. Jag kan gärna säga så väl först som sist, att jag själf är långt ifrån i allo tillfredsställd med resultatet. Utom de anmärkningar, som äfven en välvillig kritik helt visst kan göra beträffande öfversättningens förhållande till originalets innehåll, vill jag fästa uppmärksamheten vid tvenne svagheter i mitt återgifvande af korsångerna, sådana de föreligga i efterföljande öfversättning. Den ena rör själfva strofbildningen: jag hade bort välja mera grandiosa strofer än de, som kommit till användning, men detta kraf stod icke klart för mig, förrän öfversättningen redan förelåg i tämligen afslutadt skick, och jag kände då, att jag icke ägde andlig energi nog, för att än en gång i ny form omgjuta dessa för en öfversättare alltid pröfvande korsånger. Den andra ofvan antydda bristen är den att jag i t. ex. det första stasimon (vv. 370 ff.) återgifvit strof och antistrof hvardera i tvenne hvarandra fullkomligt lika strofformer. Detta brott mot originalens form, där strofen upprepas i antistrofen, men ingendera upprepar sig själf,

hade kunnat undvikas, om jag i tid hade reflekterat öfver förhållandet. Användandet af grandiosare strofformer skulle hafva förebyggt denna brist. Dock torde endast den läsare stöta sig däröfver, som är väl förtrogen med originalens konstform.

Hvad för öfrigt den metriska behandlingen af trimetern beträffar, bör jag kanske anföra följande:

A) som trimeterns hufvudform betraktar jag verser sådana som:

v. 10: Kadmos har prisvärdt hägnat platsen in och vigt.
v. 38: På taklös klippa, under gröna furans gren
v. 190: Jag ung mig känner och vill fresta fästlig dans.

d. v. s. verser, som hafva meningspaus efter femte stafvelsen (=tredje fotens arsis) eller äga nödigt välljud och sammanhang utan markerad meningspaus.

B.) Nära denna vers i välljud, men icke i frekvens stå verser med hufvudcaesur efter sjunde stafvelsen t. ex.

v. 5: Och står vid Dirkes flöden, vid Ismenos våg.
v. 56: En fästlig kor af kvinnor, dem jag med mig för.
v. 62: Jag till Kithairons klyftor, till bakkanterna.

C.) Verser, hvilka sönderfalla i tre dipodier, har jag ingalunda sökt undvika, såsom t. ex.

v. 186: Lär gubben du, Teiresias, du vet det väl.

Dels synas de mig icke sakna rytmiskt välljud, dels bidraga de till att bringa omväxling i en eljest ofta nog monoton versföljd. Särskildt synas de mig vara väl motiverade, då den ena diaeresen är afgjordt starkare än den andra, såsom i

v. 54: Till mansgestalt, och iklädt mig en dödligs skick
v. 181: Ty då han är min dotters son, jag billigtvis.

Verser, som förlägga den hufvudsakliga meningspausen antingen efter begynnelsedipodien eller framför slutdipodien, anser jag vara oklanderliga t. ex.

v. 179: Förnam din röst, förnam den vises visa tal —

där den markerade meningspausen efter röst förhindrar versens läsande såsom alexandrin, ehuruväl den kunde vara en fullgod sådan. —

v. 196: Ty vi blott äro vid förstånd, de andra ej.

D.) Jag har något sträfvat att undvika verser med midtcaesur, men icke ansett att hvarje sådan vers borde oeftergifligen ur min täxt elimineras bort. I det hela har jag nöjt mig med att sätta mig det målet före att bygga sådana verser, som *kunna* läsas rätt, icke endast sådana, som *måste* läsas rätt.

v. 39: Ty staden. utan lott och del i Bakkhos kult,

kan läsas som alexandrin med midtcaesur efter *lott*, men en annan scansion är naturligare, med markerande af meningspausen framför *utan*. Samma är förhållandet med

v. 45: Men denne kämpar mot min kult och ger mig ej

där vi hafva naturlig meningspaus framför slutdipodien, ehuru versen vore en oklanderlig alexandrin. Alexandrinsk scansion erbjuder sig också måhända närmast i

v. 434: Pentheus, vi bringa här den fångst, som du oss bjöd,

ehuru den har meningspaus så väl efter första foten som framför slutdipodien. Ungefär samma är förhållandet med följande verser, i hvilka midtpaus lätt inställer sig:

v. 667: O konung, deras mer än underbara dåd;
v. 884: Må ske. I hvart fall kan du räkna på min tjänst.
v. 1027: Hur jag dig ömkar, jag, en slaf blott, men likväl.
v. 1087: Stå lyssnande och se sig spejande omkring.
v. 1289: Du dödat honom, du, med dina systrars hjälp.
v. 1298: Hvar, fader, är min sons, den käres, döda kropp?
v. 1331: Krigsgudens barn, som du, fast dödlig, ägt till vif,

En sådan inblandning af alexandriner bland de mera regelrätta trimetrarna är en svaghet, som min öfversättning delar med de flesta, att icke säga med alla likartade.

E.) Ej sällan har versen sin hufvudsakliga meningspaus efter tredje stafvelsen t. ex.

v. 63: Styr färden, att i deras danser taga del.

Mera sällsynta torde verser vara, där denna meningspaus inträder framför de tre slutstafvelserna såsom i

v. 185: Hur skall jag gråa hjässan skaka? Gubbe själf,

men en sådan placering af meningspausen kan dock icke ge anledning till anmärkning.

F.) Verser med två markerade meningspauser, t. ex. efter tredje och åttonde stafvelserna, förekomma:

v. 201: De stadgar, vi från fädren ärft, jämnåldriga.

Däremot torde i

v. 205: Då, murgrönskransad, jag tar del i fästlig dans.

meningspaus efter första stafvelsen betyda mindre för versen, som har sin hufvudcaesur efter femte stafvelsen.

G.) För öfrigt synes mig trimetern med stor frihet kunna förlägga sin hufvudcaesur äfven till andra ställen i versen, utan att förlora sitt välljud, ja, till och med sakna markerad inskärning, t. ex.

v. 4: Jag växlat gudaskepnaden mot dödlig ham,

som har ingen markerad caesur. Förmodligen skall den, som anser att hvarje trimeter skall hafva sin särskildt beräknade caesur, placera en sådan framför slutdipodien. Samma är förhållandet med

v. 8: De ryka än af himlaburen flammas glöd,

där en beräknad caesur ingenstädes kan placeras, om icke efter den första dipodien.

För öfrigt har jag tillåtit mig följande friheter:

1) Jag har användt anapest i stället för jamb i versens början, t. ex.

Dionysos vv. 2, 220, 297, 825, 849, 1079, 1344
Af tebaner v. 195
Åt Ekhion v. 230:

2) En accentomkastning i den första jamben har jag tillåtit mig i vissa fall. Sådana verser börja alltså med troké:

Kadmos vv. 10, 43
Pentheus vv. 434, 660, 787, 1030, 1046, 1058, 1119, 1276,
v. 513: *Eller* jag hindrar deras hand att pukan slå
v. 694: *Gammal* och ung och jungfrun i sin oskuld än.
v. 767: *Blodet* aftvåddes; satt en droppe kvar på kind,
v. 926: *Eller* Agaves, hennes, som min moder är?
v. 1359: *Draken*, till Hellas altaren och grafvar, när.

Som bekant saknar en sådan accentomkastning icke föregångare i den moderna litteraturen.

Jag erinrar om Shakesperes bekanta vers:

Aldrig kom gift från sådan ljuflig ort.

Under det att de öfriga fallen icke erbjuda något exceptionellt, torde beträffande exemplet från v. 1359 böra anmärkas, att det förefaller särskildt hårdt på den grund, att meningspaus

inträder efter detsamma och förhindrar den utjämning af accentuationen, som de öfriga exemplen jämförelsevis lätt underkasta sig. Det hade därför helst bort undvikas.

3) Anapester uppstå genom daktyliska ordformers placering inne i versen, som t. ex. v. 14: Persiens, v. 15 Baktriens, Mediens, v. 17 Asiens, för att blott nämna några fall bland de icke få, som förekomma.

Härtill ansluter sig öfrig förekomst af anapestisk stafvelseföljd inne i versen.

Så bilda de två sista stafvelserna i namnet Teiresias jämte följande stafvelse en anapest i versens inre i vv. 210, 249.

På samma sätt Semele i versslutet *Semeles son* v. 278.

Hit höra äfven

v, 27: Förnekat mig, Dionysos, vara son af Zeus.
v. 682: Din mor Agave, den tredje ledd af Ino var
v. 750: För Tebes barn vid Asopos ström kärnmättad skörd.
v. 1026: Aoniens fält jordburna sparter spirat upp.
v. 1093: Och alla bakkanter
v. 1130: Autonoe och bakkanters hela svärm tog del
v. 1141: På tyrsens spets och bär det öfver Kithairons ås,
v. 1228: Akteon, såg jag, Autonoe, och Ino med:

Man iakttager lätt att denna frihet oftast har sin grund och sin ursäkt i nomina proprias form, hvilka det sällan är möjligt att utbyta mot andra ordformer.

Hvad beträffar versernas nummerföljd, sådan den markeras genom siffror i kanten, är den lämpad efter originalets versföljd. Däraf kommer den ojämnhet i radbeteckning, som möter i korsångerna, i det att täxten där med någon frihet än utvidgats öfver originalets omfång, än sammandragits. I dialogen svarar versernas antal noga till originalets.

Beträffande stafningen af grekiska namn motser jag med lugn beskyllningen för inkonsekvens. Upplysningsvis vill jag meddela, att jag, när grekiska namn kunnat bibehålla sin form, låtit den grekiska stafningen stå kvar, men där formen försvenskats, äfven genomfört svensk stafning. Däraf t. ex. *Bakkhos*, men *bakkisk*.

Detta lilla arbete är mig kärt därför, att det varit mig ett sällskap under hårda år. Jag är medveten om dess brister. Jag vill här hvarken förklara eller ursäkta dem. Men jag kan icke undertrycka den förhoppningen, att en eller annan skall kunna med något gagn läsa min tolkning af Euripides Bakkantinnor, trots de lätt skönjbara svagheter, som vidlåda densamma.

Göteborg i september 1907

Johannes Paulson

De i sorgespelet uppträdande personerna äro:
Dionysos
En kor af bakkantinnor
Teiresias
Kadmos
Pentheus
En drabant
En herde
En tjänare
Agave.

Den ordning, i hvilken rollerna nämnas, är bestämd af den ordning, i hvilken de uppträda på scenen. Rollerna hafva varit så fördelade, att

Protagonisten: har spelat Pentheus och Agaves roller;
Deuteragonisten: Dionysos och Teiresias;
Tritagonisten: Kadmos samt drabantens, herdens och tjänarens roller.[1]

Scenen tänkes förlagd till en öppen plats framför konungaborgen i Tebe.

[1] Drabanten, herden och tjänaren utföra s. k. budbärareroller, d. v. s. berätta från scenen händelser, som tänkas försiggå i dramat, men icke utföras inför åskådarna.

PROLOG

(vv. 1—63.)

DIONYSOS:

Jag kommit hit till Tebes jord, jag, son af Zeus,
Dionysos, hvilken Kadmos dotter Semele
Till världen födde, af blixtburen eld förlöst.
Jag växlat gudaskepnaden mot dödlig ham,
Och står vid Dirkes flöden, vid Ismenos våg.
Jag skådar vården öfver ljungeldsträffad mor
Invid palatset, spillror ser af hennes hus:
De ryka än af himlaburen flammas glöd
— Vårdtecken öfver Heras hämnd på moder min.
Kadmos har prisvärdt hägnat platsen in och vigt
Den åt sin dotters minne; själf jag skuggar den
Med drufvotyngda grönskan af en rankas skrud.
Från Lydiens guldrika fält och Frygiens
Jag ställt min färd till Persiens solbelysta slätt,
Till Baktriens murar, Medien, vinterstormens land,
Och till det gudagynnade Arabien,
Till Asiens nejd, som badas af den salta våg,
Där om hvarann i städer, skönt omtornade,
I tallös mängd hellener och barbarer bo.
Sen där jag ordnat mina fäster och min kult,
Att uppenbar som gudom jag för mänskor vardt,
Är denna byggd i Hellas den, jag först besökt;
I Tebe först bland Hellas städer Bakkhos namn
I jubel hörts, där har jag burit hjortkalfshud,
Och tyrsens murgrönsklädda lans i handen tryckt.
Ty systrarna till moder min, som minst det bort,
Förnekat mig, Dionysos, vara son af Zeus.

Men Semele — slikt är deras tal — af dödlig man
Förförd, på Zeus sköt skulden för befläckad bädd
— Ett Kadmos påfund. —. Självkärt säga de att Zeus
Till straff för diktad kärlek henne drabbat så.
Därför af vanvett stungna, jag från hem och härd
Dem dref. Nu bärget de bebo, själsrubbade.
Jag tvang dem bära mina fästers helga dräkt,
Och allt hvad kvinna heter bland kadméerna
Vanvettets gadd från hemmets tröskel drifvit bort.
Med Kadmos döttrar i sin krets, nu sitta de
På taklös klippa, under gröna furans gren.
Ty staden, utan lott och del i Bakkhos kult,
Skall, vill den eller icke, lära känna den,
När jag till skydd för Semeles, min moders frejd,
Zeusburen, för de dödlige mig ter som gud.
Kadmos har furstetronens glans och envåldsmakt
Åt Pentheus gifvit, som är af hans dotter född;
Men denne kämpar mot min kult och ger mig ej
Dryckoffrens heder, nämner mig i böner ej.
Fördenskull honom och allt Tebes folk jag skall
Min gudom uppenbara. Men när här min kult
Jag brakt till stadga, går jag till ett annat land,
Min makt att visa. Om i vrede Tebes stad
Med härsmakt söker föra hem bakkanterna
Från bärgen, jag till slaktning skall dem föra an.
I sådant syfte har jag växlat min gestalt
Till mansgestalt och iklädt mig en dödligs skick.

(Vänd till den på orkestran inträdande koren)

I, som med mig ha'n lämnat Tmolos, Lydiens värn,
En fästlig kor af kvinnor, dem jag med mig för
Som trogna färdkamrater från barbarers land,
Slån efter Frygerlandets sed Er tamburin,
En gång af mig och modern Rhea funnen upp;
Och som till Pentheus kungliga palats vi nått,
Så låt den ljuda: Kadmos stad förnimme den.
Jag till Kithairons klyftor, till bakkanterna,
Styr färden att i deras danser taga del.

(Dionysos lämnar scenen. Koren inträder och föredrager sin första sång)

PARODOS.
(vv. 64—169.)

Första strofen:

Jag kommit hit från Asiens nejd,
Från Tmolos helga klippehäll;
Jag stormar framåt utan hejd;
I Bromios tjänst är mödan säll
Och gladt jag ropar: Bakkhos, hell!

Första motstrofen:

Mig ingen möte på min stig;
Du vike undan till din sal,
Och vakte fromt din tungas tal;
Med öflig sång och täckelig
Nu, Bromios, vill jag hälsa dig.

Andra strofen:

Säll den, som gudahägnad
Lärt gudars kult att känna väl,
I renhet har sin fägnad
Och viger Bromios håg och själ.
Han ilar glad till bärgens höjd,
Till helig renings fromma fröjd;
Han gudamodern ägnar
Sin varma dyrkan gladt förnöjd.

Han skakar thyrsoslansen
I Bakkhos tjänst, och kring sin lock
Han flätar murgrönskransen.
Upp då, bakkanters käcka flock,
Som guden Bromios, gudens son,
För hem till Hellas fjärran från,
Från Frygiens bärg till slätter,
Som eka af kordansers dån.

Andra motstrofen:

Ur modersskötet slungad,
För tidigt föddes gudens son,
När blixt, från himlen ljungad,
Förmäld med vingad åskas dån
Förtärde modern Semele,
Som låg i födslovåndors ve.
Kroniden tog den späde,
Nytt moderssköt att honom ge.

I länden honom bäddar
Han in bak gyllne spännens ked
Och så från Hera räddar.
När tiden till fullbordan led,
Tjurhornad gud han födde, och
Med ormar kransade hans lock;
Och därför ormayngel
Bär i sitt hår maenaders flock.

Tredje strofen:

O, Tebe, Semeles fosterstad,
Bekransa dig med murgrönsblad,
Kläd dig i riklig grönska sen
Af taxus fruktbeprydda gren
Och skrid till bakkiskt rusig lek,
Med kvistar prydd af tall och ek.
Med fransar af den hvita ull
Du sömme hela randen full
På fläckig fäll. På helig stig
Den käcka tyrsen följe dig.
I dans sig snart allt landet rör,
När Bromios sina skaror för
Till bärgets topp, till bärgets topp,
Dit kvinnoskaran dragit opp,
Af Dionysos jagad
Från väfstoln och från skyttelns lopp.

Tredje motstrofen:

Hell Kreta, du kureters bygd,
I dina helga dalars skygd
Gud Zeus till världen buren är.
Hjälmklädda korybanter där
Först oxhud öfver pukan spännt
Och funno så mitt instrument.
De mängde pukans dofva klang
Med frygiers flöjt, som ljufligt sang.
De modern Rhea gåfvo den;
Dess dofva ljud förnimmas än,
Där gladt det höjs ett euoi-rop.
Men rasande satyrers hop
Utbad sig den af gudars mor;
Nu ljuder den vid fästlig kor,
Vid årshögtidens fägnad,
Som skänker Bromios glädje stor.

Epod:

Ljufligt är, när högt på bärgets topp
Tiasoten, efter hänfördt lopp,
Klädd i fläckig hjorthuds helga fäll,
Störtar tröttad ned på stenens häll.
Lystet trår han efter bockens blod
Och dess råa kött. I bakkiskt mod
Rusar hän till Frygiens åsar han
Och till Lydiens; Bromios själf för an.

Mjölk ur marken strömmar, strömmar vin,
Strömmar biens nektar, honung fin.
Doft af Syriens rökverk stiger mild.
Bakkhos fäster furufacklans glöd
Vid sin thyrsos och han stormar vild,
Gäckas fritt med bärgens vilsna gäst,
Äggande med sång till dans och fäst,
Och för vinden fladdra lockar rika.
Midt bland euoi-ropen hörs hans röst:
Upp bakkanter, upp bakkanter!

Smycken Er i guld, ur Tmolos öst,
Och vid tamburiners dofva ljud
Sjungen Bakkhos, sjungen vinets gud.
Ären honom högt på frygisk tunga,
Låten euoi-rop mot honom ljunga,
När den helga flöjten, välljudsrik,
Låter tona ljuflig fästmusik,
Lämpad för maenaders käcka tropp,
Som till bärgens vidder svärma opp.
Bakkantinnan i dansglada hopp
Rörer foten snabbt till hurtigt lopp
Lik den unga fåle, hvilken glad
Dansar kring sin mor på betesmad.

FÖRSTA DIALOGAKTEN.
(vv. 170—369.)

TEIRESIAS:

(inkommer på orkestran från höger sida)

Finns här en dörrvakt? Kalla ur palatset då
Agenorsonen Kadmos, som från Sidons stad
Drog hit och byggde Tebes tornbefästa borg.
Skyndsamligt du förkunne att Teiresias
Här söker honom. Själf han vet mitt ärende
Och hvad den gamle med den äldre aftalt har:
Att bära tyrsen, svepa sig i hjortkalfshud
Och kransa hjässan med murgrönans späda skott.

KADMOS:

(kommer ur palatset)

Välkommen, käre! Ty jag i palatset ren
Förnam din röst, förnam den vises visa tal.
Här är jag, redo, redan klädd i gudens dräkt;
Ty då han är min dotters son, jag billigtvis

Bör efter krafter bidra till hans ryktes glans.
Hur trådes dansen? Huru sättes fot i mark?
Hur skall jag gråa hjässan skaka? Gubbe själf,
Lär gubben du, Teiresias, du vet det väl.
Otröttad vill jag natt och dag min thyrsosstaf
I marken stöta. Ljufligt är att glömma bort
Gubbålderns svaghet.

TEIRESIAS:

Samma vederfares mig:
Jag ung mig känner och vill fresta fästlig dans.

KADMOS:

Vi göra färden upp till bärget väl på vagn?

TEIRESIAS:

I lika mån ej guden blefve hedrad då.

KADMOS:

Skall, gubbe själf, jag leda, gubbe, dig ditupp?

TEIRESIAS:

Till målet för oss utan möda guden själf.

KADMOS:

Af tebaner vi allena tråda bakkisk dans?

TEIRESIAS:

Ty vi blott äro vid förstånd, de andra ej.

KADMOS:

Men dröjsmål gör oss vägen lång. Tag du min hand.

TEIRESIAS:

Se här, tag min och i din egen hand den lägg.

KADMOS:

Jag, dödlig född, vanvördar ej de himmelska.

TEIRESIAS:

Vi pröfva ej vår klokskaps kraft på gudarna.
De stadgar, vi från fädren ärft, jämnåldriga
Med tiden själf — ej mänsklig vishet rubbar dem,
Ej ens den högsta tankens skärpa mäktar det.
Man säga skall att jag min ålder ej betänkt,
Då, murgrönskransad, jag tar del i fästlig dans.
Men det är icke gudens stadga att allen
Den unge träder dansen och den äldre ej.
Fastmer vill samfälld dyrkan han af alla få,
Ej af den ene hyllas, af den andre ej

KADMOS:

Enär, Teiresias, du ej skådar solens ljus,
Skall jag för dig förklara hvad som försiggår.
Här till palatset ilar Pentheus brådskande,
Ekhions son, åt hvilken landets tron jag gett.
Han upprörd syns. Ett olycksbud visst täljer han.

PENTHEUS:

(kommer hastigt in på scenen. I sin ifver märker han icke de båda gubbarna).

Jag var just borta från mitt land på resa, då
Jag höra fick om sällsamt oskick i min stad.
För Bakkhosfäster, dem de diktat, kvinnorna
Ha öfvergifvit hus och hem. På skuggigt bärg
De ströfva kring och hedra där med korers dans
Dionysos, den nyssblifne gud, hvem han så är;
Och midt i fästglad skara blandningsbägarna
Bräddfulla stå. Till ensligt snår, en hit, en dit,
De söka sig och hamna sist i männens famn,
Men sägas som maenader göra offertjänst;
Dock Aphrodite framför Bakkhos fira de.

Dem, jag har gripit, jag i band och bojor lagt,
Och uti statens fängelser förvaras de;
Och dem, som saknas, jag på bärget jagar fatt,
Ino, Agave, hvilken en gång födde mig
Åt Ekhion, samt Aktaions mor, Autonoe.
Sen dem i järnets boja jag har fogat, skall
Jag göra slut på Bakkhosfästens upptåg snart.
De säga att en främling blifvit varsnad här,
En trollkarl och besvärjare från Lydiens land,
Med ljusa, långa lockar, härligt doftande,
Och rosig hy och ögat fylldt af älskogsglöd;
Han med de unga jungfrur färdas dag och natt
Och föregifver att de fira Bakkhos kult.
Om inom räckvidd för mitt svärd jag honom får,
Snabbt slut jag gör på tyrsens larm, på skakandet
Af långa lockar, skär hans hufvud från hans bål. —
En sådan påstår Dionysos vara gud,
Att Zeus lät sömma honom in uti sin länd.
Och dock har blixten honom med hans mor förtärt,
Därför att Zeus hon föregaf som älskare.
Är slikt ej gräsligt, värdt den skymfligaste död?

(varseblir de båda gubbarne)

Hvad är det nu jag skådar? Tecknatydaren
Teiresias ser jag, klädd i brokig hjortkalfsfäll,
Och mor mins fader äfven väl — en löjlig syn —
Med tyrsen bakkiskt svärma. Det mig bjuder mot
Att, fader, skåda Edra år och vettlöshet.
Nej, skaka murgrönskransen af, gör handen fri
Från thyrsosstafvens börda, du, min moders far.
Du, spåman, honom öfvertalt; den nye gud
Du vill påtvinga folket att mer vinning få
För tydningen af offereld och fåglars flykt.
Om ej ditt gråa hufvud därför frälste dig,
Du sutte, lagd i bojor, bland bakkanterna,
Då tuktlös kult du inför här. Få kvinnorna
Vid offermåltid läska sig med drufvans saft,
Då finnes intet, som ej kulten kan fördra.

Koren:

Du hädar, främling! Vördar du ej gudarne,
Ej Kadmos, som jordburen äring sått en gång?
Ekhions son, i vanfrejd bringar du din ätt.

TEIRESIAS:

När man, som vis är, tar en vislig utgångspunkt
För sina ord, då har han lätt att tala väl.
Din tunga löper ledigt, du har sken af klok,
Men i ditt tal ej någon eftertanke finns.
Men man, som mäktig är och djärf och talar väl,
Men saknar vett, han blir en slem medborgare.
Men denna nya gudom, som du nu beler —
Jag har ej ord, som tolka, hvilken väldig gud
Han blir i Hellas. Tvänne makter, unge man,
Främst tjäna mänskors släkte. En Demeter är,
Ock kallad jord — nämn henne med hvad namn du vill —
Med jordens frukter närer hon de dödliga.
Men han, som lika mäktig blifvit, Semeles son,
Han funnit drufvans våta dryck och brakt den åt
De dödlige. Han löser de olyckliga
Från sorgen, när de rikligt dricka rankans saft,
Och skänker sömn till glömska af det lidande,
Som dagen ger, och annan läkdom vet man ej;
Nu vorden gud han skänkes i åt gudarne
Och genom honom människorna få allt godt.
Du ler åt sagan, att han blifvit sömmad in
I gudens länd. Hör då hvad sagans mening är:
När Zeus ryckt honom till sig undan blixtens eld
Och upp till gudarnas olymp den späde fört,
Då ville Hera kasta honom ner igen,
Men hon af Zeus dock sinnrikt öfverlistad blef.
En del han bröt ur etern, den jordfamnande,
Och danar den till Bakkhos bild och lämnar den
Till pant att Heras vrede stilla. Senare
Är sägnen född, att han i gudens länd vardt närd.
Med ordens ändring ha de diktat samman att

Dionysos en gång Hera gifven vardt som pant.
En siare är denne gud, ty bakkiskt rus
Och bakkiskt vanvett siargåfva innebär.
När gudens must i riklig mängd vi njuta, då
Vi, bakkiskt rörda, tälja det tillkommande.
Han äfven äger lott och del i Ares mod;
Ty väpnad och slagordnad här han inger skräck,
Att den i flykt förskingras, förrän lans är rörd.
Slikt vanvett stammar, äfven det, från Bromios.
På Delphi klippehöjder, på tvåtoppigt bärg
Skall honom själf du skåda, hur han ilar fram
Vid facklors sken och skakar bakkisk tyrs och är
I Hellas väldig. Därför, Pentheus, lyd mitt råd;
Tro ej att våldet öfver mänskan rår, tro ej
Att vis du är, om du har skenet för dig, men
Din tro sig irrar. Mottag guden i ditt land,
Gjut honom offer, kransa dig och fira fäst.

* * *

Ej Bakkhos skall till vanvett föra kvinnorna
Att så de Kypris tjäna. Sådant har sin grund
I medfödd art. Ty se blott! Själft vid bakkisk fäst
Den kyska kvinnan glömmer ära ej och tukt.
Du glädes själf, när många trängas vid din dörr
Och staden så ger namnet Pentheus ökad frejd.
Men äfven guden — så jag tror — åt heder gläds;
Och därför jag och Kadmos, som du så beler,
Oss murgrönskransa för att ta i dansen del
— Ett grånadt par, men måste gå i dansen dock. —
Till strid mot guden dina skäl ej locka mig.
Svårt rasar hos dig ondskan; ej i läkarns konst,
Ej den förutan, finnes för din sjukdom bot.

Koren:

O gubbe, Phoibos af ditt tal vanhedras ej
Och vist du ärar Bromios som en väldig gud.

KADMOS:

Min son, Teiresias gifvit dig det skönsta råd.
Så bo med oss, gå icke utom lag och sed.
Din jämnvikt störts och dina tankar tänka ej.
Om också denne, som du säger, ej är gud,
Håll därmed inne. Dikta fromt att han det är,
Att folk må tro att Semele en gud har födt
Och sådan heder komma vår familj till del.
Du känner till Aktaions ömkansvärda lott:
Han skrytsamt sagt sig vara bättre jägare
Än Artemis. Det koppel, som han fostrat själf,
Hans lemmar vildsint sönderslet på skogig ås;
Fly du hans öde. Kom, låt mig bekransa dig
Med murgrönskransen. Ära guden du med oss.

PENTHEUS:

Bort med din hand, och gånge du till Bakkhos fäst,
Men med din dårskap ej du mig nersudla skall.
Hämnd skall jag taga på din läromästare
I sådant vanvett.

(vänd till en tjänare:)

Skynda bort, och, när du till
Det altar kommit, där han fågeltecken tar,
Så tag i bruk häfstängerna och rif det ned,
Att hvart om annat faller till en hög af grus.
Hans siarbindlar lämne du för vind och våg.
Jag honom träffar djupast, om jag handlar så.

(Till de andra tjänarne:)

I andre åter, skynden Er att spåra upp
Den kvinnligt veke främling, hvilken okänd sot
Brakt kvinnovärlden, kränkande den äkta bädd.
Om han blir gripen, fören honom hit, i band
Och bojor slagen, att han, dömd till steningsdöd,
Må dö och Bakkhosfästens fröjd i sorg bli vänd.

TEIRESIAS:

Förvägne, som ej känner, hvilket tal du för!
Ren förr du all besinning mist, nu rasar du.

(Pentheus går in i palatset.)

Men låt oss ila, Kadmos, och, hur vildsint än
Den mannen är, för honom och för staden vi
Till guden be att intet vederfares dem.
Men följ du mig med murgrönslindad staf i hand.
Försök du mig att stödja, jag vill stödja dig.
(Gubbarne börja stappla i väg)
Slemt är att se två gubbar snafva, dock, må gå!
Vi måste tjäna Dionysos, son till Zeus.
Må blott ej Pentheus bringa sorger i ditt hus,
Vän Kadmos; mannens gärning, ej min siarkonst
Min ängslan föder. Dåre, för han dårligt tal.
(Kadmos och Teiresias draga upp till bakkantinnorna)

FÖRSTA STASIMON.
(vv. 370—433.)

Första strofen:

Fromhet, hög i gudars sal,
Du, som öfver jorden svingar
På ditt par af gyllne vingar,
Hör du Pentheus stolta tal?
Hör du, huru fräckt hans hån
Är mot Bromios, Semeles son,
Honom, som vid kransad fäst
Främst bland gudar bjuds till gäst?

Goda gåfvors herre, han
Skänker fröjd åt fästglad skara,
Fröjd åt flöjtens toner klara;
Och hvar bitter sorg försvann,
När vid gudars gästabud
Glädjebringarn, vinets gud,
Gjuter öfver kransadt lag
Sömnens ljufva välbehag.

Första motstrofen:

Tygellösa munnars tal,
Dårlig färd mot sed och lagar

Slutar med osälla dagar;
Lifvet uti lugnets dal,
Fördt med eftertänksam håg,
Skakas ej af vintrig våg,
Vacklar ej för stormens brus,
Håller samman släkt och hus.

Fjärran öfver molnen bo
Gudarne, men deras öga
Följer oss ifrån det höga.
Vis den man du ej må tro,
Som ej tankens gränser vet,
Men i slem förvetenhet
Spiller lifvets korta gärd;
Sådan färd är dårars färd.

Andra strofen:

Hur gärna jag fore till Kypris ö,
Till Aphrodites kust,
Där kärleksgudarnas hemvist är,
De dödliges smekande lust;

Till Paphos, som, rägnlöst, af Bokaros flod,
I hundra mynningar delad,
Bevattnas, och så ger äring god;

Till Pieriens bygd, som mig tjusar mest,
Till Olympens heliga sluttning,
Där sångens mör sin boning fäst;

Dit för mig, Bromios, för mig dit,
Väg visa maenaders hop;
Där bo kariter, där trånaden bor,
Där fritt bakkanterna höja
Sitt fästliga jubelrop.

Andra motstrofen:

Den gudomlige sonen af Zeus sin fröjd
Åt fästliga gillen har.
Han älskar freden, som rikdom ger
Och män till statens försvar.

En lika lott åt rik och arm
Han skänker af vinets glädje,
Som jagar sorgen ur mänskans barm.

Men han afskyr den, som ej lägger sig vinn
Att dagens och nattens tider
Med lifvets fröjder glädja sitt sinn.

Det är vist att hålla sig fjärran från
De allt för klokes krets.
Hvad mängden i enfald håller för sannt
Och följer i lifvet, därmed
ock jag mig känner till freds.

ANDRA DIALOGAKTEN.

(vv. 434—518.)

(Drabanter komma med den fångne Dionysos. Pentheus kommer ut ur palatset)

EN DRABANT:

Pentheus, vi bringa här den fångst, som du oss bjöd
Att göra och förgäfves ej på jakt vi gått;
Men detta vildtet var medgörligt. Ej det drog
Till flykt sin fot. Det villigt sträckte händren fram,
Och rosigt anlet bytte ej sin färg i blek, —
Men leende det lät sig bindas, föras bort
Och dröjde villigt, gjorde lättfylldt så mitt värf.
Jag af försynthet sade: främling, gärna ej
Jag för dig bort, men jag är sänd i Pentheus värf.
Men de bakkanter, dem du gripit och i band
Och bojor lagt och i statsfängslet spärrat in,
De äro borta, bojan löst; till skogig ås
I dans de ilat, ropa an den nye gud.
Af deras lemmar föllo banden af sig själf
Och rigeln själf, ej mänsklig hand lät dörren upp.
Af mången undergärning följd, den mannen nu
Till Tebe kommit. Men rannsaka därom själf.

PENTHEUS:

Hans händer släppen, ty då han nätfången är,
Så snabb han ej kan vara, att han undflyr mig.

(Därefter vänder Pentheus sig till främlingen:)

Men, främling, du är vangestaltad ej, och minst
För kvinnor — och för deras skull du kommit hit.
Din lock är lång, ej danad af palaestran så,
Och faller mjukt längs kinden ned, af trånad fylld.
Din hvita hy, af solens strålar träffad ej,
Men närd i skuggan, är din egen omsorgs barn.
Du söker Kypris fånga i din skönhets nät.
Säg alltså till en början, af hvad börd du är.

DIONYSOS:

Lätt är det sagdt, för ordaprål finns här ej rum.
Om blomrikt Tmolos har till äfventyrs du hört.

PENTHEUS:

Jag känner det: om Sardes stad det slår sin krets.

DIONYSOS:

Därfrån jag stammar. Lydien är mitt fosterland.

PENTHEUS:

Hvarför till Hellas för du denna nya kult?

DIONYSOS:

Zeussonen, Dionysos, förde själf oss hit.

PENTHEUS:

Finns där en Zeus, som nya gudar föder än?

DIONYSOS:

Den samme Zeus, som här med Semele var förent.

PENTHEUS:

Gaf han sitt bud i drömmen eller blick mot blick?

DIONYSOS:

Hvarann vi sågo, och sin kult han lärde mig.

PENTHEUS:

Men hvilken form har då den nye gudens kult?

DIONYSOS:

För oinvigde dödlige den yppas ej.

PENTHEUS:
Hvad gagn kan kulten bringa gudens tjänare?

DIONYSOS:
Det får ej yppas, känna den dock lönar sig.

PENTHEUS:
Ditt svar mig listigt lockar till att spörja mer.

DIONYSOS:
Ej gudens kult vill kännas vid en gudlös man.

PENTHEUS:
Du tror dig grannt ha guden sett. Hur var han då?

DIONYSOS:
Sådan han ville. Jag däröfver icke bjöd.

PENTHEUS:
Du skickligt frågan går förbi med tomma ord.

DIONYSOS:
Vis syns ej den, som talar vist till ovis man.

PENTHEUS:
Kom först du med den nye gudens kult till oss?

DIONYSOS:
Barbaren redan firar fästligt denna kult.

PENTHEUS:
Han är i odling underlägsen Hellas son.

DIONYSOS:
Här öfverlägsen. Seden blott en annan är.

PENTHEUS:
Är dagen eller natten Eder gudstjänsttid?

DIONYSOS:
Som oftast natten. Mörkret gör högtidligt stämd.

PENTHEUS:
Det sveksamt och förföriskt är för kvinnodygd.

DIONYSOS:
Den synd vill öfva, öfvar den om dagen ock.

Pentheus:
Du straffas bör för sådan slem spetsfundighet.

Dionysos:
Och du för råhet och vanvördnad mot en gud.

Pentheus:
Fräck är bakkanten, ovan ej vid ordastrid.

Dionysos:
Säg mig mitt straff, hvad ondt du ämnar göra mig.

Pentheus:
Jag först skall klippa dina rika lockar af.

Dionysos:
Vigd är min lock. Den växer lång till gudens pris.

Pentheus:
Därnäst du lämne denna tyrs ur händerna.

Dionysos:
Tag du den själf. Som gudens egen jag den bär.

Pentheus:
Bak fängslets galler skall du tagas i förvar.

Dionysos:
Själf guden löser mig därur, när hälst jag vill.

Pentheus:
När honom i bakkanters kor du ropar an.

Dionysos:
Han nära är och skådar hvad jag lider nu.

Pentheus:
Hvar är han då? För mina ögon syns han ej.

Dionysos:
Hos mig. Du, gudatrotsare, ej honom ser.

Pentheus:
(till drabanterna)
Den mannen gripen. Mig och Tebe hånar han.

Dionysos:
Jag råder Er, I dårar, att ej fängsla mig.

PENTHEUS:

Här är jag herre, icke du; jag fängslar dig.

DIONYSOS:

Du känner ej din ställning rätt, ej hvem du är.

PENTHEUS:

Jag Pentheus är, Agaves och Ekhions son.

DIONYSOS:

Din osällhet har i ditt namn en lämplig skylt.

PENTHEUS:

Bort med dig! Svenner, binden honom i mitt stall
Vid krubban, att han tjocka mörkret endast ser.

(Åter vänd till Dionysos)

Där fritt du danse. De bakkanter, du för an,
Din ondskas verktyg, dem till slaftjänst säljer jag,
Eller jag hindrar deras hand att pukan slå
Och sätter som slafvinnor dem vid väfvens bom.

(Pentheus går in i palatset)

DIONYSOS:

Jag alltså går. Hvad ej min lott att lida är,
Jag skall ej lida. Guden, du förnekar, skall
Dig straffa, att du burit våldsam hand på mig.
Du kränker guden, då du mig i fängsel för.

(Drabanten och Dionysos gå likaledes in i palatset)

ANDRA STASIMON.

(vv. 519—575.)

Första strofen:

Dirke, sköna jungfru, dotter
Af Akheloos, du höga,
Sågs du ej i dina källor
En gång gudens foster löga,
När ur eld från himlen sänd
Zeus den späde i sin länd
Räddade, och högt han sade:

»Du för tidigt lämnat kvinnosköte,
Men ett manligt är dig nu till möte.

Dithyrambos Tebes söner alla
Skola — så jag bjuder — Bromios kalla.»

Men nu, gudasälla Dirke,
Kransad skara, som dig prisar
Med sitt jubel, bort du visar.
Hvarför sky mig, hvarför fly mig?
Jag vid Dionysos svär,
Som oss drufvans fröjd beskär,
En gång skall du Bromios hylla.

Första motstrofen:

Pentheus röjs som född af jorden,
Draksådds ättelägg. Jordburen
Själf, Ekhion honom födde.
Vilddjurs like af naturen,
Liknar han ej dödlig man.
Som giganten fordom, han
Reser sig till strid mot gudar.

Han skall oss i bojor slå, emedan
Bromios vi tjäna; så han redan
I palatsets mörka fängsel döljer
Honom, som vår skara troget följer.

Son af Zeus, o Dionysos,
Kan du sådan ofärd skåda,
Huru de, som dig förkunna,
Äro stadda uti våda?
Kom, du härlige, hit ned
Från Olympen, skaka vred
Tyrsen, hejda öfvermodet.

Epod:

Hvar för du, Dionysos, an din skara,
Den thyrsosväpnade? Kan Nysas fjäll,
Det vilddjursrika, nu din fästplats vara?
Tråds dansen på korykisk klippehäll?

Kanske du på Olympens sluttning dröjer
I skogrik klyfta, där Orpheus en gång

Med cittrans toner skogens träd förnöjer
Och samlar dem omkring sig med sin sång;

Och samlar kring sig markens djur de vilde.
Din lycka, o Pierien, är stor:
Dig älskar guden Euios, den milde,
Han kommer med en bakkiskt fästglad kor.

Och öfver Axios skall guden stiga
Och föra öfver flodens snabba våg
Maenaderna, i dansen smidigt viga;
Och öfver Lydias går jämväl hans tåg —

Den flod, som rikedomens fröjd bereder
Med faderssinn åt människornas ätt,
När sina klara böljor ut han breder
Och så gör ymnigt fruktbar hästrik slätt.

TREDJE DIALOGAKTEN.

(vv. 576—861.)

(Denna dialogakt inledes med en växelsång mellan Dionysos, som tänkes ännu vara i palatset, och koren.)

DIONYSOS:

Hallå!
Hören mig, hören min röst.
Hallå, bacchanter.
Hallå, bacchanter.

KOREN:

Hvem var det? Hvarfrån kom det rop, som jag hör? Kan det Euios vara?

DIONYSOS:

Hallå, jag ropar igen, hallå,
Jag, Semeles son och Zeus, hallå!

KOREN:

Hallå, hallå!
Kom, härskare, Bromios, kom, dig väntar din troende skara.

DIONYSOS:

Jorden sig öppne för skakningar mäktiga.

KORLEDAREN:

Se, se!
Hur Pentheus palats skakas sönder med dån.
Därinne är guden, Semeles son,
Så varen andäktiga.

KOREN:

Vi äro andäktiga.

KORLEDAREN:

Sen I, hur bjälkar af sten, som på pelare hvila, de rämna.
Bromios jublar där inne af fröjd, ty han våldet skall hämna.

DIONYSOS:

Fatta nu blixtens den flammande fackla,
595 Tänd på palatset, som börjat att vackla,

KORLEDAREN:

Se, se!
Ser du ej elden, som flammande
Lågar ur Semeles heliga graf —
Eld från den blixt härstammande,
Hvilken åt Semele döden gaf.
600 Fallen till marken, maenader, i darrande bäfvan, i skälfvande;
Sonen af Zeus skrider hämnande fram, hela borgen omhvälfvande.

DIONYSOS:
(Träder fram ur palatset)

604 Kvinnor från de fjärran länder, hvilken fruktan grep Er så,
605 Att till marken ned I föllen? Bakkhios, tycks det, sågen I
Huset med dess grundval skaka. Men, välan, stån upp igen,
Och ur Edra lemmar jagen fruktan bort förtröstansfullt.

KOREN:

Hell dig, ljus, som skönast lyser vid den bakkiskt glada fäst!
Med hvad fröjd jag ser dig åter, öfvergifven som jag var!

DIONYSOS:

610 Öfverföll Er modlösheten, sen I sett mig föras bort,
För att Pentheus nattligt mörka häkte skulle famna mig?

KOREN:

Ja, förvisso! Hvar fanns hjälparn, drabbade dig något ondt?
Men hur vardt du då befriad ur gudlöse mannens nät?

DIONYSOS:

Lätt det gick och utan möda; själf min räddare jag vardt.

KOREN:

Tvang han då ej dina händer samman i handbojors järn?

DIONYSOS:

Däruti jag honom gäckat; han sig trodde binda mig,
Kom ej vid mig med ett finger, i sin villa ömkligt säll.
Men vid krubban, där han sökte binda mig, en tjur han fann,
Och kring dennes knän och klöfvar virade han hållfast streck.
Och han fnyser vild af ilska, svetten lackar ur hans kropp,
Och han sig i läppen biter. Strax invid jag mig befann,
Sitter lugn och ser hans möda. Under tiden länder an
Bakkhos och palatset skakar, och en låga tänder han
På sin moders graf; men Pentheus tror att vådeld härjar här,
Rusar hit och dit och bjuder slafvars hop Akheloos våg
Hämta, skönt hvar slaf förgäfves redan mödar sig därmed.
Tvärt han låter elden vara, griper sitt stålblanka svärd,
Rusar in uti palatset — allt i tanke att jag flytt.
Därpå Bromios, som jag tyckte — jag min mening täljer blott —
På palatsets gård en skenbild tedde; strax mot den han for,
Högg och stack i klara luften liksom stunge mig han ned.
Därtill kom att Bakkhios äfven drabbar honom annorleds.
Hans palats han vrok till marken; borgen är i spillror lagd.
Dyrt det honom stod att mig i bojor binda. Tröttad han
Sitter nu, och svärdet fallit ur hans hand. Han, dödlig, djärfts
Med en gud i strid sig mäta. Lugn jag ur palatset går
Och har kommit nu till Eder, fruktar Pentheus ej ett grand.
Ur palatsets inre hör jag knarret af hans skor. Hitut
Strax han kommer. Hvilket intryck har han rönt af hvad som skett?
Ej mitt lugn skall störas, rasar han i vrede än så vildt.
Vis man höfves det att öfva vislig efterlåtenhet.

PENTHEUS:

(rusar upprörd ur palatset.)

Hvad gräslig smälek! Främlingen har flytt sin kos,
Han, som i streck och bojor nyss jag tvungit in.

(I det samma får han syn på främlingen, som lugn står nära honom)

Se, se!

Här är han! Hvad betyder det? Hur dristar du
Framför palatset vistas, sen du fängslet flytt?

DIONYSOS:

Men hejda dig! Gif ej din vrede tygeln lös.

PENTHEUS:

Hur flydde du ditt fängelse och kom hit ut?

DIONYSOS:

Har du ej hört mig säga: man skall lösa mig.

PENTHEUS:

Men hvem? Ty ständigt kommer du med sällsamt tal.

DIONYSOS:

Han, som den drufvorika vinstock skänker oss.

PENTHEUS:

Du Dionysos smädar, till hans heder dock.

* * *

PENTHEUS:

Hvar port jag låter bomma till i stadens mur.

DIONYSOS:

Men äfven öfver murar skrida gudar lätt.

PENTHEUS:

Du kloke, kloke, dock ej klok, där mest det kräfs.

DIONYSOS:

Där mest det kräfs, där har naturlig klokskap jag.
(varseblir den kommande herden)
Men lyssna du till denne först och hör hans bud.
Från bärget kommen, vill han något tälja dig;
Men jag skall stilla blifva här och icke fly.

HERDEN:

Pentheus, som härskar öfver det tebanska land,
Jag kommer från Kithairon, hvarest aldrig än
Bländhvita snön, den glänsande, att falla slöt.

PENTHEUS:

Med hvilket allvarsdigert budskap kommer du?

HERDEN:

Sen jag de höga bakkantinnor sett, som flytt
På hvita fötters snabba par i raseri
Ur Tebe bort, jag dig och staden tälja vill,
O konung, deras mer än underbara dåd;
Men höra vill jag, om jag fritt får tälja dig
Det skedda, eller varsam segling bjudes mig;
Ty, furste, för din snara vrede bäfvar jag,
Din konungsliga viljas nyck, ditt heta blod.

PENTHEUS:

Hvad än du täljer, strafflös vare du för mig.
Det höfves ej att vredgas på rättsinnig man.
Ju värre ting du mäler om bakkanterna,
Dess strängare skall domen öfver honom bli,
Som våra kvinnor slika slemma konster lärt.

HERDEN:

Jag mina hjordar förde nyss på bete upp
Till bärgets högslätt, just när solen höjs och ut
Sin stråle sänder, värmande den kalla jord.
Då ser jag trenne skaror af bakkanter: en
Var anförd af Autonoe, den andra af
Din mor Agave, den tredje ledd af Ino var.
De sofvo, sorglöst njutande sin hvilas stund;
På furans grenvärk somliga sin hvila sökt,
I ekens löf de andra bäddat hufvudet,
Som det sig bar, anständigt och ej, som du tror,
Vinrusiga och jagande vid flöjtens ljud
I skogens gömslen efter Kypris njutningar.
Men midt ibland bakkanterna din moder stod.
Och högt hon bjöd dem slita sig ur sömnens famn,
När bölandet hon hörde af behornad hjord.
Den djupa sömnen jaga de ur ögonen
Och rusa upp, en undersyn af höfviskhet,
Gammal och ung och jungfrun i sin oskuld än.
De läto håret falla öfver skuldran ned
Och ordnade sin hjortkalfshud, om bältets band
Sig lossat hade, bundo sen kring fläckig fäll

Som gördel ormar, lekande med tungans spets.
En en gazell, en vargars vilda yngel höll
I famnen, och de gåfvo dem sin hvita mjölk,
Om nyss de födt och deras bröst var öfverfullt,
Sen sina små de öfvergett. De prydde sig
Med murgröns-, eklöfs- eller blomrik smilax-krans.
En grep en tyrs och slog den hårdt mot klippans häll —
Och strax i dagen väller fram en källas våg;
En annan stöter narthexstafven ned i mark —
Där låter guden springa fram en ström af vin;
Men alla, som åtrådde den snöhvita dryck,
Med fingrens spetsar krafsa de ett hål i mulln,
Och mjölken flöt i strömmar strax. Af murgrönstyrs
Ljufliga flöden dröpo ned af honungssaft.
Om själf du sett det, guden, som du häcklar nu,
Du skulle ifrigt ropa an med böners mängd.

* * *

Vi kommo samman några herdar med hvarann
Att byta tankar af hvad art det skedda var.
En talför man, som ofta ned till staden kom,
Då till oss alla sade: »herdar, I, som bon
På bärgens helga vidder, låt oss röfva bort
Ur svärmisk dans Agave, Pentheus moder, för
Att så vår furstes ynnest vinna». Klokt hans tal
Oss syntes och bak buskars löf vi, dolda, i
Försåt oss lägga. Kvinnorna på utsatt tid
Tyrssvingande sig redde till bakkantisk dans,
Med samfälld tunga ropande: »hell Iakkhos,
Du son af Zeus, du Bromios». De vilda djur,
Självt bärget bakkiskt svärmar, intet stilla är.
Agave ilar brådskande mig tätt förbi,
Jag rusar fram att henne skyndsamt taga fatt
Och lämnar snåret, där jag valt att dölja mig.
Men högt hon skriar: »mina snabba stöfvare,
Här äro män att fånga oss, men följen mig,

Mig följen, sen I väpnat Er med tyrsens lans».
Vi genom flykt undgingo slitas sönder af
Bakkanterna. Med händren, utan hjälp af stål,
Den ungboskap, som drefs på bet, de föllo an.
Där en bakkant med sina blotta händer höll
En mjölkstinn ko, som bölar under hennes tag;
Där andra slängde stycken kring af kvigors kropp;
Där sågs ett refben, där tvåklöfvad fot, som upp
Och ned vardt kastad, tills den hang i furans gren,
Och så ur furans grönska dryper djurets blod.
Folkilskna tjurar rusa fram med hufvut sänkt
Till anfall, men de vräkas kull och släpas bort
Af späda kvinnohänder, väl i hundratal.
Och mera snabbt de sleto köttets hölje af
Än ögonlocket för pupilln du sluter, kung!
Likt fåglar snabba, ila de i lyftadt lopp
Till slättens vidder, som i dagen sända upp
För Tebes barn vid Asopos ström kärnmättad skörd.
Fiender like, störta de med våldsam kraft
På Hysiai och Erythrai, som ligga vid
Kithairons fot. I rof och plundring rasa de.
De späda barnen rycka de ur hemmen bort.

* * *

Hvad de på skuldran lade, icke hölls det fast
Af band och remmar, föll dock icke ned till mark.

* * *

Ej brons, ej järn. På sina lockar buro de
Oskadde eld, men de, som af bakkanterna
Sitt gods frånhändtes, grepo vapen rasande.
Där, furste, kunde skådas nu en sällsam syn.
Med spetsigt spjut ej männen åstadkommo sår,
Men kvinnorna, när tyrsen ur sin hand de sändt,
Strax sårade och drefvo, fastän kvinnor blott,
På flykten män, med någon guds skönjbara hjälp.
Sen de tillbaka vände till sitt bärg igen,

Till källorna, som guden dem i dagen sändt.
Blodet aftvåddes; satt en droppe kvar på kind,
Af ormar bort det slektes från den mjälla hy.
Hvem än han är, den nye gud, tag honom mot
I staden, furste! Ty i allting annat stor,
De säga jämväl, hör jag, att åt mänskors barn,
Han bringat vinets planta, den sorgstillande.
Men där ej vinet finnes, finnes Kypris ej,
Ej heller annan glädje för de dödlige.

KOREN:

Jag bäfvar för att tala fritt ur hjärtat ut
Till envåldshärskarn, men likväl det sägas skall:
Mer mäktig gud än Dionysos icke finns.

PENTHEUS:

En vådeld likt, bakkanters självsvåld griper vidt
Omkring — och jag med smälek inför Hellas står.
(vänd till svennerna:)
Här bör ej töfvas. Skynda till Elektras port,
Bjud alla tungt beväpnade till möte där
Och dem, som färdas på snabbfotad fåle, dem,
Som svänga lätta sköldar och som bågens sträng
Med handen spänna; ty vi skola draga ut
Mot Bakkhosföljet. Hvarje gräns det öfvergår,
Om vi af kvinnor tåla, hvad oss bjudes nu.

DIONYSOS:

Pentheus, i intet lyssnar du till mina ord
Och våld du mot mig öfvar, men likväl jag vill
Dig råda att ej lyfta vapen mot en gud.
Nej, håll dig stilla, Bromios ej fördrar att du
Från bakkisk bärgås jagar hans bakkanter bort.

PENTHEUS:

Du mästra mig! Om du har lyckats fängslet fly,
Din frihet rädda. Än du kan i bojor slås.

DIONYSOS:

Långt hellre honom offer ge än, vredesfylld,
Mot udden spjärna, dödlig, kämpa mot en gud

PENTHEUS:

Jag offra skall, som det mig anstår: kvinnoblod
I Kithairons klyftor jag i strömmar gjuta skall.

DIONYSOS:

I skolen fly. Till Eder skymf bakkanterna
Med tyrser jaga kopparsmidda sköldar bort.

PENTHEUS:

Med denne främling jag ej kommer någon vart.
Ej straff, ej lön till tystnad honom bringa kan.

DIONYSOS:

Min bäste! Ännu detta allt kan ordnas väl.

PENTHEUS:

Hvad skall jag göra? Vara mina slafvars slaf?

DIONYSOS:

Jag utan vapen kvinnorna skall föra hit.

PENTHEUS:

O ve, du stämplar redan detta svek mot mig.

DIONYSOS:

Hvad svek, om jag af egen makt vill rädda dig?

PENTHEUS:

Samfälld Er plan är på en ostörd Bakkhosfäst.

DIONYSOS:

Vet att den planen lade jag med guden själf.

PENTHEUS:

Hör upp att tala!

(vänd till svennerna)

Bringen mina vapen hit!

DIONYSOS:

Ah!
Vill du dem se, där de på bärget lägrat sig?

PENTHEUS:

För sådan syn min egen vikt i guld jag ger.

DIONYSOS:
Hvi har du låtit fånga dig af slikt begär?

PENTHEUS:
Med sorg jag skulle kvinnor se vinrusiga.

DIONYSOS:
Likväl med fröjd du såge hvad dig bittert är.

PENTHEUS:
Ja, om jag sutte obemärkt bland furorna.

DIONYSOS:
Om ock du lönligt komme, spåra de dig upp.

PENTHEUS:
Då går jag öppet. Din anmärkning riktig var.

DIONYSOS:
Får jag dig leda? Skall du börja färden strax?

PENTHEUS:
Skyndsammast möjligt. Ingen tid att skänka bort.

DIONYSOS:
Alltså du må i byssosmantel kläda dig.

PENTHEUS:
Hur så? Skall jag bland kvinnor skrifvas, ej bland män?

DIONYSOS:
Om du i mansdräkt där blir sedd, de döda dig.

PENTHEUS:
Förträffligt sagdt! Du redan är en mognad vis.

DIONYSOS:
Dionysos undervisat mig om dessa ting.

PENTHEUS:
Hur sätta vi i verket bäst din visa plan?

DIONYSOS:
827 Jag kommer i palatset in och pyntar dig.

PENTHEUS:
829 Men hvad utstyrsel vill du därvid gifva mig?

DIONYSOS:
Ditt hufvud klädes uti långa lockars svall.

PENTHEUS:
Och hvad skall därnäst blifva min utstyrsel, säg?

DIONYSOS:
En fotsid mantel, mitra, på ditt hufvud fäst.

PENTHEUS:
Men jag kan icke kläda mig i kvinnodräkt.

DIONYSOS:
Ej mer du åtrår då att se maenaderna?

PENTHEUS:
Månn' yttermera till min dräkt du lägga vill?

DIONYSOS:
En tyrs i hand, om axeln fläckig hjortkalfshud.

PENTHEUS:
Allt hellre än att ådra mig bakkanters hån.

DIONYSOS:
Strid med bakkanter slutar först med gjutet blod.

PENTHEUS:
Rätt anmärkt. Först vi måste gå på spaning ut.

DIONYSOS:
Mer vist det är än att med ondt uppjaga ondt.

PENTHEUS:
Hur skall jag genom staden komma obemärkt?

DIONYSOS:
Vi genom tomma gator gå, jag visar väg.

PENTHEUS:
Jag i palatset vill besluta hvad mig syns.

DIONYSOS:
Må ske. I hvart fall kan du räkna på min tjänst.

PENTHEUS:

Till bärget skall jag. Skall jag vapenrustad gå
Skall jag mig låta leda här af dina råd?

(Pentheus går in i palatset.)

DIONYSOS:

(vänder sig till koren)

I kvinnor, Pentheus rusar själf i snaran; länd
Till bakkanterna, han varder straffad där till döds.
Dionysos — ty ej fjärran är du — fyll ditt värf,
Låt oss på honom hämnas, villa hans förstånd;
Ett lindrigt vanvett honom sänd; vid vett han ej
Skall låta villigt kläda sig i kvinnodräkt,
Men mister han förståndets bruk, han fogar sig.
Jag vill att han skall genom staden föras, klädd
Till kvinna, till åtlöje för tebanerna,
Till lön för hårda hotelser, dem nyss han fällt.
Jag går att Pentheus smycka i den dräkt, som han
Skall bära, när han, slaktad af sin egen mor,
Till Hades vandrar. Han skall lära känna grannt
Zeussonen Dionysos, som en väldig gud
Och fruktansvärd, och dock så mild mot mänskors barn.

TREDJE STASIMON
(vv. 862—911).

Första strofen;

Från kväll till morgon i bakkisk dans
Min hvita fot skall hasta.
Under Euoi-rop i daggfrisk glans
Skall trotsigt med nacken jag kasta,
Lik hinden, som leker på ängen förnöjd
Och har åt dess rikliga grönska sin fröjd,
När hon undflytt jägarens snara
Och känner sig tryggad vara

Genom språng öfver flätade maskors nät —
Och jägarn sitt koppel manar
Att spänna sin kraft till väldiga fjät;
Men stormsnabb hinden sig banar

Sin mödas ilande väg öfver land,
Som bredes till slätt längs flodens strand,
Och åt öde bygder hon glädes,
Där jägarens pil hon ej rädes.

Hvad är väl vår klokskap? Hvad skönare lott
Har nånsin en dödlig af gudarna fått
Än fienden öfvermanna
Och trycka i stoftet hans panna?
Det sköna är skönt för evigt.

Motstrof:

Trögt gudarna röra sin arm till hämnd,
Dock hämnden de aldrig glömma.
De hålla räfst med de dödlige, som
Oförståndet berömma
Och i dårligt sinnes förmätenhet
Bringa gudarnes kult i förgätenhet;
När gudlös man de förfölja,
De länge sig listigt dölja,

Men jaga till sist honom fatt, och med rätt;
Ty ej bör människotanka
Och människogärning ostraffad gå
Öfver sedens och lagens skranka.
Ty själf sig bjuder den tron, att där bor
I gudomens väsen en makt, en stor,
Att hvad lag är sen åldriga tider,
Af växling aldrig lider.

Hvad är väl vår klokskap? Hvad skönare lott
Har nånsin en dödlig af gudarne fått
Än fienden öfvermanna
Och trycka i stoftet hans panna?
Det sköna är skönt för evigt.

Eftersång:

Lycksalig den, som hafvets stigar trådde,
Men undan storm och dimma hamnen nådde;
Lycksalig den, mot vedermödan stred

Och segrade. I makt och rikedomar
Den ene långt fram om den andre skred.
Olikgestaltadt hoppet mångfaldt blommar
För mänskobarnen: stundom hinner det
Fullbordan uti rikedom och lycka,
Men stundom åter helt försvinner det.
Men den, hvars lif förflyter dag för dag
I hägnadt lugn, lycksalig prisar jag.

FJÄRDE DIALOGAKTEN
(vv. 912—976).

DIONYSOS:
(i det han träder ut ur palatset, till den där inne dröjande Pentheus)
Du, som så trår att skåda hvad ej skådas bör,
Du Pentheus, ifrig i hvad ifver ej är värdt,
Träd ur palatsets salar fram och visa dig
Till kvinna klädd, till bakkantinna, till maenad,
Du, som din mor bespeja skall och hennes flock;
En Kadmos dotter till gestalt du helt är lik.

PENTHEUS:
I sanning tror jag tvänne solar nu mig se,
Och Tebe dubbelt, staden med de portar sju.
En tjur du tycks mig, du som vägen visar mig,
Och på din panna kröker sig ett par af horn.
Var du ett djur då? Helt du ter dig som en tjur.

DIONYSOS:
Med oss är guden, fordom ej bevågen oss,
Nu vår förbundne; nu du ser hvad se du bör.

PENTHEUS:
Hvad tycker du då? Har jag Inos hållning ej,
Eller Agaves, hennes, som min moder är?

DIONYSOS:
Då dig jag ser, så ser jag dem lifslefvande;
Men från sitt läge denna lock har stuckit ut.

PENTHEUS:
I palatset jag i bakkiskt rus mitt hufvud slängt
Bakåt och framåt; så jag den ur läge brakt.

DIONYSOS:
Men jag, som blott vill tjäna dig, skall åter den
I ordning bringa. Räta på ditt hufvud nu!

PENTHEUS:
Godt, ordna den då, helt jag mig förtror åt dig,

DIONYSOS:
Löst sitter gördeln, och din klädnads veck ej ned
Till anklarna i ordning falla som sig bör.

PENTHEUS:
Så äfven mig tycks på den högra sidan, men
På vänstra sidan falla vecken riktigt ned.

DIONYSOS:
Du skall mig främst bland vänner räkna, när du sett
Hur mot förväntan sedesam bakkanten är.

PENTHEUS:
Får mest jag tycke af bakkant, om höger hand
Om tyrsen griper, eller vänster hand det gör?

DIONYSOS:
Med högra handen tyrsen grip, i takt den lyft
Med höger fot. Hur väl att du har ändrat sinn.

PENTHEUS:
Tror du jag orkar att Kithairons klyftor med
Bakkanterna på mina skuldror bära bort?

DIONYSOS:
Vill du allvarligt, kan du det; du förr ej var
Vid sunda vätskor; nu är allting väl beställdt.

PENTHEUS:
Behöfves häfstång, eller kan jag lägga arm
Och skuldra till och bärget ta med händren loss?

DIONYSOS:
Lägg blott ej öde nymfers helga boningar
Och Pans kapell, där han sin syrinx spela plär.

Pentheus:

Rätt anmärkt. Segern öfver kvinnorna med makt
Ej vinnas bör. Jag döljer mig bland furorna.

Dionysos:

Du döljas skall i doldhet, som den döljas bör,
Som kommit dolskt att spana på maenaderna.

Pentheus:

Jag tror för visst att de i bäddens ljufva nät
Sig låtit fånga, liksom fåglar i ett snår.

Dionysos:

Du gör ju färden för att speja detta ut
(afsides)
(Och gör din fångst, om du ej själf blir fångad först).

Pentheus:

Ledsaga mig, men midt igenom Tebes stad!
Bland tebaner endast jag är man att drista slikt.

Dionysos:

Du offrar Tebe all din möda, endast du.
(afsides)
(Därför dig vänta strider, dem du strida bör).
Men följ blott. Jag dig leder tryggt till fästen och
En annan för dig därifrån.

Pentheus:

Min moder, ja.

Dionysos:

Och allas blick du fängslar.

Pentheus:

Därför drar jag ut.

Dionysos:

På händer blir du buren.

Pentheus:

Hvilken ljuflig dag!

Dionysos:

På modersarmar.

PENTHEUS:
Hvilken vällust det skall bli!

DIONYSOS:
Ja, hvilken vällust!

PENTHEUS:
Nu jag får en värdig lön.

DIONYSOS:
Du går till väldigt lidande, du väldige,
Du vinner rykte, som till höga himlen når.
Agave, du och dina systrar, Kadmos barn,
Utsträcken händren: jag den unge mannen för
Till väldig tvekamp, hvari segrare blir jag
Och Bromios. Händelserna sanna mina ord.

FJÄRDE STASIMON
(vv. 977—1023)

Strof:

Fort, Lyssas snabba hundar, till bärget opp,
Där Kadmos' döttrar svärma hvar med sin tropp;
Dem hetsen alla
Mot honom, som har klädt sig i kvinnodräkt,
Och rasande bespejar maenaders släkt.
Hans moder först skall skåda, hur han på lur
Förstuckit sig i toppen på klippväxt fur,
Och ropet till maenaderna höres skalla:
»Till bärget någon kommit, I bakkantinnor,
Som elakt oss bespejar, bärgvandrarinnor!
Hvad sköte burit honom? Ty ej af kvinna
Ett sådant yngel föddes; en lejoninna
Fastmera ser i honom en äktfödd son;
Eller sin börd han räknar från libysk gorgon?»

Ephymnion:

Träd fram i dagen, hämnd, du som svärdet bär,
Och med ett hugg, ett kraftigt, från bålen skär
Hans hufvud, hans, som fräckt med förakt och hån

Bekämpar gudar, lagar och rätter,
Jordburne ätteläggen, Ekhions son.

Motstrof:

Med orättrådig tanke och laglös håg
På modern Rheas kult med förakt han såg;
Han Bakkhos hotar.
Förståndets ljus har slocknat; på vilsen stig
Hans viljas åtrå vandrar; han rustar sig
Till strid mot makt, som ej vet af nederlag.
En dödligs lif är fritt ifrån ängslans slag,
Om det i villig fromhet mot gudar fotar
Och dödlig tanke väl sina skrankor känner.
Jag hyser afund ej mot de vise männer,
Men själf jag efter en högre lycka jagar:
Att lefva rent och fromt mina lefnadsdagar,
Att vraka sed, som strider mot evig rätt,
Och ödmjukt bringa offer åt gudars ätt.

Ephymnion:

Träd fram i dagen hämnd, du som svärdet bär,
Och med ett hugg, ett kraftigt, från bålen skär
Hans hufvud, hans, som fräckt med förakt och hån
Bekämpar gudar, lagar och rätter,
Jordburne ätteläggen, Ekhions son.

Eftersång:

Visa dig, Bakkhos, som hornad tjur,
Eller som drake med hufvuden många
Eller som lejon, som frustar eld.
Honom, som söker bakkanterna fånga,
Fallande öfver maenadernas skara —
Kasta kring honom med leende min
Den dödande snara.

SLUTAKTEN
(vv. 1024—till slutet)

TJÄNAREN:

O hus, som förr i Hellas lyckligt prisades,
Af sidonisk åldring grundadt, ur hvars draksådd på

Aoniens fält jordburna sparter spirat upp,
Hur jag dig ömkar, jag, en slaf blott, men likväl.

KOREN:

Hvad är det? För du nyhet från bakkanterna?

TJÄNAREN:

Pentheus har slutat sina dar, Ekhions son.

KOREN:

Du höge Bromios, väldig är din gudomsmakt.

TJÄNAREN:

Hvi fäller sådant ord du? Har du, kvinna, fröjd
Åt lidande, som drabbar tungt min herres hus?

KOREN:

Som främling jublar jag i främlingstoners gång.
Jag tryckes ej af fruktan mer för bojors tvång

TJÄNAREN:

Tror du då Tebe så omanligt........[1]

KOREN:

Dionysos öfver mig har makt, olympierns son,
Men Tebe ej i minsta mån.

TJÄNAREN:

Er tillgift vare, men, I kvinnor, vackert ej
Det är att glädjas åt en annans lidande.

KOREN:

Förtälj mig, hur gudlöse mannen fann sitt slut,
Han, som gudlösa dåd försökte föra ut?

TJÄNAREN:

Sen Tebes land vi lämnat och dess boningar,
Vi skredo öfver strömmande Asopos våg
Och lände till Kithairons nakna klippehäll,
Pentheus och jag — ty jag min herre följde med —
Och främlingen, som ledde oss till fästen upp.

---

[1]) Slutet af versen har bortfallit och förmodligen ännu en vers. Sammanhanget är lätt att supplera: »Tror du Tebe vara så omanligt, att det ej kan vederbörligen straffa den, som reser sig emot dess ordning».

Först i en grönklädd, skogig dal vi lägra oss,
Försiktiga, med tysta steg och tungan stum.
Osedda själfva, vilja vi ju själfva se.
Där en brantväggig klyfta fanns på källsprång rik,
Af furor skuggad, och i den maenaderna,
Med ljuflig möda sysslande, sig slagit ned.
De ene där bekransade sin tyrs, att den,
Som mist sin murgrönslinda, åter löfvad blef.
Som fålar glade, hvilka lösts ur selens tvång,
De andre sjöngo växelkvad till Bakkhos pris.
Pentheus, den arme, när han kvinnoskaran ej
Kan se, så talar: »Främling, där vi stå, min blick
Ej når de sig så kallande maenaderna.
Men stiger jag i högrest fur på kullens topp,
Skall grannt jag se maenadernas skamlösa färd».
Och strax jag ser, hur främlingen ett under gör.
Han tar en furas högsta skott, ett himmelshögt,
Och böjer sakta, sakta, till den svarta jord.
Den hvälfde sig som båge eller rundadt hjul,
När man dess omloppslinie drar med cirkeln upp.
Så främlingen med händren grep bärgvuxen fur
Och böjde ner den — slikt är ej en dödligs bragd.
Men sen han Pentheus hade satt i furans topp,
Med händren släpper trädet han, att saktelig
Det reses upp och Pentheus ej må kastas ned;
Och högt i höga luften reste det sin stam
Och bar på sina starka axlar Tebes kung.
Men mer han sågs, än själf han såg maenaderna.
Knappt var han sedd, där han på furans skuldror satt,
Förrn främlingen var ingenstädes till att se,
Och högt ur etern någon — och man gissar på
Dionysos — ropte högljudt: »Hören, unga mör,
Hit för jag mannen, hvilken löje gjort af Er,
Mig och min kult. Så tagen hämnd på honom nu».
När dessa ord han talte, öfver himmelen
Och jorden breddes ljuset af en helig eld.
Stum etern vardt, förstummadt var i skogig dal
Löfkronors sus, och vilddjurs läte ej förnams.

Bakkanterna, som ej uppfångat rösten klart,
Stå lyssnande och se sig spejande omkring.
Han andra gången ropar. Kadmos döttrar, när
De klart förnummit gudens maning, lika snabbt
1090 Som dufvan flyger, rusa fram skyndsamligen,
Ansträngande de starka fötters snabba par,
Agave, modern, jämte hennes systerpar
Och alla bakkanter. Öfver strida bäckar de
Och branter ila, såsom guden gaf dem in.
1095 Men när de sågo härskaren i furans topp,
Bestego de en klippas höjd, att därifrån
1097 Med stenar, väldigt slungade, den arme nå,
1099 Och andras tyrs vardt skickad genom luften mot
1100 Osälle Pentheus, men där intet vanns därmed;
Ty högre satt den arme än de kunde nå
Med all sin ifver; men han satt där hjälplös dock.
Med ekens grenar — stänger utan järn — till slut
De sökte samfälldt rycka furans rötter upp.
1105 Men när de icke kommo till sin mödas mål,
Agave sade: »Godt, maenader, ställen Er
I krets kring furan; så det trädbestigande
Vilddjur vi fånga, att det intet röja kan
Om lönlig kordans». Händer strax i tusental
1110 I furan gripa, rycka den ur jorden loss.
Där Pentheus satt i furans topp, från höjden han
Till marken störtar under tusenfaldigt skri:
Ren han förnam sig sluten i olyckans famn.
Hans moder som prästinna börjar offret och
1115 På honom störtar. Pentheus kastar mitran bort
Från hufvut, att Agave honom känna må
Och ej, den arma, honom döda. Hennes kind
Han smeker: »Moder», säger han, »jag är din son,
Pentheus, du födt mig i Ekhions hus en gång.
1120 Förbarmande, o moder, och din egen son
Du ej förgöre, därför att jag syndat har».
Hon skummade af raseri och ögats klot
Hon hvälfde vildt. I otillbörlig tanke snärd,
En Bakkhos fånge, ej hon hörde på sin son.

Hon grep med händren i hans vänstra hand, sin fot
Hon satte mot hans sida, den olyckliges,
Och ryckte loss hans skuldra — ej af egen makt,
Men guden gjorde hennes händer mödan lätt.
På andra sidan Ino ryckte muskler loss;
Autonoe och bakkanters hela svärm tog del
I blodig möda. Om hvarandra ljödo skrin:
Han stönade, så länge än han andades.
De brusto ut i jubelrop, en bar hans arm,
En ann hans fot med dess sandal, de slita från
Hans refben köttet. Blodiga om händren, de
Med Pentheus' lemmar kasta boll emellan sig.
Hans kropp är kringspridd. Under råa klippans häll
En lem är kastad, en i skogens djupa snår.
Svårt att dem samla. Den osälles hufvud har
Hans moder tagit i sin famn och sen det fäst
På tyrsens spets och bär det öfver Kithairons ås,
Som hade hon i striden ett bärglejon fällt.
Hon öfvergifvit systrars och maenaders kor.
Stolt öfver ödesdiger fångst, hon ilar hit
Till staden, ropar jublande till Bakkhios,
Kamrat i jakten och medhjälpare till fångst,
Den segerkrönte, som skall kräfva tårars gärd.
        Men jag mig drager undan denna fasans syn,
Förrän Agave kommer till palatset fram.
Men ödmjukhet och gudars fruktan skönast är
Af allt. Och den, som ödmjukt fruktar gudarna,
Har största vishet vunnit — sådan är min tro.

KOREN:

Låtom oss med danser Bakkhios fira,
Jubla öfver olycksmått,
Pentheus, drakens ättlägg, nått.
Han har djärfts i kvinnodräkt sig sira,
Gripa murgrönslindad tyrs och så
Följa Bromios — och till ofärd gå.
Kadmos döttrar, bakkantinnor,
Härlig är Er segers ära,

Jämmer skall som frukt den bära,
När en moder uti barnets blod
Sudlar egen hand — den kamp är god.

Men nu jag ser Agave, Pentheus moder, till
Palatset komma; hennes ögon stirra vildt.
Mottagen euoihälsad guds fästglada lag.

(Agave inträder på scenen åtföljd af bakkantinnor. På sin tyrs bär hon Pentheus blodiga hufvud.)

Växelsång emellan Agave och koren:

AGAVE:

Bakkanter från Asiens nejder.

KOREN:

Jag till din maning lyss.

AGAVE:

Från jaktens lyckliga fejder
En ranka, som skurits nyss,
Från bärget jag med mig bringar.

KOREN:

Jag ser det och hälsar dig vän i vårt lag

AGAVE:

Jag lejonets unge betvingar
Förutan nät med händernas tag;
Det ligger för öppen dag.

KOREN:

Hvar gjorde du fångst så god?

AGAVE:

Kithairon har druckit dess blod.

KOREN:

Hvem var det bytets bane?

AGAVE:

I främsta rummet jag.

KOREN:

Du sälla Agave!

AGAVE:

Så nämns jag i fästligt jublande lag.

KOREN:

Stod någon som hjälp dig nära?

AGAVE:

De Kadmos döttrar två
Ha sin del i jaktens ära:
Efter mig de nämnas må.

KOREN:

Din fångst skall dig glädje bära.

(Motstrofven till denna Agaves och korens växelstrof kan jag icke bringa i lyrisk form. Den innehåller ett vidare utförande af strofens tanke Jag utelämnar den här.)

KOREN:

Olyckliga, det ädla byte, som du för
Som jakttrofé — nu visa det för borgarna.

AGAVE:

I, som bebyggen det tebanska landets borg,
Den tornomslutna, kommen, skåden här vår fångst.
Vi, Kadmos döttrar, detta vilddjur lade ner,
Ej slungande thessalers rembefästa spjut
Och ej med nätvärk, men med hvita armars kraft.
Köp icke jaktens värktyg af lanssmederna,
Ty jakt med vapen är ej mer att skryta af.
Vi villebrådet grepo med vår blotta hand,
Och utan knifsägg styckade dess lemmar vi.
Hvar är min far, den åldrige? Han komme hit.
Och hvar är Pentheus, sonen min? Han rese mot
Palatsets vägg en stege, stige sen på den
Och nagle detta hufvud i triglyphen fast,
Det lejons hufvud, som blef bytet från min jakt.

KADMOS:

(Efter honom bäres en bår, på hvilken hvila kvarlefvor af Pentheus.)

I svenner, som de sorgliga kvarlefvorna
Af Pentheus bären, följen till palatset mig.
Hans kropp med tusen mödor jag har sammansökt

Och bringar med; jag i Kithairons klyftor fann
1220 Den söndersliten, splittrad låg hvar lem för sig.
1222 Så snart jag, stadd på hemfärd från bakkhanterfäst
Med gamle siarn, inom stadens murar kom,
Jag täljas hörde mina döttrars hemska dåd.
1225 Till bärget återvände jag och för nu hit
Min son, som ljutit döden af maenaderna.
Där henne, som åt Aristaios födt en gång
Akteon, såg jag, Autonoe, och Ino med:
De, vanvettsslagna, rasa än i ekeskog.
1230 Men man förtalde att Agave ilar hit
På bakkisk fot och ryktet utan grund ej var;
Ren henne ser jag — syn, som ingen glädje gör

AGAVE:

Min fader, du det största skäl att yfvas har.
Ej dödlig man så frejdade hjältinnor födt
1235 Som du; jag nämner alla, men står främst dock själf.
Vid väfstoln jag väfskeden lämnat har och gått
Till större bragd: att fånga vildt med händren blott.
På mina armar, som du ser, jag bringar hit
Det jägarpris, jag vunnit, att det smycka må
1240 Palatsets väggar. Tag det, fader, i din hand
Och öfver mina jägarbragder stolt du bör
Till gästabud dig vänner bjuda. Lycklig du,
Ja, lycklig öfver sådan dina döttrars bragd.

KADMOS:

1244 O kval, omätligt, som ej ögat orkar se!
1246 Ett skönt föroffer har du offrat gudarna
Och manar Thebe nu och mig till gästabud.
Ve först för dina lidanden, för mina sen.
Ty guden Bromios, fursten, fast vår frände han,
1250 Med rätt för visso, men för hårdt oss drabbat har.

AGAVE:

Hur knarrig är ej människan på gamla dar
Och mörk i blicken! Måtte Pentheus dock, min son
Bråს på sin moder och som hon jaktlycka få,
När han med Tebes unga män drar ut på jakt

Att vilddjur fånga. Nu till kamp mot gudarne
Sin kraft han vänder, men af dig han, fader, bör
Tillrättavisas. Kalla honom hit till mig,
Att han må se, hur jag är lycklig för min bragd.

Kadmos:

Ve, om I insen, hvilka dåd I öfvat; då
Skall gräsligt kval Er drabba; om till lifvets slut
I blifven i den villa, som Er fångat har,
I nämnens ej olyckliga, ej lyckliga.

Agave:

Hvad i vår bragd är orätt eller sorgefullt?

Kadmos:

Först vänd din blick mot eterrymdens ljusa hvalf.

Agave:

Se här, men hvarför bjuder du mig blicka dit?

Kadmos:

Syns det detsamma eller har det ändrat skick?

Agave:

Mer ljust än förr och mera glänsande det är.

Kadmos:

Af Bakkhosfästens fröjder är du rusig än.

Agave:

Jag ej begriper detta tal. Min tanke tycks
Ur töcknigt moln till klarhet åter träda fram.

Kadmos:

Lyss du till frågor? Svarar visligt du på dem?

Agave:

Jag helt förgätit, fader, hvad jag nyss har sagt.

Kadmos:

Till hvilkens hus vardt under bröllopssång du förd?

Agave:

Ekhion, född ur drakesådd, min make blef.

KADMOS:

En son du födde din gemål; hvad var hans namn?

AGAVE:

Pentheus, så nämna vi vår son, vår kärleks pant.

KADMOS:

Hvems är det hufvud, som du håller på din arm?

AGAVE:

Ett lejons, så påstodo jägarinnorna.

KADMOS:

Se noga efter, ringa ju den mödan är.

AGAVE:

Hvad ser jag, hvad! Hvi bär jag detta i min hand?

KADMOS:

Betrakta det, tag noga därom kännedom.

AGAVE:

Jag ser — o jämmers jämmer, jag osaliga....

KADMOS:

Du finner det väl längre ej ett lejon likt?

AGAVE:

Nej, det är Pentheus hufvud, jag osälla bär.

KADMOS:

Du ej det kände, söladt som det var af blod.

AGAVE:

Hvem tog hans lif? Hur kom hans hufvud i min hand?

KADMOS:

Du hårda sanning, läglig stund du icke valt.

AGAVE:

Förtälj, mitt hjärta bäfvar för hvad komma skall.

KADMOS:

Du dödat honom, du, med dina systrars hjälp.

AGAVE:

Hvar vardt han dödad? I palatset? Eller hvar?

KADMOS:

Där, hvarest kopplet sönderslet Akteon förr.

AGAVE:

Hvi till Kithairon kom han, den olycklige?

KADMOS:

Han kom att håna guden, håna Bakkhos fäst.

AGAVE:

Men vi då? Huru hafva vi då kommit dit?

KADMOS:

Af bakkiskt vanvett drifna, liksom Tebes stad.

AGAVE:

Jag inser nu att Bromios i fördärf oss fört.

KADMOS:

Han kränkt sig kände: I hans gudom nekaden.

AGAVE:

Hvar, fader, är min sons, den käres, döda kropp?

KADMOS:

Med möda har jag dessa rester spårat upp.

AGAVE:

Ha kroppens lemmar åter fogats samman rätt?

* * *

Hvi ha mitt vanvetts följder drabbat Pentheus så?

KADMOS:

Lik Er till art, han guden ingen dyrkan gaf.
Och därför krossar Bromios med ett enda slag
Pentheus och Eder, så att han mitt hus och mig
Tillintetgör. Själf utan manlig säd, jag ser
Den telning, hvilken växte ur ditt moderlif,
Du arma, död — en jämmerfull och skymflig död.
Till dig, min son, såg släkten upp, du pelarn var,
Som hela huset uppbar, du, min dotters son.
Du var en skräck för staden. Ingen dristade
Den gamle göra öfvervåld, när dig han såg,

Ty hämnd du tog, som svarade mot kränkelsen.
Nu jag vanvördad vräkes ur mitt eget hus,
Den store Kadmos, ur hvars sådd tebaners stam
Har spirat upp och som har bärgat bästa skörd.
Du käraste — ty fast du icke längre finns,
Jag räknar dig bland mina käraste, mitt barn —
Ej mer med handen smeker du min kind och mig
Din moders fader nämner, sluter mig i famn,
Och säger: »hvem gör dig för när, vanvördar dig,
Du gamle, stör ditt sinnes lugn och gör dig sorg?
Säg det, min far: jag tuktar den dig gör för när».
Nu jag i jämmer störtad är, osalig du,
Din moder ömkvärd och osälla fränderna.
Den som förmäten ringa aktar gudars makt,
Han öfverväge Pentheus död och vörde dem.

KOREN:

Din lott mig smärtar, Kadmos. Rättvist är det straff
Din dotters son fått lida, men för dig dock svårt.

AGAVE:

1329 Du ser, min fader, huru allt förändrat sig.

* * *

Särslitna lemmar söka bland klipphällarna.

* * *

Gör jag ej synd, elända, om intill mitt bröst
Jag honom trycker? Kan jag klaga vid hans bår?
Om egna händer jag med brott ej fläckat, då

* * *

Att jag må hälsa hvarje lem utaf mitt barn
Och kyssa dessa muskler, dem jag själf har närt,
Du kära anlet och du fjunbevuxna kind.

* * *

Hans lemmar sudlade i blod och slitna sär

* * *

DIONYSOS:

(Uppträder på en högre belägen scen, från hvilken gudarne plägade tala, då lösningen af den tragiska knuten anförtroddes dem.)

* * *

Han kom med öfvermodigt hot om bojors band.
Därför af dem han döden ljöt, som minst han bort.
Dock denne rättvist lidit har sitt stränga straff,
Men hvad hans folk skall lida, jag ej dölja vill.

* * *

Att lämna staden, ge upprättelse för brott
Som gudlöst öfvats, då I dödaden....
Och Tebe mer ej återse, ty det är synd.

* * *

Men jag vill tälja, hvad du själf att lida har:
Till drake du förvandlas skall; Harmonia,
Krigsgudens barn, som du, fast dödlig, ägt till vif,
Skall, vilddjursvandlad, taga skapnad af en orm.
Du med din maka — Zeus orakel säger så —
Skall efter oxspann åka. Som barbarers drott,
Med tallös här du många städer grusa skall.
Men när de guden Loxias orakelstad
Ha sköflat, olycksalig hemfärd då de få.
Men Ares dig skall rädda och Harmonia
Och föra till de sällas land att lefva där.
Jag, Bromios, ej af dödlig fader född, men af
Kronion, bådar detta: Om I handlat vist,
Själft mot Er vilja, haden I till bundsförvandt
Förvärfvat till Er lycka denne son af Zeus.

AGAVE:

Dionysos, vi bönfalla dig, vi syndat svårt.

DIONYSOS:
För sent I kändens vid mig, den förnekade.

AGAVE:
Vi inse detta, dock du straffar allt för hårdt.

DIONYSOS:
Så vardt jag ock, så gud jag var, af Er försmådd.

AGAVE:
Ej höfves gudar hämndelust likt dödlige.

DIONYSOS:
Min fader, Zeus, för länge sen sitt bifall skänkt.

AGAVE:
Ve, gubbe, ve! Till landsflykts hårda lott vi dömts.

DIONYSOS:
Hvi så fördröja hvad som ändock måste ske?

KADMOS:
Mitt barn, i väldigt lidande vi störtat ha,
Jag och du arma jämte dina systrar två.
På gamla dar jag vandrar till barbarers land
Att bo som skyddsling. Därtill är mig förelagdt
Att jag mot Hellas föra skall barbarisk här.

Och Ares barn, Harmonia, mitt äkta vif,
I skepnad af en gräslig orm skall följa mig,
Draken, till Hellas altaren och grafvar, när
Jag lansprydd här mot Hellas för. Jag arme ej
Min jämmer slutar. Ej jag får på Akherons våg
Till Hades segla för att ändtligt finna ro.

AGAVE:
Min fader, jag skall gå i landsflykt, skild från dig!

KADMOS:
Osälla dotter, hvarför slår du armarne
Kring mig, en orklös gubbe, hvitnad som en svan.

AGAVE:
Hvar har jag tillflykt, jagad bort från fosterbygd?

KADMOS:

Jag vet ej, dotter, ringa stöd din far kan ge.

AGAVE:

Du min fädernesstad, du min faders borg,
Farväl, farväl! Den landsflyktiges sorg
Är det öde mig väntar.

KADMOS:

Så gå då, min dotter........

* * *

AGAVE:

O fader, jag ömkar dig för din lott.

KADMOS:

Du själf, mitt barn, ej en sällare fått,
Och för systrarna dina jag gråter.

AGAVE:

Ja, väldigt ett lidandes öfvermått
Dionysos vår drott
Har bragt öfver dig och de dina.

KADMOS:

Själf ock fick han lida ovärdigt förakt,
Då I nekaden tro på hans gudom och makt.

AGAVE:

Det väl dig gånge, min far.

KADMOS:

Dig ock,
Min olyckliga dotter, men svårligen dock
Växer glädjen på flyktingens stig.

AGAVE:

För mig bort härifrån I, som ledsagen mig,
Till systrarna mina, som dela min lott
Och ömkligt begråta sitt olycksmått.
Må jag komma dithän,
Där Kithairons ås ej på mig blickar ner,
Där mitt öga Kithairons ås ej ser,
Där aldrig en tyrs varit skådad än,
Och andra må Bakkhos fira.

Anmärkningar.

v. 5: Dirke och Ismenos, två strömmar, som hvar från sin sida begränsa det gamla Tebes område, stå här för att beteckna själfva landet Tebe.

v. 6—12: Naturligtvis tänker sig myten att åtskilliga år förflutit, efter det att Semele vardt dödad af Zeus blixt. Då det här säges, att spillrorna af hennes hus ännu ryka, så är det för att beteckna egenarten af den eld, af hvilken det blifvit antändt. — För öfrigt är det ovisst, om åskådarna värkligen på scenen sågo dessa rykande ruiner och annat, som Dionysos i detta sammanhang omnämner; fastmera är det troligt, att stället blott innehåller en vädjan till åskådarnas fantasi rörande hvad de borde föreställa sig. — På samma sätt synes skalden äfven i det följande någon gång vädja till publikens fantasi.

v. 13 ff.: Den öfversikt öfver Dionysoskultens utbredning, hvilken innehålles i dessa verser, är gifven utan någon genomgående kännedom om här nämnda länders läge och natur och väl också utan någon historisk kännedom om gången af denna kults spridning.

v. 17: Med *Asien* menas här hvad vi kalla för Mindre Asien och särskildt dess västkust.

v. 58: Man jämföre innehållet i denna vers med hvad som säges nedan i v. 125.

v. 64: Koren nämner sig själf i regel i ental, änskönt den bestod af flera (15) personer.

v. 67: *Bromios* »den larmande» är ett namn för Dionysos.

v. 88 ff.: Hvad i dessa verser berättas om Dionysosfostrets insömmande i Zeus länd upptages och utvecklas ytterligare i första dialogakten.

v. 100: »Tjurhornad gud»: Dionysos tänktes ofta i tjurgestalt; så här och äfven längre fram i detta sorgespel.

v. 119 ff.: »Kureter och korybanter» hållas här icke strängt isär. Eljest voro kureterna Zeus präster på Kreta och korybanterna den frygiska gudamoderns präster.

v. 133: »Vid årshögtidens fägnad»: Originalet talar egentligen om en hvartannat år återkommande fäst.

v. 136: »Tiasoten»: medlem af en thiasos eller en bakkisk fästförsamling.

v. 175: »Den gamle» är Teiresias, »den äldre» är Kadmos.

v. 182: är utelämnad såsom säkerligen oäkta.

v. 209: Jag har här icke kunnat konstituera någon täxt, som tillfredsställer mig.

v. 229, 230: Dessa båda verser foga sig icke väl i sammanhanget; öfversättningen skulle vunnit på deras utelämnande.

v. 247: är utelämnad såsom förmodligen oäkta. Äfven de närmast föregående verserna fr. o. m. 242 äro af somliga misstänkta till sin äkthet.

v. 264: Uttrycket om Kadmos, att han »sått jordburen äring», syftar på myten om, att han sått en dödad drakes tänder, och att ur dem vuxit fram fullrustade män, de s. k. »sparterna». Bland dessa sparter var Ekhion, Pentheus fader.

v. 270, 271: Dessa båda verser sägas icke lämpligen såsom syftande på Pentheus och äro därför möjligen understuckna.

v. 286—297: Detta ställe torde väl af de flesta kritici anses oäkta och kan utan saknad umbäras. Då emellertid liknande ställen förekomma i den klassiska tragedien, är jag böjd för att anse stället för äkta. Euripides har här velat ge en förklaring af myten att Dionysos, sedan Semele för tidigt födt honom till världen, blifvit sömmad in i Zeus länd, till dess stunden för hans födelse var kommen. Hvad det oklara stället vill säga är otvifvelaktigt följande: då Zeus fört den späde Dionysos till Olympen och Hera ville kasta honom ned igen, bedrog Zeus Hera genom att taga ett stycke (μέρος) ur etern och däraf forma en bild af Dionysos. Denna bild gaf han åt Hera som en säkerhet (gisslan, ὅμηρος) för att Heras vrede icke skulle drabba den värklige Dionysos, men detta ord (gisslan, ὅμηρος) förväxlades med ὁ μηρός (»lår, länd»), och så skulle myten om Dionysos insyende i Zeus länd låta förklara sig. — Förklaringen är icke logiskt genomförd.

v. 305: Liksom Dionysos fyller sina anhängare med ett hänförelsens och sällhetens vanvett, så låter han sina fiender drabbas af feghetens vanvett.

v. 307: »Skall honom själf du skåda etc»: Som siare borde ju Teiresias veta, att just Pentheus död skulle vara det yttre tecknet på Dionysos seger, och att Pentheus följaktligen icke skulle få se, huru väldig en gud Dionysos vardt i Hellas. Men en sådan inkonsekvens är mindre än den synes vara.

v. 314: Efter luckan är täxten oviss, men knappast meningen.

v. 316: är utelämnad såsom misstänkt till sin äkthet.

v. 350: Måhända betyder στέμματα här icke den af siaren personligen burna kransen af ylletofsar, utan en likartad prydnad på altaret, där tecknen togos.

v. 367: »Må blott ej Pentheus bringa sorger i ditt hus». Ordleken, som ligger i namnet Pentheus och i substantivet πένθος »lidande», kan jag icke återge på svenska. Samma ordlek framträder äfven på andra ställen.

v. 406: Om den rätta täxten är man här osäker.

v. 491: Ordet »bakkant» brukas äfven om manliga Bakkosdyrkare.

v. 508: Här syftar skalden ånyo på släktskapen mellan namnet Pentheus och substantivet πένθος »lidande».

v. 528: Här åsyftar Euripides uppenbarligen en etymologi af ordet Dithyrambos, ovisst hvilken.

v. 566: »Euios» är tillnamn till Bakkhos, af det bakkiska tillropet εὐοῖ.

v. 568: Axios och v. 571 Lydias äro namnen på tvenne makedoniska floder.

v. 573: Har jag sökt återgifva den traderade täxten, som dock säkerligen är korrupt.

v. 605: Bakkhios är ett namn på Dionysos, som den bakkiske guden.

v. 625: Akheloos står såsom representanten för strömmar och sötvatten öfver hufvud.

v. 646: Pentheus menar att, sedan främlingen lyckats fly fängelset, han borde söka sticka sig undan det bästa han kunde.

v. 716: är misstänkt till sin äkthet.

v. 725: Iakkhos är ytterligare ett namn på Dionysos.

v. 810: Wilamowitz anser att i denna och följande verser Dionysos förstulet vädjar till Pentheus sinnlighet och att det ytterst är denna hans svaghet, som för honom i fördärfvet. Wilamowitz mening har fått anslutning å andra håll. Jag får bekänna att jag har svårt för att upptäcka detta drag i replikerna här. Hade skalden velat antyda, att det var sinnlighet, som lockade Pentheus i fördärfvet, hade han väl gestaltat detta drag till sådan styrka, att det ensamt varit nog för att föra Pentheus upp till bärgen. Med andra ord: det drag i dramat, enligt hvilket guden förvillar Pentheus förstånd, för att denne dess lättare må gå i snaran, hade då varit öfverflödigt.

v. 828: är utelämnad. I det följande äro några verser efter Weckleins föredöme omflyttade, utan att jag därför redogör i detalj.

v. 844: I det närmast föregående har jag, såsom redan antydt, beträffande versernas ordning följt Wecklein. Det springande i tankesammanhanget kan vara afsiktligt, då skalden därmed kan hafva velat teckna Pentheus uppjagade sinnestillstånd.

v. 861: Täxten här är osäker.

v. 929: är utelämnad som oäkta.

v. 955—956: Repliken är tvetydig, men Pentheus förstår den, som syftade den på hans afsikt att hemligen bespeja bakkantinnorna. Men Dionysos afser med sina ord Pentheus nära förestående död.

v. 970: Man märke tvetydigheten i dessa repliker. Särskildt Pentheus slutreplik: »Nu jag får en värdig lön»! har en helt olika innebörd, allteftersom man med Pentheus låter den syfta på en förmodad hedersbevisning, eller man med Dionysos låter den syfta på Pentheus nära förestående död, till straff för hans strid med guden.

v. 987: »Lyssas snabba hundar» Erinyerna, hvilkas moder var Lyssa, raseriet, vanvettet'

v. 1028: är utelämnad, emedan den icke passar för sammanhanget.

v. 1098: är utelämnad.

v. 1184—1199: Dessa verser, som utgöra motstrof till en föregående strof, har jag utelämnat i öfversättningen, därför att det beredde mig för stora svårigheter att bringa dem i modern lyrisk form. Jag återger dem därför här till deras ungefärliga innehåll på prosa. Det torde däraf framgå, att deras uteslutande ur den metriska öfversättningen icke vållat denna någon synnerlig förlust. Dock äro de icke utan allt värde för sammanhanget, då i dem skildras arten af Agaves vansinne. Stället kan öfversättas ungefär så:

AGAVE: (till koren) Tag del i vår fästmåltid.

KOREN: (som får se att Agave på tyrsen bär Pentheus hufvud) Huru skulle jag, olyckliga, kunna taga del däri?

AGAVE: Ungt är lejonet, dess kind har nyss börjat få fjun under hufvudets mjuka hårhjälm.

KOREN: Som ett i det fria lefvande vilddjur bär det sin yppiga man.

AGAVE: Bakkhios, som är skicklig jägare, har skickligt hetsat maenaderna mot detta vilddjur.

KOREN: Ja, ty fursten är jägare.

AGAVE: Berömmer du min jaktlycka?

KOREN: Ja, visst berömmer jag den.

AGAVE: Snart skola Kadmeerna prisa dig.

KOREN: Och snart skall din son Pentheus ....

AGAVE .... berömma sin moder, som gjort denna lejonfödda fångst.

KOREN: En utomordentlig.

AGAVE: På ett utomordentligt sätt.

KOREN: Och nu gläder du dig däråt?

AGAVE: Storliga gläder jag mig öfver att genom denna fångst uppenbarligen hafva utfört en stor bragd.

De verser, som stå i luckan emellan v. 1329—1330 äro hämtade från olika håll. Jag har i deras behandling följt Wecklein.

Efter v. 1388 följer i handskrifterna fem anapestiska dimetrar (den sista katalektisk), hvilka utgöra afslutning i åtskilliga euripideiska sorgespel. Här passa de inte för sammanhanget.

SJÄLSBEGREPPETS UTVECKLING

I MYT OCH VETENSKAP

AF

AXEL HERRLIN

I

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1908

Det arbete, som härmed öfverlemnas åt offentligheten, har från början tillkommit under form af offentliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola under vårterminen 1907. Ämnets framställning har emellertid under utarbetandet af denna afhandling undergått väsentliga omarbetningar och utvidgningar, om ock den allmänna gången af den samma är oförändrad. Behandlingen af problemet samlar sig omkring tre olika grundformer för själsbegreppet, hvilka vi betecknat som den **eidologiska**, *den* **fysiologiska** *och den* **psykologiska** *själsideen. I afhandlingens nu föreliggande första del behandlas endast den eidologiska ideen. Framställningen af de båda öfriga ideerna följer i en senare del.*

Axel Herrlin.

I. DEN EIDOLOLOGISKA SJÄLSIDEEN.

1.

Orientalisten Professor H. V. Hilprecht vid Pennsylvaniauniversitetet hade en gång fått en samling teckningar af fornfynd, hvilka blifvit hittade i Babylon af en från hans universitet utsänd expedition. Deribland funnos äfven teckningar af två små agatfragment med kilskrifter. En lördagsafton i Mars 1893 satt han och brydde sin hjerna med dessa två fragment, hvilka antogos vara bitar af fingerringar. Han var på grund af inskrifternas typ närmast böjd att hänföra dem till tiden mellan 1700—1140 f. K., och då det första tecknet i tredje raden af det första fragmentet tycktes vara K U, gissade han, att det skulle betyda Kurigalzu, namnet på en konung. Vid midnattstid gick han uttröttad till sängs.

»Jag drömde då», berättar han själf, »följande märkliga dröm. En högväxt mager prest från det gamla förkristna Nippur omkring 40 år, klädd i en enkel *abba*, ledde mig till en skattkammare på sydöstra sidan af sitt tempel. Han gick med mig in i ett litet, lågt rum utan fönster, hvari en stor träkista var ställd och bitar af agat och lapis lazuli lågo kringströdda på marken. Han yttrade här till mig: De två fragment, som finnas publicerade hvar för sig på ss. 22 och 26, höra samman till ett. De äro icke några fingerringar utan deras historia lyder så här.

Konung Kurigalzu (omkr. 1300 f. K.) hade en gång till Bels tempel sändt en del föremål af agat och lapis lazuli, bl. a. en votivcylinder af agat med inskriptioner. Presterna mottogo så oförmodadt en befallning att förfärdiga två örringar af agat till guden Ninibs bildstod. Vi voro i stor förlägenhet, ty vi hade icke till hands någon agat i råmaterial.

För att kunna utföra befallningen sågo vi ingen annan utväg än att klyfva votivcylindern i tre delar och fingo på detta sätt tre ringar, af hvilka hvar och en bar en del af den ursprungliga inskriptionen. De första två ringarne tjenade till örringar på gudens bildstod. De tvenne fragment, som vållat Er så mycket bryderi, äro delar af dessa. Om Ni sätter dem samman, skall Ni få bekräftelse på mina ord. Men den tredje ringen har Ni ännu inte funnit och kommer heller aldrig att finna den.»

Professor Hilprecht vaknade nu och skyndade sig att ånyo granska de båda teckningarna af fragmenten inne i sitt arbetsrum. Han kände sig strax slagen af huru korrekt drömmen anvisat honom den rätta tydningen af dem, och Mrs Hilprecht betygar, hur hon hörde honom från skrifbordet ropa: »Så är det, så är det». Följande dag verifierade han saken ytterligare med tillhjelp af en annan teckning af fragmenten, som fans i Universitetsbiblioteket.

Då de felande styckena rekonstruerades i analogi med andra liknande inskriptioner, visade sig inskriften hafva följande lydelse:

Till Guden Ninib, barn till guden Bel, har herren Kurigalzu, guden Bels öfversteprest, skänkt det.

På teckningarne hade emellertid de båda fragmenten fått olika färg, så att den, som studerade dem, icke fick intryck af, att de ursprungligen voro af samma sten. Professor Hilprecht tog sig derför före att undersöka de båda verkliga agatfragmenten, som finnas bevarade i kejserliga museet i Konstantinopel. De lågo der i skilda lådor, men då de sattes samman, passade de fullständigt ihop. Olikheten i färg hade tydligtvis uppkommit derigenom, att när man en gång i Babylon klyfde agatcylindern, hade stenens hvita ådra kommit till synes på det ena fragmentet, den grå på det andra.[1])

En modern psykolog ser i Professor Hilprechts dröm

---

[1]) Ref. efter *Andrew Lang:* The Book of dreams and ghosts. London, New York and Bombay 1899, ss. 19—22. Fallet är ursprungligen publiceradt af Professor Romaine Newbold i Proceedings of the Society for Psychical Researche Vol. XII.

endast ett ovanligt vackert exempel på den undermedvetna kombinationsförmågan och tolkar den i analogi med de fall, då en skolgosse, som en hel qväll förgäfves brytt sin hjerna med ett matematiskt problem, under natten drömmer den rätta lösningen. Det hör i sjelfva verket till historien, att professor Hilprecht af en medlem af expeditionen Dr. Peters fått veta, att man funnit ett rum med delar af en träkista och bitar af agat och lapis lazuli. I denna miliö har hans drömmedvetande sedan försatt den babyloniske presten och låtit honom bli språkrör för de kombinationer, som detta medvetande sjelf skapat.[2]) En dylik klyfning är icke något ovanligt hos drömmedvetandet. Professor Lütken i Sorö drömde en gång, att han var i Rio Janeiro och der åsåg en stor illumination till kejsarens, Don Pedro, ära. Han varseblef dervid en dekoration, på hvilken stod att läsa:

VIVAT DO(N) P(E)D(R)(O).

Han förstod icke, hvad de paranteser skulle betyda, som omgåfvo bokstäfverna N, E, R, O, och frågade en person i folkmassan derom. Denne svarade: »Det är ju lätt att begripa. Det betyder »lefve Don Pedro, bara han inte blir som Nero».

För en psykologiskt skolad person måste den metod, vi här angifvit för tolkningen af Professor Hilprechts dröm, te sig som den enda rimliga. Och dock gifves det ännu många menniskor, äfven bland de mera bildade klasserna, hvilka tycka, att en spiritistisk hypotes är mycket enklare och derför tro, att det verkligen var anden af en babylonisk prest, som uppenbarade sig för professorn. Enklare är onekligen en sådan hypotes, men på samma sätt som myten är enklare än vetenskapen. Våra nordiska förfäder skulle nog finna den moderna elektriska teorien för blixt och åska onödigt inkrånglad vid

[2]) Professor Hilprechts drömmedvetande har äfven vid ett tidigare tillfälle varit vetenskapen till gagn. Under 1882—1883 var han sysselsatt med tolkning af en inskription, hvari orden *Nabû—Kudûrru—Usur* funnos, som af Professor Delitsch öfversatts: »Nebo beskyddar mitt murbruks-bord». Professor Hilprecht hade till en början accepterat denna tolkning, men vaknade en morgon med det infallet, att de i stället borde öfversättas med: »Nebo beskyddar mitt landamäre», hvilket ju förefaller vida rimligare och äfven af öfriga forskare numera är accepteradt som den riktiga tolkningen. *Lang:* anf. arb. sid. 22.

sidan af läran om Thor och hans bockar. Den spiritistiska åskådningen leder i sina konsekvenser till *Animism*, den primitiva verldsförklaring, som bakom hvilken naturtilldragelse som helst vill spåra andars verksamhet. Från denna synpunkt kan i sjelfva verket icke blott en så underbar dröm som Professor Hilprechts, utan hvarje dröm blifva en uppenbarelse af en andlig verklighet.

En sådan tankegång skall troligen förefalla många nutidsmänniskor ganska underlig. Och dock behöfva vi blott gå tillbaka till vår egen barndom för att strax litet bättre förstå det primitiva föreställningssättet. De flesta barn ha väl någon gång blifvit så grundligt uppskakade af en hemsk dröm, att de sedan i långa tider derefter knappast vågat somna in om kvällarne af fruktan för att å nyo få göra bekantskap med drömverldens fasor, hvilka te sig som lifslefvande verkligheter. Men äfven eljes har nog drömverlden för barnet ofta en viss egendomlig verklighetsprägel, som låter drömfantasiens skapelser helt omärkligt blanda sig med lifvets egna upplefvelser. Säkerligen hafva ej sällan dessa uppdiktade personligheter, som stundom så starkt lägga beslag på barnafantasien, att de skrifva bref till dem m. m., sitt upphof i drömreminiscenser. Och t. o. m. den vuxne kan någongång känna sig tveksam, huruvida en hågkomst, som dyker upp i hans hjerna, har sin rätta plats i drömmens eller i verklighetens verld. En person, som genomgått en svår och långvarig lunginflammation, berättade mig, att han under sin konvalescens mer än en gång erfor, huru drömreminiscenser från hans sjukdomsperiod trängde sig in bland hans hågkomster från det verkliga lifvet på det mest förvillande sätt. En dag hade han besök af en vän, hvars gamla trotjenarinna för ett eller annat år sedan etablerat en hökeriaffär. Plötsligt sade konvalescenten: »Det var ju sorgligt med er gamla piga, som satte upp den där affären. Hon har ju gjort konkurs.» Detta hade hon dock ingalunda. Det var blott en minnesvilla hos den sjuke, hvilken troligen hänförde sig till någon feberdröm. I vissa former af sinnessjukdom, t. ex. de paranoida och i den Korsakoffska sjukdomen, äro minnesvillor mycket van-

liga.[1]) Oftast torde de visserligen böra uppfattas såsom producerade af fantasien nära nog i samma ögonblick, som de inställa sig. Dock kan man ibland hafva anledning att hänföra dem till föregående drömtillstånd, specielt om de uppträda vid flera olika tillfällen med samma föreställningsinnehåll.

Ju mer man fördjupar sig i dessa spörsmål desto rimligare förefaller oss barnets och vildens benägenhet att sammanblanda drömmen med verkligheten. Sjelfva filosofen Cartesius säger, att det ofta syntes honom omöjligt att finna något säkert kännetecken för att skilja det ena från det andra, ehuru han omsider i Guds sannfärdighet tror sig se en underpant på sinneverldens verklighet. Är Gud verkligen sannfärdig, kan han omöjligen hafva gycklat så groft med oss, att han satt oss in uti en verld af idel hjernspröken. Den, som kräfver en mera filosofisk lösning af problemet, skall kanske med Kant säga: »Lifvet visar ett sammanhang mellan föreställningarne sinsemellan enligt orsakslagen, hvilket vi icke finna i drömmen.» Härtill invänder dock Schopenhauer med rätta: »Äfven i drömmen hänga ju alla detaljer samman med hvarandra enligt grundens lag i alla dess former, och detta sammanhang visar endast afbrott mellan lifvet och drömmen å ena sidan samt mellan de enskilda drömmarna å den andra. Kants svar borde derför blott lyda så: den *långa* drömmen (lifvet) har inom sig ett genomgående sammanhang i enlighet med grundens lag, men ej med de korta drömmarna, fastän hvar och en af dessa inom sig har ett liknande sammanhang. Mellan det förra och de senare är alltså bryggan afbruten, och derpå känner man skilnaden. Det vore dock mycket svårt, ja, ofta omöjligt att i det verkliga lifvet i enlighet med detta kännetecken anställa en undersökning, om något af oss drömts eller verkligen inträffat. Ty ofta äro vi ej i stånd att led för led följa orsakskedjan mellan det närvarande ögonblicket och hvarje vår upplefvelse, utan att vi dock derför äro böjda att förklara den för en dröm.

[1]) Jfr härom vår studie: »Lögn, fabulering och minnesvillor med särskild hänsyn till barnets själslif» i Pedagogisk Tidskrift för 1906 och 1907.

Derför betjenar man sig i det dagliga lifvet icke af denna undersökningsmetod för att skilja dröm från verklighet. Det enda säkra kriteriet för skilnaden mellan dem är i sjelfva verket blott det erfarenhetsrön, som heter uppvaknande, genom hvilket orsakssammanhanget mellan drömmens händelser och det vakna lifvet tydligt och känbart afbrytes. En förträfflig illustration till denna tankegång finner man hos Hobbes i 2:dra kapitlet af Leviathan. Han säger der, att vi lätt efteråt taga drömmar för verklighet, då vi oafsiktligt ha insomnat med kläderna på, men i all synnerhet, om dertill kommer, att ett företag eller förehafvande lägger beslag på alla våra tankar och sysselsätter oss lika mycket i drömmen som i verkligheten. I dylika fall märka vi nästan lika litet, när vi vakna, som när vi somna; drömmen flyter samman med verkligheten och blandar sig dermed. Här återstår nu endast användningen af det Kantska kriteriet. Men om vi, såsom ofta är fallet, alls icke kunna konstatera, om en tilldragelse har ett samband med det närvarande eller ej, så måste det alltid förbli oafgjordt, huruvida den af oss drömts eller verkligen har inträffat».[1])

Till belysning af detta Schopenhauers resonnemang må vi draga oss till minnes den gamla sagan i Tusen och en natt om Abu Hassan och Harun al Raschid. Harun får en gång på en af sina vandringar incognito i Bagdad höra en af sina undersåtar vid namn Abu Hassan orda i samhällets angelägenheter med så mycken klokhet, att han får det infallet att låta honom blifva kalif för en dag. Så låter han Abu Hassan få en sömndryck och för honom under sömnen till kalifborgen, der han följande morgon vid uppvaknandet mottages med alla de ärebetygelser, som tillkomma de rättrognas herrskare. I början förefaller det hela som en skön dröm, men småningom öfvertygas han om realiteten af hvad han upplefver och handlar i öfverensstämmelse dermed. Morgonen derpå finner han sig dock åter i sitt eget tarfliga hem, som nu i sin tur ter sig som en dröm, tills han af kalifen får höra sammanhanget.

Den mest bekanta bearbetningen af detta samma motiv är tvifvelsutan Calderons drama: »Lifvet en dröm». Konung

[1]) *Schopenhauer:* Welt als Wille und Vorstellung. Bd I. Ed. Grisebach ss 49—50.

Basilius af Polen har af stjernorna fått veta, att den son, som hans hustru bär under sitt hjerta, skall bli en grym tyrann. För att hindra ödets fullbordan, inspärras barnet strax efter födelsen i ett fängelsetorn fjerran från menniskors boningar. Men då prinsen nått mogen ålder vill konungen se, om stjernorna talat sanning, och låter honom en morgon vakna i kungaborgen. Profvet utfaller icke lyckligt och prinsen vaknar följande morgon ånyo i sitt fängelsetorn. Det är till detta uppvaknande, som Calderon knutit den sköna monolog, som utgör den nionde scenen i andra akten:

— — — — — — — hela lifvet
det flyktiga, som oss blef gifvet
i denna underbara verld,
det är allenast drömmars flärd;
och hvarje menniska (det jag finner)
hon drömmer blott sitt lefnadslopp
sitt väsen, minne, tro och hopp,
tills drömmen slutligen försvinner.

Medan det i sagan om Abu Hassan och i Calderons drama är verkligheten, som ter sig såsom en väfnad af drömmar, är en annan österländsk saga byggd på det omvända motivet: drömmen såsom verklighet. Sultanen af Egypten, som vågat betvifla, att Muhammed en gång på ett ögonblick hunnit skåda alla helvetets och himlens mysterier, blir af Scheiken Schahabeddin anmodad att sätta sig i ett badkar samt doppa hufvudet i vattnet. I detta ögonblick genomlefver sultanen sju år i främmande land som en hederlig borgare vid sidan af en hustru, som hvarje år skänker honom ett barn. Så lyfter han sitt hufvud öfver vattnet i badkaret och allt är åter som förut. Franz Grillparzer har i sitt drama: »Der Traum ein Leben» betjenat sig af ett liknande motiv: herdeynglingen Rustan, som törstar efter magt och herrlighet, får under en enda natt i drömmarnes land upplefva ett helt menniskolif, fylldt af magtens sötma och bitterhet, och får så nog deraf, att han förblir i sitt land och lifnär sig redeligen.

Det gifves en drömtyp, som framför andra varit egnad att befästa tron på verkligheten af drömverldens företeelser — mardrömmen. Visserligen torde i våra dagar de flesta bildade menniskor hafva någon bekantskap med den förklaring deraf, som gafs af den tyske forskaren *Börner* i en år 1855 utgifven afhandling »Über das Alpdrücken, seine Begründung und Verhütung». Börner har här med stöd af talrika iakttagelser och experimenter visat, att mardrömmar uppstå genom hinder för respirationen, samt att den individuella karakteren hos dessa drömmar i regel beror af beskaffenheten af det föremål, som täcker den sofvandes näsa och mun.[1]) Sålunda frambringar t. ex. en filt föreställningen om ett hårigt djur, en pudel, en katt etc.; en blottad hand öfver munnen förorsakar en mardröm, hvari en menniskokropp spelar marans rol. Men ännu lefva nog mera mystiska föreställningar på djupet af folkmedvetandet, om de än äro mindre bestämdt utformade än i äldre dagar. I de häfdvunna legenderna uppträder marväsendet dels i djurskepnad t. ex. som orm, drake, katt och igelkott, dels i mensklig gestalt — i vårt land mest som en qvinna, *maran*, men t. ex. i Tyskland också som en manlig varelse, *Alpen*, hvaraf det tyska uttrycket »Alptraum» kommit.[2]) De menskliga marväsendena hafva ofta en erotisk karakter. Såsom särskildt *W. H. Roscher* häfdat i sin afhandling

---

[1]) Börner räknar dock äfven med andra respirationshinder. »So glaube ich», säger han, »dass der *Erstickung durch Gasen* eine Art von Alp vorausgehe.» Att också respirationsrubbningar af inre natur, t. ex. i samband med hjertfel, digestionsrubbningar m. m., kunna framkalla mardrömmar, torde genom Spittas, Radestocks m. fl. arbeten vara konstateradt. Denna synpunkt för deras förklaring var f. ö. bearbetad redan af forntidens läkare, Soranus, Artemidorus, Galenus, m. fl., hvilka specielt angifva dietiska förhållningsregler deremot. Jfr hårom *W. H. Roscher:* Ephialtes. Eine Abhandlung über Alpträume und Alpdämonen. Leipzig 1900, s. 18 ff.

[2]) *Wundt* påpekar (Völkerpsychologie Bd II, 2 sid. 113), att folkmedvetandet i Tyskland i våra dagar oftast torde associera termen »Alptraum» med föreställningen Alp i betydelse af *berg*, bergtung börda (Alpdrücken), oaktadt den ursprungliga innebörden af ordet *Alp* i detta sammanhang säkerligen sammanhänger med de väsen, som i den tyska mytologien kallas *Alben*, i den nordiska Alfer (t. ex. svartalfver), hvilken hafva sina qvinliga motsvarigheter i *Elfvorna*. Jfr *Jacob Grimm:* Deutsche Mythologie, 3:te Ausg. s. 411 ff.

»Ephialtes. Eine pathologisch-mythologische Abhandlung über die Alpträume und Alpdämonen des klassischen Altertums» torde åtskilliga legender om stora mäns och heroers öfvernaturliga aflelse hafva sin uppränning i erotiska mardrömmar. Sålunda skall Alexanders den store moder Olympias hafva blifvit hafvande med honom i drömmen genom Zeus i blixtskepnad (Jfr ock fablerna om Zeus och Alkmene, Zeus och Danaë, Zeus och Semele m. fl.) Af ett särskildt intresse är den af Roscher från Herodots 6:te bok anförda berättelsen om det sätt, hvarpå den spartanske konungen Damaratos' moder skildrat Damaratos' aflelse, emedan denna stammar från historisk tid. Konung Damaratos hade af en vedersakare fått höra, att han ej hade rätt att kalla sin moders gemål för sin fader. Hans moder berättade i anledning häraf, att då hon blifvit gift med Ariston, kom under den tredje natten en gestalt, som liknade Ariston, och famntog henne samt satte en krans på hennes hufvud, då han åter gick. Men då hennes verklige make fick se kransen, ville han icke kännas vid den som sin gåfva. Då drottningen nu edligt försäkrade, att hon fått den af honom själf, ansåg Ariston, att ett underverk inträffat, hvilket sedan af tecknatydarna tillskrefs en heros vid namn Astrabakos, enär kransen befans stamma från hans tempel. »Detta är nu», slutade drottningen, »hvad du vill veta: antingen härstammar du från denne heros eller är Ariston din fader, ty i den natten undfick jag dig».[1])

Tron på erotiska förbindelser mellan menniskor och andeväsen fortlefde under hela medeltiden, ehuru det icke nu längre var gudar eller halfgudar utan demoniska väsen, de s. k. *incubi*[2])

[1]) *Roscher:* Ephialtes. ss. 34—36.

[2]) »Ordet *incubus* förekommer i den antika litteraturen i regel såsom ett tillnamn för Faunus (= Pan) eller för den med Pan (Faunus) identifierade Silvanus. Dock förekommer det också såsom binamn för Herkules, tänkt såsom skatteväktare, och tyckes t. o. m. en gång betyda en från Faunus (Pan, Silvanus) fullständigt åtskild dämon, hvilken liksom den grekiske Εφιάλτης gifver eller uppenbarar skatter för de sofvande, om man i drömmen rycker af hans hufvudbonad.» (*Roscher:* Ephialtes s. 61.)

I den medeltida litteraturen betecknar *incubus* en manlig boleridemon, *succubus* en qvinlig. »Nach Delrio ist der männliche Dämon, der Incubus über-

och *succubi*, som spelade hufvudrollen. Denna öfvertro fann försvarare bl. a. i Augustinus och Thomas ab Aquino. Vissa personer gälde i folktron såsom frukt af en förbindelse med djefvulen, t. ex. den beryktade Ezzelino da Romano, den fruktansvärda förebilden till hjelten i Albertino Mussatos drama »Eccerinis». Och ännu i slutet af 1800-talet spred sig i occultistiska kretsar ett rykte, att en djefvul med en jordisk qvinna aflat en dotter, som skall blifva farmor till Antikrist.

En tysk sagoforskare *Ludvig Laistner* har i största omfattning sökt påvisa mardrömsmotivet samt dermed sammanhängande idéer i snart sagdt alla möjliga folksägner och gudamyter både från den germanska och klassiska mytologien, samt nedlagt resultatet af sina omfattande studier i ett stort verk med titeln: »Das Räthsel der Sphinx. Grundzüge einer Mythengeschichte», hvilket utkom år 1889.

Laistner har till utgångspunkt för sina mytologiska undersökningar valt sagan om sfinxen vid Thebe i Grekland. Sfinxen var som bekant ett vidunder, halft qvinna, halft djur, som på vägen till Thebe slagit sig ned på en klippa och hejdade de vägfarande samt gaf dem en gåta att tyda. Kunde de ej tyda den rätt, blefvo de strax dödade af odjuret. Men då Ödipus kom, fann han gåtans lösning; och sfinxen kastade sig då genast ner från sin klippa. Sfinxen är enl. Laistner ett marväsen, som pinar menniskorna med sina frågor.[1]) En liknande fråge-

haupt nicht zeugungsfähig; gebar nun ein Weib, welches im Rufe stand, mit einem solchen Umgang gehabt zu haben, doch, so suchte man die Sache so zu erklären, dass der Dämon den Samen eines Mannes, welchen dieser in der Nacht verloren, sich angeeignet und mit diesem operiert habe. Andere nahmen an, die Buhlteufel seien zwar zeugungsfähig, brächten aber nur Ungethüme oder Ungeziefer zur Welt.» *Carl Meyer:* Der Aberglaube des Mittelalters und der nächstfolgenden Jahrhunderte. Basel 1884 s. 266. Jfr ock *Roskoff:* Gesch. des Teufels, I ss. 251—252.

[1]) Att mardrömmar i vissa fall kunna hafva en dylik typ, påpekas äfven af *Wundt*. Särskildt då hörselretningar göra sig gällande under mardrömmen, antager den »die Form einer aufregenden Unterredung oder quälenden Fragen um deren Beantwortung man sich ungeblich abmüht. Dieser »Examenstraum» ist unter unseren heutigen Kulturbedingungen wohl eine der häufigsten solcher Erscheinungen».... (Völkerpsychologie Bd II, 2, s. 119.) Deremot finner Wundt det tvifvelaktigt, huruvida den, såsom Laistner uppenbarligen antager, också är en vanlig form för mardrömmarna på ett primitivt kulturstadium. (Ibid. s. 122 anm.)

mara finner man i den slaviska mytologien under namn af Pripolniza, Murava eller Serpolnica, hvilken särskildt huserar bland arbetarna på skördefälten under de heta middagstimmarna och plågar dem med frågor. Kunna de icke besvara dem, afskär hon deras hufvud med en skära eller qväljer dem med vedervärdiga karesser. I Sfinx- och Serpolnicamotivet vill Laistner finna nyckeln till många germanska myter, i hvilka frågemotivet spelar in, t. ex. sagan om mästerkatten i stöflar. Serpolnicans plägsed att skära hufvudet af på dem, som hon rår på blir för Laistner en anknytning till sagan om Perseus, som ju dödar Medusa genom att afskära hennes hufvud. Äfvenledes försöker han finna ett etymologiskt samband mellan namnet Perseus och den slaviska middagsmarans benämning, Serpolnica, samt mellan Serpolnica och gudinnan Persephone eller Proserpina.

Många folksägner förtälja om maror, som blifvit fångade under sina nattliga besök. Då de märka, att de ej kunna komma undan, skifta de hamn och te sig som ormar, drakar m. m., men om man ej låter skrämma sig deraf, får man till slut se dem i deras rätta menskliga skepnad. Och en sålunda fångad mara har t. o. m. ej sällan stannat qvar som hustru åt den man hon förut hemsökt, tills han varit oförsiktig nog att yppa, hur han lyckats fånga henne. Hon har då strax försvunnit samma väg hon kommit. Detta motiv spelar en stor rol i Laistners studier. Han spårar det sålunda i sagorna om Laurin, om Lohengrin, om den sköna Melusina m. fl. germanska myter, men ock t. ex. i den grekiska sagan om Peleus andra gemål Thetis, som då hon greps af Peleus förvandlade sig till eld, till vatten och till ett vilddjur, tills hon ändtligen återtog sin menskliga gestalt och blef Peleus maka.

Onekligen vittna Laistners undersökningar om en ovanlig beläsenhet och fyndighet, men hans kombinationer äro ofta mycket vågade, i synnerhet då han beträder filologiens område. Han har också derför mötts af en skarp kritik särskildt från representanter för klassisk mytologi och språkforskning. Såsom Roscher framhåller, kan han ej anses hafva lyckats i den uppgift han föresatt sig: att fastslå mardrömmen som grundprin-

cip för all mytologi, och i öfverensstämmelse därmed reducera alla möjliga gudar och demoner till att ursprungligen vara marväsen. Visserligen kunna hvilka gudar och demoner som helst under vissa omständigheter uppenbara sig uti mardrömmar. Men specifika mardrömsgudomligheter äro dock blott ett fåtal bland gudaväsendena, nemligen i den grekiska mytologien guden Pan och satyrerna och i den romerska Faunus och silvanerna.

Men äfven om man icke kan biträda Laistners teori om mardrömmarnes betydelse för mytbildningen, så måste man dock erkänna, att de genom sin egendomliga handgriplighet mägtigt bidragit att befästa tron på drömverldens verklighet. Huru starkt denna tro fortleft ända in i nyare tider, bevisas kanske bäst af hexprocessernas historia. Ty om ock största delen af hexornas bekännelser tillkommo under trycket af tortyrkammarens resurser, af lidandena i fängelset samt genom suggestion af de frågor, som haglade öfver de olyckliga inför domstolen, så fanns det dock äfven delinqventer, som voro fullt och fast öfvertygade om, att de gjort luftresan till Blocksberg eller Blåkulla och deltagit i orgierna derstädes. Möjligen har bolmörtsgiftet någon gång haft en andel i dessa fantasiers uppkomst; flygföreställningarne kunde tyda derpå.[1]) Men i många fall synes det hafva varit fråga om vanliga drömmar, hvilka af

[1]) Jfr härom *C. G. Santesson:* Om vissa gifters inflytande på menniskans psykiska lif i Nordisk Tidskrift för 1905 s. 607. »Af intresse är, att bland hallucinationerna vid bolmörtsförgiftning äfven lär förekomma en förnimmelse af att sväfva, att flyga — sådan som de flesta tillfälligtvis känt i drömmen. Sådana rörelsehallucinationer ha naturligen lätt kunnat blifva till en flykt genom luften långt bort.» T. o. m. i *Soldan-Heppes* Geschichte der Hexenprozesse (Stuttgart 1880), hvilken eljes helst vill föra innehållet i hexornas berättelser öfver på ransakningssättets och tortyrens konto, medgifves det dock, att »unter den Millionen Hexen, welche justifizirt worden sind, einzelne sich mit Salben narkotisiert» (s. 377). (Hexsalvorna skola näml. stundom hafva innehållit bolmörtsgift.)

Vi måste dock äfven betona den stora betydelsen af de gamla hedniska traditionerna om »den vilda jagten» för utbildningen af föreställningen om luftfärderna till Blocksberg eller Blåkulla, något som sannolikt spelat större roll än enskilda individers drömfantasier. Jfr härom *Jacob Grimm:* Deutsche Mythol. 3:te Aufl., s. 1008 ff.

de förmenta trollkarlarne eller hexorna sattes i samband med allmänt utbredda, vidskepliga föreställningar, så att drömepisoder af den mest alldagliga karakter tolkades som erfarenheter af öfvernaturlig art. Ej minst våra svenska hexors bekännelser bära ofta en nykter verklighetsprägel, som tyder på, att de utgöra en förtolkning af dylika drömepisoder utan bemängning med mera patologiska element. Lifvet i Blåkulla beskrifves som skäligen likartadt med hexans dagliga lif här på jorden. I en från det svenska hexeriets dagar stammande resumé af hexors skildringar heter det, att trollpackan efter sina erotiska äfventyr med Satan »går till sin syssla, som är mat reda, steeka, brygga, baaka, giöra korfvar, bränna bränvijn, kiärna miölck, trågen samt dijskarne tvätta. Item om sommaren gå vall, om vintern stilla boskapen, stå vid handqvarnen och mala etc., ty ingen sysla är här hos oss, som icke ock giörs där, så att det sååς, skiärs, sädh i ladorna inlades, ax uppllåckas etc. Efter sådant deras sysslors förrättande ringes till måltijd med en klocka, som skall sitta öfver ungenom, då dhe, som det meritera biudas till bords, ty the äro icke alla lijka uptagne, många komma icke längre än i förhuset; till somblige sändes maten dher de stadigt vid sina sysslor stå; när de komma till bords, äta och drijcka the lustigt medh både ööl och vijn, och efter måltiden röka tobak och dansa, sorla och låta ropa mehr än vid något bonde gästabudh.»[1])

I ett ransakningsprotokoll med hexan Ingeborg Bogesdotter från Högnalöf i Småland finnes en passus, som är ett af de många bevisen på huru handgripligt man föreställde sig Blåkullafärderna. »Blef ock», heter det, »förenemde Ingeborg tillfrågat, om hennes man wiste, at hon kunde trolla eller när hon drog till Blåkulla. Då svarade hon Neij; och gjorde honom fri, at han intet deraf wiste». Då man nu frågade henne, huru hennes man i längden hade kunnat hållas i okunnighet om en sak, som dock så ofta upprepades, svarade hon att hon »tog

[1]) Handlingar om Trolldomsväsendet i Dalarna åren 1668—1673, samlade och utgifne af C. G. Kröningsvärd. Falun 1821, ss. 213—214. — Om ock denna skildring ej är hemtad direkt ur hexornas bekännelser, så utgör den dock en förträfflig exponent för andan i många af dem.

en särk och bläste den full af wäder och ladhe hoss mannen och gjorde ther aff en så fullkommelig form och hampn, att om hennes man hadhe welat kiendt henne, skulle han inthet annat kunnat skiön opå än at thet hade varit hon sjelf».[1])

Det var alltså icke blott hexans själ, utan hela hennes varelse med hull och hår, som tänktes deltaga i de nattliga färderna. Och sådana fabler troddes ej blott af den okunniga allmogen — de diskuterades med det djupaste allvar till och med vid konungens rådsbord. Inför sådana vittnesbörd om tron på drömverldens realitet ända in på 16- och 1700-talet kan man icke förvåna sig öfver att forskare som E. B. Tylor och Herbert Spencer tillmätt drömmen en så fundamental betydelse för utvecklingen af föreställningen om andliga väsen. Denna teori har dock vida äldre anor än så. Redan Demokritos ansåg sålunda, att menniskorna genom drömsyner blifvit öfvertygade om tillvaron af öfvermenskliga väsen, som de sedan dyrkat som gudar. Sjelf trodde också Demokritos på dylika väsen, ehuru han ej tillskref dem något inflytande på verldens gång. De s. k. drömoraklen i Grekland utgöra ett slående bevis på den allmänt utbredda föreställningen, att gudamakter kunde uppenbara sig i drömmen. Sålunda hade man på Delos en gudinna vid namn Brizo, som gaf råd specielt angående sjöfart och fiske åt dem, som sofvo i hennes tempel. I Amfikleia hade Dionysos ett drömorakel, i närheten af Tralles fans ett dylikt för Pluton, och vid Oropus ett för heroen Amfiaraos. De mest berömda voro dock guden Asklepios', bland hvilka helgedomen på Epidauros vann det största anseendet.

Man sökte hos denne gud hjelp mot sjukdomar, hvilken erhölls under inkubationen eller tempelsömnen, hvarvid guden uppenbarade sig för den hjelpsökande i hans dröm. Under förra hälften af 1880-talet utgräfdes i Epidauros en stor mängd inskrifter, som omtala åtskilliga fall af dylika helbregdagörelser. Sålunda heter det t. ex.: »Alketes från Haliai var blind och hade en dröm. Han tyckte, att guden närmade sig honom och öppnade hans ögon med fingrarna, och att han såg träden

---

[1]) *Hyltén-Cavallius:* Wärend och Wirdarna. Bd I, s. 452.

i den heliga lunden. Då det blef dag, gick han helbregda därifrån». En annan inskrift förtäljer, att Euippos i sex år burit en lansspets i sin kind. Han sofver i Asklepios' helgedom, hvarunder guden drager ut lansspetsen och lägger den i hans händer, så att han på morgonen finner den.[1])

Att äfven de aflidna ofta tänktes uppenbara sig i drömmar enligt den grekiska folktron, se vi bl. a. af det ställe i Iliaden, der Patroklos' själ efter hans död visar sig för Achilleus. Tron på uppenbarelse af de döda i drömmen är utbredd öfver hela jorden. »*Ellis* berättar, att Sandwichsöarnes befolkning tro, att en afliden familjemedlem ofta visar sig för de efterlefvande i drömmen och vakar öfver deras öden; och likaså berättar han oss om Tahitierna, att de trodde, att den aflidnes ande då och då uppenbarar sig för de efterlefvande. I Afrika möter oss detsamma. Kongofolken tro enligt *Reades* beskrifning att allt, som de se och höra i drömmen, kommer till dem från andarna, och i sin skildring af Ost-Afrikanerna omnämner *Krapf*, att »Wanikas trodde, att de dödas andar uppebara sig för de lefvande i drömmen.»[2])

---

[1]) Jfr härom, förutom *Wilamowitz-Möllendorffs* »Isyllos von Epidauros» *Hermann Diels:* »Antike Heilwunder» i *Nord und Süd*, Bd 44, H. 130, samt *Sam Wide:* »Helbregdagörelse i Forntiden», *Nordisk Tidskrift* 1890, ss. 21—44.

[2]) Såsom vi redan i samband med hexföreställningarne antydt, tänkte man sig den drömmande ej blott som ett passivt väsen, hvilket endast mottager besök af andar, utan ock såsom verksam under drömmen, så att han derunder gör färder till djäfvulens hof, till gudarnas himmel eller till dödsriket. Som ett bevis på huru allmänt utbredd en sådan tro är öfver hela jorden, vilja vi här anföra en legend från Nya Zeeland, hvilken berättats af en inföding vid namn Te Wharewera. Denne Te Wharewera hade en tante, som efter allt att döma hade aflidit och derför i enlighet med landets sed qvarlemnades i sin hydda, som derpå öfvergafs och stängdes. Då emellertid Te Wharewera efter några dagar rodde förbi hyddan, visade det sig, att hans tante blott varit skendöd, ty hon satt på stranden tätt invid och vinkade till honom. Då han kom i land, berättade hon, att hon varit död och att hennes själ öfvergifvit kroppen samt stigit ned i underjorden. Der hade hon till en början befunnit sig på en sandig flodbädd. Då hon här såg sig omkring, fick hon på något afstånd se en ofantlig fågel, större än en menniska, som snabbt flög emot henne. I detsamma kom der dock en gammal man roende i en båt, hvilken upptog henne i båten för att rädda henne undan fågeln. När hon kom öfver till andra stranden uppgaf hon sitt familjenamn och frågade roddaren, hvar hennes aflidna slägtingar bodde, samt begaf sig sedan efter hans anvis-

Det faktum, att vi i drömmen stundom skåda de aflidna såsom Achilleus skådade Patroklos alldeles som han gick och stod här i lifvet, har säkerligen af den primitiva menniskan fattats såsom ett bevis på personlighetens fortvaro efter döden i samma gestalt som under lifstiden. Ursprungligen torde man härvid icke hafva gjort någon egentlig distinktion mellan den dödes fysiska personlighet och hans själ. Liksom vi nyss hafva sett, att man ännu på 1600-talet kunde tro, att hexorna med kropp och själ foro till Blåkulla, så har man väl ock en gång uppfattat drömbilderna af de aflidna *såsom en uppenbarelse af hela personligheten med hull och hår*. Vi finna sålunda, att de döda enligt de gamla nordbornas tro kunde qvarlemna svärd, hjelmar och penningpåsar hos dem, som de i en dröm hade gästat. I berättelsen om Margret Tråndsdotter förtäljes att konung Olaf den helige uppenbarar sig för henne och trycker sitt sigill så hårdt mot hennes bröst, att det efteråt ser ut, som om en skinande silfverpenning låge der.) Först på ett mera

---

ning in på en gångstig. Hon blef förvånad öfver allt hvad hon här fick se. Träd, buskar och örter samt hela trakten hade samma utseende som om det varit på jorden. Slutligen kom hon till en by, der hon bl. a. träffade sin far och åtskilliga slägtingar. Hennes fader varnade henne för att äta af den mat de döda ville bjuda henne på och satte henne tillbaka öfver floden, samt gaf henne vid afskedet två stora batater. Hon blef på vägen upp till de lefvandes land förföljd af ett par små barnasjälar, som sökte hålla henne fast. Men hon kastade bataterna till dem och kom undan medan barnen förtärde frukterna, samt befann sig slutligen åter i sin hydda. Hennes berättelse vann allmän tilltro bland hennes landsmän, ehuru man mycket beklagade, att hon icke lyckats medföra en af bataterna till minne af sin märkeliga färd. (Cit. efter *Tylor*, Prim. Culture II, s. 50. London 1891)

Det vore lätt att supplera denna berättelse med liknande sägner från andra länder. Märklig är bl. a. likheten mellan gamla grekiska legender om färder till dödsriket och den nyzeeländska berättelsen, hvilken ju t. o. m. sträcker sig till speciella detaljer. Sålunda finna vi en underjordisk flod och en färjman på båda hållen. Den nyzeeländska qvinnan försmår de rätter, som bjudas henne i de dödas land, liksom Psyke enligt Apulejus' bekanta saga vägrar att äta af de läckerheter, som uppdukas för henne i Persephones palats och blott förtär en brödbit, som hon sjelf medfört. Och liksom Psyke slipper förbi hunden Kerberos genom att ge honom ett par honungskakor, så lyckas Te Wharewera's tante att bli qvitt de efterhängsna barnen från underjorden genom att tillkasta dem ett par batater.

reflekteradt stadium, då motsatsen mellan dröm och verklighet börjar göra sig gällande gent emot det naiva åskådningssätt, som låter dem utan gräns flyta öfver i hvarandra, börjar ock motsatsen mellan kroppen och själen att skärpas för medvetandet.

II.

För kulturmenniskans åskådningssätt är den lefvande organismen genom en oöfverstiglig klyfta skild från den liflösa. Men på ett mera primitivt utvecklingsstadium har motsatsen mellan dessa båda begrepp säkerligen icke framstått lika skarp och oförmedlad. »Så fast vi än», säger Wundt, »må vara öfvertygade om att liket af nyss afliden anförvandt ej mer har någon känsla eller förnimmelse, så är dock vårt intryck af hans andliga personlighet så starkt knutet till hans synliga jag, att vi i allmänhet blott genom en akt af forcerad reflexion kunna spränga denna association.

Hos oss röjer den numera sin magt endast i en pietetsfull behandling af den döda stofthyddan, men hos den primitiva menniskan lefver den på ett helt annat sätt. Här ter sig det andliga lifvet så intimt förbundet med den kropp, hvari det haft sin bostad, att det icke utan vidare synes kunna åtskiljas derifrån, äfven sedan lifsgnistan slocknat. Den döde uppfattas fortfarande såsom lefvande. — — Man tror, att det blott är rörelseförmågan, men icke sjelfva lifvet, som han förlorat, och man finner ett stöd för denna tankegång i dödens likhet med sömnen, i hvilken ju också alla frivilliga rörelser äro hämmade, fastän lifvet ingalunda flytt.[1]» Fall af skendöd torde ock hafva varit egnade att på ett mindre utveckladt reflexionsstadium förvanska gränsen mellan lif och död. Den skendöde blir här icke den lefvande, som vaknar upp ur en dödslíknande förlamning, det blir den döde, som vänder åter till lifvet. Ännu i våra dagar kan man i folktron spåra ett dylikt föreställningssätt, såsom t. ex. följande allmogehistoria från

[1] *Wundt:* Völkerpsychologie, Bd II, 2 ss 6—7.

Jutland bevisar. »Hans Tömrer borta i Nim Skov stod upp igen *efter sin död*. Jag hade varit hos honom för att timra, och kom sen dit igen efter någon tid. Då säger hustrun: 'Ack, Herregud, Hans har dött i natt', och hon ber mig hemta några qvinnor till och lägga honom på strå. Då vi hade lagt honom och sutto och drucko kaffe, kom den döde i dörren. Jag tog och lade honom i sängen. Den första dagen kunde han ej tala eller få upp ögonen, men han lefde dock i fem år derefter.»[1]

Att man på ett mera primitivt stadium satte personlighetens fortvaro efter döden i ett omedelbart samband med liket, framgår såväl af en mängd legender om gengångare, som af vissa traditioner ifråga om grafskick och andra sedvänjor i förhållande till de döda. Den äkta gengångaren är icke ett subtilt andeväsen af eterisk natur, utan helt enkelt liket sjelf, dödingen, som stiger upp ur sin graf. I de ord, hvilka Shakespere låter Hamlet rikta till sin faders vålnad, afspeglar sig denna primitiva föreställning på det mest uppenbara sätt.

— — — — — Säg, o säg,
Hvi dina helga ben, i döden svepte,
Ha sprängt sin likskrud, hvi den mörka grafven,
Uti hvars djup jag såg dig stilla sjunka,
Har öppnat sina tunga marmorkäftar
Och vräkt dig ut. O, hvad betyder det
Att du, ett lik, än vandrar på besök,
I månens bleka glimtar pansarklädd
Till nattlig skräck — — —

Ännu lefva många sägner på folkets läppar, hvilka röja samma föreställning om gengångarens natur. En saga, hvilken i en af sina varianter är knuten till Fjelkinge gästgifvaregård i Skåne, berättar, att då en af de forna fruarna till Vidtsköfle en natt bodde i gästgifvaregården, steg ett spöke upp genom golfvet med klufven hufvudskål och berättade, huruledes det fallit offer för ett mord, samt uppmanade borg-

[1] *Troels Lund:* Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede. Livsavslutning. (Kjb. 1901) ss. 173—174.

frun att lägga sin ring i det gapande hålet i dess hufvud till ett vittnesbörd om uppenbarelsens verklighet. Man gräfver sedan under spökrummets golf och finner *den dödes lik med guldringen i hufvudet.*

En härmed beslägtad sägen från Danmark är historien om liket i Vilslevs kyrka. En man vid namn Per Vinter hade svikit sin fästmö och dött, utan att hafva fått hennes förlåtelse. Då han trolofvade sig med henne, hade han dock lofvat bli henne trogen lika så visst, som hans kropp en gång skulle multna i jorden. Till straff förblir hans kropp oförvandlad, och då man många år efter hans död stöter på den vid en gräfning på kyrkogården, ligger den der lika frisk, som då han dog. Man låter liket en tid stå i kyrkans vapenhus. Men en gång dristar sig en piga hos presten att bära in det i prestgården. Då omfamnas hon af liket, hvilket ock tvingar henne att gå in i kyrkan samt i dess namn begära förlåtelse af den besvikna, som sitter derinne i en stol. Sedan faller liket strax till stoft.[1]

De gamla isländska sagorna äro rika på dylika gengångaresägner, ofta af mycket dramatisk art. I Romund Greipsons saga omtalas sålunda, att hjelten en gång utkämpar en envig med en död konung vid namn Tråen. Han gräfver sig ned i konungens hög för att der söka skatter och får slutligen se den döde konungen sjelf sitta på en stol i högens botten, »svart i ansigtet och klädd i guld från hjessan till fotabjället», i färd med att äta ur en kittel, hvari han sjelf kokat sin mat. Efter en stunds ordskifte med »högbon» angriper Romund honom och lyckas blifva hans öfverman, hvarpå han afhugger hans hufvud och bränner upp honom.

En liknande episod förekommer i Grette den starkes saga. På gården Torhallstad i Vatnsdalen uppträder en gengångare, och en svensk man vid namn Glåm söker besegra honom, men dukar under i striden och blir sjelf gengångare på affären samt förgör nu i sin tur både menniskor och djur

[1] *Tang Kristensen:* Danske Sagn, Afd. V, ss. 248—249. En variant af denna saga är berättelsen om Skinn Skarpe från Norra Skåne, hvilken uppteckuats af Eva Wigström.

och anställer stor skada på gårdens byggnader. Men Grette den starke vågar en dust med den hemske gasten och lyckas efter en svår brottning att afhugga hans hufvud, hvarpå han bränner honom.

Här möter oss ett motiv, som starkt påminner om tron på s. k. vampyrer och dermed förenade bruk. Denna form af öfvertro är ännu i våra dagar mycket utbredd i slaviska länder. Man förstår med vampyr en gengångare, som öfverfaller menniskor och stundom äfven djur medan de sofva för att suga blod ur dem. De menniskor, som falla offer för vampyrer, blifva sjelfva efter sin död vampyrer. Ej sällan har vampyrvidskepelsen gifvit upphof till stor panik bland befolkningen i Ryssland, Ungern eller Balkanstaterna. Ett intressant vittnesbörd derom finna vi i en gammal kuriös afhandling af *Michael Ranfftius:* »De masticatione mortuorum in tumulis» (oder von dem Kauen und Schmatzen der Todten in Gräbern). 1728 hade den kejserlige »provisorn» i Gradiska provinsen i Ungern rapporterat, att en man vid namn Peter Plogojovitz, som aflidit i byn Kissolowa, af nio personer utpekats som vampyr. Dessa menniskor hade under loppet af en vecka aflidit efter blott ett dygns sjukdom och före sin död uppgifvit, att de angripits af Plogojovitz under sömnen. Hela trakten råkade derför i våldsam upphetsning, och kräfde en undersökning af Plogojovitz' lik för att utröna, huruvida det hade motstått förruttnelsen och innehöll friskt blod, hvilket ansågs vara osvikliga tecken på vampyrism. Enligt den kejserliga provisorns rapport blef resultatet, »dass erstlich von solchem Körper und dessen Grabe nicht der mindeste sonsten den Todten gemeiner Geruch verspüret, der Cörper, ausser der Nasen, welche etwas abgefallen, gantz frisch, Haar und Barth, ja auch die Nägel, wovon die alten hinweg gefallen, an ihm gewachsen, die alte Haut, welche etwas weislicht war, hat sich hinweg gescheelet, und eine neue frische darunter hervor gethan, das Gesichte, Hände und Füsse und der gantze Leib waren so beschaffen, dass sie in seinen Leb-Zeiten nicht hätte vollkomner sein können; in seinen Munde habe ich nicht ohne Erstaunen einiges frisches Blut erblicket, welches,

der gemeinen Aussage nach, er von denen durch ihn Umgebrachten, gesogen; in Summa es waren alle Indicia vorhanden, welche dergleichen Leute (wie schon oben bemercket) haben solten». Sedan besigtningen sålunda bekräftat misstankarna om vampyrism, blef liket genomstunget med ett spjut, hvarvid friskt blod påstås hafva rikligt flutit ur dess mun och öron, hvarefter det brändes.

En liknande historia från Ungern gaf uppslag till en dikt af *Southey:* »Thalaba», äfvensom till *Polidoris* novell »Vampyren», som falskeligen utgafs under Lord Byrons namn. Novellens hjelte, Lord Ruthven, är en vampyr, som krampaktigt klänger sig fast vid lifvet genom att suga blodet ur de unga qvinnor, som komma i hans väg. Med betydliga förändringar har Viktor Rydberg begagnat sig af samma motiv i sin ungdomsnovell »Vampyren». Eljes torde väl Goethes ballad »Die Braut von Korinth» vara den mest beaktansvärda litterära behandlingen af vampyrmotivet. Den hvilar på en antik saga hos Phlegon från Tralles om Phillinnon och Machates och vampyren är här en ung qvinna, hvilken efter sin död uppsöker sin trolofvade, som ännu dväljes bland de lefvande.

»Aus dem Grabe werd' ich ausgetrieben
Noch zu suchen das vermisste Gut,
Noch den schon verlornen Mann zu lieben
Und zu saugen seines Herzens Blut.»

Ännu i våra dagar kan man stundom från Ungern eller Balkanstaterna få höra om vampyrhistorier, som värdigt kunna ställas vid sidan af Plogojovitzaffären. Men ej blott hos den vidskepliga befolkningen i dessa efterblifna länder, utan äfven hos bildade personer i både det ena och andra kulturlandet, hvilka tillhöra spiritistiska och teosofiska kretsar, kan man påträffa en stor respekt för slika fabler. Den mångårige medredaktören af den ansedda spiritistiska tidskriften »Psychische Studien», *Gr. C. Wittig* refererar sålunda en vampyrhistoria från början af 1880-talet under rubriken:

»Der Vampyrglaube kein ganz leerer Wahn».[1] En annan af spiritister och teosofer högt skattad författare, *Adolphe d'Assier*, »ledamot af vetenskapsakademien i Bordeaux», har i sin af teosofchefen Öfverste H. S. Olcott kommenterade skrift »Menskligheten efter döden» (i svensk öfvers. fr. 1890) tagit vampyrtron på djupaste allvar, om han ock laborerar med en mera komplicerad teori än den ursprungliga folktron.[2]

I den spiritistiska tron, att andar kunna »materialisera» sig, möter oss för öfrigt ett föreställningssätt om förhållandet mellan det andliga och kroppsliga af lika krass typ som vampyrtron och dermed likvärdiga gengångarehistorier. Och vi hafva t. o. m. bevittnat, hurusom vetenskapsmän, hvilka med rätta bära ett berömdt namn, med sin auktoritet hafva bidragit till spridningen af dylik vidskepelse. Sålunda lät sig den store engelske kemisten William Crookes af en eller möjligen två qvinliga bedragare förledas att tro på realiteten af ett »andeväsen», den s. k. Katie King. Och dock kunde han hos detta »andeväsen» konstatera ej blott en qvinlig själ och qvinliga former, utan t. o. m. lungor och hjerta, samt mottog souvenirer i form af hårlockar m. m. Det är i sanning ett öfverväldigande vittnesbörd om den styrka, hvarmed vårt slägtes barndomstro lefver på djupet hos oss, att en man på höjden af vår tids naturvetenskapliga bildning kan taga en varelse af kött och blod för en uppenbarelse af »andlig» natur. Den omedelbara sammansmältningen af det andliga med det kroppsliga — den naiva »identitetshypotesen» — tränger sig så lätt fram, så fort reflexionen slappnar af.

Den uppfattning af den menskliga personlighetens väsen, med hvilken vi här gjort bekantskap, har äfven tryckt sin prägel på grafskick och andra folkseder, som hänföra sig till

---

[1] *Psychische Studien* 1883, s. 290.

[2] Medan den rent folkliga åskådningen betraktar *sjelfva liket* som vampyr, skall det enligt d'Assier vara likets astrala eller »fluidiska» dubbelgångare, som fungerar dervid. Men dubbelgångarens byggnad är så nära förbunden med liket, att allt det blod, som denne under sina plundringståg uppsuger, ögonblickligen öfvergår i organen hos liket, då dess dubbelgångare kommer tillbaka till grafven efter sina nattliga färder, och bidrager att hos det samma vidmakthålla ett slags vegetativt lif.

de dödas behandling. Är menniskans fortvaro efter döden knuten till hennes gamla stofthydda, så kommer grafven att te sig som den dödes boning, der han på sätt och vis fortsätter sitt jordelif. Man plägar derför också hos vissa stammar att låta den döde stanna qvar i sin gamla boning, hvilken utrymmes af de efterlefvande. Hos Ottomakerna och Tamanakfolket vid Orinocco nedgräfves den döde en à två meter under golfvet af sin hydda.[1] Hos ökaraiberna, mandingonegrerna m. fl. låter man honom deremot ligga obegrafven i hyddan, omgifven af egodelar och proviant. I de fall åter, der man förflyttar den döde från hans gamla bostad, bemödar man sig ofta att gifva hans sista hviloplats utseende af en menniskoboning. I Senegambien får man än idag se hela stadsdelar, hvilka bestå af de dödas hyddor, liksom man i Pompeji hade en särskild grafgata.[2] Äfven här i Norden finna vi gamla grifter, som enligt arkeologers åsigt böra betraktas som en imitation af bostäder. Stendösarna, hvilka uppförts af stora stenar, som satts i rundel, äro sålunda enl. Montelius en efterbildning af stenålderns runda stenhyddor. Och redan Sven Nilsson fäste uppmärksamheten på likheten mellan gånggrifterna och de vinterbostäder, som begagnas af Eskimåerna, samt vissa bostäder, de s. k. gammerna, hvilka ännu i våra dagar uppföras af lappar särskildt i Norska Lappmarken. Dock torde väl denna likhet, som Montelius framhåller, böra uppfattas så[3] »att dessa lappska gammer äro till

[1] På ett mera primitivt stadium hafva de efterlefvande t. o. m. fortsatt att bo qvar omedelbart öfver de dödas hviloplatser. Begrafningssättet under den paleolitiska tiden i Europa karakteriseras af *Sophus Müller* sålunda: »Die Toten wurden auf dem Wohnplatze, und an derselben Stelle der Höhle, wo sich das Leben des Stammes abspielte, begraben. Dieses Hausen mit den Toten ist der älteste Brauch. Man stösst auf die Skelette bis hinab zu den tiefsten Abfallsschichten aus der Solutré- und Madeleinezeit, auf oder neben den Herdstellen». (Urgeschichte Europas. Strassburg 1905, s. 12).

[2] Jfr *Th. Preuss*: Die Begräbnisarten der Amerikaner und Nordostasiaten. Inaug. Diss. Königsberg 1894, passim, samt *Hildebrand*, Folkets tro om sina döda. Sthlm 1874. ss. 62—93.

[3] *Montelius:* Orienten och Europa. Ett bidrag till kännedomen om den orientaliska kulturens inverkan på Europa intill midten af det sista årtusendet före Kristi födelse i Antiqv. Tidskr. för Sverige. D. XIII, s. 214 ff.

vår tid bevarade minnen af en boningsform, som förr haft en vida större utbredning än nu, och att gånggrifternas ursprungliga förebilder icke äro att söka bland de nordiska bostäderna af denna form, utan bland dem i sydligare länder». Äfven på ett stadium, der man öfvergått från grafläggning till likbränning, låter man ofta husformen gå igen i de gömmor, hvari den dödes aska uppsamlas. Derom vittna en mängd etruskiska och romerska grafurnor, ej mindre än bronsåldersfynd här i Norden.

En naturlig konsekvens af tron på den dödes lif i grafven måste blifva, att man söker tillgodose hans alltjemt existerande lifsbehof. Hos vissa negerstammar i Kongoområdet finna vi ett sätt att proviantera den döde, som väl är det mest primitiva uttrycket för denna tankegång. Man förser nemligen grafven med en kanal, som utmynnar vid likets mun, och förnyar hvarje månad tillförseln af lifsmedel genom denna kanal. Seden att proviantera de döda möter oss som bekant i mer eller mindre krassa former under ett visst utvecklingsstadium hos alla möjliga folk, och har ju äfven i äldre tider haft en vidsträckt tillämpning här i Norden, såsom bl. a. framgår af en mängd graffynd. Äfven kläder, husgeråd, vapen och skatter, t. o. m. hustrur, slafvar och husdjur bruka ofta beledsaga den hädangångne i hans grift. Rudimenter af sådana bruk påträffar man ännu hos allmogen i åtskilliga länder.

I Galicien får den döde stekta korfvar och sädeskorn med sig i kistan.[1] I Wärend har det ännu under 1800-talet varit brukligt att låta bränvinsflaska, tobakspung, pipa och elddon följa med en danneman på den sista färden. Och en barnsängsqvinna, som dog oförlöst, fick med sig en *svep* (mantel, linda, blöja och skjorta), ty man trodde, att qvinnan i grafven skulle framföda sitt foster och derför behöfde kläder till det späda barnet. Gå vi ett par tre århundraden tillbaka i tiden, finna vi t. ex. från år 1624 ett vittnesmål inför Konga häradsrätt, hvari upplyses, att en rik bondgumma på dödsbädden befallde dem, som skulle kläda hennes lik, att de skulle sy fyra

[1] *Wuttke:* Der deutsche Volksaberglube der Gegenwart. Dritte Bearb. von E. H. Meyer. Berlin 1900, s. 464

köpebref till jordegendom in i hennes svepning, och dylikt har nog ännu långt senare upprepats.[1]

Äfven begrafningsceremonierna hafva ofta burit spår af det föreställningssätt, som vi nu sökt karakterisera. I vissa delar af Jutland var det ända in i senare tid brukligt, att begrafningsgästerna vid sin ankomst till sorgehuset gingo bort till liket och tillönskade det en glad uppståndelse. Vid begrafningsmåltiden drack man »det saliga likets» skål. Och sedan tackade man stundom den döde för maten och tog farväl af honom, innan han bars ut. Han var med ett ord värd på sin egen begrafning.[2] Bland Unnarsboarna i Småland måste man iakttaga den djupaste stillhet kring den döde och vågade ej ens att läsa bordsbönen högt före jordfästningen, ty man fruktade att derigenom väcka honom till ett slags halft lif, hvarunder han måste sväfva mellan himmel och jord till den yttersta dagen.[3]

Dylika sedvänjor hafva dock ej blott iakttagits hos allmogen, utan äfven i de högsta kretsar. Saint-Foix, en författare från Ludvig den fjortondes tid, har gifvit en intressant skildring af det ceremoniel, som fordom var brukligt vid franska hofvet efter en konungs död. Under fyratio dagar före begrafningshögtidligheterna var konungens bild i vax utställd, och under denna tid fortsatte man att betjena konungen vid måltidstimmarne, som om han ännu lefde. Kammartjenarne dukade hans bord och buro fram rätterna. Hofmästaren gaf servietten till den förnämste närvarande ädlingen, för att han skulle öfverlemna den åt konungen. En prelat välsignade bordet. Man frambar till konungens länstol de skålar, hvari han sköljde sina fingrar. Koppen serverades på öfligt sätt och slutligen lästes den vanliga bordsbönen efter måltiden, likvisst med tillägg af ett *De profundis*.

I detta sammanhang må vi ock draga oss till minnes de fester för de hädangångna, hvilka sedan urminnes tider firats

---

[1] *Hyltén-Cavallius:* Wärend och Wirdarne Del I, ss. 283—485, samt *Djurklou:* Unnarsboarnas seder och lif efter Lasses i Lassaberg anteckningar, s. 65

[2] *Troels Lund*: Livsafslutning, ss. 217—222. Jfr. Rohde: Psyche, sid. 213

[3] *Djurklou:* Unnarsboarnas seder och lif, s. 66.

öfver hela jorden och ännu på många håll fortlefva. I Japan firas sålunda hvarje år den 13, 14 och 15 dagen i sjunde månaden en allmän dödsfest, Bonfesten eller Lyktfesten. Man väntar sig under dessa dagar besök af de aflidnas själar i deras gamla hem och tänder derför framför hvarje hus en liten lykta, för att själarna skola finna rätt, samt tillreder mat åt dem, hvilken sedan gifves som allmosa åt tiggare. På festens sista dag anställer man ett väldigt oväsen för att bortjaga de sällsamma gästerna. Dylika dödsfester voro de gamla persernas Farvardîgân[1], Atheniensarnas Anthesterier och Romarnas Parentalia och Lemuria. Också vid dessa undfägnades de hädangångne med spis, hos Romarne särskildt med svarta bönor.[2]

Då kristendomen kom till herraväldet, sökte den till en början att utrota kulten af de hädangångna och de plägseder, som voro knutna därtill. Då t. ex. Augustini moder i Italien ville bära gröt, bröd och vin ut på kyrkogården, till de aflidnas åminnelse, blef hon på biskopens befallning hindrad derifrån af kyrkogårdens portvakt. Kyrkan förbjöd t. o. m. att tända ljus vid de dödas grafvar. Men småningom har dock katolicismen härutinnan som i så många andra hänseenden förstått att smidigt omgestala de hedniska formerna i enlighet med sina intentioner. Sålunda påbjöd redan Gregorius den store (601), att de nyomvända hedningarna i England skulle få fira sina gamla högtider, om de ändrades till fester för de heliga martyrerna och kyrkan. Och kort efter blef det gamla Pantheon i Rom helgadt till ett tempel, i hvilket specielt helgonen skulle äras. Under Karl den stores och Ludvig den frommes tid blef Allhelgonadagen kyrkofest i Frankrike och sedermera äfven i England och Tyskland m. fl. länder. Den firades den 1 Novem-

[1] *Söderblom:* Les Fravaschis. Paris 1899 s. 3 ff.

[2] Jfr *Wissowa:* Religion und Cultus der Römer München 1902, s. 189. »Bohnen spielen überhaupt im Kulte der Unterirdischen eine hervorragende Rolle, weshalb dem Priester des Himmelsgottes, dem Flamen Dialis, Genuss und Berührung dieser Frucht, ja sogar die Nennung ihres Namens verboten ist.» — Att förutom Parentalia, hvilka firades under *dies parentales* (13—21 Febr.) och Lemuria (9—13 Maj) äfven andra dödsfester firats i Rom, torde vara troligt. Sålunda tyder, som Wissowa framhåller, bruket af bönor vid festen för gudinnan Carna (1 juni) på att äfven denna fest var en dödsfest.

ber. Ett par hundra år senare sanktionerade kyrkan en annan fest för de aflidna, Alla Själars Dag, hvilken också först började i Frankrike (i klostret Cluny), men sedermera spred sig öfver hela kristenheten, och firades den 2 November. Medan Allhelgonadagen är en högtid för de heliga i himmelen, är Alla Själars Dag en åminnelsedag för alla de hädangångna, i synnerhet för de stackars själarna i skärselden. I det protestantiska Norden är denna fest numera försvunnen, men Allhelgonadagen står som bekant qvar hos oss, om ock dess innebörd väsentligt förändrats. I den katolska verlden firas deremot båda festerna ännu i dag, ej blott med kyrkliga ceremonier, utan äfven med vissa folkliga bruk, som bevisa, huru segt folkmedvetandet hänger fast vid traditionerna, äfven om det upphört att förstå deras ursprungliga betydelse. En väldig menniskomassa vallfärdar under dessa dagar till kyrkogårdarna — i Neapel har man beräknat antalet till 50- à 60,000 årligen — bekransar sina anhörigas grafvar, tänder vaxljus vid dem och bestänker dem med vigvatten. I Bayern sätter man en skål med brödskorpor på grafvarna. I Messina håller man t. o. m. små festmåltider på sina slägtingars grafvar.

I hemmen rustar man sig under dessa dagar att värdigt kunna mottaga de hädangångna, som då tänkas komma på besök. I Alpdalarna och Norditalien bäddar man gästsängar åt dem. Litet hvarstans i Södern ställer man fram mat och dryck eller låter resterna af familjens aftonvard stå qvar hela natten på det festligt dukade bordet. Italienarna använda ofta bönor i sina anrättningar under Allhelgonadagarna — tydligen en reminiscens från de gamla romerska dödsfesterna. Man plägar ock i Italien att med anspelning på festens betydelse baka små bakverk, som föreställa dödskallar, benrangel o. d. (I Engadin och några andra alptrakter har man små bakelser, kallade »Totenbeinchen»)[1]. Och i Mexico säljer man öfverallt hos sockerbagarna små konfektlik samt dekorerar skyltfönstren med grupper, som föreställa likprocessioner, benrangel i alla möjliga groteska situationer m. m. I detta land

[1] *Rochholtz:* Deutscher Glaube und Brauch im Spiegel der heidnischen Vorzeit. I s. 327.

firas ock festen i hemmen under mycket realistiska former. I det rum, der familjens helgonbilder stå, dukar man ett festligt bord med ett ljus för hvar och en af familjens hädangångna medlemmar, och man lägger de små konfektliken i pappkistor, som ställas på bordet. Här uppdukar man dessutom bröd, ost, frukter och några starkt kryddade rätter samt hvitt vin och cigarretter. I skymningen tändas ljusen och man bedjer en rosenkrans för själarna. I ett par dagar står paradbordet kvar i all sin glans; sedan inbjuder man sina vänner och grannar och gör sig en glad festmåltid vid de dödas rätter.[1]

Här i Norden finna vi visserligen icke under Allhelgonatiden några dylika folkseder. Deremot spåra vi i samband med julen både sägner och bruk, som tyda på att denna högtid bland sina anor också räknar den att en gång hafva varit en fest för de döda. Den danske folkloristen H. F. Feilberg har t. o. m. sökt visa i sitt stora år 1904 utgifna verk »Jul», att detta rentaf varit den gamla nordiska julens egentliga innebörd. Samma uppfattning har i vårt land häfdats af Schück.[2]

Det ligger utanför området för vår uppgift att undersöka, huruvida den gamla nordiska julen närmast varit en dödsfest, eller om andra religiösa element, t. ex. soldyrkan eller kult af åkerbrukets makter, varit dess egentliga innebörd.[3]

---

[1] Jfr om dessa dödsfester *Tylor:* Primitive Culture Bd II, ss. 30—43 (London 1891), samt *H. F. Feilberg* Jul Bd I, s. 30—35.

[2] Nordisk folktro och fornnordisk religion (i Verdandis småskrifter), Sthm 1905, s. 11—12. Schück sätter i likhet med Feilberg den nordiska julen i samband med det upsaliensiska Disablotet eller offret till Diserna, hvarunder man enligt dessa forskares mening bör förstå de aflidnas andar.

[3] Julens betydelse såsom *solfest* har särskildt häfdats af *Oscar Montelius*. (Jfr. i synnerhet Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift IX, s. 68 ff.)

Såsom *åkerbruksfest* uppfattas den bl. a. af *Elard Hugo Meyer* (Mytol. der Germanen, s. 326). I midvintern firade man, säger han, »das zweite grosse Jahresfest, das im Norden *Jól* eller Jól, in England Geól, d. h. das Jubelfest, hiess. Das nordische Julfest fiel ursprünglich nicht in der Sonnenwende dieses Wortes oder ein seine verwandter Ausdruck fehlte dem Mittelalter völlig und kein Brauch zielte auf der Sonne — sondern in die Zeit von 9. bis 16. Januar. Es fasste noch einmal all die winterlichen Bedürfnisse, Genüsse, Bräuche und Anschauungen zu einem Feste zugleich des nochmaligen Dankes für die letzte Ernte und der jubelnden Hoffnung auf die neue zusammen. Es wurde *til gródrar*, für das Wachstum

Att emellertid de dödas åminnelse spelat en betydande roll deri, framgår ej minst deraf, att folktraditionen här i Norden och t. o. m. på vissa platser på kontinenten i julen ser spöktiden par préférence[1]. Liksom spökena drifva sitt egentliga spel i nattens mörker, så är det ock under årets mörkaste tid, som de utveckla sin lifligaste verksamhet här på jorden. Då brusar genom luften det vilda tåg, som i Norge kallas Julerejen eller Asgårdsrejen. Man har tidigare tolkat namnet som en anspelning på asagudarnas färd genom luften, men på senare tider har man i stället satt det i samband med ordet Oskerei eller Aaskurei, som betyder den hemska ridten. I likhet med sin tyska motsvarighet »die wilde Jagd» eller das wütende Heer» är den ursprungligen de dödas härskaror, som i en stormvind fara fram genom luften. I vissa varianter af legenden om Asgårdsrejen nämnas som deltagare deri särskildt Draugar eller gengångare af drunknade menniskor, samt andar, som hvarken passa i himlen eller helvetet, liksom vi i den vilda

---

der schon der Erde entspriessenden Aussaat, begangen. Aber es wurde in Deutschland und England früher, schon vor Beda, im Norden später auf das Fest der Geburt des Herrn verlegt, in Norwegen von Köning Hakon dem Guten im 10. Jahrhundert. Und damit überkam es die Ausdehnung und die Festfülle des kirchlichen Dodekahemeron d. h. des Festes der zwölf Tage von der Geburt des Herrn bis zu dessen Taufe, dem Epiphanientag, dem 6. Januar. In diese fröhliche Geburtsfeier waren aber schon eingebettet die ausgelassenen heidnisch-römischen Brumalien und die Saturnalien, die Tage des Wintersonnenwendfestes und des Aussaatfestes, samt der lustigen Kalenden-oder Neujahrsfeier.»

Det åskådningssätt, som här möter oss, erhåller en synnerligen slående bekräftelse genom *Edvard Hammarstedts* intressanta studie »Såkaka och Såöl» (Meddelanden från Nordiska Museet 1903, ss 235-277). Hammarstedts undersökningar emellertid äfven inrymma *solen* åt en roll i det gamla nordiska julfirandet, om också icke af så exklusiv natur som enl. Montelius' åskådning. Bland de olika formerna på såkakor finna vi nemligen äfven typer, som otvifvelaktigt äro *bilder af solen*. Dessa hafva säkerligen nedplöjts i åkrarna för att »inverka på solen och nedbringar solvärme i åkern». Julen skulle alltså enligt Hammarstedts uppfattning väl icke hafva varit egnad åt en *verklig dyrkan* af sjelfva solen, men deremot hafva varit förbunden med *magiska handlingar*, som syftat till solen såsom *en* af de magter, hvilka äro betingelser för en god gröda.

[1] *Feilberg* Jul Bd II, ss. 317—319, der åtskilliga exempel från skilda håll i Europa äro citerade.

jagten finna dem som dött en våldsam död samt odöpta menniskor.[1]

Vid juletid stiga ock de döda ur sina grafvar på kyrkogården för att fira gudstjenst i kyrkan. Denna redan i det 6:te århundradet uppdykande sägen om de dödas gudstjenst[2], hvilken förefinnes i hundratals varianter öfver hela Europa, är i nästan alla de nordiska varianterna knuten till julnatten.

Och i juletiden gästa de aflidna sina gamla hem. I olika

[1] *Feilberg:* Jul Bd II, s. 40 ff., amt 329—332, der de olika landskapsvarianterna äro sammanstälda. Äfven *Elard Hugo Meyer* har en dylik uppfattning af Asgårdsrejen. Det heter härom i hans *Mythologie der Germanen* (Strassburg 1903), s. 73. »Im Unterinnenthal fahren noch heute die armen Seelen im sogenannten Allerseelenwind und anderswo in Deutschland nach älterem, schon von Geiler v. Keisersperg um 1500 bezeugten Glauben alle eines gewaltsamen Todes Gestorbene oder vor der Taufe gestorbene Kinder im wütenden Heer oder in der wilden Jagd, namentlich während der Zwölften, der Zwölf helligen Nächte der Jahreswende. Dieser Jagdzug der Seelen hat im höheren Norden im Geisterzuge der norwegischen Aaskereia, Oskerei, die ebenfalls in den Julnächten durch die Dörfer und Häuser tobt, noch den niedrigeren, rein dämonischen Character bewahrt. Sie hat keine Gottheit an ihrer Spitze, die doch in Deutschland oder Dänemark den Zug führt: nämlich Wodan oder auch Bertha oder Holda.»

[2] *Feilberg:* Jul Bd II, s. 34 ff. samt 325 ff. »Sagnet er gammelt og meget udbredt. Dets ældste form, jeg kender, findes hos Gregor af Tours, De gloria Confessorum, og lyder i overs : 'I byen Autun ligger ved Stefanskirken en kirkegaard, hvar man hyppig om natten hörte stemmer der sang salmer. Så skete det en gang, at to fremmede borgere besluttede at besöge kirkerne og de hellige steder i nattens stilhed og der at forrette deres andagt. Da de nærmede sig den hellige Stefanskirke, hörte de pludselig forunderlige sange og harmonier. Glade ved at höre tonerne gik de ind i kirken, satte sig i en krog og bad ivrigt i lang tid. Da de rejste sig, så de kirken opfyldt af fremmede, syngende personer. Hvad der undrede dem, var, at intet lys af nogen slags brændte, og dog var der lyst, men da de så nærmere til, opdagede de, at klarheden kom fra de syngende personer. Fulde af forundring stod de og så til, da en af forsamlingen kom hen til dem og sagde: »I gör uret ved at forstyrre vore hemmelige bönner; gå straks bort, ellers må I dö!» Den ene af borgene lod sig det ikke sige to gange, men löb sin vej, så hurtig han kunde; den anden derimod var stivsindet, blev, hvor han var, men kom til at böde derfor, da han kort efter döde». — I de flesta nordiska varianter är det en qvinna, som förirrat sig in i de dödas julmessa och räddar sig genom att prisgifva ett klädesplagg, som sönderrifves af dödingarna. I åtminstone en svensk variant är det dock en man, som råkar ut för äfventyret. (Visan om båtsman Blombergs sorgliga ändalykt, anf. hos Feilberg s. 327 efter meddelande af C. G. von Sydow).

landskap i såväl Sverige som Norge finner man otvetydiga traditioner härom. I Småland var det på vissa orter brukligt att hålla badstugan eldad hela julnatten, i händelse de döda skulle önska att taga sig ett bad. Likaså var det sed, att folket sjelf under julnatten låg i den på golfvet utbredda julhalmen, medan man åt englarna eller de hädangångna bäddade på bänkarna. På många håll i vårt land lät man julbordet stå dukadt med mat och dryck under julnatten för de underliga gästerna; deras julöl kallas ofta här i landet Engla-öl, i Norge »dröv-öl», det vill säga Draugarnas eller gengångarnas öl.[1] I Södermanland t. ex. plägade man om julmorgonen undersöka, om jord, sand eller smuts under julnatten kommit på stolarna eller bänkarna, hvilket i så fall ansågs som spår efter de döda.

Den moderna spritismen, som på ett så känsligt sätt reproducerar folktrons idéverld, synes icke heller att vara främmande för det föreställningssätt, som ytterst ligger till grund för dylika dödsfester. Man häpnar öfver den lättrogenhet, med hvilken äfven de mest orimliga fabler slukas af de spiritistiska tidskrifterna. Sålunda innehöll ett af den engelska spritismens organ The Medium för år 1872 följande meddelande[2]: »Hvarje gång, då vi satte oss till bords, ej blott hörde vi andarnas tillrop, utan kände också beröringen af deras händer. I går qväll, då vi gåfvo en afskedssupé för en god vän, egnade sig andarne åt en prestation, som vi icke hade framkallat och som vi förvisso icke hade förutsett. Min vän hade plats vid min högra sida, midt emot honom stod en tom stol, som började röra sig. Jag frågade den tydligen närvarande anden, om han önskade att äta, och han svarade ja. Jag uppmanade honom att välja hvad han tyckte om. Han valde stekta potatis och uppmanade

[1] Jfr om dessa bruk, förutom Feilbergs Jul II, s. 315—316, framför allt *Hyltén-Cavallius*: Wärend och Wirdarna, passim, och *Djurklou*: Unnarsboarnas seder och lif, ss. 70—71, samt *G. Ericssons* anteckningar från Södermanland (manuskript i Nordiska Museets Bibliotek)

[2] Cit. efter *Tylor*: Primitive Cuture Bd. II, s. 39 (London 1891).

mig att lägga den i en sked eller tallrik på stolen. Efter några sekunder sade anden, att han slutat sin måltid. Och då jag såg efter, fann jag att hälften af anrättningen försvunnit och att resten af potäterna buro märken efter tänder».

Spiritismens stora utbredning inom den moderna kulturverlden visar tydligt, att de idéer om förhållandet mellan själ och kropp, med hvilka vi här gjort bekantskap, ännu lefva ej blott hos allmogen, utan ock i bildade menniskors sinnen, om ock på ett relativt undermedvetet sätt. I sjelfva verket behöfves det hos de flesta icke någon betydligare rubbning i den andliga jemnvigten, för att dessa primitiva idéer skola genombryta sina fördämningar, de mera moderna begrepp, som skapats genom vår uppfostran, och oemotståndligt taga ut sin rätt. Huru djupt har icke Henrik Ibsen visat sig förstå denna sida af kulturmenniskans själslif, då han i »Brand» låter Agnes skildra sina känslor för sin lille Alf — sonen, som hvilar derute i kyrkogårdsmullen, skildra, hur han i nattens mörker kom till hennes bädd,

kaldte på sin moer og smilte,
men som om han bad om varme!
Ja, jeg så det? O, jeg gös—!

Brand.

Agnes!

Agnes.

Jo, du — barnet frös.
O, det må han ju derude
På de hårde spåners pude.

Brand.

Liget ligger under sneen
barnet er til himlen båret. .

Agnes
(viger fra ham).

O, hvi river du i såret,
grusomt, midt i rædsels-veen.
Det, som hårdt du *liget* kalder,
barnet er for mig endnu.
Sjæl og legem sammen falder;

end ej mægter jeg som du,
mellem disse to at dele;
begge er for mig det hele.
Alf, som under sneen sover,
er min Alf hist ovenover.

III.

Den omedelbara enhet mellan vårt väsens andliga och kroppsliga sida, som afspeglar sig i den föreställningsverld, hvilken vi i det föregående karakteriserat, aflöses på ett mera reflekteradt stadium af en dualistisk åskådning, hvilken låter själen blifva ett substantielt väsen vid sidan af kroppen och i många hänseenden nära nog oberoende deraf. I den mån som drömverlden framstår som en verklighet af samma realitetsvärde som sinneverlden, nästan som en omedelbar fortsättning af det verkliga lifvet, måste ock dess gestalter te sig som fysiska personligheter, och den aflidnes skepnad blir för drömtydaren den döde sjelf, som stigit upp ur sin graf. Men i den mån, som reflexionen skärper motsatsen mellan drömmens och det vakna lifvets verld, kommer den senare att allt mer få karakteren af *verklighet i egentlig mening*, och drömverlden sjunker ned till en realitet af mera *sekundär* art, hvars gestalter blott äro mer eller mindre flyktiga och blodlösa *afbilder* af sinneverldens erfarenheter. Den klyfning, som sålunda gör sig gällande mellan verklighet och dröm, afspeglar sig också i uppfattningen af den menskliga personligheten, hos hvilken man nu skiljer mellan den lekamen, som vi städse kunna se och taga på, samt en annan lekamen, hvilken är af andlig natur och i allmänhet osynlig — en »astral dublett», för att använda en inom teosofiska kretsar gängse beteckning, eller *Eidolon*, för att tala med Homeros. Är detta andeväsen väfdt af samma spånad som våra drömbilder, så måste det ock på det stadium, hvarom här är fråga, te sig som en svagare realitet än kroppen, och detta framskymtar också hos Homeros, då han i Iliaden skildrar, huru Achilleus sändt många hjeltars *själar* till dödsriket, men gjort *dem sjelfva* (alltså kropparne) till byte för hundar och

himlens fåglar. En fysisk bild, som onekligen ligger nära till hands för att beteckna den lägre realitetsgrad, som förefinnes hos själen i jemförelse med kroppen, är *skuggan*. Också betecknar Homeros de dödas själar i Hades som skuggor. Och mångfaldiga andra exempel kunna anföras som bevis på den intima idéassociationen mellan menniskans själ och skuggan. Äfven i vårt land har folktron goda exempel att erbjuda. Den, som inom året skall dö, har julafton dubbel skugga eller ock en skugga utan hufvud.[1] Och liksom man genom att begå mened förverkar sin själ till djefvulen, så kan man också förlora sin skugga genom denna synd. Som en variant af denna tradition torde man få anse nyromantikern Chamissos berömda saga om Peter Schlemihl. Peter Schlemihl förpantar sin skugga till en mystisk figur i grå drägt, hvilken tydligen är djefvulen sjelf, och erhåller i utbyte en pung, ur hvilken han kan ösa så mycket guld han vill. Men han får ingen glädje af sina pengar, ty hvarhelst han visar sig bland menniskorna, blir han boycottad, så fort man kommer underfund med, att han saknar skugga.

Tron på ett intimt samband mellan själen och skuggan synes t. o. m. på vissa håll hafva ledt till att man identifierat dem. Edward Tylor har samlat åtskilliga exempel på språk, i hvilka man har samma ord för själen och skuggan.[2] Sålunda skall hos Algonquinindianerna ordet *otahchuk* betyda såväl själ som skugga, likaså ordet *loakal* hos Abiponerna, *seriti* hos Bassutofolket och *ukpon* hos Gammal-kalabarerna. Högeligen beaktansvärdt är det ock, att skuggan spelat en så stor rol i magiens historia. Mångfaldiga exempel derpå från skilda folk

---

[1] Jfr. *Hyltén-Cavallius:* Wärend och Wirdarne Bd. I, s. 355. — Denna vidskepelse synes hafva åldriga traditioner. *Rochholtz* anför sålunda efter *Buxtorfs* Judenschule (Basel 1643 p. 177) följande judiska tradition: »Die Rabbiner Ramban, Rakanat, Bechai u. A. schreiben über 4 Mos. 14: Gott zeigt den Juden in der siebenten Nacht des Pfingstfestes und zwar durch den Mond, was ihnen das Jahr hindurch widerfahren solle. Daher gehen die Juden in dieser Nacht in den Mondschein hinaus, etliche nackt oder baarhäuptig, andere im Hemd oder Leinlaken, lassen das Gewand fallen und spreiten die Arme aus. Mangelt einem dann im Schatten der Kopf, so wird's ihm den Kopf gelten, er wird sterben müssen.» *Rochholtz:* Deutscher Glaube und Brauch. Bd I, s. 105.

[2] *Tylor:* Primitive Culture (London 1891), Bd. I, s. 430.

och tider finner man t. ex. i Frazers »Golden Bough». Ännu är det brukligt i Bulgarien att vid uppförandet af en byggnad taga mått af en menniskas skugga med ett snöre och sedan inmura detta snöre; personen i fråga dör inom 40 dagar och hans själ tager plats i muren, der snöret inmurats, som skyddsväsen för byggnaden. I brist på menniskor mäter man ibland i stället skuggan af ett djur. Denna sed står säkerligen i samband med det gamla bruket att offra ett lefvande väsen på platsen för en nybyggnad, för att dess själ sedan skulle vakta byggnaden.[1] Hos vår allmoge omtalas ofta dylika skyddsandar för kyrkorna, s. k. kyrkogrimar, hvilka vanligen tänkas i djurskepnad. Men i detta sammanhang är det särskildt beaktansvärdt, är att man i vissa fall låtit skuggan substituera det lefvande väsendet vid byggnadsceremonien.

Ett härmed beslägtadt bruk var det s. k. skuggstraffet i Tyskland. Det fanns t. ex. i den Schwabiska landsrätten en bestämmelse, enligt hvilken en ofri, som förolämpats af en friboren, kunde taga hämnd på dennes skugga genom att slå till den på halsen. Och en legend från medeltidens slut förtäljer följande. En ädling i kejsar Maximilian I:stes svit blef anklagad för att hafva mördat en kamrat, emedan man funnit hans svärd nedblodadt vid den dödes sida. Den anklagade svor på, att han ej lemnat sitt sofrum under mordnatten, och kunde icke öfverbevisas. Man stannade då slutligen vid det antagandet, att djefvulen lånat den misstänkte ädlingens skugga för att kunna i hans skepelse utföra mordet. Derför blef också den anklagades skugga halshuggen.[2]

[1] *Frazer:* The golden Bough Bd I, s. 292—293 (London 1900).

[2] *Rochholz:* Deutscher Glaube und Brauch Bd. I, s. 114. »Diese Scheinhinrichtung, vollzogen am Schatten, musste ehedem einer am Verbrecher wirklich vollzogenen für gleich gehalten werden. *Swaz ich im tuon, daz sol er minem schatten tuon*, ist ein oberdeutsches Rechtsprichwort. Das heute bei uns noch übliche Kinderspiel *Schattejagis, Schatteträmperlings* (Alemann. Kinderlied, pag. 415) redet deutlich genug für das Ernstgemeinte einer solchen Genugthuung und Busse; denn in diesem Fangspiele sucht der Verfolger der einen Spielgenossenschaft den Verfolgten der anderen Spielpartei auf solcher Nähe zu erreichen, dass er ihm in dem Schatten treten kann; damit hat er diesen Vorläufer der Gegenpartei spieltodt getreten. — — — Auf den Salomons-Inseln, östlich von Neu-Guinea, wird jeder Eingeborene, der auf den Schatten des Königs tritt, mit dem Tode bestraft». (*Dumont d'Urville*: (Reise um die Welt, übers. von Diezmann 1837, II, 89)

I sin Öländska och Gotländska resa berättar Linné om en s. k. klok qvinna i Mjärhult, hvilken bl. a. trodde, »att hvar menniska hade sin hamn, som henne följde, såsom skuggan följer kroppen, och att denna hamn gick perpendiculairt neder åt jorden, såsom menniskan går pependiculairt ofvan jorden, vändandes stadigt sina fötter emot menniskans fötter». Linné förmodar, »att qvinnan till denna föreställning tagit sig anledning af djur, skogar och berg, som vid en stillastående och klar sjö eller elf spegla sig i vattnet, då man ser träden och andra ting liksom vara i vattnet, såsom de på landet stå uppåt». Linnés antagande har så mycket större skäl för sig, som vi äfven från andra håll kunna hemta talrika vittnesbörd om att spegelbilden i likhet med skuggan bidragit att utforma föreställningen om ett andra jag. Då t. ex. Motu-Motusinfödingarna på Nya Guinea fingo se sig i en spegel, trodde de, att de sågo sina själar, och basutonegrerna tro, att krokodilerna kunna döda en menniska genom att hugga fast i hennes spegelbild i vattnet och draga den ned. Med dylika föreställningar sammanhängde kanske ett magiskt bruk hos de gamla aztekerna. Bakom dörren till sitt hus hade man ett vattenfyldt kärl, hvari låg en knif. Trollkarlar, som ville gå in i huset, sågo då sin spegelbild i vattnet genomskuren af knifven, och vågade ej gå in.[1] Äfven i Europa finna vi ej så få exempel på vidskepliga föreställningar och bruk i samband med spegelbilden. Sålunda tror man i vissa trakter af Tyskland, att den som får se sig i en spegel i ett hus, der ett dödsfall timat, sjelf måste dö; derför hänger man öfver speglarna i sorgehuset.[2] I England och Belgien utsträckes detta bruk till allt, som har en speglande yta. Inom den nyromantiska diktningen ega vi en spegelbildssaga, som utgör ett motstycke till Chamissos skuggsaga, nemligen E. T. A. Hoffmans historia om Erasmus Spikher, hvilken vid afskedet från sin sköna älskarinna Giulietta qvarlemnar sin spegelbild för att trösta henne, men sedan liksom Peter Schlemihl blir hvar mans niding, då man upptäcker, att han ej mera har någon spegelbild.

[1] *Frazer:* The golden Bough. Bd. I, s. 192. (London 1900).

[2] *Wuttke:* Der deutsche Volksaberglaube, s. 459 (Berlin 1900).

Men ej blott spegelbilden, utan öfverhufvud hvarje bild af en person blir i viss mån ett andra jag till honom sjelf, och liksom skuggan och spegelbilden kunna blifva föremål för magiska handlingar, hvilka anses återverka på menniskan sjelf, så har man ock i liknande syfte betjenat sig af porträtter och statyer.[1] Denna form af magi återfinnes öfver hela jorden, hos Ojibwa-indianerna i Nordamerika, hos Matabelerna i Zululandet och hos Javas och Sumatras infödingar. Äfven de gamla egypterna och babylonierna voro väl förtrogna dermed, och att metoden också anlitades hos grekerna och romarna, framgår af vissa uttalanden hos Teokritos, Tacitus och Horatius, t. ex. i en dikt till hexan Canidia (Epod. XVII).

Hexväsendets annaler från medeltiden och nyare tiden förtälja ofta om utöfning af bildmagi. Sålunda skall en viss Ursula von Bärenfels i Basel 1407 hafva gjort en liten vaxbild, föreställande en person vid namn Burkart ze Rin, hvilken hon sökte förgöra genom att hålla bilden öfver eld.[2] 1578 fann man i England tre vaxbilder, som påstodos vara förfärdigade af en prest för att bringa drottning Elisabeth och ett par andra högtstående personer om lifvet, och 1635 blefvo några italienska munkar beskylda för liknande anslag mot påfven Urban VIII; ett par af dem blefvo till och med afrättade. Äfven här i Norden var bildmagien känd. Sålunda berättas det om en dansk trollqvinna, fröken Christence Kruckow under Kristian den fjerdes tid, att hon för att hämnas på en fru Anna Bille gjorde en vaxfigur, som hon i nio månader bar under sin högra arm och därefter satte i Fru Annas stol i kyrkan. Detta ansågs vara orsaken till att fru Bille fick täta missfall eller förlorade

[1] De gamle egypterna trodde, att efter menniskans död qvarstannade en själsprincip, kallad Ka, i likets omedelbara närhet. Denna tänktes taga sin plats i en liten staty, som var anbragt i ett litet tillstängdt rum vid sidan af sjelfva grafkammaren, hvilket var tillgängligt för de lefvande. Genom en trång öppning trängde doften af dödsoffren in i det lilla rummet till Ka. »Den er der geisten, det personificerede vegetative liv i statuen, underholdt ved mad og drikke. Thi i forbindelse med levnetsvindler tænktes denne *Ka* fra ældste tid af». *Brede Kristensen:* Aegypternes Forestillinger om Livet efter döden i forbindelse med guderne Ra og Osiris, s. 14—15. (Kristiania 1896).

[2] *Carl Meyer:* Der Aberglaube des Mittelalters, s. 262 (Basel 1884).

sina barn i späd ålder. I de katolska länderna florerar denna vidskepelse ännu idag. En fransk abbé vid namn Boullan, som afled 1893, bedref under många år s. k. svart magi och lär bl. a. också hafva döpt små vaxdockor med de personers namn, på hvilka han ville taga hämnd.

Det själsbegrepp, som sålunda uppstått på grundvalen af drömsyner och visioner samt utformats och modifierats genom föreställningsförbindelser med skuggan och spegelbilden af menniskan, är som vi sett idén om en »astral dublett» eller dubbelgångare till den fysiska personligheten. Under menniskans lifstid tänkes detta väsen uppehålla sig i kroppen, så länge menniskan är vaken. Deremot kan det under sömnen frigöra sig för längre eller kortare tid samt begifva sig ut på färder på egen hand; likaså under svimningsanfall och extatiska tillstånd. I dylika fall skall man enligt folktron ej sällan kunna varseblifva själsfantomet t. o. m. på mycket stora afstånd från dess stofthydda.

Mycket ofta omtalas dylikt dubbelgångeri i samband med dödsfall eller olyckshändelser, och skall än uppträda som förebud till dylika händelser, än alldeles samtidigt dermed. Den klassiska typen för dylika berättelser är Ciceros historia om de två resenärerna i Megara. Två arkadier, som voro goda vänner, kommo under en gemensam resa till Megara. Den ene af dem tog här in hos en värdshusvärd, den andre hos en vän. De intogo sin aftonvard och gingo så till sängs hvar och en på sitt håll. Under sömnen tyckte den, som gästade sin väns hus, att hans reskamrat bad honom komma till hjelp, emedan värden höll på att mörda honom. Han vaknade förfärad, men insomnade snart igen. Då fick han emellertid ånyo se sin kamrat, som nu berättade, att värden mördat honom samt kastat hans lik i en gödselvagn, hvilken man borde hejda på morgonen vid stadsporten. Denna dröm ledde till upptäckt af mordet och till värdens bestraffning. I många fall skola dylika varsel inskränka sig till uppdykandet af en skugglik skepnad, till ett ljusfenomen eller ett ljud, t. ex. vederbörande persons röst eller takten af hans gång. Personer, hvilka äro mottagliga för varselbud, skola ock kunna skåda sin egen hamn.

Berättelser om dubbelgångeri hafva under de senaste årtiondena varit föremål för ett mycket stort intresse, och stora insamlingar af dylika historier hafva föranstaltats, hvaribland framför allt märkes det engelska verket »Phantasms of the living» af Gurney, Myers och Podmore. De moderna spritisterna och occultisterna tolka fortfarande sådana varsel som uppenbarelser af vederbörandes »astrala dublett»; vissa individer, de s. k. mahatmerna påstås t. o. m. ega förmåga att afsigtligt utslunga sitt astrala jag på hvilka afstånd som helst och sålunda manifestera sig för sina medmenniskor. Dylika teorier hafva naturligtvis för en modern psykolog endast ett rent folkpsykologiskt intresse, såsom bevis på den seghet, hvarmed äfven det mest primitiva föreställningssätt kan fortlefva hos många af vår tids bildade menniskor. Dock må det gerna medgifvas, att telepatiens problem i och för sig är värdt uppmärksamhet. Det kan knappt betviflas, att vissa personer hafva haft syn- eller hörselhallucinationer t. ex. samtidigt med en väns död. Somliga forskare uppfatta ett dylikt sammanträffande som en tillfällighet. Andra åter räkna med möjligheten af en rapport mellan tvenne menniskohjernor, hvilka skulle tänkas fungera i analogi med de båda apparater, som förmedla den trådlösa telegraferingen. Vi hafva uti vårt arbete »Sjælelivets Ubevidste Verden» ingående behandlat telepatiens problem från allmänt psykologisk och fysikalisk synpunkt, till hvilken undersökning vi här vilja hänvisa.[1]

De fall, då en menniska får en hallucination af sig sjelf, tolkas på ett mera ovetenskapligt stadium såsom en uppenbarelse af den personens eget andra jag eller dubbelgångare; ett fenomen, som enligt öfvertro både hos oss och på andra håll, t. ex. i Tyskland, anses bebåda en nära förestående död för vederbörande. Här framstår det andra jaget rent af såsom ett halft sjelfständigt väsen vid sidan af menniskan sjelf, en själ vid sidan af hennes eget förnimmande subjekt. Något dylikt möter oss i de gamla Värendbornas föreställning om menniskans *Vård*. Vården är nemligen enligt Hyltén-Cavallius' skildring »ett personligt väsen, en ande, som följer men-

[1] Sjælelivets ubevidste Verden. Kjöbenhavn 1905, specielt kap. IX.

niskan, hvart hon går, och stundom uppenbarar sig antingen som ett lyse (= litet ljus) eller såsom menniskans hamn eller skenbild. Vårdens närvaro kan t. o. m. förnimmas, ej blott af andra, utan ock af menniskan sjelf, då han vandrar ensam ute nattetid. Man nyttjar härom talesättet: »det följer honom», »han har lyse med sig», »han har vård med sig». Vården kan ock för någon tid skiljas från den person, till hvilken han hör, vare sig af egen drift, eller genom något åtgörande från menniskans sida, t. ex. då en person binder sin vård genom att qvarlemna sin vandringsstaf utomhus.[1]

Föreställningen om vården har sannolikt sin rot i de gamla nordbornas tro på *Fylgior*, följeandar, som tänktes ledsaga menniskan genom lifvet. En persons fylgia ansågs ofta uppenbara sig för andra menniskor i drömmen, stundom i djurskepnad. Sålunda uppenbarar sig t. ex. Orvar Odds fylgia i isbjörnshamn för hans frände Gudmund, bådande ofred. Och i Gunlög Ormtungas saga ser Torsten Egilson i en profetisk dröm, huru Gunnlögs och Skald-Ramns fylgior i skepnad af örnar kämpa om hans dotter Helga den fagra i svanhamn. Likväl finna vi äfven sägner om följeandar i menniskohamn, kallade *Fylgiukonor* eller *Hamingjor*, qvinliga väsen, som ej sällan såsom sköldmör kämpa vid sin hjeltes sida. I vissa fall är Fylgian en s. k. *Aettarfylgia*, d. v. s. går i arf från sin förste skyddsling till någon af hans bröder eller efterkommande, slägtled efter slägtled. Hjelten Helge ser sålunda, hur hans fylgia ridande på en varg med ormbetsel uppsöker hans broder Hedin. Deraf sluter han, att hon skall öfvergå på Hedin, och att han sjelf snart skall dö. Ty den, som ser sin fylgia, måste dö. Enligt sägnen famnade konung Erik Glipping sin egen fylgia i en skogshydda strax innan han blef mördad.[2]

Under benämningen *Fravaschis* dyrkades hos de gamla perserna vissa andeväsen, som bl. a. också ega betydelse af skyddsandar. Deras skyddsverksamhet hänför sig dels till de goda himlakropparna (ej till planeterna, som tillhöra det

[1] *Hyltén-Cavallius:* Värend och wirdarna I, s. 354.

[2] Jfr *Bugge*: Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse I, s. 179, (Christiania 1881—1889)

ondas rike), samt till växterna och vattendragen på jorden, dels på ett mera omedelbart sätt till menniskorna sjelfva. De beskydda den husliga härden, vaka öfver familjens fortplantning och skänka guld och egodelar, men de äro äfven rent individuella skyddsväsen, som hjelpa den fromme i alla farligheter, återgifva honom helsan, då han åt sjuk m. m. Termen Fravaschi användes dock äfven såsom beteckning för de aflidnas andar. Och särskildt talas ofta om de frommas Fravaschis (ashaonam fravaschayo), hvilka åtnjuta ett slags helgondyrkan, jemförlig med katolicismens. Äfven ännu lefvande personer hafva sina fravaschis, hvilka åtminstone enligt mazdeismen till och med äro ännu mägtigare än de dödas och derför i högre grad än dessa förtjena att dyrkas, såvida de tillhöra fromma menniskor. Vidare gifves det Fravaschis för ännu *ofödda* menniskor (man åkallar Fravaschis af de helgon, som varit, äro och skola vara) samt för *gudarna*, t. ex. Ahura-Mazda. Slutligen talas det ock om Fravaschis för djuren, ja på ett sent utvecklingsstadium finna vi i pehlvilitteraturen den satsen, att allt har sin fravaschi.[1]

Meningarna äro ännu delade om hvad man från början förstått med Fravaschi. Enligt en teori skulle termen stå i samband med *fra-var*, som betyder nära, och ytterst betecknar den närande principen eller *lifsprincipen* hos menniskan. Man har ock jämfört menniskans Fravaschi med hvad Claude Bernard kallat *l'idée directrice* i lifvets utvecklingsprocess, ehuru Fravaschi har en långt mera konkret betydelse. Den är, som Söderblom säger, en *homunculus in homine*, ett personligt väsen, i kraft hvaraf menniskan andas och tillgodogör sig sin föda samt efter döden kan fortsätta sin tillvaro, hvilket ursprungligen tänktes ske här på jorden. På ett senare stadium har lifvet efter döden förlagts till en annan verld, för de fromma till öfverjordiska regioner, och då framstår i den teologiska spekulationen, t. ex. i Stora Bundehesch, Fravaschi såsom det gudomliga elementet hos menniskan, som är inför Herren Ahura Mazda: det högre jaget, hvilket förtjenar gudomlig dyrkan både under den frommes lif och efter hans död, ja

[1] *Söderblom:* Les Fravashis Paris 1899.

t. o. m. före hans födelse. Här skönjer man tydligt sambandet mellan föreställningen om menniskans egen själ och idén om hennes skyddsande.

Under benämningen Genier dyrkades hos Romarna vissa skyddsväsen, som ega vigtiga beröringspunkter med Persernas Fravaschis, såsom ock t. ex. af Söderblom påpekats. En af de funktioner, som tillkomma Fravaschis i deras egenskap af skyddsandar: att vaka öfver familjens fortplantning, framstår som den fundamentala i Genius' väsen. Ordets etymologiska samband med roten *gen* (verbet gignere) är sedan gammalt erkändt. Dock kallas endast hos mannen skyddsanden för Genius, medan qvinnans benämnes Juno, hvaraf, som Wissowa säger, framgår, att Genius och Juno; förhålla sig till hvarandra som aflande och undfående och att sålunda den förra principen är den gudomliga inkarnationen af den uti mannen verksamma och för familjens bestånd sörjande aflelsekraften.[1] »Denna betydelse utvidgar sig sedan så tillvida, att Genius yttermera afspeglar och framställer mannens hela kraft, energi och njutningsförmåga, med ett ord hela mannens personlighet, hans högre och inre väsen». Också plägade man ofta svärja vid Genius eller Juno såsom den bättre och gudomliga delen af menniskan, och under kejsartiden finna vi specielt kejsarens Genius ofta åberopas såväl i embetsmannaeder, som vid eder i privatlifvet.[2]

Ursprungligen hade Geniusbegreppet en rent individuell karakter. Under tidernas lopp undergick det emellertid vissa modifikationer och utvidgningar. Sålunda kom man från föreställningen om husfaderns Genius till idén om en Genius för hemmet, *Genius domus*, och om en *Genius familiæ*. På denna grundval utvecklade sig sedan föreställningen om Genier, som ej voro bundna till de enskilda individerna, utan till samhällen, närmast sådana, som hade sin rot i blodsband, men i en senare tid äfven artificiella organisationer och korporationer, såsom truppförband och provinser. Äldst af dessa samhällsgenier är Genius populi Romani, som åtnjöt offer redan ett par århundraden

[1] *Wissowa:* Religion und Kultus der Römer s. 154.
[2] *Wissowa,* anf. arb. s. 155.

före kejsartiden. Persernas idéer om Fravaschis för gudarna synas ock hafva en viss motsvarighet i här och hvar framskymtande antydningar om Genier och Junoner för Jupiter, Mars m. fl. gudomligheter. Men från första början har dock Genius i likhet med Juno varit en individuell skyddsande, som födes på samma gång som den menniska, till hvilken den hör, följer henne oskiljaktigt i alla lifvets skiften och slutligen dör med sin skyddsling.[1] Så blir detta begrepp ytterst ett uttryck för menniskans eget andra jag, hypostaseradt till en relativt sjelfständig princip vid hennes sida.

Äfven den grekiska mytologien känner personliga skyddsandar. Dock har den beteckning, som härvid användes, *Daimon*, alldeles icke den specifika karakter som ordet Genius har inom den romerska mytologien, utan kan liksom det persiska Fravaschi möta oss i olika betydelser. I Homeriskt språkbruk är Daimon likbetydande med *gudom* i allmänhet (motsvarande det latinska *numen*), och af Hesiodos användes det såsom beteckning för guldålderns menniskor såsom efter döden fortlefvande halfgudar, hvilka äro menniskornas väktare och vaka öfver rätt och orätt på jorden. Deremot har det redan hos Pindaros och Theognis antagit karakteren af speciell skyddsande för den enskilde individen. Hos en senare tids författare, t. ex. hos Menander, talas t. o. m. om två demoner för hvarje menniska, en god och en ond.[2] Med rätta säger Erwin Rohde: »Denna

[1] *Preller* synes visserligen (Mythol. s. 83) räkna med genier i egenskap af »der verklärte Geist eines verstorbenen Mannes (seltener Juno als der einer verstorbenen Frau)», som derför äras och anropas vid grafvarna. Jfr. dock härom *Wissowa:* Rel. und Kultus d. Römer s. 155: »der Genii oder Junones Verstorbener wird nur ganz vereinzelt gedacht, da hier ein ganz anderer Vorstellungskreis einzutreter pflegt». Egentligen är Genius enl. Wissowas åsigt dödlig, för hvilken uppfattning han anför bevis ur den romerska litteraturen (anf. sida not. 2).

[2] Dermed är bryggan slagen mellan den ursprungliga betydelsen af ordet och den mera diaboliska, hvari det efter kristendomens uppträdande företrädesvis förekommer. I *Albrecht Dieterichs* »Nekyia», s. 59 (Leipzig 1893) karakteriseras denna begreppsutveckling träffande sålunda: »Dämonen im Sinne der späteren Dämonologie hat es für uns erkennbar vor Platon nicht gegeben. δαίμονες waren Götter, und die Verstorbenen wurden nach altem Glauben δαίμονες. Seit Platon waren dann δαίμονες Seelen der Abgeschiedenen oder Mittelwesen zwischen Götte

specialdemon för den enskilde, hvilken kan uppträda personligen gent emot honom (som δαίμων κακος gent emot Brutus Plut. 36) är åtskild från hans själ, Psyke, ehuruväl det läte tänka sig, att den egentligen blott uppstått ur en projektion utanför menniskan af hennes egen själ, hvilken tänkts alltför sjelfständig». Också finna vi hos filosoferna ej sällan begreppet Daimon i betydelsen af en andlig princip inom menniskan sjelf. Med detta namn betecknar Empedokles det väsen hos oss, hvilket genomgår själavandringens vedermödor och luttringsprocesser, och stoikerna använda det om menniskans högre, gudomliga jag (sacer intra nos spiritus) i motsats mot hennes lägre sinliga natur. Äfven det Daimonion, hvarom Sokrates så ofta talar, utgör ett exempel på Daimonbegreppets öfverslående i en psykisk princip, i en gudomlig röst i menniskans egen ande.[1]

Idéen om själen såsom en andekropp eller dubbelgångare till den fysiska organismen träder ej sällan tydligt i dagen äfven inom filosofiens historia. Hos Atomisterna och deras arftagare Epikureerna finna vi själen uppfattad såsom en samling af atomer, hvilka endast genom sin mera subtila beskaffenhet och större rörlighet skilja sig från kroppens atomer. Enligt epikureen Lucretius Carus äro själsatomerna egentligen kringströdda öfverallt, men blifva verkliga själar endast för så vidt de sammanhållas genom kroppen inom en viss gräns. Själen uppstår vid aflelsen och tillväxer med kroppen, hvartill den utgör en så fullständig parallell, att den t. o. m. delas, då kroppen delas såsom vi se af maskar, hvilkas kroppsdelar fortsätta att lefva äfven sedan djuret sönderstyckats. Efter

und Menschen. Zwischen guten und bösen Dämonen zu unterscheiden, wie es z. B. Xenokrates, der die Dämonlogie Platons weiterbildete, ausdrücklich that, war nur zu natürlich: einerseits waren die δαίμονες, die göttlich gewordenen Seelen, schon bei Hesiod zu guten Wächtern der Menschen geworden, anderseits konnten die Seelen nach allgemeinem Glauben mächtig schaden; man versöhnte sie und opferte ihnen. Man sieht noch, wie aus solchen Faktoren die Strafdämonen des Hades geworden sind: in Platons Phaidon p. 113 d bringt jeden sein δαίμων zur Unterwelt und zum Gericht».

[1] Jfr vår skrift *Snille och Själssjukdom*, ss 51 – 56.

döden går själen ut i luften, der dess atomer sedan måste skingras vid första bästa vindstöt[1].

Inom den kristna spekulationen finna vi ej sällan likaså krassa föreställningar om själen. Tertullianus skildrar den sålunda såsom ett väsen med utsträckning i rummet och med en viss bestämd gestalt, så att den stundom kan skådas af personer med visionära anlag. Den har ock organer, hvilka äro fullständigt analoga med de kroppsliga och hvaraf själen betjenar sig under drömlifvet, samt efter menniskans död[2]. Enligt Tertullianus utgör nemligen själens materialitet icke något hinder för dess fortvaro efter döden, utan fastmer ett vilkor derför. All verklighet har nemligen enligt hans åskådningssätt en kroppslig sida, och till och med Gud kan icke tänkas utan en kropp, analog med den menskliga.

Äfven i den nyare tidens filosofi mötas vi af idéer, som hafva en påtaglig frändskap med det föreställningssätt, hvarmed vi här gjort bekantskap. Det är i främsta rummet Leibnitz som härvid påkallar vår uppmärksamhet. Visserligen är vår själ såsom en af de individuella substanser eller monader, hvilka uppbygga universum, enligt Leibnitz en immateriel princip, hvars väsen är förnimmelsekraft, och den kroppsliga organism, som vi med våra sinnen kunna iakttaga, är i sjelfva verket en komplex af monader, för hvilka vår själ spelar rollen af centralmonad, och med hvilka den samverkar enligt lagen om den prestabilierade harmonien. Men då Leibnitz närmare skall utreda, huru denna vår kropp uppstått och utvecklat sig, ser han sig nödsakad att operera med föreställningen om en fysisk princip, hvilken väsentligen är förenad med själen i och för sig, en *minimalorganism*, hvilken är modell för vår vanliga stofthydda, utgör så att säga en kärna, kring hvilken denna bygges upp. Sålunda heter det t. ex. i hans »Epistola ad Wagnerum de vi activa corporis»: »Du bör ihågkomma, att enligt min åsikt ej blott alla lefvande väsen, alla själar, alla andar och alla ursprungliga entelekier alltid existera, utan att också hvarje ursprunglig enteleki eller lifsprincip ständigt

[1] De rerum natura III. v. 106 ff.

[2] *Siebeck*, Geschichte der Psychologie, Bd I, 2, sid. 373.

måste vara förbunden med en naturlig maskin, som vi kalla organisk kropp, om ock denna maskin äfven då den i det hela bevarar sin form är stadd i förändring och beständigt återställes, såsom Teseus' skepp. Sålunda torde vi kunna vara vissa om, att åtminstone en mycket liten del af den materia, som vi mottagit vid vår födelse, är qvar i vår kropp, om också denna maskin åter och åter fullständigt transformeras, ökas, förminskas, är stadd i involution eller evolution. Derför är ej blott själen ständigt till, utan det finnes också alltid ett djur, om också detta icke bör kallas evigt, då djurets art icke förblir densamma. Larv och fjäril äro ju icke samma djur, ehuru det är samma själ i dem båda. Det är alltså karakteristiskt för hvarje naturlig maskin, att den aldrig kan fullständigt förstöras; ty då man förstör ett groft hölje hvilket som helst, finner man alltjemt en liten ännu ej förstörd maskin derinunder, liksom hos komikern Harlekin, hvilken ju alltid har någon drägt på sig hur många han än drar af.»[1] Organismerna äro sålunda för att använda Leibnitz' egen term *preformerade*, och han har äfven dragit de yttersta konseqvenserna af detta åskådningssätt. »Jag tror», säger han i Teodiceen, »att de själar, som en dag skola blifva menskliga själar, i likhet med andra arters själar, hafva existerat uti sina frön och i sina förfäder ända upptill Adam, och att de alltså hafva existerat ända från tingens begynnelse, alltjemt i ett slags organiserad kropp — en åsigt, som tyckes mig vara delad af Père Malebranche, Mr. Boyle, Mr. Pitcairne, Mr. Hartsoeker och en mängd andra personer. Och denna teori är ganska bestyrkt af de mikroskopiska observationer, som gjorts af Mr. Leeuwenhoek och andra goda observatörer».[2]

[1] *Leibnitz:* Opera phil. Ed. Erdmann (Berolini 1840), s. 466. Jfr. ock *Système nouveau de la nature* (anf. uppl. s. 125), *Monadologie* (s. 711), *Theodicée* (s. 527) m. fl. ställen.

[2] *Theodicée.* (Op. phil. s. 527.) — Teorien om de organiska kropparnes preformation beherskade det vetenskapliga tankesättet ej blott hos Leibnitz' samtida, utan äfven hos senare filosofer och fysiologer, såsom *Albert von Haller* (jfr. t. ex. Elementa physologiæ corporis humanæ VIII, s. 149) och *Charles Bonnet.* Sålunda heter det t. ex. hos Bonnet (Oeuvres VII, s. 210): »Le *corps calleux*, que nous voyons et que nous palpons, ne serait ainsi que l'étui ou

Liksom de lefvande varelserna sålunda icke kunna sägas uppstå vid aflelsen, så kunna de heller icke enligt Leibnitz gå under vid det som vi kalla död, utan de aflägga blott sin mask och draga sig från en större skådeplats tillbaka till en mindre, der de kunna fortsätta sin tillvaro under lika goda lifsbetingelser. De lemna aldrig helt sin kropp och gå icke öfver från en kropp till en annan, som är för dem fullständigt ny. Det gifves icke någon *Metempsykos*, utan blott en *Metamorfos*, ingen själavandring, utan blott en förvandling.[1]

Sålunda lefver då själen enligt Leibnitz i ständig förbindelse med en fysisk pricip, hvilken utgör en motsvarighet till den synliga kroppen, ehuru af försvinnande små dimensioner, en *homunculus in homine*[2]. Man kan icke undgå att i detta sammanhang erinra sig vissa primitiva idéer af liknande art. Malayerna föreställa sig menniskans själ *(semangat)* såsom en liten menniska af en tummes storlek, som bildar en fullständigt miniatyrfacsimile af den person, hvari den har sin bostad. Och dylika idéer har man äfven funnit hos australiska

---

l'enveloppe de la petite machine éthérée, qui constitueroit le véritable siège de l'âme.» Det rådde emellertid stor meningsskiljaktighet bland preformationslärans anhängare, huruvida individen vore att söka uti spermatozoen, såsom »Animaculisterna» höllo före, eller, såsom »Ovisterna» menade, uti ägget. Slutligen fann hela preformationsläran en skarpsinnig vederläggning uti *Caspar Friedrich Wolffs* arbeten, hvilken gent emot den samma uppstälde en *epigenetisk* åskådning af organismernas utveckling. Jfr härom *Hugo Ribbert:* Die Lehren vom Wesen der Krankheiten in ihrer gesch. Entwicklung (Bonn 1899) ss. 72—73.

[1] Principes de la nature et de la grace (Opera phil. ss. 715—716).

[2] Man kunde fråga, huru Leibnitz kunnat förena uppfattningen af själen såsom ett helt och hållet immateriellt väsen med föreställningen om en dermed väsenligt förbunden miniatyrorganism. Enligt hans åskådning skall ju utsträckning i rummet eller *materia secunda* endast existera i och för ett förnimmande medvetande, men ej tillkomma monaderna i och för sig. Det synes oss, som om Leibnitz funnit lösningen af detta problem i det begrepp, som för honom spelar en så stor roll både på det fysiska och psykiska området: *infinitesimalbegreppet*. Liksom *hvila* för honom ter sig som en *rörelse* med oändligt liten hastighet, så kan ock monaden te sig som ett kroppsligt väsen, ehuru af infinitesimala dimensioner. Att något dylikt i sjelfva verket före sväfvat honom, synes oss framgå t. ex. af följande ställe i den lilla skriften *Considérations sur le principe de la vie*: »Ce qui nous découvre encore des

vildar och amerikanska indianstammar.[1] Den Leibnitzska åskådningen ter sig som en ytterligt sublimerad exponent af samma tankegång och står som ett af de många vittnesbörden om den kontinuitet i utvecklingen, som för Leibnitz ter sig som en grundlag ej mindre för våra föreställningar och ideer, än för processer i den materiella verkligheten.

merveilles de l'artifice divin, où l'on n'avoit jamais pensé, c'est que les machines de la Nature, étant machines jusque dans leurs moindres parties, sont indestructibles, à cause de l'enveloppement d'une petite machine dans une plus grande *à l'infini*», (kurs. af oss. Opera phil, s. 431).

[1] *Frazer*: The golden Bough, Bd I, s. 248.

IV.

I sin mest primitiva form innebär tron på ett andra jag föreställningen om ett väsen, hvilket är fullständigt kongruent med menniskokroppen, ehuru mindre handgripligt än denna. En naturlig konseqvens af denna tro blir, såsom Tylor framhåller, att en stympning af kroppen måste hafva en motsvarande effekt på själen. »Sålunda berättar en af de första resenärerna i Brasilien, att indianerna trodde, att de döda kommo till den andra verlden sårade eller stympade, med ett ord just så som de lemnat denna verld. På grund af samma tro hugger Australnegern af högra tummen på den fiende, som han dödat, på det att anden, som fortfarande är hans fiende, icke skall kunna med sin stympade hand slunga skuggan af ett spjut, utan blifva reducerad till en ofarlig vandringsman. Negern fruktar att dö efter en lång sjukdom, emedan han är rädd att komma mager och svag in i andeverlden. Denna teori om stympning af själen som en konseqvens af kroppens stympning framstår i en särdeles stark belysning i en ohygglig historia, som berättats om en vestindisk plantageegare. Slafvarna på denne mans egendom hade den ene efter den andre börjat taga lifvet af sig för att bli qvitt det elände, hvari de lefde, och dermed som de trodde få komma hem till sitt fädernesland. Men deras herre var dem för slug: han lät afhugga hufvud och händer på liken, och satte dermed en gräns för sjelfmorden. Ty de återstående slafvarna funno, att icke ens döden kunde befria dem från en herre, som kunde stympa deras själar för det kommande lifvet. En liknande tro, likaså primitiv och krass, återfinna vi ännu hos nationer, som hafva hunnit till ett vida högre utvecklingsstadium. Sålunda hafva kineserna en alldeles särskild förskräckelse för halshuggning.

emedan de också tro, att den kroppsdel man här på jorden förlorat också saknas i andeverlden, och det kan gå så långt, att en brottsling i Amoy en gång anhållit att få undergå det grymma korsfästelsestraffet i stället för halshuggning».[1]

En konsekvens af den tankegång, som sålunda af Tylor karakteriserats, bör ock blifva, att det »andra jaget» efter döden så att säga håller jemna steg med de metamorfoser, som dess döda stofthydda måste genomgå. Den aflidnes vålnad bär derför i vissa legender spår af förruttnelsens fasor, eller ter sig såsom ett skelett, i likhet med spökriddaren i Bürgers ballad »Leonore». I dylika sägner är det emellertid mycket vanskligt, ja stundom omöjligt att afgöra, huruvida det är *den döde sjelf*, som tänkes stiga upp ur sin graf, eller om det skall vara hans förandligade dubbelgångare, som drifver sitt spel. Då det t. ex. i vissa svenska varianter af historien om de dödas gudstjenst säges, att de döda föra grafmull med sig, som man på julmorgonen finner qvar på kyrkobänkarna[2], så har väl folktron närmast haft i tankarna grifternas hemska menighet med hull och hår. Deremot framstå de skepelser, som brusa genom luften i Asgårdsrejen eller den vilda jagten, mera som rena spökgestalter, utan kött och blod. I en af den heliga Birgittas uppenbarelser finna vi en skildring af en qvinnas pina i helvetet, hvilken lånat sina färger från kroppens upplösning i grafven. Härvid är det tydligen icke fråga om qvinnans fysiska lik i grafven, utan om hennes evighetsvarelse i den andra verld, der masken icke dör. Om något gör skäl för beteckningen den *andra* eller *eviga* döden, (ett begrepp, hvilket som bekant förefinnes inom den kristna eskatologien) så är det onekligen Birgittas hemska skildring af denna elända varelse med infallet ansigte, uppfrätt näsa och bröst vimlande af maskar.[3]

---

[1] *Tylor*, Primitive Culture I, sid. 451 (London 1891).

[2] *Feilberg:* Jul II, s. 34.

[3] I denna uppenbarelse, hvilken har till öfverskrift: »Här six rädhelikin syn aff threm qvinnom ther en var j rädhelike häluitis pino Annor j skärslo elde Thridia lifdhe j världine oc gaffs j kloster um sidhe», heter det bl. a.: »Ther äptir syntos thre qvinnor Swa som modhorin ok dottorin ok dottor dottorin Än modhorin ok dottor dotterin syntos dödha ok dotterin syntis lifwandis Dödha foresagdha modhorin syntis suasom krypa aff enom svartom pudz j myklo myrke Hänna

Huru intimt föreställningen om tillvaron i grafven och idén om existensen af ett dödsrike på ett visst stadium kunna vara förknippade med hvarandra, se vi ej minst i gammaltestamentliga skildringar af tillståndet efter döden. Icke sällan användas orden graf och dödsrike, *scheol*, om hvarandra, som vore de synonyma begrepp. Sålunda heter det t. ex. i sången öfver konungens af Babel fall hos Jesaia:

»Ned till *dödsriket* har din härlighet måst fara
med dina harpors buller;
förruttnelse är bädden under dig
och *maskar* äro ditt täcke».

— — — — — — — — — —

»Ned till *dödsriket* måste du fara,
längst ned i *grafven*».
(Jesaia 14, v. 11, 15)

Och hos Hesekiel läsa vi: »Du menniskobarn, sjung sorgesång öfver Egyptens larmande hop. Säg att hon, såväl som döttrarna af de väldigaste folk, skall fara ned i *jordens djup*, till dem, som redan hafva farit ned i *grafven*».

»Finnes någon så ringa, att du är förmer än hon? Nej, far du ned och låt dig bäddas bland de oomskurna.»

»Bland dem, som äro slagna med svärd, skola ock dina falla. Svärdet är redo; släpen bort henne med hela hennes larmande hop.»

»Mäktiga hjeltar skola tala till henne ur *dödsriket*, till

hiärta var utdraghit ok läparne aff skorne ok hakan skäluande, tändrina skinn hvita ok langa ok skaldradho alla Näsana varo aff ätna ok öghonin utbrutin hängiande nidhir a kindirna mz twem sinom Änlitit syntis insänkt ok i änlitisins stadh var stort diup ok myrkir hiärn skalin var borto j hofdheno ok hiärnin val som bly ok ut flöt som tiära Ok hänna hals vmvändis swasom thz trä som swarwas j swarwo stole hulko hvassasta jarn är mote sat afrakande utan hugnadh Brystit syntis ypit fult mz langom madhkom ok smam ther hwar vändos ok slyongdis hit ok thit vm andra Armane voro like slipostens käppom Händirna varo swa som nydhio ok alla hänna ryggio taflo varu lösa hulka ther aldre läto aff at röras utan een for up ok annor nihir». — *Heliga Birgittas Uppenbarelser*, utg. af Klemming, Bd III, ss. 135—136.

henne och till hennes hjelpare: »Ja, de hafva måst fara hit ned, och nu ligga de där, de oomskurna, slagna med svärd».

»Där ligger redan Assur med hela sin skara; rundt omkring honom har denna sin *grafplats.* Allesamman ligga de där slagna, fallna för svärd.»

»Sin graf har han fått längst ned i underjorden och rundt omkring honom ligger hans skara begrafven. Allesamman ligga de slagna, fallna för svärd, de män, som en gång utbredde skräck i de lefvandes land.»

(Hesekiel 32, v. 18—23.)

I de följande versarna skildrar profeten, huru äfven Elam och Mesek-Tubal med hela sin larmande hop, Edom med sina konungar och sina höfdingar och Nordlandets furstar med alla sina sidonier hafva måst dela Assurs lott och fått sin plats i dödsriket eller grafven bland de oomskurna, som fallit för svärd.

Denna skildring är af det största intresse ej blott derför att den förråder sambandet mellan grafven och scheol, dödsriket, utan ock derför att den gifver en antydning om huru vi böra genetiskt förklara scheolföreställningen. Vi se, ***huru hvarje folk ligger grupperadt omkring sin konung i dödsriket,*** utgör liksom ett *samfund af grifter.* Sannolikt har i sjelfva verket *scheol* utvecklat sig ur de enskilda grafvarna genom deras sammanfattning till en totalitet, till en verld för sig, hvilken mer och mer förlorar sin jordiska karakter och sjunker ned i ett outgrundligt djup. »Djupare än dödsriket — hvad kan du förstå», heter det hos Job (11, 8) om Guds djuphet. Så blir då scheol, för att använda *Bertholletts* ord, »gewissermassen die ideale Zusammenfassung aller Gräber».[1] Dock förblir, såsom Bertholett betonar, åtskilnaden mellan det ideela och reela mycket svag för den israelitiska tankegången, så att begreppen grafrike och dödsrike lätt glida öfver i hvarandra äfven sedan

[1] *Bertholet:* Die israelitischen Vorstellungen vom Zustand nach dem Tode, s 19 (Freiburg i. B. 1899).

scheolföreställningen hunnit rotfästa sig.[1] Först på ett jemförelsevis sent stadium kan man sålunda frigöra sig från den tanken, att hvad som är förenadt här på jorden, t. ex. i en gemensam familjegraf, också är förenadt i scheol. Härmed sammanhänger, att de gamla judarna voro så angelägna om att få »samlas till sina fäder» i den gemensamma familjegrafven, och betraktade det såsom en olycka att efter döden blifva begrafna på en allmän begrafningsplats.

[1] Sedan ofvanstående redan öfverlemnats åt trycket, gjorde förf. bekantskap med *Erik Aurelius'* lärda och intressanta arbete: »Föreställningar i Israel om de döda och tillståndet efter döden» (Upsala 1907). Vi låna derur till ytterligare belysning af Scheolproblemet följande: »Den idékrets, som svänger kring Scheol som alla dödas gemensamma ort, och den, som har grafven till medelpunkt, kunna väl vid en analys särläggas och visas upp som i grunden hvarandra motsägande uttryck för två olika fantasiriktningar. Men folktron är sjelf icke lika logisk som en analys af den. Den rör sig, så snart den söker sig öfver detta lifs gräns ut på områden, ej befarna af erfarenheten, icke inom det motsägelselösas klarhet, utan inom det irrationellas och motsägelsefullas dunkel. Intet är derför skefvare än att betrakta den hopsmältning af två tankekretsar, hvilka kunnat iakttagas hos israelitiska dödsrikesbilder, som »kompromisser», där författarne sökt jämka ihop en utifrån tillegnad, främmande åskådning med folkets egen. Divergerande, motsägande element kännas icke som sådana af den folkliga föreställningen; och de kunna också båda till sitt ursprung i lika grad vara dess egendom. Så bör kanske helst Scheol hos Israel — alldeles så som hos babylonierna Aralû i förhållande till kabru, — betraktas såsom en inhemsk produkt af den egendomliga, hos skilda folk sig lika fantasiverksamhet, som med utgångspunkt i en elementär tro på dödsandarna i grafven lossar på dess exklusiva ram och flyttar ut gränserna för de dödas vistelseort.

Skola vi söka den psykologiska genesis för en sådan förskjutning af föreställningen, så ligger närmast till hands att se denna som en afspegling af förhållandena ofvan jord. De enstaka grafvarna, där de dödas andar bo, bli till familje- och stamgrafvar, de växa ut till hela städer af dödsboningar. Med det vidare omfånget i grafvarnas synliga värld följer en vidare kontur för fantasiens lokaliserande af de dödas tillvaro. Har man redan från början på frågan, hvar den döde vistades, varit redo med svaret: under jorden, så bildas nu i föreställningen ett alla samlande, underjordiskt rike. Grafvarne slukas upp i en enda väldig graf. Idén om en sådan de dödas speciella domän i jordens djup utgestaltas allt mer af folktron och lefver i den sitt eget kraftiga lif.

Men under allt detta förblir grundförutsättningen för tron på de döda under jorden orubbad, nämligen den primitiva graftron. Har än föreställningen format ett alla samlande dödsrike, så hänger dock alltfort den enskildes *intresse* fast vid grafven, hvilken han vant sig betrakta som mötesplatsen med de bortgångna anhöriga.» (Anf. arb. ss. 41—43)

Enligt den åskådning, som vi här sökt karakterisera, kunna varelserna i scheol icke betecknas som *andar*, d. v. s. såsom öfverlefvande själar af de aflidna, utan böra snarast fattas såsom dubbelgångare till deras döda kroppar, ett slags *förandligade* eller *ideela lik.*[1] De betecknas med ordet *Rephaim*, hvilket betyder de svaga eller kraftlösa, och den tillvaro de ega kan, som Söderblom så träffande sagt, snarare betecknas som en fortsättning af döden än som en fortsättning af lifvet.[2] Scheol är det tjocka mörkrets (Job 38,17) och dödsstillhetens land (Ps. 94,17), der ingen mera sjunger Guds lof (Jesaja 38,18) eller bekymrar sig om dem, som ännu lefva (Job 14,21). Der upplefver man döden, smakar den i hela dess fruktansvärda bitterhet.

En sådan existens är tydligen oförenlig med föreställningen om en utveckling efter döden och om en vedergällning för hvad man gjorde, medan man lefde. Säkerligen är det ett typiskt uttryck för scheolidén, då Henoksboken låter de orättfärdiga säga: »Såsom vi dö, hafva ock de rättfärdiga dött, och hvad hade de för nytta af sina gerningar! Se, de hafva dött i bekymmer och mörker liksom vi, och hvilket företräde hafva de väl för oss! Från denna stund äro vi lika.»[3]

Vid sidan af denna rena scheolidé, den liflösa tillvaron

---

[1] *Stade* söker på följande sätt karakterisera scheoltillståndet: »Efter gammalisraelitisk föreställning öfverlefver hela den andekroppsliga menniskan sin död, ehuru hon förlorar allt, som gör lifvet värdt att lefva. Det är för en modern tankegång svårt att kunna sätta sig in i denna föreställning. Ty de uti underjorden fortlefvande skuggorna hafva alla kroppslighetens kännetecken, utan att man från en modern synpunkt kan tillskrifva dem något dylikt». (Bibl. Theologie des alten Testaments, Bd I, s. 184 Tübingen 1905). — Jfr ock Stades lilla skrift: Über die alttestamentlichen Vorstellungen vom Zustande nach dem Tode (Leipzig 1877), samt *Friedrich Schwally*: Das Leben nach dem Tode nach den Vorstellungen des alten Israel und des Judenthums, ss. 5—8.

[2] *Söderblom:* La vie future d'après le mazdéisme, s. 21 (Angers 1901).

[3] Sjelf träder Henoksboken i opposition mot denna indifferentism och häfdar *vedergällningstanken.* Ej nog med att den antager en himmel och ett helvete efter verldsdomen, den låter redan i scheol de fromma hamna i ljusa och leende, de gudlösa i dystra och mörka orter (kap 22) Detta är nog ett typiskt uttryck för ett senare judiskt åskådningssätt Jfr ock skildringen af Lazarus och den rike mannen i dödsriket (Luc. 16, 22 ff.)

eller fortsättningen af döden, möter oss dock i den gammaltestamentliga åskådningen vissa element af ett annat åskådningssätt. Det är tydligen oförenligt med den absoluta dödsstillhetens lag, då det hos Jesaja (14,9) heter om konungen i Babel: »Dödsriket därnere störes i sin ro för din skull, när det måste taga emot dig. Skuggorna där nere väckas upp för din skull, jordens alla väldiga; folkens alla konungar måste stå upp från sina troner». I denna skildring af konungarnas existens i scheol ter sig detta onekligen som ett slags fortsättning eller förlängning af sjelfva jordelifvet snarare än af döden. Då jorden öppnar sin mun och uppslukar Koras folk med alla dess egodelar, tillägges det, att »de foro lefvande ned i dödsriket» (Numeri 16,33). De döda kunna äfven träda i förbindelse med de lefvande genom att uppbesvärjas, såsom fallet är med profeten Samuel, hvilken vid Sauls besök hos andebesvärjerskan i Endor stiger upp ur jorden, höljd i en kåpa, och bebådar Saul hans undergång (I. Samuelsb. 28, v. 12 ff.). Möjligen stå vi här inför rudiment af ett stadium i judarnas odödlighetstro, som gått före Scheolidéns uppkomst, då den dödes tillvaro i grafven tänktes som en omedelbar fortsättning af jordelifvet. Forskare som Bernhard Stade, Friedrich Schwally och Alfred Bertholet förfäkta t. o. m. den uppfattningen, att man en gång egnat de döda en verklig dyrkan i Israel, hvilken först småningom utrotats af Jahve-kultens representanter. Ej nog med att rådfrågning af de döda, att döma af Jesaja 8, v. 19, Deuteronomion 18,11 m. fl. ställen, synes hafva varit mycket i svang. Af Deuteronomion 26,14 och Syrach 30, 18 framgår det tydligt, att det också varit brukligt att gifva de döda mat. Sannolikt stå vi här inför urgamla semitiska kultrudiment. Men huruvida det i *historisk tid* i Israel utöfvats en an-kult, kan icke dermed anses bevisadt, och äfven öfriga omständigheter, t. ex. leviratsäktenskapet och dyrkan af s. k. *terafim* (husgudar), som anförts till stöd för en sådan hypotes, torde icke kunna anses såsom entydiga vittnesbörd derom.[1]

[1] Jfr *Erik Aurelius*' ingående undersökning uti »Föreställningar i Israel om de döda och tillståndet efter döden» (ss. 142—175) af teorien om en dödskult i Israel.

Den utveckling, vi här skildrat inom judendomen af föreställningarna om menniskans öde efter döden, eger motsvarighet på många andra håll i religionshistorien, ja kanske skulle man öfverallt kunna påvisa paralleller dertill, om det mytologiska materialet vore tillräckligt. Allt tyder på att äfven hos grekerna idén om dödsriket, Hades, utvecklat sig i samband med den föreställningskrets, som varit knuten till grafven. Graffynd, som man under de senare årtiondena gjort i Mykene (Borgen och den undre staden) och på andra platser på Peloponnesos, i Attika och ända upp till Thessalien hafva lärt oss, att man under en förhomerisk period begraft liken obrända i konstnärligt byggda hvalf eller andra grafkammare samt utrustade med dyrbara husgeråd och smycken, som brukligt är på en ståndpunkt, der grafven ter sig som den dödes boning. Äfvenledes tyckes det här finnas spår efter grafoffer.[1]

I sjelfva verket torde föreställningen, att den döde på något sätt är bunden till sin graf, aldrig hafva blifvit helt främmande för det grekiska folkmedvetandet, om den ock emellanåt trängdes i bakgrunden af andra idéer om tillvaron efter döden. Äfven sedan likbränningen trädt i stället för grafsättningen är dock den graf, der den dödes aska hvilar, ej blott omhuldad af de efterlefvande, utan ock plats för en verklig grafkult. Vi se sålunda på attiska kärl från fjerde århundradet f. K., som funnits i grafvar, huru de sörjande smycka grafven med band och draperier, bringa den döde speglar, solfjädrar, svärd m. m. eller förströ honom med musik samt offra bakelser, frukter och vin åt honom. I all synnerhet hafva de s. k. Heroernas grafvar städse varit föremål för kult. De hade ofta sin plats i den vigtigaste och förnämligaste stadsdelen, t. ex. vid torget eller ock vid stadsporten, hvilken de då tänktes skydda mot fiendtliga invasioner. Heros' skyddsmagt tänktes gerna förknippad med hans jordiska qvarlefvor, och vi se derför, huru t. ex. Athenarna år 476 hemtade Teseus' ben från Skyros. Öfverhufvud erbjuder denna heroskult mycken likhet med den katolska helgondyrkan, der ju ock reli-

[1] *Erwin Rohde:* Psyche, s. 21. (Freiburg und Leipzig 1894).

kerna spela en så vigtig roll, och står väl äfven i historiskt sambancd dermed.

Men vid sidan af denna mera primitiva uppfattning af det kommande lifvet finna vi redan tidigt andra föreställningssätt dyka upp. I Odyseen (IV, v. 563 ff.) bådar siaren Proteus konung Menelaos, att han icke skall dö, utan föras bort af gudarna till det elysiska fältet vid verldens yttersta gränser, der det aldrig är snö eller storm eller regn, utan blott milda vestanvindar susa för att bringa menniskorna svalka. Och Hesiodus låter det fjerde slägtet, Heroerna, åtminstone delvis komma till de saligas öar[1] vid Okeanos, der jorden tre gånger om året af sig sjelf bringar dem söta frukter — föreställningar, hvilka gå igen i sagan om Hesperidernas trädgård, hvilken så härligt besjungits i Euripides' Hippolytos. Men både hos Homeros och Hesiodos framstår dock en dylik lott såsom ett undantagsfall för några få utvalda. Och det samma gäller äfven om en annan grupp af hädangångna, som stundom omtalas i den grekiska litteraturen. Vissa heroer t. ex. Amfiaraos, Trophonios, Erechteus m. fl. sägas liksom Menelaos och Hesiodus' fjerde slägte hafva blifvit *lefvande* bortförda från vår verld för att

[1] *Rohde*, Psyche, s. 63, ff., samt *Albrecht Dieterich:* Nekyia, s. 19 ff. — Myten om de saligas öar och om Hesperidernas trädgård har sitt motstycke på åtskilliga andra håll inom mythistorien. De gamla mexikanerna förlade de saligas ängder till en park, kallad *Tlalocan*, uppe i bergen. Hos australierna och vissa andra söderhafsfolk träffa vi på föreställningen, att de döda samlas på en ö i oceanen, och en liknande tro finnes hos karaiberna i Amerika. Härmed sammanhänger sannolikt, att, åtminstone hos vissa stammar i Australien; den döde plägade läggas i en kanot, som sköts ut från stranden och fick drifva med passadvinden. (*Tylor:* Prim. Culture, II, s. 61 ff, samt *Hildebrand:* Folkens tro om sina döda, s. 50 ff.). Liknande bruk kunna spåras äfven i Europa. I romanen om Lancelot ber damen af Escalot om att hennes lik må blifva lagdt på ett rikt utrustadt fartyg och få drifva för vinden, utan roder. Och i Skjoldungasagan berättas, att konung Sigurd Hring styr ut på ett stort fartyg med fallna män, som stickes i brand, så att han på detta sätt finner sin död. (Jfr ock Balders likfärd.) Öfverhufvud var det mycket brukligt att bränna vikingen i hans skepp, eller att högsätta hans obrända lik deri, såsom fallet är i Vendelgrafvarna. Huruvida vi dock *här i Norden* hafva att se ett uttryck för tron på en skeppsfärd till dödsriket för den döde i dylika ceremonier, torde emellertid vara tvifvelaktigt; seden kunde ju möjligen vara ett lån från Vest-Europa, särskildt från Irland, England och Bretagne, utan att man häruppe i Skandinavien för sig närmare klargjort

fortsätta sitt lif i en underjordisk håla[1], ofta i hamn af något djur, särskildt ormen. Vanliga menniskor måste deremot dö, och efter döden väntar dem blott ett skugglif i underjorden, Hades' dystra boning, af samma intiga art som i det hebreiska Scheol. Också vill ju Achilleus hellre vara den fattigaste arbetare på jorden än skuggornas konung. I det hela tyckes Hadeslifvet närmast vara en matt efterdyning, ett eko af jordelifvet. I sjelfva verket blir dödsriket i sin helhet en dubbelgångare till de lefvandes verld, »ein lokales Eidolon der Oberwelt» för att tala med Nägelsbach. Man måste ju, anmärker denne forskare med rätta, tänka sig ett rum, der de med kroppslig skepelse utrustade själarna kunna röra sig. Härvid möter oss närmast föreställningen om Asfodelosängen med sin trista dödsblomma, och dessa träd, som fälla sina frukter före mog-

---

dess betydelse (*Axel Olrik:* Danmarks heltedigtning I, s. 251 ff.). I Vesteuropa har otvifvelaktigt tron på ett dödsrike i hafvet vesterut varit mycket utbredd. Sålunda finna vi ännu i dag på Hebriderna beteckningen »den andra kusten» använd om dödsriket, och de gamla irländarna trodde på ett »lifvets och glädjens land» långt borta i Vester. *Procopius* har i 6:te århundradet gifvit ett uttryck åt tron på de dödas ö i Vestern hos befolkningen vid Nordsjökusten. Der skall man nemligen enligt honom ständigt vara sysselsatt med att öfverföra de dödas själar i fartyg till dödsön, som af Procopius benämnes *Brittia*, d. v. s. England. Det är kanske en rest af denna tradition, som vi än idag återfinna i den i Oldenburg utbredda folktron, att *maran kommer flygande från England* (*Wuttke:* Deutsche Volksaberglaube, 3:dje uppl., s. 273), samt uti medeltida legender om Engeland (: »wie klingen die Glocken in Engeland»), om ock detta ord äfven torde kunna sättas i samband med Engel-land, Englarnas eller själarnas land. (*Herrmann:* Deutsche Mythologie, sid. 30 Leipzig 1906). Af Dantes »Divina Comedia» se vi ju ock, att den medeltida fantasien förlade skärselden till en stor ö i den fjerran vestern, och det jordiska paradiset till skärseldsbergets öfversta platå.

[1] Ett motstycke till dessa grekiska herossägner hafva vi uti den germanska mythologien i sägnerna om de stora hjeltar, som dväljas i bergens inre. Sålunda skall Karl den store bo i Desenberge vid Paderborn, i Trautberge och Donnersberge i Pfalz, allt efter olika varianter. I Sudemerberge vid Goslar sitter kejsar Henrik Fågelfängaren, i Kyffhäuserberget enligt en äldre tradition kejsar Otto den store, enligt en senare kejsar Fredrik II och enligt en ännu senare Fredrik Barbarossa (Jfr G. Voigts utredning i *Sybels* histor.Zeitschrift 1871, ss. 131 ff., Liknande sägner finnas om kung Artus, Thomas Erceldoune och Holger Danske. Jfr *Wilhelm Mannhardt:* Die Götter der deutschen und nord. Völker, s.135 ff., samt *Jacob Grimm:* Deutsche Mythologie, s. 903 ff.

naden. Så har ock underjorden sina berg och floder med hemskt klingande namn. Djur måste der äfven finnas, ty hvart skulle eljes deras själar taga vägen?. »Endast på detta sätt», säger Nägelsbach, »blir det andra lifvet en verklig afbild af denna verld — visserligen af dyster art, men så är den ju ock en följd af döden. Det är ock mera följdriktigt än inkonseqvent, att äfven kläder och vapen anträffas der, om ock blott som afbilder i egentligaste mening — ty på själar för sådant har greken säkerligen icke tänkt».[1]

Tager man begreppet själ i en mera modern mening, som ett andligt väsen, så är det nog sant, att greken ej tänkt sig själar för kläder och vapen. Men om man åter företrädesvis fattar själen som den skugglika dubletten, Eidolon, till den fysiska kroppen, så ställer sig saken annorlunda. T. o. m. menniskans själ skall ju enligt Nägelsbachs egen tolkning af den Homeriska åskådningen icke vara något annat än en dylik Eidolon, utan medvetande och andligt lif.[2] För djurens räkning antager han ock sådana själar nere i underjorden. Men det vore onekligen ingen orimlighet att tänka sig något dylikt äfven ifråga om växter och liflösa ting. Också de hafva ju sina skuggor, äfven de uppträda i våra drömmars verld, hvilken såsom vi sett spelat en så stor roll för utvecklingen af Hadesföreställningarna. Äro de djur, som Orion jagar på Asfodelosängen, hamnarne af de djur, som han en gång jagade här på jorden, hvarför skulle icke också den kopparklubba, som han svänger, vara den »astrala» dubletten till hans verkliga jaktklubba, i stället för en afbild utan egentligt sammanhang dermed?

---

[1] *Nägelsbach:* Homerische Theologie, bearb. von Authenrieth. Nürnb. 1861, s. 406.

[2] Enligt Nägelsbach är det för Homeros *kroppen*, som är »der eigentliche Träger des Geistes». ψυχή är deremot endast »das Princip des animalischen, nicht das geistigen Lebens». Med kroppens undergång upphör följaktligen allt sjelfmedvetande och personlighet, ty den öfverlefvande ψυχή blir blott en εἴδωλον, »wesen- und bewusstloses Scheinbild des ehemaligen wirklichen Menschen, einem Schatten (Od. π 495), einem Traumbilde (ib. s. 228), einem Rauche gleich (ib. φ. 100)». *Nägelsbach:* Anf. arb. s. 380—381.

Men bortsedt från denna principiella synpunkt hafva vi ock rent faktiska stöd för antagandet, att grekerna varit förtrogna med idéen om skuggsjälar för liflösa föremål. Det berättas om en viss Eukrates, att hans döda hustru uppenbarade sig för honom och klagade öfver att man försummat att bränna den ena af hennes sandaler på hennes likbål och att hon derför saknade den i andeverlden. Och då Periander i Korinth en gång utbedt sig ett profetiskt meddelande af sin aflidna hustru Melissa, fick han till svar, att hon ej ville gifva honom något, emedan han försummat att låta bränna hennes kläder, så att hon fick gå omkring naken och frysande på andra sidan grafven. Periander tvang då Korinths qvinnor att lemna ifrån sig sina vackraste toiletter och gjorde deraf ett bål till fromma för den aflidna, hvilken ock sedan bevektes till att gifva den önskade upplysningen om framtiden.

Dessa båda berättelser äro synnerligen beaktansvärda. De bevisa nemligen, att äfven liflösa föremål enligt grekisk folktro kunde förflyttas till andeverlden, om man blott behandlade dem på samma sätt som de aflidnas kroppar. *På ett visst utvecklingsstadium* har man otvifvelaktigt betraktat likbränningen såsom ett medel att frigöra själen från kroppen samt förflytta den till dödsriket.[1] Det heter på många stäl-

[1] En dylik uppfattning af likbränningens väsen var tydligen gängse bland ryssarna mot slutet af det första årtusendet e. Kr., då araben Ibn Foszlan företog sin resa bland dem. Då denne en gång var närvarande vid ett likbål, sade en ryss till honom: »I araber ären dock ett dumt folk. I tagen den mest älskade och ärade man bland Eder och kasten honom i jorden, der maskar och kryp förtära honom. Vi deremot förbränna honom i ett nu, så att han omedelbart går in i paradiset.» (Cit. efter *Jac. Grimm:* Über das Verbrennen der Leichen. Kleinere Schriften II, s. 292) Vissa nordamerikanska indianstammar hylla samma uppfattning. »Uden at legemet bliver brændt, kommer Sjælen aldrig til de dödes Land»; »naar det sprutter i Baalet, glæder Sjælen sig over sin Befrielse», sige Kalifornierne.» (*Kr. Bahnson:* Etnografien I. Kjb. 1894, s. 332.)

Huruvida det åter varit ett dylikt motiv, som ytterst gifvit upphof till likbränningen, blir en annan fråga. Det är ju tänkbart, att man först på ett senare stadium interpreterat likbränningen på detta sätt, men att den från början närmast icke afsett att förbättra den dödes lott, utan blott att *genom likets förbränning skydda de efterlefvande för de dödas andar.* (*Wundt:* Völkerpsychol. Bd II, 2 s. 71.) Svårligen har, såsom *Jacob Grimm* antog, ett slags offer till gudarna af

len i de Homeriska sångerna, att bålet frigör själen, som förut icke kunnat helt lemna den döda kroppen; derefter går den till Hades, för att ej mera återvända derifrån. Och då Achilleus vid Patroklos' bål offrar oxar och får, hästar och hundar samt tolf ädla trojanska ynglingar, så betecknar väl detta ett utslag af samma åskådningssätt, som ända in i våra dagar drifvit negrerna i Ashanti och Dahomey att offra hundratals krigare, slafvar och slafvinnor vid konungars likbegängelse — tron att deras själar skola följa den döde till andeverlden och der vara honom till tjänst. Af liknande skäl offras den dödes vapen, husgeråd m. m.

Vittnesbörd om tron på »objektsjälar» — *spirits of objects* (Tylor) — möta oss på skilda håll och tider. I Kina är det brukligt att bränna små vackra hus af papper, smakfullt möblerade, för att bereda den döde en passande boning i den andra verlden.[1] Tydligen anses dylika afbilder såsom bärare af husens och möblernas själar, på samma sätt som en statyett eller ett porträtt af en menniska kan ega ett magiskt samband med hennes själ enligt folktron. Kanske var det en liknande tankegång, som föranledde våra förfäder från den yngre bronsåldern att nedlägga små miniatyrsvärd i de grafvar, der de dödas aska bevarades.[2] Efter jernålderns inträde här i Norden brukade man deremot i de fall, då de döda blefvo brända, att äfven bränna deras kläder, husgeråd

den dödes lik varit dess egentliga innebörd. Möjligt är ju ock, att seden haft olika grund på olika håll. (Jfr om detta vanskliga spörsmål *Erwin Rohde*, Psyche, s. 24 ff., *Sophus Müller:* Vor Oldtid, s. 324 ff., *Oldenberg:* Die Religion des Veda, s. 570 ff., samt ofvan anf. arbeten.)

[1] *Tylor:* Prim. Culture, I, s. 493.

[2] Man kunde möjligen i stället vilja förklara seden att nedlägga dylika miniatyrsvärd hos den döde deraf att det ej varit plats i grafven för verkliga vapen, eller ock gissa på sparsamhetshänsyn såsom motiv derför. *Montelius* lutar emellertid mera åt teorien, att detta bruk haft sin rot i tron, att svärdets själ skulle följa den dödes själ till den andra verlden, om blott en afbildning af vapnet nedlades i grafven. »För denna förklaring», tillägger han, »talar ock, att man i en skånsk graf från den femte perioden, då järnet var mycket sällsynt och således dyrbart här, funnit ett miniatyrsvärd af järn; här kan det följaktligen ej vara tal om sparsamhetshänsyn» (Sveriges Historia utg. af E. Hildebrand, 1:sta afd. s. 111).

och vapen; ja, man t. o. m. sönderbröt eller krossade dem, om man icke fann eldens förstörelsearbete grundligt nog. Man »dödade» dem, för att förpassa deras själar till dödsriket, såsom Knut Stjerna uttrycker sig i sin intressanta afhandling »Mossfynden och Vallhallstron».[1] Ett liknande förfaringssätt finner man tillämpadt ifråga om en mängd af de vapen m. m., som funnits i danska och skånska torfmossar från folkvandringarnas tid och måhända har det äfven här afsett att göra föremålen tillgängliga för andliga makter, vare sig man härvid närmast tänkt på de aflidnas andar, eller på gudarna (hvilka båda tydningar dock såsom Stjerna visat icke behöfva utesluta hvarandra.)

I den mån, som de varelser och föremål, bland hvilka den döde lefde här i lifvet, tänkas med sina själar följa honom till andarnas verld, blir ock hans miliö nära nog identisk med jordelifvets. Och detta framskymtar tydligt t. ex. i den Homeriska skildringen af underjorden. Minos är dernere domare liksom på jorden. Den väldige jägaren Orion jagar alltjemt på Asfodelosängen, och Herakles står med bågen i hand, som skulle han ständigt afskjuta den. Så ter sig de dödas tillvaro som en omedelbar fortsättning eller rättare *upprepning* af det flydda lifvet i tröstlös enformighet. I Tantalos', Sisyfos' och Tityos' öde är den ständiga upprepningen af en viss bestämd situation ännu mera iögonenfallande, ehuru det härvid icke är fråga om en iteration af hvad de i lifstiden varit, utan af en situation, hvilken väntade dem som en obehaglig öfverraskning i Tartaros. Ständigt ser Tantalos sina bemödanden gäckade att nå de läckra frukter, som hänga öfver honom och det friska vattnet, hvari han står. Ständigt rullar Sisyfosstenen åter ned för klippan, och Tityos' lefver växer ständigt åter ut till spis åt gamen, som hackar derpå. Äfven i de från en senare tid stammande myterna om Danaidernas såll och Ixions evigt kretsande hjul återfinna vi iterationsmotivet. Och vi finna det äfven representeradt inom andra grenar af mytologien, t.

---

[1] Publicerad i *Från Filologiska Föreningen i Lund.* Språkliga uppsatser III. Tillegnade Axel Kock. Lund 1906, ss. 136—161. Jfr ock *Sophus Müller:* Vor Oldtid, s. 448 ff, samt 539 ff.

ex. inom den germanska,[1] och indiska. Såsom Stjerna påpekar, är ju tydligen Einheriarnas lif i Valhall en oupphörlig upprepning af samma händelser. Hvarje morgon draga de ut genom Valhalls portar för att kämpa mot Odins dödsfiende Ulfven. Och då de återvända efter kampens mödor, väntar dem ständigt samma vederqvickelse, fläsket af galten Saehrimnir, som hvarje dag slagtas, för att nästa morgon lefva upp igen. I de indiska föreställningarna om helvetet[2] återfinner man också iterationsmotivet, och det är måhända från den indiska tankeverlden, som det funnit väg in i den moderna teosofiens lärobyggnad. En af madame Blavatskys lärare säges hafva meddelat henne, att en person, som blifvit afrättad för ett brott, efter sin död ånyo fick genomlefva mordet och upprepa sin onda gerning samt genomgå fängelsets och af-

[1] Äfven det germanska åskådningssättet i det hela af tillvaron efter döden torde erbjuda motsvarigheter till de idéer, som vi påvisat hos judar och greker. Såsom vi i föregående kapitel sett, har det säkerligen äfven bland germanerna funnits en tro på den dödes lif i grafven. Men derjemte finna vi äfven idéer om vissa för de döda gemensamma dödsriken, såsom Hel och Valhall. Ett annat dödsrike har *O. Schoning* velat finna bl. a. i *Jotunheimar*, jättarnas hem, och jättarna sjelfva böra enligt Schoning uppfattas såsom *demoner*, hvilka *äta de dödas lik*, liksom Nidhogg och den ulf, som enligt Völuspa fräter på liken, (enligt Schoning samma väsen som hunden Garm i den nordiska och Kerberos i den grekiska mytologien. *Schoning:* Dödsriger i Nordisk Hedentro, s. 9 ff.). Denna teori, hvilken ingalunda torde ega odeladt bifall från fackmännens sida, har emellertid redan för 50 år sedan åtminstone till en viss grad haft en representant i ingen mindre än *Wilhelm Mannhardt*. Han anser sålunda bl. a., att jättarna Utgardalokis och Geirödds riken i sjelfva verket äro »ein Totenaufenthalt», och »fast in *jedem einzelnen Zug* der Beschreibung des Totenreichs Hel entsprechen». Efter att hafva omnämnt benämningen på några jättar fortsätter Mannhardt: »Diese und alle übereinstimmende Benennungen anderer Riesen — so führt ein auch in *Adlergestalt* einherfahrender Sturmriese den Eigennamen Hræsvelgr, *Leichenschwelger* — zeigen uns, dass ebenfalls an die germanischen Dämonen, wie an die indischen Råkshasas, Kravyådas, Piçacas die Vorstellung *leichenfressender* Wesen geknüpft war. So wird auch die Reifriesin Hrîmgerder någradug, *leichengefrässig*, gescholten. Auch Namen von Riesinnen, wie Vigglòd die Schlachtfrohe, weisen darauf hin.» (*Mannhardt*, Germanische Mythen, ss. 190—197. Berlin 1858.)

[2] *K. F. Johansson:* Några drag ur de indiska helvetesföreställningarna. (Nordisk Tidskrift 1895. S. 408 ff).

rättningens alla fasor om och om igen. En sjelfmördare får automatiskt upprepa de känslor af förtviflan och fruktan, som föregingo hans brott, och genomgå handlingen och dödskampen gång på gång i fasansfull outtröttlighet. Dessa scener äro visserligen enligt teosoferna förlagda till den s. k. astrala verlden, och specielt till en region deraf, som benämnes Kamaloka, men man skall dock stundom kunna förnimma att slags eko deraf här på jorden i form af spökeri, specielt på den plats, der handlingen i fråga tilldrog sig.[1]

Det gifves en engelsk sägen om en spökryttare, som visar sig en gång om året i Wyecoller Hall. Han är klädd i en dräkt från den tidigare Stuartsperioden, och hästens mundering och prydnader äro af det mest sällsamma slag. Ryttaren kan höras komma ridande i fullt galopp uppför vägen, men så fort han passerat den smala bryggan, stannar han plötsligt vid ingången till borgen. Här stiger han ned från hästryggen och begifver sig uppför den breda ektrappan till ett af rummen i huset. Derpå ljuda fasansfulla nödrop, liksom kommande från en qvinna, men de öfvergå snart till djupa suckar och stönanden. Ryttaren visar sig derefter åter vid borgporten, kastar sig hastigt upp i sadeln och galopperar bort samma väg han kommit. Traditionen omtalar, att en Cunliffe mör-

[1] Jfr härom *Leadbeater*: Andra sidan döden. Öfvers. af Pekka Ervas. (Sthlm 1904), s. 73, 250 m. fl. ställen. — Äfven hos *Swedenborg* möter oss föreställningen om andeverlden såsom en upprepning eller åtminstone en omedelbar fortsättning af den jordiska tillvaron. »När menniskan», säger han, »inträder i den andliga verlden, är hon i en kropp liksom här i verlden; till utseendet är det ingen åtskilnad enär hon icke känner och ser någon åtskilnad. Men hennes kropp är andlig, och sålunda afsöndrad eller renad ifrån jordiska ting, och när det andliga vidrör och ser det andliga, är det alldeles som när det naturliga ser och vidrör det naturliga. I följd deraf vet menniskan, när hon blifvit ande, icke annat än att hon är uti sin kropp, i hvilken hon varit i verlden, och *följaktligen vet hon icke att hon gått hädan.* — — — Hon känner äfven åtrå, begär och önskningar, hon tänker och reflekterar, afficieras, älskar och vill som förut, och *den som funnit sin glädje i studier, läser och skrifver som förut.*» (*Swedenborg:* Himmel och Helvete, s 324. Stockholm 1906). Äfven den egentliga spiritismen i våra dagar vet att förtälja åtskilligt om vissa andar, hvilka tro sig lefva qvar i jordelifvet, fastän de gått hädan.

dade sin hustru i detta rum, och att spökryttaren är mördarens vålnad, som är dömd att årligen göra ett besök i sitt offers hem.

Tang Kristensen refererar en dansk allmogeberättelse om en man, hvilken måste öfvernatta på ett gästrum på Aggers borggård bredvid salen. Vid midnatt hörde han, huru salsdörren öppnades och tunga, släpande steg hördes derifrån, som om någon gick fram och tillbaka tvärs öfver golfvet. »Det skal efter sigende vaere Kong Knud den hellige, som her hver nat gjentager de tunge timer, han tilbragte på Aggersborggård, för han besluttede sig til at fly for Vendelboerne over Limfjorden og laengere syd på».[1]

Det är särskildt i två vigtiga typer af spökerier, i som iterationsmotivet gör sig gällande. Den ena är spökskeppslegenderna, den andra är sägnerna om bataljer, som ständigt upprepas. Den mest utbredda af spökskeppslegenderna torde väl vara sagan om den flygande holländaren, kapten Philip Vanderdeckens seglare, hvilken ständigt söker dubblera Goda Hoppsudden utan resultat. En variant af denna sagotyp är Wilhelm Hauffs saga om Spökskeppet. Ett par väderdrifna sjömän påträffa ett fartyg ute på hafvet, och då de äntra upp derpå, finna de kaptenen stå fastnaglad vid masten med en spik genom hufvudet, och hela besättningen liggande liflös på däcket. Men hvarje natt vid spöktimman vakna de döda till lif. Kaptenen kommer ned i sin kajuta till ett dryckeslag och störtar sedan upp på däck, der så ett väldigt vapenbrak ljuder. Så fortgår det i några timmar natt efter natt, tills de båda främmande sjömännen med besvärjelser ur Koranen lyckas lösa förtrollningen och bringa fartyget i land. Då vaknar den döde kaptenen för en stund till lif och förtäljer sin olycka. Han hade varit sjöröfvare och en gång mördat en dervisch, som gjort honom förebråelser. I sin dödsstund hade dervischen förbannat kaptenen och hans skepp. Och redan natten derpå gjorde besättningen myteri samt fastspikade kaptenen vid masten. Under det allmänna tumultet fingo dock alla så svåra sår, att skeppet snart var en enda stor graf.

[1] *Tang Kristensen:* Danske Sagn. V, s. 514.

Hvarje natt vaknade likväl de döda åter till lif, *men kunde under de timmar de lefde ej säga eller göra något annat än hvad de sagt och gjort den natt, då myteriet utbröt.*

I den Hauffska spökskeppssagan finna vi motivet från den flygande holländaren kombineradt med föreställningen om en ständigt upprepad strid. Detta är, såsom vi i det föregående framhållit, äfven en mycket allmän iterationsmyt. I vissa varianter deraf höra vi talas om strider, som omedelbart fortgått efter den verkliga kampens afslutning som ett slags bortdöende eko deraf, i andra fall är det fråga om en upprepning af striden med vissa mellanrum. Efter det väldiga slaget på de Katalauniska fälten sägas de fallnas andar hafva fortsatt striden ännu tre dagar uppe i luften. Pausanias förtäljer, att man efter Marathonslaget hvarje natt kunde höra männen kämpa och hästarna gnägga på valplatsen. I Thüringen går en saga om en strid mellan svenskar och kroater, på hvars årsdag kl. 11 på qvällen de stupade vakna till lif och upprepa kampen till kl. 1, då de åter sjunka ned i jorden till nästa år[1]. I somliga varianter finna vi detta motiv kombineradt med legenderna om stora hjeltar, hvilka i likhet med Karl den store, Fredrik Barbarossa, kung Artus, m. fl. sägas med sina kämpar slumra i bergens djup. Kejsar Karl V skall efter ett segerrikt slag vid Odenberg hafva blifvit bergtagen med hela sin här och dväljes alltjemt derinne. Men hvart sjunde år remnar bergväggen och kejsaren drager ut för några timmar med sina krigare. Då höres vapenrassel och trumhvirflar och hofslag. Och de, som kunna skåda andar, se soldater öfva sig i vapnens bruk[2]

Redan *Mannhardt* sökte visa, att åtminstone de germanska varianterna af myten om itererade strider och om bergtagna kämpar kunna sättas i samband med sagan om »das wütende Heer»; de olika namnen på hjeltarna skulle då vara senare substitutioner för Wotan, hvilken ju så ofta nämnes

[1] *Otto Henne Am Rhyn:* Die deutsche Volkssage, N:o 957. Jfr ock N: 958, 959 samt 960.

[2] *Mannhardt:* Die Götter der deutschen und nordischen Völker, s. 127 Varianter hos *Henne Am Rhyn*, anf. arb. N:o 982, 983 och 984.

som härens anförare.[1] Äfven spökskeppssägnerna skola enligt *Otto Henne Am Rhyn* kunna kombineras med sagan om den vilda jagten. »Det är», säger han, »alldeles samma idé som andarnas vandring till fots (liktåg m. m.), deras ridt till häst (den vilda jagten), deras vagnsfärder (spökkuskar) till lands; denna idé är här blott öfverförd till vattnet». Det är Charonsfärjans motsvarighet i germansk mytologi. Sagan om Bråvallaslaget vet t. o. m. att förtälja, hurusom Odin sjelf för ett gyllene skepp med stupade kämpar till Valhall.[2]

Vi hafva hittills haft att göra med iterationsmotivet blott i förbindelse med en viss speciell tilldragelse eller med en begränsand serie af händelser. Det gifves emellertid äfven en *universell* typ deraf, i hvilken hela verldsalltet med allt hvad däri är och ker ter sig som en absolut återupprepning af ett föregående unersum och såsom ett »varsel» för ett kommande. I det gamla Grekland möter oss denna idé i de s. k. orfiska dikterna samt i vissa filosofiska spekulationer. Enligt orfiskt åskådningssätt måste vi sålunda uti den eviga kedja af död och pånyttfödelse, hvari vi äro indragna, en gång befinna oss under alldeles samma betingelser som uti vårt nuvarande jordelif, och vi skola då ånyo genomlefva det. Vår bana genom evigheten är alltså icke en rät linie, utan en cirkel, — »födelsernas hjul». Äfven hos Pythagoreerna synes denna

---

[1] *Mannhardt:* Die Götter der deutschen und nordischen Völker, s. 126—138. Mannhardt påpekar här, hurusom »das wütende Heer», hvilken ursprungligen var en skara af alla möjliga dödingar, under den tyska mytologiens krigiska utveckling *inskränktes till de i strid fallna hjeltarna.* »Nun wurde es zu einem Heere von Bewaffneten, welche in der Luft die Kämpfe des Lebens fortsetzen, und nur die Seelen ebenbürtiger Männer zu sich hinaufziehen. Mit glänzenden Harnischen und leuchtenden Schwertern fährt nun das *Wuettenheer*, zu Ross und zu Fuss durch Wälder und Berge, bald wie zum Krieg ausziehend daher bald ist es hoch i der Luft im wildem Streite begriffen.»

Huruvida dock sagorna om bergtagna kejsare från början varit gamla Wodansmyter, torde kunna starkt ifrågasättas, då ju liknande sagor finnas nästan hos alla folk. Jfr. ang. denna fråga *Eugen Mogks* framställning af den germ. mytologien i *Grundriss der Germ. Philologie* III, s. 257.

[2] *Henne Am Rhyn:* Die Deutsche Volkssage, s. 448 ff. Jfr ock *Grimm:* Deutsche Mythologie, s. 791.

lära hafva varit gängse, måhända upptagen från orfikerna, med hvilka pythagoreerna hade så mycket gemensamt. Sålunda yttrade Eudemos, en af Aristoteles' lärjungar, i en föreläsning: »Om man vill tro pythagoreerna ...., så skall jag en gång tala till Eder liksom i skolen sitta här som mina åhörare alldeles som nu, och på samma sätt skall det också förhålla sig med allt annat». Den konseqvens, som ligger i senare hälften af Eudemos' yttrande, är såsom Gomperz anmärker alldeles oundgänglig. Ty skall en menniska kunna existera ännu en gång, som från sin födelse till sin död är precis samma personlighet som den nu lefvande, så måste också hennes förfäder, hennes lärare och andra menniskor, som hafva satt spår i hennes lif, såväl som alla de föremål, hvilka ingå i hennes medvetande, lefva upp igen och utveckla sig på fullständigt samma sätt som i den nuvarande verlden. I den senare antika filosofien finna vid tron på alltings återfödelse (παλιγγενησία) eller restitution (ἀποκατάστασις) hos stoikerna; i hvarje nytt verldsallt skall t. ex. en Sokrates existera, som är gift med Xantippa och anklagas af Anytos och Meletos o. s. v. — visserligen icke *samma* personligheter som här, men i alla afseenden likadana. Somliga stoiker antogo t. o. m. vissa små differenser mellan de olika »upplagorna».[1]

[1] *Platon* har visserligen ingenstädes upptagit läran om tingens återkomst i den stränga bemärkelse, hvari vi finna den t. ex. hos Pythagoreerna, men att den dock ej varit helt främmande för honom, se vi tydligt nog. Bland bevisen för själens odödlighet finna vi sålunda anfördt, att *naturens kretslopp måste vidmakthållas* därigenom att det lefvande och det döda ständigt uppstå ur hvarandra (Faidon 70—72). Ännu tydligare framskymtar dock den orfiskt-pythagoreiska tanken i *Politikos*, ehuru i en så att säga inverterad gestalt. Under vissa perioder, heter det här, leder Gud direkt verldens gång, under andra åter lemnar han den åt sig sjelf. Hvad det vill säga, att verlden är lemnad åt sig själf få vi erfara i den nuvarande verldsepoken, då allt försämras och åldras. Men i en föregående verldsepok, då Gud sjelf hade ledningen, gick allt i omvänd ordning. Menniskorna stodo upp ur jorden som gubbar. »Deras hvita hår blefvo svarta, de skäggigas kinder blefvo åter glatta och förde dem tillbaka till den förflutna ungdomens ålder, och ynglingarnas kroppar blefvo för hvarje dag och natt finare och mindre och återgingo till det nyfödda barnets natur, hvilken de blefvo lika både till själ och kropp. Derefter vissnade de bort och försvunno helt och hållet.» (*Politikos* 269 e—270 a samt 272 e)

I våra dagar har *Friedrich Nietzsche* blifvit en mägtig förespråkare för idén om tingens eviga återkomst. Under en vistelse i Engadins högfjell, »6,000 fot öfver hafvet och mycket högre öfver alla menskliga förhållanden», som han sjelf säger, genomblixtrades plötsligt hans själ af denna idé, och det med sådan kraft, att han nästan förgat dess åldriga traditioner och tyckte sig vara dess förste profet. Den afhandling, som specielt egnats åt detta ämne af Nietzsche: »Die Wiederkunft des Gleichen», blef endast ett fragment. Men äfven i andra af Nietzsches verk från de senare åren möter oss denna tanke, icke minst i »Also sprach Zarathustra». Bl. a. heter det i kapitlet »Der Genesende»:

»*Du* (Zarathustra) *bist der Lehrer der ewigen Wiederkunft* — das ist nun dein Schicksal!

Dass du als der Erste diese Lehre lehren musst — wie sollte dies grosse Schicksal nicht auch deine grösste Gefahr und Krankheit sein!

Siehe, wir wissen, was du lehrst: dass alle Dinge ewig wiederkehren und wir selber mit, und dass wir schon ewige Male dagewesen sind, und alle Dinge mit uns.

Du lehrst, dass es ein grosses Jahr des Werdens giebt, ein Ungeheuer von grossem Jahre: das muss sich, einer Sanduhr gleich, immer wieder von Neuem umdrehen, damit es von Neuem ablaufe und auslaufe: —

— so dass alle diese Jahre sich selber gleich sind, im Grössten und auch im Kleinsten, — so dass wir selber in jedem grossen Jahre uns selber gleich sind, im Grössten und auch im Kleinsten.

Und wenn du jetzt sterben wolltest, oh Zarathustra: siehe, wir wissen auch, wie du da zu dir sprechen würdest: — aber deine Thiere bitten dich, dass du noch nicht sterbest!

Du würdest sprechen, und ohne Zittern, vielmehr aufathmend vor Seligkeit: denn eine grosse Schwere und Schwüle wäre von dir genommen, du Geduldigster! —

Nun sterbe und schwinde ich, würdest du sprechen, und im Nu bin ich ein Nichts. Die Seelen sind so sterblich wie die Leiber.

Aber der Knoten von Ursachen kehrt wieder, in den ich verschlungen bin, — der wird mich wieder schaffen! Ich selber gehöre zu den Ursachen der ewigen Wiederkunft.

Ich komme wieder, mit dieser Sonne, mit dieser Erde, mit diesem Adler, mit dieser Schlange — *nicht* zu einem neuen Leben oder besseren Leben oder ähnlichen Leben:

— ich komme ewig wieder zu diesem gleichen und selbigen Leben, im Grössten und auch im Kleinsten, dass ich wieder aller Dinge ewige Wiederkunft lehre— dass ich wieder das Wort spreche vom grossen Erden- und Menschen-Mittage, dass ich wieder den Menschen den Übermenschen künde.»

I indogermanska myter om verldens slutliga öde, samt i parsismens, den senare judendomens och kristendomens eskatologiska föreställningar möter oss en idékrets, som har ett starkt slägttycke med läran om tingens eviga återkomst.[1] Enligt de parsiska urkunder, som kallas Gathas, skall verldsfrälsaren, Soshyos eller Saosyant, en gång komma för att omstörta denna verld och skapa en ny tingens ordning. Då skola de döda uppstå ur sina grifter och få sina gerningars lön, en allmän brand skall luttra verlden, och en ny verld skall uppstå, der ålderdom och död, upplösning och förruttnelse skola vara okända. Liknande idéer finna vi i senare parsiska skrifter och i den senare judendomens apokalyptik, om ock denna i mycket väsentliga hänseenden utvecklat sig oberoende af parsismen.[2] Gå vi

[1] Jfr härom *Söderblom:* La vie future d'après le mazdéisme, ss. 169 f.

[2] Det är sålunda beaktansvärdt, att Gamla Testamentets kanoniska skrifter, i motsats mot parsismen, endast veta af en *partiell* men icke en allmän de dödas uppståndelse, såsom Stave (Über den Einfluss des Parsismus auf das Judenthum, s. 203. Haarlem 1898) påpekar. »Trotzdem», tillägger han emellertid, »wäre es übereilt, dem Parsismus jeglichen Einfluss abzusprechen». Bl. a. finner han sålunda i profeten Maleachis eskatologi intressanta antydningar om parsistiskt inflytande. Visserligen »geht das Gericht für Maleachi in ein Gericht über das Volk Gottes auf. Wenn es aber heisst, dieser Tag des Gerichts wird kommen 'brennend wie ein Ofen' (3, 19), und gesagt wird: 'der Herr ist wie das Feuer des Schmelzers und wie die Lauge der Walker, er setzt sich zu schmelzen und zu reinigen, und er setzt sich zu schmelzen und zu renigen und erreinigt die Söhne Lewis und läutert sie wie Gold und wie Silber' u. s. w. (3,2 f.), so er innert das doch stark an die .... bereits in den Gathas auftretende Anschauung von einer Feuerprobe bei der schliesslichen Apokatastasis,» (anf. arb. ss. 178—179).

slutligen till Nya Testamentet, finna vi ej blott läran om de dödas uppståndelse såsom en fundamentaldogm, utan äfven förväntningen om en ny jord och nya himlar, sedan verldsbranden egt rum (2 Petri 3, v. 7—3, Joh. Uppenb. 21). Det är beaktansvärdt, att vi i Nya Testamentet återfinna samma grekiska ord använda såsom beteckning för den nya verldsordningen som hos stoikerna, nemligen *Palingenesi* och *Apokatastasis*.[1] Men den kristna Apokatastasisläran har på samma gång en annan innebörd än den grekiska filosofiens. Den syftar icke till en återupprepning af samma verldsprocess i en ändlös serie, utan fastmer till ett verldstillstånd, som icke är underkastadt förvandlingens lag, utan i evighet fortfar, sedan det en gång har inträdt, och hvaruti icke hela den nuvarande verldens innehåll återfinnes, utan blott de moment deri, hvilka hafva evighetsvärde uti sig. Endast rättfärdighet bor uti de nya himlarna och den nya jorden. Der inkommer intet, »som besmitteligt är, eller det styggelse gör och lögn». Der vet man heller icke af lidande eller död, utan njuter det eviga lifvets fullhet. Det Jerusalem, som reser sig i det gamlas ställe, skall icke vara byggdt af ler och tegel, utan af guld och ädelstenar.

Så framstår kristendomens eskatologiska verldsbild såsom en *idealisering* af den verld, hvari vi här lefva. Och dermed leder den oss öfver till den märkliga verldsåskådning, som är knuten till Platons namn. Här möter oss den fullständiga inversionen af den uppfattning af förhållandet mellan den sinliga och osinliga verlden, som ligger till grund för Scheol- och Hadesföreställningarna. Dessa utgå nemligen från sinneverlden såsom den egentliga verlden, medan den andra verlden blott blir ett svagt eko eller en skugga af sinneverlden. För Platonismen ter sig deremot den osinliga verlden eller idéer-

[1] I Mattei evangelium kap. 19, v. 28 säger Jesus till lärjungarna: »I, som hafven efterföljt mig, skolen i den nya födelsen (ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ), när menniskosonen skall sitta på sin härlighets tron, sitta äfven I på tolf troner och döma Israels tolf slägter.» Och i Ap. gern. 3,21 heter det, att Kristus måste vara upptagen i himlarna »intill tiderna för alltings återställelse» (ἀποκατάστασις πάντων).

nas verld såsom den sanna verkligheten, och sinneverlden blir här omvändt en verld af lägre verklighetsordning, ja en skuggverld.

Också har Platon sjelf direkt användt en sådan jemförelse. I sjunde boken af Staten förliknas menniskorna i sinneverlden med fångar uti en grotta, der de äro fjettrade på det sätt, att de ständigt vända ryggen mot grottans öppning och aldrig kunna vända sig om. Derutanför flammar en eld, som kastar sitt sken in i grottan och kommer de menniskor och föremål, hvilka passera förbi den samma, att afteckna sig som skuggor mot grottans bakgrund. Dessa skuggor äro de kroppsliga tingen, och de verkliga föremål, som gifva upphof till dem, äro ideerna, tingens eviga urbilder (παραδείγματα) och urgrunder (οὐσίαι), hvilka existera såsom en verld för sig oberoende af sinligheten uti en öfversinlig region (τόπος νοητὸς).

Från rent kunskapsteoretisk synpunkt äro de Platonska ideerna en konseqvens af det Sokratiska krafvet på verklig kunskap eller *begreppskunskap*. Skall det öfverhufvud finnas ett vetande, så måste det också finnas ett fast och oföränderligt föremål för vetandet, ett föremål, som ej blott existerar för oss och genom oss, utan också är till i och för sig. Blott det oföränderliga kan blifva föremål för kunskap; det vexlande och föränderliga kan icke åtkommas på vetandets väg. Den egentliga kunskapen kan derför blott hänföra sig till det *allmänna*, det lika och gemensamma i företeelsernas vexlande mångfald. Hvarhelst vi i tillvaron finna en enhet i mångfald, stå vi ock enligt Platon inför en idé, och han antager derför idéer ej blott för de naturliga slägtena och arterna, utan också för konstprodukter, egenskaper och relationer, såsom bord, stol, skottspole, storhet, litenhet, helsa, styrka, skönhet och fulhet, tyngd och lätthet (Rep. X, 596, A. 597, samt V, 479 A m. fl. st.), ja ock för ting, »som verkligen kunde anses löjliga att nämna, såsom hår, gyttja och smuts». (Parm. 130, B. ff.) Antalet idéer växer i grunden ut i det alldeles obestämda, och man kan slutligen ej föreställa sig något, till hvilket det ej skulle gifvas någon idé, ty ett sådant väsen existerar öfverhufvud icke. Det är tydligen detta, som åsyftas af Aristoteles, då han i sin Metafysik (I, cap. 9) säger: »De, som sätta idéerna som prin-

ciper, hafva för det första begått det felet, att de, i det de uppsökte orsakerna till de sinliga tingen, tillfogade andra väsen af lika stort antal, alldeles som om en person, som ville räkna, icke skulle våga sig på det med ett fåtal ting, men deremot skulle gripa sig an med många. Ty det finnes lika många eller åtminstone icke mycket färre idéer, än de sinliga ting, för hvilkas skull platonikerna hafva fortgått till idéer, när de sökte efter deras orsak. Det existerar nemligen nästan för hvarje ting en idé med samma namn; sålunda gifves det liknämniga idéer vid sidan af allt verkligt, som faller under ett och samma slägtbegrepp, såväl för det förgängliga, som för det evigt existerande.» Såsom Aristoteles på ett annat ställe (Metaf. III, cap. 2.) uttrycker sig, säger man egentligen dermed endast, »att det finnes en menniska-i-sig, en häst-i-sig, en hälsa-i-sig, alldeles på samma sätt, som de, hvilka antaga gudar, men tillskrifva dem mensklig gestalt. Liksom sådana gudar icke blifva något annat än eviga menniskor, så äro platonikernas idéer icke något annat än förevigade sinliga ting» (αἰσθητὰ ἀΐδια).

Är denna Aristoteles' karaktäristik af idélärans konseqvenser riktig[1], så skulle Platons idéer blifva *andliga dubletter till de sinliga tingen*, och man kommer osökt att tänka på de föreställningar om »objektsjälar», som vi i det föregående sökt konstatera såväl hos de gamla grekerna, som hos våra förfäder och andra folk på ett visst utvecklingsstadium. En mera realistisk version af samma föreställningssätt kunde man kanske med Tylor vilja återfinna i Demokritos' kunskapsteori, enligt hvilken våra förnimmelser af tingen framkallas genom

[1] Som bekant har man ofta bestridt riktigheten i denna som andra af Aristoteles' anmärkningar mot Plato. (Jfr bland nyare kritici i sht. *Natorp:* Platos Ideenlehre, s. 405 ff.) Men om den också icke skulle träffa den Platonska ståndpunkten, sådan den *faktiskt* föreligger, så synas oss dock vissa af Platos teorier *i sina yttersta konsekvenser* leda dit. Så i synnerhet då han i Faidon urgerar att förklaringen af tingens egenskaper består i att angifva, af hvilka idéer de äro delaktiga. Hvad är det annat än en fördubbling af erfarenheten, då man säger, att elden är varm genom sin delaktighet i det varmas idé? Det är en dylik naturförklaring, som Molière persifflerar, då han låter en läkare härleda opiets verkningar af en »sömngifvande kraft».

afbilder eller *Eidola* af dem, hvilka lösgöra sig derifrån och påverka våra sinnen. Men de Platonska idéerna äro icke dubletter af lägre realitetsgrad än tingen, utan fastmer af en högre verklighetsordning. Det är, som vi sett, en inversion af den primitiva Eidolon-teorien, så att tingen blifva skuggor, och deras dubletter de verkliga tingen. Man frestas nästan härvid att erinra om H. C. Andersens saga om den lärde mannen, hvilken förlorar sin skugga, men omsider får återse den såsom en menniska af kött och blod, som t. o. m. så vuxit sin forne herre öfver hufvudet, att rollerna förbytas: skuggan blir herre, och herren blir skugga till sin egen forna skugga. Det synes för öfrigt, som om äfven sjelfva hypostaseringen af dubletterna som en högre verld skulle ega vissa analogier på ett mera primitivt stadium. Den spanske jesuiten José d'Acosta från senare hälften af 1500-talet berättar sålunda i sin *Historia de las Indias*, att peruvianerna antogo en representant i himlen för hvarje djur, hvilken vakar öfver djurets fortplantning, och han tillägger: »De tyckas alltså benägna att omfatta samma läror, som förkunnades af Platon. Likaså har Lafitau hos de nordamerikanska Manitoindianerna funnit tron, att hvarje djurart har sin urbild i andarnas verld, — »ce qui revient aux idées de Platon», såsom äfven han anmärker.[1]

Idéläran är visserligen ur en synpunkt en exponent för ett rent vetenskapligt kraf. Men den har ock anor af mera mystisk natur. Liksom öfvertygelsen om en andlig tillvaro öfverhufvud intimt sammanhänger med drömlifvets erfarenheter, så är det en specifik typ af drömlif, hvilken enligt den platonska och nyplatonska uppfattningen skall gifva oss

[1] Jfr härom *Gomperz:* Griechische Denker II, s. 320 och s. 572, samt *Tylor:* Prim. Culture II, s. 241 f. Liknande föreställningar finna vi som Tylor påpekar t. ex. i Finnarnas tro på en *haltia* såsom skyddsande för de olika orterna samt hos judarna. »The thougt appears with most perfect clearness in the Rabbinical philosophy which apportions to each of the 2,100 species of plants for instance, a presiding angel in heaven, ...». I den judiska filosofien är detta dock troligen att uppfatta som en direkt efterverkan af Nyplatonismen, hvars inflytande här som bekant var mycket stort. Hos Nyplatonismen antaga ju de Platonska idéerna karaktären af verkliga andemakter, och kunna derför ganska väl få karakteren af änglar eller skyddsandar, hvar och en för sitt specialområde.

den omedelbara vissheten om den högre verklighet, som kallas idéverlden. I dialogen Faidros har Platon skildrat hvad han kallar ett gudaboret vansinne, som skänkt menniskorna de största förmåner. Det är tack vare ett dylikt vansinne, som Delfis och Dodonas prestinnor kunna uppenbara framtiden och de medicinska oraklen skänka upplysning om botemedel för de sjuka. Det är ock i ett gudomligt vansinne, som den verklige skalden skänker oss sina diktverk. Men det gifves en ännu högre form af ett sådant vansinne — hänryckningen öfver skönhetens uppenbarelse i en ädel gestalt och öfver sanningens härlighet. Då gripes ett ädelt sinne af längtan till idéernas verld, som vi en gång före vårt jordelif skådat. Men de flesta hafva förlorat minnet af hvad de i sin preexistens skådade. »Blott några få blifva öfriga, för hvilka minnet bibehåller sig tillräckligt. När nu dessa få se en afbild af det der varande, blifva de hänryckta och sig sjelfva icke mäktiga, men hvad det är som vederfares dem, veta de icke, emedan de icke fullkomligt varseblifva det. Nu hafva de jordiska afbilderna af rättrådighet, besinning och allt annat för själarne värdefullt ingen glans, utan med slöa verktyg kunna endast några få af dem, då de gå till bilderna, med möda skåda det afbildades slägte. Skönheten var då lysande att skåda, när vi med den sälla skaran, vi åtföljande Zeus och andra åtföljande någon annan af gudarna, sågo en salig syn och ett härligt skådespel och invigdes i en hemlighet, som med rätta kan kallas den saligaste och som vi högtidligt firade, sjelfva utan vank och oberörda af de lidanden, som i en kommande tid förestodo oss, skådande såsom myster och epopter i ett rent ljus fullkomliga, obemängda, oföränderliga och saliga gestalter, sjelfva obemängda och obesudlade af det, som vi nu, deri fängslade liksom ett skaldjur, släpa omkring med oss under benämningen kropp».

Det är uppenbart, att det själstillstånd, som här skildras af Platon såsom ett gudaboret vansinne, är det samma, som sedan af nyplatonikerna betecknades såsom *ekstas*. Platon sjelf står härvid otvifvelaktigt som arftagare till den s. k. Orfiska teologien, hvilken var så djupt genomträngd af tron på själens gudaborna natur, och i mysteriernas hänryckningar

sökte vinna en försmak af den sällhet, som väntar oss, då vi helt befrias från det fängelse eller den graf för själen, som kallas kropp. Det är efter allt att döma den från Thracien stammande Dionysoskulten, som gifvit impulsen till denna Orfiska mysticism. Ty dess uppgift var just, såsom Erwin Rohde säger[1], att rycka menniskornas själar ut ur den alldagliga erfarenhetssferen med tillhjelp af den ekstas, som alstrades under de Dionysiska orgierna, och att rotfästa vissheten om en verklighet af öfverjordisk art, hvilken är själens rätta element och hvari den derför lefver på ett oändligt mycket intensivare och rikare sätt, än här i sinneverlden. Ekstasens fantasiverld bär icke den vanliga drömmens matta färger och skugglika karakter vid sidan af det verkliga lifvet. Den ter sig fastmer som något vida mägtigare och större än detta. Liksom den Dionysiska kultens erfarenheter gåfvo en så stark väckelse åt tron på själens odödlighet och på en öfverjordisk verld i det grekiska medvetandet, så se vi ock på andra håll vittnesbörd om ekstasens magt att bibringa menniskorna en lefvande visshet om tillvaron af de ting, som icke synas. Det förtäljes om de s. k. *assasinerna* under korstågens tid, att de vid sitt inträde i den beryktade mördareligan försattes i ekstas genom ett haschischrus, och efteråt voro så öfvertygade om realiteten af de paradisiska fröjder, de derunder smakat, att de sedan när som helst voro beredda att lemna detta usla jordelif.[2] Och är det månne icke i orientalens större förtrogenhet med dylika själserfarenheter, som vi böra söka förklaringen till det tros-

---

[1] *Rohde:* Psyche, s. 295 ff. — Huruvida Dionysoskulten egt den *exklusiva* betydelse för odödlighetstrons utveckling i Grekland, som Rohde tillskrifver densamma, torde dock kunna starkt ifrågasättas. (Jfr härom *Martin P. Nilsson:* Griechische Feste von religiöser Bedeutung, s. 259. Leipzig 1906). Men om den än icke kan betraktas som sjelfva roten och upphofvet till odödlighetstron i Grekland, så har den, väl ej minst genom sin afläggare, den orfiska religionen, mägtigt bidragit att stärka och vidare utforma en dylik tro.

[2] Narkotiska medel spela en mycket vigtig rol för ekstasens uppkomst. Sålunda använda polynesierna en rusdryck, kallad *kawa* (ur roten af Piper methisticum), Sydamerikas indianer den s. k. *Tongadrycken* (af Datura sanguinea), och Nordasiens folkstammar flugsvampgift för att framkalla ekstas. Att *alkoholen* för Dionysoskulten haft en stor betydelse, är sedan gammalt erkändt, om det ock

vissa dödsförakt, som ännu idag gör muhammedanen till en så fruktansvärd krigare?

Äfven i de kristna troshjeltarnas lif hafva helt visst visionära och ekstatiska tillstånd ofta spelat en mycket vigtig roll. Den förste martyren Stefanus ser himmelen öppen och menniskosonen stå på Guds högra hand, och Paulus talar tydligen af egen erfarenhet, då han beskrifver den man, som blef uppryckt intill tredje himmelen och hörde outsägeliga ord (2 Cor. Br. 12,1—4). Åter och åter möta oss dylika fenomen hos katolska helgon, t. ex. Birgitta och Santa Teresa. Också i detta hänseende har kristendomen vetat att vidmakthålla sina nyplatonska traditioner.

Vi hafva härmed behandlat den idékrets, som anknyter sig till föreställningen om det andliga som det kroppsligas osynliga dublett eller afbild, Eidolon, den *eidolologiska* själsidéen. Vi gå nu att undersöka de andra synpunkter, från hvilka själsbegreppet kan betraktas. Det skall härvid visa sig, att vi dels kunna tala om en *fysiologisk*, dels om en *psykologisk* utformning deraf. Ty dels har man uti själen velat finna principen för de kroppsliga lifsprocesserna, dels har man fattat den som bärare af rent *psykiska* funktioner, förnimmelser, känslor, m. m. Dock pläga dessa olika betraktelsesätt sällan att vara helt och hållet isolerade från hvarandra i de historiskt gifna själsteorierna. Visserligen framträder gerna ettdera af dem såsom det förherskande i en viss gifven själsteori, men vid sidan deraf finna vi i allmänhet mer eller mindre påtagliga rudiment äfven af de öfriga. Sålunda ingår t. ex. i det Leibnitzska monadbegreppet vid sidan af dess rent *andliga* innehåll också föreställningen om det psykiska såsom princip för fysiska lifsytt-

---

icke spelade hufvudrollen deri. (*Martin P. Nilsson:* Griechische Feste, s. 261). Äfven vild dans och musik är en vigtig faktor i ekstasens tillblifvelse, och möter oss derför i de Dionysiska orgierna, ej mindre än hos ännu lefvande naturfolks medicinmän och schamaner, då de vilja träda i rapport med andeverlden. (Jfr härom *Achelis:* Die Ekstase. Berlin 1902, s. 24 ff.)

Beslägtade med dessa dansorgier vid Dionysoskulten voro säkerligen också de märkliga företeelser, som äro kända under namn af St. Johannis dans, St. Veits dans, samt den s. k. Tarantismen. Se härom *Hecker:* Die Tanzwuth, eine Volkskrankheit im Mittelalter. Berlin 1832.

ringar, ja t. o. m. såsom vi i det föregående hafva funnit rester af eidolologiska föreställningselement, uti antagandet af en miniatyrorganism såsom väsentligen förbunden med vårt andliga väsen. På högre utvecklingsstadier torde visserligen detta rent fysiska element vara mycket reduceradt, men vi finna dock sällan någon själsteori, der det fullständigt blifvit elimineradt. Äfven om man på ett spiritualistiskt stadium icke mera har någon tanke på en bestämd fysisk *gestaltning* hos själen, så qvarstår dock idéen om en substantialitet hos densamma, ett begrepp, hvilket såsom Wundt framhåller är bildadt i analogi med det materiella substansbegreppet. »Hos Demokrit består själen af de rörligaste atomer, hos Descartes blir den till ett väsen, som visserligen saknar utsträckning, men dock intager en bestämd plats i rummet. Atomens begrepp såsom den odelbara, i rummet gifna substansen qvarstår alltså äfven här. Den Cartesianska själen är en materiell atom, begåfvad med tänkandet såsom egenskap. Den förråder sin materiella natur i synnerhet deri, att den skall stå i mekanisk vexelverkan med kroppsliga substanser. Dock är det denna punkt, som har fört till en idealistisk reform af substantialitetsteorien. För att rädda själens andliga natur förandligade man materien. Så uppstod den Leibnitzska monaden, ur hvilken nästan alla nyare psykologiska föreställningar med oväsentliga förändringar leda sitt ursprung. Genom konseqvensen af den idealistiska grundtanken föres man här att erkänna, att materien är ett begrepp, som uppstår först i vårt eget medvetande. Dock binder man medvetandet sjelft vid en substans, hvars begrepp uppenbarligen har sin källa i reflexionen öfver de kroppsliga företeelserna.» (Logik, II, 2 s. 242).

ÉTUDE

SUR

LES ADJECTIFS, LES PARTICIPES

ET

LES NOMBRES ORDINAUX

SUBSTANTIVÉS

EN VIEUX PROVENÇAL

PAR

WILHELM NYMAN

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1907

INTRODUCTION

Dans son article intitulé: *Das Adjektiv in Substantivfunktion* (Verm. Beitr. II, p. 160 ss.), M. Tobler fait observer qu'il est très difficile, sinon impossible, de tracer une ligne de démarcation bien nette entre les substantifs et les adjectifs comme entre deux classes de mots absolument distinctes.

D'une part, le substantif employé comme attribut ou comme prédicatif dans des expressions telles que:

«Une femme *peintre*», «un écrivain *rosse*», «une langue *sœur*», «une robe *lilas*»; «est-elle *drôle*», etc., ou dans des phrases comme: «les sacrés pochards! ils sont d'un *farce!*» (Zola, Assomm. 179, citée d'après Tobler, Verm. Beitr. II, p. 168) et: «elle était d'un *bourgeois*, ah, d'un *bourgeois!*» (Claretie, Million 173; ib.), joue le même rôle que l'adjectif ou se trouve dans un état transitoire. Il arrive même que le substantif a une sorte de comparatif et de superlatif. (v. Diez, Gramm. III, p. 16.)

D'autre part, l'adjectif peut posséder un certain degré d'indépendance, sans qu'on puisse dire qu'il soit passé dans la classe des substantifs.

Par exemple, il peut se trouver seul dans la proposition et se rapporter à un substantif déjà énoncé, comme dans l'exemple: — Celle qui va venir, c'est *la vraie*. [sc. mère] (Bazin, Donatienne, p. 278), ou bien il peut être au génitif et se référer à un pronom neutre, comme dans: «rien de *nouveau*», «tout ce qu'il y a de *beau*», etc.

Le but que je me suis proposé ici est de montrer les cas les plus fréquents où l'adjectif a été substantivé en ancien provençal, d'expliquer les différentes manières dont cette substantification s'est faite, et d'en montrer les causes générales.

Seuls les adjectifs qui ne se rapportent à aucun substantif déjà énoncé, ont été considérés comme des adjectifs substantivés.

En outre, j'ai aussi mentionné les mots d'origine non adjective, comme *milsoldor*, *violet*, *vermelh*, qui d'abord ont été adjectivés et qui se sont, ensuite, affranchis de leur substantif, de même que les autres adjectifs (*arabit*, *blau*, *pers*, etc.) servant à déterminer des substantifs du même genre.

J'ai cherché, autant que possible, à éviter les adjectifs déjà substantivés en latin, comme: *plan*, *adjectiu*, *futur*, etc., et qui se sont maintenus en provençal comme des substantifs, tout en gardant leur sens d'adjectifs, ou bien je les ai mentionnés à part.

Par contre, je n'ai généralement pas essayé de distinguer les adjectifs substantivés dans le roman prélittéraire de ceux qui ne sont devenus substantifs que plus tard, en ancien provençal.

C'est intentionnellement aussi que j'ai laissé de côté les adjectifs substantivés qui ont évidemment cessé de fonctionner comme des adjectifs en vieux provençal, tels que *alba*, *jorn*, *estiu*, *pruesme*, etc.

Comme l'indique le titre de mon étude, je me suis également occupé des *participes* et des *nombres ordinaux*, qui jouent souvent le même rôle, dans la proposition, que l'adjectif.

Cependant, pour éviter trop de distinctions, je ne les ai pas examinés à part, mais je les ai rangés dans les mêmes groupes que les adjectifs. Seulement dans les cas où ils diffèrent essentiellement de ceux-ci, j'ai cru devoir leur accorder une attention toute spéciale.

Pour ce qui concerne les participes présents, j'ai essayé de ne pas les confondre avec les anciens gérondifs (faire *semblan*, de mon *vivan*, etc.), ce qui, pourtant, n'a pas toujours été facile.

Quant aux exemples, j'ai tâché, autant que possible, de ne citer que ceux que j'ai trouvés dans les textes que j'ai pu étudier moi-même.

Cependant, un nombre considérable d'entre eux ont été cités d'après LEVY: *Provenzalisches Supplementwörterbuch*, surtout ceux qui ont été empruntés aux livres de comptes et aux pièces judiciaires. Beaucoup de ces citations ne se trouvent pas dans ce dictionnaire au mot en question, mais ailleurs.

M. Levy a bien voulu aussi me permettre de parcourir les collections d'exemples qu'il a faites pour les parties de son dictionnaire qui n'ont pas encore paru. Les exemples que j'y ai trouvés, je les ai cités d'après les textes provençaux auxquels ils ont été empruntés.

Par contre, je n'en ai pris qu'un nombre relativement restreint au *Lexique Roman* de Raynouard, en évitant toujours ceux qui m'ont paru sujets à caution, et en utilisant les corrections faites par MM. LEVY, STERNBERG, STICHEL et autres.

Ça et là, j'ai cité des exemples appartenant au dialecte gascon.

Mon étude s'arrête au commencement du XVIe siècle.

J'ai classé les exemples cités en prenant pour base la nature de la substance ou de la qualité exprimée par l'adjectif substantivé.

Dès lors, le plan de ce travail sera le suivant:

Chap. I. Adjectifs substantivés désignant des **personnes.**

Chap. II. Adjectifs substantivés désignant des **animaux** et des **plantes.**

Chap. III. Adjectifs substantivés désignant des **choses.**

Chap. IV. Adjectifs substantivés **d'un sens** plus ou moins **abstrait** (désignant des **phénomènes**, des **actions,** des **qualités.**)

Chap. V. Adjectifs substantivés **d'un sens neutre,** désignant la **totalité** ou une **partie du tout.**

Enfin, dans *le chapitre* VI, je traiterai des **expressions adverbiales** composées d'une préposition et d'un adjectif substantivé.

J'ajoute encore une remarque quant aux citations: J'ai toujours employé des majuscules au commencement de chaque vers, pour plus de clarté.

Chapitre I

ADJECTIFS DÉSIGNANT DES PERSONNES

I. ADJ. MARQUANT DES QUALITÉS PERSONNELLES EN GÉNÉRAL

a. Toute une catégorie de personnes

En *latin* déjà, des adjectifs *au pluriel* comme *docti*, *probi*, *divites*, *doctiores*, etc., se substantivaient pour désigner toute une classe de personnes. Mais si l'adjectif exprimait une qualité plus vague, comme *magnus*, *tenuis*, *mediocris*, etc., il fallait que le contexte indiquât à quoi il se référait. (v. Kühner, p. 169—70.)

Quant aux participes, ils ne s'employaient guère substantivement dans un sens collectif et général.

Parfois, l'adjectif pris *au singulier* servait aussi de substantif pour marquer toute une catégorie de gens, mais presque seulement au cas sujet, comme dans les exemples suivants, cités par KÜHNER:

«*Probus* invidet nemini» (Univ. 3), et »Ne *vivus* quidem bono caret» (C. Tusc. 1, 36, 88.)

En ancien provençal, cet usage est encore plus fréquent qu'en latin, et presque tous les adjectifs et même les participes provençaux qui sont susceptibles d'être employés pour déterminer des personnes, peuvent être substantivés, avec une signification collective, tant au singulier qu'au pluriel.

Le pluriel

C'est tout particulièrement le cas des adjectifs et des participes désignant les *conditions extérieures*, les *qualités de l'esprit*, les *maladies* et les *défauts physiques* et qui ne s'emploient guère que pour qualifier des personnes, comme *los paubres*, *los rics*, *los gais*, *li conoissen*, *los desconsellatz*, *los sortz*, etc.

Ces pluriels, on les rencontre dès les plus anciens textes.

Ex.: .. abeurar *los cedelans;* .. uestir *los nutz;* .. arberiar *los paubres*; (Arm. Serm. 72: II.)

e quel ietesso de la terra *dels uiuens.* (Ib. 35: 7.)

Ara·m tuelh ueimais de lur plait *Dels forlinhatz* d'avols aires, (P. d'Alv. 13: 42.)

Si uoletz al segle plazer, Siatz en luec folhs ab *los fatz,* (P. Rogier 8: 37.)

Reis de·*ls cortes* e de·*ls pros* emperaire Foratz, senher, si acsetz mais viscut, (B. de Born" 8: 15.)

Los bes d'amor venon a tart, E·l mals ven quasqun dia; *Li folh* e·*l fellon* e·*l moyssart,* Aquilh an sa paria. (Levy Swb. V: 291, P. Card.)

Li prec qe·s gart *dels pervers.* (Ib. III: 106, Raim. de Tors de Mars.)

Aisso sai eu qu'es danz e desonors, Qui non acor *los desapoderatz.* (Ib. I: 15, Pons de Capd.)

Raembaut, *li conoissen* Vos o tenran a follor (Blacatz 1: 17.)

Tenon, cels de la vila, *els anans els vinens,* Per gardar e defendre *los intrans els ichens.* (Crois. Alb. 9500, 9501.)

»Totz *los adreitz* el*(s) gais els pros,* (Flam." 5267.)

Que vos entre ·*ls desconoissens* No vulhatz soven escampar, (R. Vidal, Abril issi' 1412.)

Aissi es de l'enemic, so es del dyable, lo qual en aut estan aguarda *los mondanals* en aquetz trebols negocis d'aquest mon. (Levy Swb. V: 306, Merv. Irl.)

E donava noyriment *als famejants.* (Ib. III: 409, Tobias.)

Co li princeps de lor fosso amassat e *li velh* e *li escriptu-rat* en Jherusalem. (Ib. III: 197, Actes des ap.)

que el mundava *los lebroses* que eron ferit d'aquela malautia et *als secs* donava lur vezer et *als sortz* donava l'auzir *els mutz* fasia parlar *els contrachs* fasia anar *els mortz* ressuscitar e totz *los malautz* de qual malautia que aguesson sanava. (Prise Jérus., Revue 32, 583, 24.)

la clamor auszon *los navegans* que passan (Such. Dkm. I: 364., Chap. 40: 11.)

Item . . . se levet rumor . . . en la ciutat de Bezers *dels menutz* contra *los grosses*, .. (Levy Swb. IV: 203, Pet. Thal.)

Il arrive assez souvent que l'adjectif qui fait fonction de substantif est déterminé par un autre adjectif. Alors il n'est pas toujours facile de distinguer lequel des deux est le déterminant.

Ex.: Er quan vey secx *los dolens croys*. (Appel Chr.[II] 19: 8, R. d'Aur.)

Quar de gran fam laishan per los cantos Cridar, braulhar *los paubres nesseyros*. (Levy Swb. V: 377, Lunel de Montech.)

Reis n'Anfos, ja·*ls crois marritz* Non crezatz, Ni·*ls feingnenz alegoratz;* (Ib. III: 442, Calvo.)

Quelquefois, on rencontre aussi le **pluriel féminin** employé pour marquer la totalité:

Ex.: Las falsas eil feignedor Fant tant queill fin amador Ant puois dan en lor baratz (Canz. prov. A, N:o 214, str. 3, G. Faiditz.)

Dans les exemples cités plus haut, l'adjectif substantivé, pris dans un sens collectif, est précédé de **l'article défini,** qui pourtant, **peut être omis,** comme le montrent les exemples suivants:

Ex.: Bel m'es quan d'*armatz* aug refrim (Levy Swb. III: 194, Montanhagol.)

Tost poira hom esser soptatz E per *estranhs* e per *privatz*. (Appel Chr.[II] 110, 48, Seneca.)

Le singulier

La forme du singulier s'emploie aussi dans un sens général, tant au masculin qu'au féminin, et on la trouve très souvent et de très bonne heure, quoiqu'elle ne soit pas tout à fait si fréquente que celle du pluriel.

Le plus souvent l'adjectif est sans article, surtout dans des expressions comme *negre ni ros*, *bruna ni saura ni blancha*, où deux ou plusieurs adjectifs, réunis par la conjonction *ni*, équivalent à «personne, qui que ce soit».

D'autres locutions très fréquentes sont:
Faire que (coma) + adj., a lei (guiza) de + adj.*

L'emploi de *la forme définie* de l'adjectif pour désigner toutes les personnes appartenant à la même catégorie, n'est pas rare non plus. Mais il n'arrive pas souvent qu'on rencontre l'adjectif *précédé de l'article indéfini* dans un sens collectif et général.

α) **L'adjectif employé seul**
(sans article.)

Ex.: Savis apren e *fols* quda. (Levy Swb. I: 426, Torcafol?)

Qui conois et enten E vol saber e sen, De cor deu escotar *Savi*, cant l'au parlar. (Ib. III: 55, Guiraut Riquier.)

La segonda manieira es de *fol* estranh que recomta bordas e fulhia, (Bartsch Chr.[VI] 337, 22, Sydrac.)

Paubr'endeudatz no troba gayre pauza Ni pot ges ferm gaire tener sa cauza. Plus manens es paubres homs que no deja Qu'endeudatz *rix*, que tot jorn se peleja. (Levy Swb. II: 466, Deux Mss.)

β) **L'adj employé sans article dans des locutions composées**
Brun ni bai, doliat ne gros, etc.

Ex.: Catola, Ovides mostra, chai, E l'ambladura o retrai, Que non soana *brun ni bai*, (Appel Chr.[II] 85: 39, Ugo Catola et Marcabru.)

Quant fu al bon cheval desobre el dos, Non soane ferir *doliat ne gros*. (Ib. 1: 74, Gir. de Ross.)

E qui mapella deno fei Non len soan *negre ni ros*. (Canz. prov. A, N:o 582, G. de Berg.)

Mas no i intra *vilans ni mal apres*, (Appel Chr.[II] 34: 30, G. de Calanso.)

---

*) Sur l'explication du mot *que* dans des expressions semblables, en ancien français, voir Tobler, Verm. Beitr. I, p. 12-ss.

E no i venia *rancs ni clops* Que totz gueritz no s'en tornes (Flam.[II] 1468.)

Non i a *frevol ni fort* Que tan sapcha d'escremir Qu'a la mort puesca gandir; (F. de Romans 9: 37.)

Car no i dopta *pros ni fatz*, Sius a vista, [e conogut Cum ab covinen semblan Respondetz] et escoutatz, (Zorzi 3: 106.)

Mal jutjat per negu, *Ni per vayr ni per bru.* (Bartsch Chr.[VI] 357: 29, Amanieu de Sescas.)

E quieus ve denan si anar, No paretz ies clopa ni mancha; Que *bruna ni saura ni blancha* Non cre gen s'an ni gen s'estia. (Appel Chr.[II] 100: 94, id.)

Estrainhe ne privade no donque filholadge per Pasque, ni avant ni apres, a filhou ni a filhole. (Levy Swb. III: 487, Établ. Bayonne.)

Faire que (coma) + adj.

Ex.: Que malvatz fai, quar aissi viu a randa De liurazo a comte et a garanda; (B. de Born[II], 6: 10.)

« Senhor, *que fols faitz*, qu'eu grat no·us en sen ». (Bartsch Chr.[VI] 175: 16, Aim. de Peg.)

« Que si m'en voletz creire vos *faret(z) que membratz:* (Crois. Alb. 6688.)

« *Feira que savis e nembratz* (sic) « Si penses de mi desliurar (Flam.[II] 2778.)

« Amors non *fai* ges *coma falsa*, « E s'o fai, tengas la per falsa; (Ib. 2094.)

Même quand le verbe était au pluriel, on pouvait, dans cette phrase, mettre l'adjectif au singulier.

Ex.: El cor el sen[s] *fan que folhs* e Que brius, Quar atendon tan rica senhoria. (Levy Swb. I: 166.)

A lei (guiza) de + adj.; coma + adj.

Ex.: Quan viu *a lei de recrezen* (Bartsch Chr.[VI] 119: 15, P. Vidal.)

Qui·s defen *a lei de contrag* (Ib. 119: 20, ib.)

Ben intret *a lei d'issarnit*, (Flam.[II] 6382.)

Senhors, l'autrier vi ses falhida La cata que ges no m'oblida, Gent encuirad'e mielhs garnida, E parlet *a lei d'issernida*, (Bartsch Chr.[VI] 343, 7.)

N'Ardit, fort li dei s'amistat Grazir, quar me denha nim vol, Qu·ieu jauzisc *a guiza d'astruc*. (Levy Swb. II: 89, Guilh. P. de Cazals.)

E leva·s *com enrabïada*, E fora's ben laintz gitada, Can lo senescals la retenc. (Ib. III: 25, Jaufre.)

γ) **L'adj. précédé de l'article défini**

A donx noms tan d'avantage Q'uns malauratz aunitz Sia per donn'acuilhitz Egal *al pron* et *al prezan*, (Appel Chr.[II] 95: 43, Lo Dalfin d'Alv. et Perdigo.)

E vei *lo frevol* tener E·*l fort* bruzar e cazer (Revue 34, 34, v. 21, Guillelms Ranols.)

«Guilhem, si·*l rics* pot perdre manentia, Creisser pot atressi, (Bartsch Chr.[VI] 78: 1, G. Augier et Guilhem.)

Quels paires ni las maires ni li filh nilh parent, L'us no espera l'autre, *nil paubres lo manent*. (Crois. Alb. 7447.)

«Per so nom pens'aver dolor «*Le nafratz* quan pert la vigor, (Flam.[II] 2722.)

Verament dic a vos que·*l manentz* intrara greument el regne dels cels (Levy Swb. IV: 192, Ev. Math.)

..car aisi col pes, Cant es mes en la balansa, Es partimens e egansa, Que dona son dreh egalmen E *al compran* e *al venden*, (Ib. II: 321, Brev. d'amor.)

E nostre senhor dira lor: «So que fezes per la mia amor A la porta *al mezeri*, Avga ho pan ho carn ho vi Mi dones. (Such. Dkm. I: 78, Év. de Nic.)

Quel pros *paubres* no pot viure giojos, *El ric*[*s*] croi[s] viu maritç e consiros, (Sordel 15: 14 et 15.)

Ajoutons aussi la construction *faire le gros:*

Ex.: E si·lh plagues qu'ieu tot jorn li servis Del mieu saber, cum me dicta razos, [Ale]gramen *feyra* depueys *le gros*

. . . eys dizen sauti de gaug en sus. (Levy Swb. IV: 203, Deux Mss.)

Le féminin du singulier se rencontre aussi dans un sens général précédé de l'article défini, quoique assez rarement.

Ex.: La corrompuda a lo cami tot ubert; la pieuzela a lo cami tot claus. (Rayn. Lex. V: 110, Sydrac.)

E tain se ben la *malsana* al mezel. (Levy Swb. V: 72, Tenz. de Taurel et de Falconet.)

δ) L'adj. précédé de l'article indéfini

Comme nous l'avons dit plus haut, nous n'en avons trouvé que très peu d'exemples:

Ex.: Tal mauetz tornat calucha Nom defendria *dun manc.* (Canz. prov. A, N:o 26, str. 4, G. de Bornelh.)

Vieills secs plus fels qu'*us avars*, (Moine de Mont. 11: 14.)

Sil calandri porta hom denan *un malaute* et hom lo geta sul lieg (Levy Swb. I: 186, Bartsch Chr.)

Mays pus fay adz ondrar *Us paubres* auinens quant sap honor graszir El bes damor celar *Qus ricx* desconoysshens. (Mahn Ged. I, p. 213: 4, Brev. d'amor.)

A donx noms tan d'avantage Q'*uns* malauratz *aunitz* Sia per donn'acuilhitz Egal al pron et al prezan, (Appel Chr.[II] 95: 41.)

b. Adjectifs désignant un nombre limité d'individus

En *latin*, on employait des expressions telles que «*complures pauperes*» (Nep. 5, 4, 3), «*Nonnulli nostri iniqui*» (citées par Kühner, p. 171), où l'adjectif était pris substantivement pour exprimer un nombre limité d'individus. Même un participe passé pouvait quelquefois faire fonction de substantif pour désigner un nombre restreint de personnes. C'est ainsi qu'on trouve dans Tite-Live: »*missique* a prætoribus Demaratam interfecerunt» (Kühner p. 170).

En *vieux provençal*, l'adjectif se substantivait accidentellement pour exprimer non seulement *un nombre limité de personnes* mais encore *un seul individu*, quand il résultait clairement du contexte qu'il s'agissait de personnes. Le plus souvent, l'adjectif était déterminé par un pronom ou par l'article.

Plusieurs personnes

Ex.: Arloïs, ditz lo reis, qui son *aquist derrer* Qui no teno carreira ni via ni sender? (Levy Swb. II: 109, Chans. d'Ant.)

Qu'ill Turc conoscan l'entressenh Que dieus mori per *nos carnau*. (P. d'Alv. p. 143, v. 42.)

«E pos *cil ca[i]tiu* suffron tan, «Car son pagut de fals semblan (Flam." 2773.)

D'ambas partz n'i morion *de magre e de gras* . . . Cels de l'ost esgardan, que n'an pois gran esglas, (Levy Swb. III: 228, Crois. Alb.)

Non degra pas dir razon tant savaja Ni que *trei flac* valgron *trenta prezatz*; (Zorzi 14: 35.)

Un seul individu

Ex.: Cumilitatz emerces uos preses *Daquest chaitiu* sofraitos de totz bes. (Canz. prov. A, N:o 387, str. 5, Aim. de Peg.)

Falsan contra *maint lejal*, (Zorzi 5: 38.)

Anen nos donc metre a la gara Per escotar (?) *qualque passant*. (Levy Swb. II: 86, S. Pons.)

So es quant *alcus penedens* S'es cofessatz, (Ib. III: 435, Brev. d'amor.)

E preiron *un fellon avar**: (S. Fides 127.)

E levet se *.I. savis* qu'era gent razonatz (Levy Swb. III: 69, Guerre de Nav.)

. . . e encontret si ab *.I. paure* que fon mot dezaizat. (Ib. II: 449, S. Douc.)

Quar qui·l sen per sa metgia Ad *un furios* rendia (Ib. III: 618, Brev. d'am.)

---

*) On ne saurait dire avec certitude lequel de ces deux adjectifs est le déterminant.

Que no vol albergar e ma perina, Mas ab *una contracha* molt meserina; (Gir. de Ross., ms. de Paris, 268, l. 5 d'en bas.)

Qu'estat n'aurai perdutz un an Per *una fals*'ab cor truan; (Appel Chr.[II] 27: 27, R. de Vaq.)

Et amors falset mon sen Tan qu'*una desconoissen* Amiey. (Levy Swb. III: 88, Mahn Wke.)

*Una falsa descauzida**, Tracheyritz de mal lignhatge Ma trahit et es trayda (Mahn Ged. I, 191: 18, Brev. d'amor.)

Dans des **exclamations** comme *las! marida!* etc., l'adjectif substantivé n'est généralement accompagné d'aucun déterminant. Cependant, on le rencontre parfois avec l'article défini: *la lassa!*

Au vocatif il se trouve aussi sans article ni pronom, mais très souvent il est déterminé par un autre adjectif, et même on voit quelquefois des expressions comme, *n'Ardit, na falsa,* où l'adjectif, précédé d'un titre, se rapproche des noms propres.

Ex.: Las! qu'ieu d'amor non ai conquis Mas las trebalhas e'l afan, (Appel Chr.[II] 13: 7, Cercamon.)

Lassa, caitiva, d'un renegat trachor, Que mi a tolta trastota mi'amor. (Levy Swb. II: 17, Daurel.)

Ai *marida,* que poirai devenir, Pos perdut ai mon fill! (Levy Swb. III: 230, S. Agnes.)

E diss: *Desperjuratz,* Le yorn es que morretz e totz seretz crematz. (Ib. II: 160, Guerre de Nav.)

Vieills secs plus fels qu'us avars, (Moine de Mont. 11: 14).

Joglars caitius *dolens las*;* (Ib. 11: 34.)

Ai *puta,* per qu'as mon fill mort A gran falsea es a gran tort? (Levy Swb. IV: 414, S. Agnes.)

N'Ardit, fort li dei s'amistat Grazir, quar me denha nim vol, Qu'ieu jauzisc a guiza d'astruc. (Ib. II: 89, Guilh. P. de Cazals.)

E dis: «*Na falsa,* quem ten aras «Que nous aucise e nous affolle (Flam.[II] 1122.)

---

*) V. la note de la page précédente.

2. Adjectifs désignant la nationalité ou la religion

En *latin*, les adjectifs indiquant la nationalité ne s'employaient guère substantivement qu'au pluriel, comme *Graeci*, *Romani*, etc. Pour pouvoir servir de substantifs au singulier, il fallait qu'ils fussent déterminés par un pronom indéfini, par ex.:

«ab *aliquo Syro* aut *Deliaco*»;

sinon, il était nécessaire d'ajouter un substantif:

«*Romanus*, *Arpinus homo*».

En *vieux provençal* au contraire, les adjectifs de nationalité se substantivaient tant au singulier qu'au pluriel, au masculin et au féminin. C'est aussi le cas des adjectifs désignant une religion, un culte.

Ex.: De tot le mon n'i ac: *Alamans* e *Ties*, *Peitavis* e *Gascos*, *Roergas*, *Centonges*. (Crois. Alb. 285.)

Totz los *Alcavis* a mandatz *Masmutz*, *Maurs*, *Gotz* e *Barbaris* (Jeanroy, Poés. Gav. 9:10 et 11.)

Lai no fo soanatz *Gasc** ni *Lombartz** Ni culvertz, se el ies, ni om bastartz. (G. de Ross., ms. de Paris, p. 160: 27.)

Demandatz li novelas: «Cals donas son plus belas, O *Gascas* o *Eglezas*,» . . . E s'il vos ditz: «*Engleza*», Respondetz: «Si no·us peza, Senher, genser es *Guasca*». (Bartsch Chr.[VI] 358:8-ss.)

Quar es en totz faitz corteza, S'es mos cors en vos fermatz Plus qu'en nuilla *Genoesa*, (Appel Chr.[II] 92: 9, R. de Vaq.)

E de solatz mi semblet *Catalana* E d'acolhir de Fanjau. (B. de Born[II] 35: 31.)

E la bona companhia E·l respos De la *Saissa*·m defendia. (Ib. 34: 36.)

*) Il est possible qne les mots *Gasc* et *Lombartz* aient ici un sens péjoratif et restreint.

Qu'el vol mais pretz qu'om de las doas leis, De·ls *crestias* e de·ls *no-bateiatz;* (B. de Born[11] 18: 13.)

«Que destrui los *catolics* engal dels eretges. (Crois. Alb. 3494.)

E son ia tant li *mescrezen* Capenas reigna dreitz ni fes. (Canz. prov. A, N:o 287, str. 4, P. Vidal.)

Vos faytz deya tremolar Anglaterra De gran pavor, e mays los *enfizels,* (Levy Swb. II: 141, Joyas.)

En Suzan denfre las filhas De las *juzieuas* i ac una orfanela Qe era paura e mesquenela, (Ib. I: 318, Roman d'Esther 405.)

«Veramen, senher, avem digz Que *gentil* fom e proselitz, Mas ara em e ver *Juzieu* E cresem be el veray dieu». (Such. Dkm. I, p. 11: 362.)

«Baro, ieu dic del comte que vers *catolix* es; (Crois. Alb. 3482.)

Quar en tan quan revirona Cels, non a saura ni danca Tant avinen *crestiana* Ni *juzeva* ni *pagana.* (Levy Swb. II: 7, P. Vidal.)

Certains adjectifs de nationalité, comme *lombart, bascle* et peut-être aussi l'adj. *gasc,* ont pris un sens plus spécial. (v. pp. 15 et 25).

De même parmi les noms des sectes hérétiques des XIIIe et XIVe siècles, on rencontre parfois des adj. de nationalité, tels que *bolgre,* dont le sens avait subi une altération. (v. p. 27.)

---

3. Adjectifs désignant l'âge

Les adjectifs latins *infans*, *juvenis*, *adulescens*, *juvencus*, *senex* et d'autres désignant un certain âge, étaient devenus de vrais substantifs et pouvaient être déclinés comme eux. (v. Kühner, p. 169).

En ancien provençal certains de ces adjectifs substantivés dès l'époque latine, comme *juvenis*, se sont maintenus comme des substantifs.

Ex.: Recomda ... lo ditz Guiraut que en las partidas boreals d'Anglaterra fo un *joine* que, dementre que dormia, ... si que aquest *joine* (texte jor-) no podia aver repaus ... (Levy Swb. IV: 262, Merv. Irl.)

Mais nombre d'autres substantifs de cette catégorie ont aussi été créés, tels que: *tetan* (nourrisson), *fantin*, *mesquin* (petit garçon), *fantina*, *mesquina*, *nina**, *nineta** (jeune fille), *galan*, *jove* (jeune homme); *vielh*, *vielha*, *canut*.

Ex.: De la bocca delz effant e delz *tetanz fezist lo* laudime. (Arm. Serm. 32: 27)

Que en la crepia lo pauzeron, cant fo na lo *fantin*. (Levy Swb. III: 412, Nobla leyçon.)

L'uns l'enseyned beyn parv *mischin* De grec sermon et de latin (Appel Chr.[II] 2: 88, Alex.)

Viaz l'auran tornat en jos, Car lo veiran jove *mesqui*. (Bartsch Chr.[VI] 36: 4.)

Dont li caçador volent penre luy menan a la selva una *fantina* vergena; (Levy Swb. III: 412, Wald. Phys.)

Non trobet autra medicina, Mes (sic) qe on li aguessan una *enfantina* La plus bela que om trobessa. (Ib. II: 487, Rom. d'Esther)

* Levy Swb. V: 396—7.

Els cams anava la *mesquina*, Mot era casta e [mot] fina, (S. Marg. 102.)

Gardet es cams, vec la *mesquina* Que era bella a mera vilhas, (Ib. 114.)

Item tot filh o *galan*, sive gojat demoran a soldada an mestre ... (Levy Swb. IV: 143, Livre Épervier.)

E *joves* cui guerra no pais N'esdeve lieu flacs e savais. (B. de Born[II] 16: 34.)

L'autr'a un *vielh* e di qu'el 'es tozeta, Lautra es grans et ha un pauc guarsi, (Appel Chr.[II] 78: 5, P. Card.)

Segon quem par, esta *vielha* s'esforsa De son poder que de trebalh me celcle. (Levy Swb. I: 240, Deux Mss.)

Si auran m'amor delida E *vieillas* e lauzengier. (Ib. III: 134, Prov. Ined.)

Czo nun vi jovens ni *canuz*, (S. Fides 370.)

---

4. Adjectifs désignant des relations entre les personnes

a. Adjectifs marquant les différents degrés de parenté et les relations entre les sexes

Les adjectifs *cognatus*, *germanus*, *natus*, *amans*, *par* et d'autres, qui se sont substantivés en latin, ont survécu en vieux provençal sous les formes de *conhat* (Appel Chr.[II] 67: 32), *german* (B. de Born[II] 2: 4), *nat* (Levy Swb. V: 360, Sünders Reue), *aman* (Appel Chr.[II] 22: 50), *par* (= épouse, Dist. Cat. p. 45, 109.)

D'autres ont été substantivés plus tard, comme *prim* (fils?, principal héritier), *segon* (cousin), *quart* (cousin issu de germains), nostre *premier* (= nos ancêtres), *molherat* (mari) *molherada*, *sposada*, *bevolen* (= amant), *fermat* et *jurat* (= fiancé), *fermada*, *(re-)laissada* (veuve), *li propdan*, *li descenden*, *li ascenden*, *eritan*, *seguen*.

Ex.: Per maneyre que pusque domandar, deffener o emparar, cuma *prim* et hereter deu diit Bosom, (Levy Swb. II: 39, Revue 4.)

Gauceran Durtz e so frair, en Raimon, Am autretan com s'eran miei *segon*. (B. de Born [11] 14:58.)

Quieu non ai coszi germa ni *segon* Qua las cochas maon (Canz. prov. J, cobla 1.)

Que, s'ai fraire, germa ni *quart*, Part li l'uou e la mezalha, E s'el puois vol la mia part, Ieu l'en get de comunalha. (B. de Born [11] 2: 4.)

Aquestz feron pretz gazanhar E paratges nostres *premiers* (R. Vidal, Abrils issi' 265.)

Sim uol midonz tener uestit onut Un ser lonc se enluoc de *moillerat*. (Canz. prov. A, N:o 310, str 6, G. Ademar.)

Moillerat, li meillor del mon Foratz, mais chascus vos fatz drutz, Que vos cofon, (Levy Swb. I: 18, Marcabru.)

Am dreyturies ay ma batalha ..., Peccar los fauc am *molheradas* Et am moynas santifiadas. (Ib. V: 299, S. Marg.)

O filhas de Jherussalem De Nazareth, de Betleem, Verges castas et *espozadas*, Que es de dieu enamoradas! (Marienkl. v. 61.)

Sposada Nympha, sponsa, nuba. (Floretus 84.)

Bertran, dona c'ama be coralmen No vol la mort de son fi *bevolen*, (Sordel 28: 44.)

Tot nobles homs en deu far s'*amorosa*, (Levy Swb. I: 60, Joyas.)

... quant s'en montec en son pays per maridar sa filha, en prezensia de Johan, *jurat* de sa filha,.. (Ib. IV: 283, Frerès Bonis II.)

... tant per los aneaux que cove donar aqui a la *fermada* per los parens e parentas que aussi per ung disnar que cove que lo *fermat* fassa aux companhos ... et en aquela (sc. assemblada) poyran assemblar deux principalx parens et amitz (sic) deu *fermat* et de la *fermada* en petit nombre, (Ib. III: 456—7, Cart. Limoges.)

Et p° l'an susdich e a xj de abril aven reseput de Monet Sabatier, Esteve Grimaut gagiers de l'arma de Loisa moler de Ugonin lo fornier e *laisada* de Bautasart Soumeire ... (Revue 39, 39: 5, Ouvr. Arles.)

. . . per aconselhar cossi se devia hom gouvernar contra Sendeta, *relayssada* de Peyre Croc, (Ann. du Midi 18, p. 201: 15, Comptes Mont.)

. . . Mariota Bonenfante, *releysado* de feu L., (Livres de Raison p. 144: 9.)

Do [n] zela que anc non ac marit non puesca penre marit ses cosselh de sos parens o de sos *propdans* .. (Levy Swb. IV: 11, Pet. Thal.)

Donam neus que a l'eretat d'aquelz que moron sens gasi vengun li *ascendent* e li *deisendent* entro en la fin.. (Cout. Alais p. 236.)

Kar retrait er d'ui cest jor en cent ans Al rei Aigart e ab (Corr. a) sos *eritans* .. (Levy Swb. III: 120, Aigar.)

Citons encore *jazen* (accouchée) et *levan* (femme relevée de couches qui va à l'église pour la première fois).

Ex.: Estatblissem . . . que en jazilhas .. neguna dompna . . . en visitan la *jazent* .. no .. deva far alcus despens, ni eissament la dicha *iazent* .. (Levy Swb. IV: 253, Cartes Lim.)

Mas aquelas que l'acompanheran, tan tost quant de l'eyglieyja a l'intrant de la porta seran vengudas de la *levan*, aquela *levant*, receubut de liey congiet, salutar (sic) sian tengudas e devan layssar. (Ib. IV: 383, ib.)

b. **Adjectifs marquant des relations d'amitié, de dépendance, d'hostilité, de ressemblance, etc.**

Ces sortes d'adjectifs substantivés n'étaient pas inconnus en latin. Ainsi nous trouvons *populares* mei, *fideles* tui *familiares* sui, *subjectus*, *par*, etc.

Mais en vieux provençal, ils étaient beaucoup plus nombreux qu'en latin, et surtout les participes y sont extrêmement fréquents. Il va de soi que l'adjectif (ou le participe), substantivé ainsi, soit très souvent précédé d'un pronom possessif.

Ex.: E son palaitz s'en intra e ab lui sei *privat*, (Appel Chrest.[II] 7:216, Crois. Alb.)

Ben m'agra vist l'Avergnatz plus soven A Monbriso et tuit mei *benvolen*, (Moine de Mont. 1:74.)

Per que sera chauzimenz, S'ieu sui vostre *benvolenz* (Appel Chr.[II] 92:41, R. de Vaq.)

Un iorn pasava per la vie Olimbres qui Dieus maudizie, Cest era d'Azia tirans, Dieus reneget e sos *amant*; (S. Marg. 109.)

Mas ajudar puosc a mos *conoissens*, (B. de Born[II] 19:15.)

Ab ueszis et ab *conoysshens* (Mahn Ged. 1, p. 186:27, Brev. d'amor.)

He may sertas que es be degut Quar el es nostre *conogut*. (Myst. prov. v. 1902.)

Eu dis que ses avers ert toz quesiz, Que tu li trametries per tes *nuiriz*; (Appel Chr.[II] 1:272, Gir. de Ross.)

Vos non es jes Gasco ni Proensal, Mas baro bergonho, seu *natural*. (Gir. de Ross, ms. de Paris, 159:2.)

Non troba el mon hon si repaus, Que perdutz a sos *naturals*. (Such. Dkm. I, p. 67:2223.)

E li baro responden: «Tuit em vostre *plevit*, (Crois. Alb. 4229.)

«Ben es fols qui t'ampara ni es tos *domengers*; (Ib. 8463.)

Qu'eu sui vostr'*endomeniatz*; (Appel Chr.[II] 92:3.)

Trastotz cels de la terra els seus *endomenjatz*, (Crois. Alb. 4380.)

«Quar totz *sosmes* que tant fort erra «Que desconosca so senhor (Guilh. de la Barra[II] 4112.)

Tug foron sei *vencut*, anc us non fon vencens. (Bartsch Chr.[VI] 235:8.)

Si·l coms pot far sa volontat, Que no·l vendon cist *afiat*, (B. de Born[II] 7:14.)

Ni sui sos *pres* ni sos *liatz*, (Levy Swb. III:48, P. Card.)

Sil per cui eu viu sen[s] esmai Me defendra d'ir'e de mal, E poi[s] ch'il es ma *defensable**, Eu vos defi sens dir plus fable. (Ib. III:366, Blacasset.)

Et plus agos Bernard Lo Corren, si binten de combatens, balesters, archeys et autres *deffensables**. (Ib. II:43, Jur. Bord.)

* = défenseur. Il est curieux qu'un adjectif en *-able* ait pris un sens actif.

Estat ai desobediens E rebelle(s) a mos *majors*, (Arm. Serm. 78: 34.)

Per. II. causas solon murmurar los *subdit* encontra lors *majors*: (Appel Chr.[II] 120: 89, Tratt. di penit.)

Ja n'auras tu *malvolens*, Quar en trop lauzar t'emprens. (Levy Swb. II: 403, G. de Born.)

Ans a de *contraris* tans, Que dels destricx cascus pessa, (Mahn Wke 4, N:o 97: 6.)

. . . cascun d'aquels mena son can, an lo qual el part e troba son *contrari*. (Such. Dkm. I 355, chap. 25: 8.)

Ab uertat; que de re nos fenh, Ni blandis sos *contrarios*, (Mahn Wke 4, N:o 48, 49, G. Riquier.)

Si·l reys vengues el dugat ab baudor Per guerrejar, may ne fora prezatz E may temutz e may. C. tans amatz, E. M. *envers* que·lh foran valedor. (Levy Swb. III: 106, Deux Mss.)

«Que m'a laichat destruire als sieus *contradizens*. (Crois. Alb. 6473.)

Car no sabon mas so que far Vezon a lurs *contravalens*. (R. Vidal, Abrils issi' 1391.)

E darai vos *batalhier** Que-us vencera, mas no fier, (Bartsch Leseb. 94: 17.)

Qu'enveyos e mal ensenhatz Sembla qui son *semblan* repren, (R. Vidal, Abrils issi' 1573.)

Ad orde matrimonial Deu hom cauzir son *cominal*. (Levy Swb. I: 313, Brev. d'amor.)

E quan vei la bocca vermelha Qu'anc Deus non sap far sa *parelha* (Ib. II: 412, F. de Romans.)

Girarz ac un son dru son *acreent* Tant mar i ment li cons son nuiriment (Gir. de Ross, ms. d'Oxf., v. 948.)

Comme on le voit, en vieux provençal, on pouvait employer un *pronom possessif* + un *participe* dans des cas où le français moderne, par exemple, se sert d'une proposition relative ou d'un substantif. Ainsi *sos amans* correspond à «ceux qui l'aiment», *mos conoissens*, à «ceux qui me connaissent» ou à «mes connaissances», etc.

---

*) = adversaire.

5. Classes de la société, partis politiques et religieux

L'usage de substantiver les adjectifs se rapportant aux métiers et aux classes sociales remonte au latin classique, où les différentes *armes* et les *degrés militaires* étaient surtout exprimés par des adjectifs substantivés. Ainsi on trouve: *hastati*, *principes*, *ante-signani*, *caligati*, *emeriti*, *auxiliares*, etc. Des adjectifs comme *rusticus*, *curialis*, *domesticus* s'employaient également pour désigner des classes de la société.

En vieux provençal, une foule de termes appartenant à la **féodalité**, aux autres **institutions du moyen âge** et aux **métiers**, sont d'origine adjective. Nous nous contenterons ici de nommer les plus fréquemment employés.

Ex.: Tant i ac comtes e comtors [E] *dominis* e vassors (Flam.''198.)

Pero leials *seignorius* Lai on mieills es obezitz Deu meins esser afortitz (Canz. prov. A, N:o 119, str. 4, R. de Mir.)

Costuma .. es en Bordales entre us *nobles* que, si la terra deu *noble* ven a molhers, . . . (Levy Swb. V: 298, Cout. Bord.)

La letra cum nulh *gentiu* ni *generos* no sia borgues de la vila. (Ib. IV: 103, ib.)

Aiqui ioinent borgoin e beuruer E *chasat* e estrange e soudader (Gir. de Ross., ms. d'Oxf., 7028.)

.. so es assaber per aquedz *acazatz* qui eran estat mes, meins de lor voluntat, (Rec. Gasc. 121: 13.)

Homes, femnas, *feusals* et *reire feusals*. (Rayn. Lex. III: 294.)

E totz e cadun iureran de gardar lo profit dou seinhor dou bin e'd'esquiuar lo dampnadge a lor leyau poder, aissi cum bons *assentadatz* (corr. - *ou* -) e loguedors deuen far .. (Établ. Bayonne 158, l. 7.)

Et aqui foron los dichs senhors *generals*, sire Jaque

Regnat, .. e motz autres officiers reauls de Lenguadoc. (Levy Swb. IV: 102, Pet. Thal.)

Un *principal* ordenant et president totz les autres. (Rayn. Lex. IV: 646, Eluc. de las propr.)

Ieu, hom elegut en *regent* de mercadiers, promet .. (Levy Swb. V: 368, Pet. Thal.)

Sian elegutz .II. bos et sufficiens mercadiers .. li qual sian apellatz *regens*, (Rayn. Lex. V: 63, Cart. de Montp.)

A la premiera requezition del *comandan*, vist l'estrumen de la dicha commanda, o companhia. (Ib. IV: 137, Stat. de Montp.)

«Qu'en tota ma companha no avia melhs *armans*. (Crois. Alb. 6077.)

Dans l'exemple:

De Chales la *vescomtal* Vuolh que·m done ad estros La gola e·ls mas amdos; (B. de Born[II] 32: 31.)

l'emploi de l'adjectif *vescomtal* comme substantif n'est probablement qu'accidentel.

Les **basses classes** de la société nous fournissent les mots *vilan*, *serven*, *serventa*, *vilana*, *eisaurelhat* (criminel dont on avait fait couper les oreilles), *castrat*, *escolhat*, *falhida*, *bordeliera*.

Ex.: Us *vilas* l'aiga beneseita, (Flam.[II] 2476.)

Li *vilan* vant cridant tuit «la rodorte!»: (Appel Chr.[II] 1: 88, Gir. de Ross.)

E fon filha de *vilayna;* (Ib. 64: 4, Marcabru.)

E sos hostes, quant ven cal ser, Ausent el dis a .II. *servens:* (Flam.[II] 5739.)

... apellet la *serventa*, quez era femena en qui si confizava, (Appel Chr.[II] 119: 16.)

Fo establit que todz los tafurs (texte-*fars*) eus *echaureillatz* eus arcabodz e todz los autres que mestir no han; que isquin e boitien le biele de lor medis. (Levy Swb. II: 332, Établ. Bayonne.)

Item es estat ordenat dous arcabotz e dous *ischaureillatz* qui son cridatz en le date soberdiite .. (Ib. 332, ib.)

A *Castrat* s. et adj. Semimas, semivir, spado, eunuchus castratus, tescuatus. (Floretus, Revue 35: 57.)

Si aquest *crastatz* es menre de .X. ans. (Rayn. Lex. II: 356.)

Si apellet adoncs son *escoylhat* e son camarlenc. (Levy Swb. III: 179, Roman d'Esther.)

E foron bayladas ad Egee, .I. *escolhat* del rey. (Ib.)

Que denguna frema falhida non se auze banhar als bans de la .. cieutat de Dinha, ... que a las dichas *falhidas** sia licit de se banharen los autres bans .. (Levy Swb. III: 403, Doc. B.-Alpes.)

Antan fez coblas d'una *bordeliera* Ser Aimerics e s'en det alegranza (Ausg. und Abh. 88, p. 73, Uc de S. Circ.)

Les mots *bascle* et *lombart* ont pris un sens péjoratif: Selon M. Stimming (B. de Born[II], Remarques) *bascle* signifie « voleur de grands chemins », selon M. Suchier (ib.), il doit signifier « palefrenier ». Les deux exemples que nous allons citer, les seuls que nous ayons trouvés, permettent l'un et l'autre sens

Le mot *lombart* a pris le sens de « petit marchand ».

Ex.: No·m platz companha de *basclos* Ni de las putanas venaus; (B. de Born[II] 25: 25.)

Mal vos tenon per acertuc D'armas en la host de·ls *basclos* (Ib. 38: 30.)

Talairans no trota ni salh Ni no·s muou de son arenalh Ni no geta lanza ni dart, Anz viu a guisa de *lombart;* (Ib. 2: 39.)

Prendo·l sordeis qu'avian soanat, Aissi com fez lo *lombartz* de las figas (Ib. 2, Remarques, Raim. de Mir.)

Au monde des **savants** et des **lettrés** appartiennent les mots *estudiant*, *licensiat*, *enlatinat* (interprète?), *natural* (naturaliste).

---

*) L'emploi comme substantif de ce participe d'un sens actif n'est peut-être qu'accidentel.

Ex.: Si un *estudiant* angles ven a Paris per estudiar, si deu esser apreyssonat. (Bartsch Chr.[VI] 429. 12, Arbre de Bat.)

Si es vengut un *licensiat* de la ciutat de Londres (Ib. 429: 18, ib.)

«E per mar e per terra es tant grans la c[l]artatz« [Qu]e Saladis demanda als sieus *enlatinatz* «L'ost del crestianesme perque s'es alegratz? (Crois. Alb. 8263.)

Li tro, segon los *naturals*, Se fan de vapors terrenals. (Levy Swb V: 365, Brev. d'amor.)

Beaucoup des noms servant à désigner des **membres du clergé régulier ou séculier** étaient aussi d'origine adjective, comme: *clergal*, *ecclesiastic*, *coronat*, *legendier* (prêtre), *messa*[*s*]-*cantan*, *religios*, *reclus*, *reclusa*, *convers*, *rendut*, *donat*, *donada*, *menudet* et *menoret* (fransiscain), *menoreta*, *cardinal*, *jacobin*, *carmes*, *augustin*, *observantin* (fransiscain), etc. Citons aussi es adj. substantivés *san*, *crozat* et *fizel*.

Ex.: Mas si es monge o *clergal* Non a razo; (Appel Chr.[II] 60: 9, G. de Poitou.)

De *clersiaus* dirai premieiramen On cor engan e far non o deuria (Mahn Ged. 4, 1257, str. 2, P. Card.)

Los *ecclesiastics* ... possidens vinhias, terras, pratz, (Levy Swb. III: 125, Ext. arch. Tar.)

Queu non sai tan fals *coronat* Clerge ni prior ni abbat. (Mahn. Ged. 2, 588, str. 1, G. de Berg.)

«E l'afars d'aquest seti no es mas alonguiers. «Ja tant non emprendretz ab vostres *ligendiers* «Que no i trobetz contenta d'aquestz .X. ans entiers. (Crois. Alb. 6951.)

Ramon Cornet, car etz *messacantan*, Vos diray tost de mon afar cum es, (Levy Swb. V: 242, Deux Mss.)

Acampa tos pr[ev]eires am los *messas-cantantz* (Revue 25: 184, 1066, S. Marie-Mad.)

Cant la cortz es complida es mot grans lo ressos Del senhor apostoli qu'es vers *religios*. (Crois. Alb. 3162.)

Ans viurai cum lo *reclus*, (Appel Chr.[II] 29: 16, R. de Berb.)

E vay la *resclusa* preguar Que, per Dieu, li volgues gardar (Guilh. de la Barra[II] 3067.)

La *resclusa* li diss aytal: (Ib. 3472.)

Atressi com hom pot faire De *conuers* monge tondut (Canz. prov. J, N:o 7, str. 3, P. Card.)

Que vostr'om soi e vostre sers, Plus obediens qu'uns *convers*; (F. de Romans 13: 130.)

Et aia en sa guarda los *rendutz* e los frayres.» (Appel Chr.[II] 8: 146, S. Honorat.)

E preguara per totz los frayres els *donatz*. (Levy Swb. II: 283, ib.)

Las donas, prioressa, mongas ni *donadas* del dit mostier. (Rayn. Lex. III: 10.)

Neys las gens que fan penedensas No y an amor (sc. a la mort), *Menudetz* nip rezicador Ni los prelats, (Levy Swb. V: 211, Bartsch Dkm.)

«Ni a sels que fan penedensas No porta amor, *Menoret* ni (a) prezicador Ni (a) ome d'orde.» (Ib. V: 211, var, Jahrbuch 5, 396.)

Madona sor Maria de Pena abadessa de las *menoretas* de Montalba. (Ib. V: 197, Frères Bonis I.)

Ad Avinhon t'en vay pueys al sant payre, Car razon es, e pueys als *cardenals*, (Bartsch Chr.[VI] 400: 29.)

Cordelies, *jacopins*, *carmes* et *augustins*. (Levy Swb. IV: 245, Bull. Hist. 1889.)

Cordeliers he *jacopins*, *observantins*. (Ib., Myst. prov.)

Filh de l'onrat vescomte que an mort li *crozat* (Appel Chr.[II] 7: 201, Crois. Alb.)

E quels denhe, sil plas, mostrar Lo *san* que a fag ecercar. (Such. Dkm. I, 145: 736.)

E sel que totz *fizels* adzora, (R. Vidal, Abrils issi', v. 19.)

Entre les noms des **sectes hérétiques** des douzième et treizième siècles, on trouve aussi beaucoup d'adjectifs substantivés, entre autres: *crezen*, *vestit*, *vaudes*, *faidit*, *essabatat*. Le mot *bolgre*, qui était originairement un adjectif de nationalité, a fini par désigner une secte. De même le mot *liaunier*.

Quant au mot *encrivelhat*, son étymologie est incertaine, mais il est très possible qu'il soit d'origine adjective.

Ex.: De Bezers tro a Bordel, si col camis tenia, A motz de lor *crezens* e de lor companhia. (Crois. Alb. 36.)

«Qu'anc non amei eretges ni *crezens* ni *vestitz*, (Ib. 3285.)

De liar e de solvre, cals que sia·l peccatz, D'ereti'o de. *Baudes* o dels *Essabatatz*. (Appel Chr.[II] 107: 187, Izarn.)

. . . als heretiers dels iretgues o dels *faiditz* o ad autres d'iretguias o de faidimens .. (Levy Swb. III: 379, Cout. Albi.)

L'us es *vaudes* e *liauniers* E de mala conoissensa, (Bartsch Chr[VI] 341: 31, F. de Lunel.)

Que hanc no m'en parti per nulh *Essabatat*, Per Beriu ni per *Bolgre* ni per *Encrivelhat*. (Such. Dkm. I, p. 240 829.)

Ajoutons enfin *habitan*, *poblan**, *estadjan*(locataire), *apariat*(client), *pascien*, qui désignent certaines **conditions extérieures** ou des **relations plus accidentelles.**

Ex.: Item . . . ordonan que tous lous novels *habitans* . . . se gauziran de[l]s priviletges . . . . comme lous autres *habitans* . . . (Levy Swb. V: 368, Monogr. Tarn.)

Als sons amatz e fizels, als *poblantz** de la bastide de Begloc, (Lespy 176.)

Item que lo senhor qui la mazon aure logada pot penhorar son *estadjant* en queras cauzas suas que . . . (Levy Swb. III: 314, Cout. Cond.)

Enquaras fan li mercadier Autr'engan mot mal e sobrier, Que si an .I. *apariat* Quez a tot jorn acostumat De venir a lor obrador . . . (Ib. I: 68, Brev. d'amor.)

Quar vertutz en efermetatz Apar et en temptacios Sil *pasciens* es vigoros. (Brev. d'amor v. 13340.)

---

*) Lespy: *Poublant*, *poblant*, «Dans les communes, il y avait souvent à distinguer les *poublantz*, *poblantz*, des *besiis*, 'voisins'. Les poublantz étaient ceux qui, étant venus habiter, s'établir dans une localité, ne faisaient point partie de la communeautè, la *beziau*».

6. Termes de jurisprudence

Dans les enquêtes judiciaires, on se servait souvent d'adjectifs et surtout de participes pour désigner les deux parties. Ainsi on nommait la partie demanderesse: *complanhen*, *querelhan*, etc., et la partie opposée ou défenderesse, *recuzan*, *acuzat*, *clamada*, etc.

D'autres exemples intéressants d'adjectifs substantivés de cette catégorie sont *ferme*, s. f., et *segur*, dans la signification de « caution », *principal* et *tercier*, qui signifiaient resp. « caution principale »* et « tiers-arbitre », et *atornat*. (cf. l'anglais attorney.)

Advocatus (> prov. *avocat*) faisait fonction de substantif en latin déjà, mais le provençal a substantivé le féminin correspondant *avocada*.

Ex.: E si negun *conplanhent* o *complanhenta* biera au bayle . . ., que lo dit bayle sia thiencut de fer balhar lo bii al *complanhent* o *complanhenta*. (Levy Swb. I: 304, Cout. Azun.)

.. paguera doble guatge et fara honor et endressa au *querelhant*. (Ib. II: 477, Cout. Bord.)

Lo *denuncians* proe e fassa fe de son dreh, si proar o vol. (Ib. III: 426, Deux paix Aur.)

Si no per aventura que *l'acusantz* ou *complanhentz* de l'acusacion d'aquesta maneyra o pendent lo pleyt en aucuna causa .. (Ib. III: 541, Cout. Bord.)

Examenz si augun bezi aucy autre, do a mi daun .LXVI. sols e faze dreit au *clamant* aixi cum de homicidi. (Ib. II: 5, Rec. gasc.)

Per so vos supplica humilment la deyta *clamanta* que lo vulhatz far atau compliment de justicia .. (Ib. II: 303, Rev. Soc. sav.)

Hom de Monferrant ni femna non es tenguts de respondre davant lo senhor ni davant son baile, si non aus son *clamiu*. (Ib. I: 257, Cout. Montf.)

Cum l'*appellant* non allegua prova de dret comun. (Rayn. Lex. II: 102, Arbre des Bat.)

---

* Selon Levy.

Amaniu de Canhac .. depauset .. que escassament conoysse lo deit *supplicant.* (Levy Swb. III: 160, Jur. Bord.)

Et deu dise au *demandant*: Tu juras assi per Dieu . . . (Ib. III: 496, Cout. Bazas.)

Passa en iudgement suber ung appeu de la cort de Clarmont enter Bertrane d'Ayre *demandante* e Ramon d'Ayse *deffendent.* (Livre noir Dax 37: 6.)

Et aisso pagara lo *recusan* . . . din[s] quinze dias contados del dia de la recusatio. (Levy Swb. I: 310, Charte Gréalou.)

.. e l'*acuzat* requeria bezer lo loc on l'acuzayre diria que aquo auria estat feyt, (Ib. V: 329, Cout. Gont.)

. . . et encontra Guirauda Jaffa, pancosseira, .. et ladeita *clamada* aye feit pan de dos esterlins, (Jur. Bord. II: 437, l. 3 d'en bas.)

. . . falh que[·l] *deffendent* comparesca et intre dedens la lissa; (Levy Swb. V: 272, Cout. Bazas.)

Per confessio de *l'appelat.* (Rayn. II: 102, Arbre des Bat.)

Lo qual mandamen en escrit sia enviatz a la maison del *citat.* (Ib. II: 398, Stat. de Montp.)

Li dit senhor podon bandir e penre los bes d'aquel *defalhent* .. (Levy Swb. II: 114, Arch. Lectoure.)

E si tant era que . . . alcunas causas benguossan en encorrement al senhor, lo senhor deu far paguar ades .. lo molher d'aquel *encorregut* de tant quant ela i aura per son maridatge .. E apres deu far paguar aquelas gens de la bila a cuy l'*encoregut* ren deura . . . E atreci deu cobrar lo senher tot deute . . . que sian deguts a l'*encors.* (Ib. II: 452-3, Cout. Gontaud.)

.. autreya mandament aus ditz cossolatz que agossan a mandar e menar los ditz *defautatz* . . . en la bila de Bic lo .XXVI. jorn deu dit mes. (Ib. II: 38, Comptes de Riscle.)

Los ditz deputatz suppliquen que tant que de lor que autres lors *complicis* .. sie feyt proces au degut. (Ib. I: 305, Liv. Synd. Béarn.)

Item declaratio cum los cossols devo esser acompanhatz en las enformatios ques fan contra les *delinquentz.* (Ib. I: 13, Cout. Foix.)

Si . . . notari . . . deforas son obrador, seguia los *contrahens*. (Rayn. Lex. V: 402, Stat. de Montp.)

.. si (empero) lo *detengut* . . . vol fermar . . . d'estar a dreyt en la dita cort per razo del dit crim, (Levy Swb. II: 185, Cout. Lim.)

E d'aiso que son *fremes*, que aisi ag facen tier al capitol de Tarbe, en A. de Senlane, en F. de Baulad. (Ib. III: 455, Rec. gasc.)

. . . e queu n'a metud *segur* e *freme* Sanz, abad de Jes, (Rec. gasc. 38: 23.)

. . . que se nan metuds *segurs* la une partide a l'autre. Cart. Lavedan 189: 14.)

Note que aquet qui es fidansse e principau pagedor per augun enbeit lo crededor en carte de comane, que dat que lo *principau* allegui solution. (Livre noir Dax 38, § 44.)

Se non podiam esser d'acordi, que moss. lo prior de Sant Pos, coma *terssier*, ne hordenes coma *terssier*. (Comptes Montagn., Ann. du Midi 1896, p. 208.)

Preguem devotament Santa Clara per lo bon rey valent, En paradis *avocada* li sia. (Levy Swb. I: 115, Bartsch Chr.)

Prumeyrament, fo ordenat que Harri Solbi, *atornat* de mossenhor de Bada, demoria .. (Jur. Bord. I: 284, l. 3 d'en bas.)

Los *juratz* e cent pars de le ciutat de Baione . . . (Levy Swb. II: 244, Établ. Bayonne.)

et empres sa mort . . . deu estre de Amaniu de Canhac nostre borgues et *conjurat*. (Ib. V: 336, Jur. Bord.II.)

E sy aucun home bat aucun autre contra lo deffendament deu *mager* .. (Ib. II: 40, Cout. Bord.)

..si lo hereteir deu mort o seu parent se correlhaven au *major* . . . , lo *major* eus juratz los deven constrenher a demenar lo testament a pro deus hereteirs. (Ib. II: 77, Cout Bord.)

7. Adjectifs désignant la Divinité et la sainte Vierge; noms du diable

Ces adjectifs sont presque tous d'origine savante. Voici les plus fréquents.

Ex.: Prec l'aut *pidos*, Qui volc per nos murir, (Zorzi 1: 59.)
Don prec *l'omnipoten* Qu'ira e dolor totztemps lor don en feu, (Ib. 8: 34.)
Quel *celestials* hi venc sos bras estendre (Figueira, p. 78: 115.)
. . . que·l *resplanden* De prim destinet, (P. d'Alv. 19: 23.)
Que l'esperit maligne foron tug deceuput De l'amor de *l'autisme* per lo peccat sauput De l'angel Lucibel, . . (Appel Chr.[II] 107: 22, Las novas del her.)
Pregon ab vos l'onrat *omnipoten*, (Poés. rel. 2890.)
Lo pair'e'l Filh e'l Sant *Espirital.* (Rayn. Lex. III: 174, B. de Venz.)
Gloriosa en cui es merces E qetz uera uirginitatz (Canz. prov. A, N:o 156, str. 6.)
Per qu'eu conseil vos don Queus gardaç dal *felon*, (Poés. rel. 168.)
Sossteng nos seit, aiudas et secors, Dal *fel* nos gart, que tant fort nos goleia. (Ib. 2664.)
. . . el *malignes* no toca lui. (Clédat, Nouv. Test., p. 326, 5.)

Remarque 1: Parfois l'adjectif, en se substantivant, est devenu un substantif collectif, comme *pareil* (couple), *lo vulgar.*

Ex.: « E dic vos, quan sere(tz) amdui, « El mon non aura tal *pareil*, (Flam.[II] 5017.)
Mas aici no sec *lo uulgars* la gramatica . . (Don. prov. 2: 5.)

Remarque 2: L'adjectif *fol* qui, originairement, désignait une personne a fini par désigner un objet (une pièce du jeu d'échecs).

Ex.: E·l consolat que seinhoria ten Tainh que sia lo roc en l'esquaquier; Son pezon deu guardar del cavalier E·l *fol* penre, can son joc li bestensa. (Levy Swb. III: 517, Dern. Troub.)

Coup d'œil rétrospectif

En résumé, nous trouvons que parmi les adjectifs substantivés représentant des personnes, presque tous ceux du groupe 1 (*los pros*, *los gais*, etc.) ne s'emploient guère substantivement que dans un sens collectif et général, surtout au pluriel. Ils n'ont pas, en général, la faculté d'individualiser propre aux substantifs, et ils gardent encore leurs qualités d'adjectifs, étant susceptibles d'être comparés, sans que leur sens en devienne plus restreint.

Ex.: Que·*lh plus conoissen e·lh melhor* Mantenon ades sa lauzor (B. de Born[II] 28: 7.)

Qu'aissi tost pren (sc. la mort) *lo melhor* E·*l plus bel* co·*l sordeior* (F. de Romans 9: 44.)

Comparez les adjectifs *major* (maire) et *pruesme* (prochain) qui ont pris un sens plus spécial.

Quant aux **participes** de cette première catégorie, il est intéressant de voir que parfois, quoique employés substantivement, ils sont accompagnés d'un complément prépositif.

Ex.: En brieu veirem champs jonchatz de quartiers, D'elms e d'escutz e de brans e d'arzos E de *fendutz per bustz tro a·ls braiers*, (B. de Born[II] 26: 12.)

«E si gaire nos dura sest perilh enfernal «Nos trazem major pena c'*ardent de S. Marsal**. (Crois. Alb. 4816.)

---

* Celui qui souffre du feu sacré, de l'érysipèle.

Ni que feran *li liurat a mal traire**? (G. Faid. 22, 32.)
E no cre que vis hom anc mais *Mielhs aparelhat de manjar** (Jaufre 134),

ce qui montre qu'ils ont encore gardé quelque chose de leur nature verbale.

Quand l'adjectif substantivé peut désigner un seul individu déterminé, c'est un signe qu'il se rapproche de la classe des substantifs. Parmi les adjectifs que nous avons placés dans le groupe *1*, ce sont surtout ceux qui désignent *une maladie* ou *un défaut physique*, comme *un furios*, *una contracha*, etc., et quelques autres comme *un savis*, *un paubre*, los parens *del mort*, etc., qui s'emploient de cette manière.

On peut dire des adjectifs substantivés marquant la *nationalité*, *la religion*, *l'âge*, qu'ils sont devenus de vrais substantifs par opposition à ceux qui ont été nommés dans le groupe 1 (*los paubres*, etc.), quoique leur sens n'ait subi aucune restriction évidente, et que leur déclinaison n'indique pas qu'ils soient passés de la classe des adjectifs à celle des substantifs.

Par contre, dans des langues comme l'anglais et l'allemand, qui ont des déclinaisons différentes pour les adjectifs et les substantifs, quelques-uns des adj. de nationalité et de ceux désignant une religion ou un certain âge, et qui étaient à l'origine des adjectifs, ont fini par prendre la déclinaison des substantifs, comme en anglais: *Italians*, *Prussians*, *catholics*, *christians*, en allemand: *Junge*, etc.

En général, pour qu'on puisse dire avec certitude qu'un adjectif est devenu un véritable substantif, il faut, pourtant, qu'il ait subi une restriction de sens. Ainsi dans les trois derniers groupes, la plupart des adjectifs substantivés dont nous avons parlé, comme *vestit* (sorte d'hérétique), *coronat* (prêtre), *segur* (caution), *clamant*, *lo felon*, etc., ainsi que quelques-uns du groupe *4* (adjectifs désignant des rapports) comme *fermat* (fiancé), *laissada* (veuve), etc., ont subi une restriction de sens bien évidente.

---

* Cités par Stimming, B. de Born[II] 26, Remarques.

Quant aux adjectifs substantivés désignant des personnes, il est permis de supposer qu'ils ont été presque tous substantivés par ellipse, c'est-à-dire qu'un substantif *(ome, femna)* a été supprimé: cf. *un gasc, una catalana* et le latin *Græcus homo, Arpinus homo,* l'anglais *an Englishwoman, a madman, a blind man,* termes dans lesquels le substantif est encore indispensable.

Mais dans certains cas, comme dans *augustin, jacobin, menoreta, principal* (caution principale), *tersier* (tiers-arbitre), *laissada,* etc., cette ellipse saute aux yeux.

Cependant, il est d'autres adjectifs, dont il n'est guère possible de penser qu'ils accompagnaient primitivement un substantif. Tels sont la plupart des adjectifs et, surtout, des participes qui expriment des rapports d'amitié, d'hostilité, etc., comme *mo major, mos conoissens, sieus contradisens, sei bevolens, sos amant, sa parelha, son semblan,* etc., et qui sont ordinairement précédés d'un pronom possessif. Pour ceux-là, on est forcé de supposer qu'ils ont été substantivés directement, sans avoir, auparavant, qualifié un substantif.

Les adjectifs qui ont fini par désigner la Divinité et la sainte Vierge, ainsi que ceux désignant le diable, ont probablement été substantivés par euphémisme, c'est-à-dire avec le désir d'éviter des expressions choquantes.

Chapitre II

ADJECTIFS REPRÉSENTANT DES ANIMAUX ET DES PLANTES

1. Animaux

De même qu'en vieux français, les adjectifs marquant la *couleur*, tels que *bai*, *ferrant*, *ros*, s'employaient, en ancien provençal, comme **des noms appellatifs de chevaux.**

De même les adjectifs *arabit*, *gascon* marquant la provenance. Enfin *bols*, *coms* et d'autres adjectifs qui désignaient certains *défauts physiques* du cheval, sont aussi devenus des appellatifs.

Le mot *milsoldor*, désignant une *valeur*, servait d'abord d'adjectif dans l'expression *caval milsoldor*, mais il s'est finalement affranchi du substantif.

Quant au mot *corsier*, qui sert d'adjectif dans la combinaison *caval corsier*, mais qu'on trouve ordinairement tout seul, il est difficile de dire si c'est originairement un adjectif ou un substantif.

Ex.: Monta el palafre que era *bais* crenut, (Crois. Alb. 611.)

L'us met la lansa al autre ben prop del gan, Uns non remas en *bai* ni en *ferran*. (Gir. de Ross, ms. de Paris, 183: 21.)

E parec al *ferran* Que m'era gen donatz (Appel Chr.[II] 63: 43.)

E el chai a la terra e remas els talos, E defen e trastorna e remonta el *ros*. (Crois. Alb. 7272.)

Que, tota s'asta plena, Lo fes tombar Us escudiers, qu'en mena Lo *ros* liar (Prov. Ined. p. 271, v. 85, R. de Vaq.)

Es es vengutz en Fransa desobrels *arabitz*, (Crois. Alb. 3142.)

Veus l'alferan el camp e l'*arabit!* (Bartsch Chr.[VI] 38: 9.)

Autre en ac per la teste del sor *gascon**; Ben semble chevaler qu'en coite fon. (Appel Chr.[II] 1: 143, G. de Ross.)

Le vescoms de Bezers, e li ostejador Son de sai Montpeslier, poja el *milsoldor* (Crois. Alb. 367.)

E s'eu agues caval adreg *corsier*, Suau s'estes lo reis part Balaguier (Bartsch Chr.[VI] 120: 8.)

Bols .I. equs nimis pulsans. (Don. prov. 54.)

Coms .I. equus habens cauum dorsum. (Ib. 55.)

Senglar a été employé en vieux provençal comme adjectif: enayssins con *porc senglar*, (Such. Dkm. I, 350, chap. 16: 7), mais peu à peu l'adjectif s'est affranchi du substantif.

Ex.: Que non sembles tal espaventa Con vila fan ab vestimenta Contra *senglar* en la mo[n]taina. (Flam.[II] 2444.)

Parmi les **noms d'oiseaux**, il faut nommer *gentil* et *lanier*, sortes de faucons de chasse, les féminins *becada* (bécasse) et *copada* (cochevis, proprement = munie d'une coiffe; cf. l'allemand Haubenlerche.)

Ex.: Lo cart a nom falcs gruer Ho *gentil*, car de son mester Li don'om nom per que ual mais. (Auz. cass. 376.)

Cad'an mi laissan derier, Quan m'an mes en la mesclada Li *gentil*** e li *lainier;* (B. de Born[II] 11: 17.)

hun par de perditz e una *becada*, oeyt arditz; (Comptes de Riscle I, p. 78: 6.)

Deus ausetz: *Becada*, .IIII. deners. — Biguanon, .V. deners. — ... Perdix, .X. deners. (Cout. Bord. 602: 24.)

Pel contrari ysshamens enten hom los mascles per los noms de las femelas coma: aygla, grua, ... alauza, *copada*, perditz. (Levy Swb. I: 356, Leys II.)

---

* Selon M. Appel, c'est l'adjectif *gascon* qui sert ici de substantif, ce qui n'est pourtant pas tout à fait certain.

** Ici *gentil* et *lainier*, noms d'oiseaux de chasse, sont employés pour désigner des personnes. M. Stimming, B. de Born[II], n'a fait mention de cette acception du mot *gentil* (= falco gruer) ni dans ses «Erläuterungen» ni dans son glossaire, où l'on trouve seulement *gentil:* «edel, lieblich, freundlich».

Parmi les noms des **poissons** on trouve aussi des exemples d'adjectifs substantivés. Tels sont: *vairat* (maquereau), *raiada* (raie), *sarda* (sardine.)

Ex.: Danguilas et de *vayrastz* (sic) del cent .IIII. peyches. (Pet. Thal. 227: 13.)

... e pasarx (corr. pastatz) mange d'anguilas, et de bestina e de *rajada* se garde e de peis sens escapa; ous de *rajada* pot ben manjar, vin blanc e vin castain adagat beva, (Rom. 32,296, l. 7.)

Non auze vendre ... en la peisonaria .. *raiadas.* De *raiadas,* la saumada, .I. *raiada.* (Rayn. Lex. V: 33, Cart. de Montp.)

Sardas, so es a saber, d'aquest establiment exceptam cant ad aiso que lega a cascum pescaire vendre *sardas* ... (Levy Swb. IV: 389, Arch. Narb.)

Ha plus gran gaug .. pescayre, cant pren .I. gran salmo o .I. esturjon, que cant pren .I. *sarda.* (Rayn. Lex. V:155,V. et Vert.)

L'adjectif *niera,* en se substantivant, a pris le sens de puce.

Ex.: B. *niera* hic pulex. (Floretus, Revue 35, p. 75.)

Cum pezolhs, *n*[*iey*]*ras,* scorpios, Serpens e lops, ors e leos. (Brev. d'amor, p. 256: 7459.)

A la (sic) *nieiras* ad aucir, cos la [se]mensa del cogombre salvatge en aiga et escampa l'aiga per la maison. (Recettes méd. (M), Rom. 32, p. 291.)

Ajoutons enfin les adjectifs substantivés *bestial* et *volatil:*

Ex.: Fetz querer *bestial* per far sacrifici a lor. (Rayn. Lex. II: 216, Sydrac.)

Graissans ni serps que samola Nom fant espauen ni mau Mosca ni tauans que uola Escarauait ni bertau Aquist maluatz *uolatill* Non sent bruir ni oler (Canz. prov. A, N:o 75, str. 3, Marcabru.)

2. Plantes et fruits

Parmi les noms de plantes, il en est beaucoup qui sont de formation purement savante, comme *epatica*, *pilosela*, *majorana*. D'autres, comme *maurela* (morelle), *aiglentina*, *ponhen* (ortie), *fruitier*, sont des mots d'une forme plus populaire.

Ex.: Encara faitz un'autra practica: Sa carn moillatz en suc *d'epatica*, De grasula, de barbaiol, Que sobre peiras estar sol. (Auz. cass. 2720.)

.. consolida majer e menre, centaurea, *pilozela*, ypericon, (Recettes méd. (B), Rom. 12, 102, 13.)

Per garir los caxaus, prenetz hun topy .. e botatz hy sabia e *majorana* e de totas bonas gerbas. (Levy Swb. IV: 115, Gram. béarn.)

Meti drap mulhat en suc de cossouda es en suc de *maurelha*. (Ib. V: 148, Chir.)

Am haquest sirventes figurat Marti de Mons ... gasanyhec l'*englentina*. (Ib. III: 481, Joyas.)

(La boisson que le malade a prise est faite ...) an de las *ponhens* alias ortigas, may *ponhens* se appellan quant on les vot (corr. vol) a salut, et de la bretonge et de la salvia.. (Revue du Tarn I, 41: 1 et 2.)

Per verdier prenc lo sant cosselh de Bala, He pels *fruitiers* cardenals he prelatz; (Bartsch Chr.[vi] 427: 37.)

« E civada e ordi a mueitz e a sestiers « E pebre e canelas e los frugs dels *fruchiers*, (Crois. Alb. 9412.)

L'expression *notz muscada* a été réduite à *muscada*.

Ex.: Per mega onsa de not ycherca e per mega onsa de *muscada* e per mega onsa de guarrengual. (Levy Swb. V:349, Frères Bonis I.)

Comme nous l'avons dit déjà, dans la plupart des exemples que nous venons de citer, il est facile de rétablir le substantif qui a été omis. Ainsi dans *arabit* (caval), *lanier* (falco),

senglar (porc), *fruitier* (arbre), *epatica* (erba; comparez Petrocchi: *Erba epàtica* Spècie di trifòglio), *aiglentina* (flor), *muscada* (notz), etc.

Les mots *bestial* et *volatil* (esp. *bestial* et *volátil*) se sont probablement substantivés à une époque plus reculée.

Chapitre III

ADJECTIFS REPRÉSENTANT DES CHOSES

1. Monnaies

La plupart des noms de monnaies, en vieux provençal, sont des adjectifs substantivés. Très souvent les pièces recevaient leurs noms des *provinces* et des *lieux* où elles étaient frappées. Comme, au moyen âge, presque toutes les provinces et grandes villes avaient leurs monnaies à elles, il est très naturel qu'un grand nombre d'adjectifs de lieux aient servi à designer les différentes sortes de monnaies. Tels sont: *angevi*, *peitavi*, *peregozi* (Périgord), *clarmontes*, *guianes*, *malgoires* (Mauguio), *marseilles*, *poges* (Puy), *tornes* (Tours), *beza* (Byzance), *tolza* (Toulouse), *morla* (Morlaas), *asteza* (monnaie d'Asti; v. Elias de Barjols, Remarques), *caorcenc* (Cahors), *angevina*, *pogesa*. Les noms *masmudina* (monnaie des Almohades) et *marabeti* (monnaie du peuple du même nom) marquent aussi la provenance.

Souvent aussi une pièce doit son nom à son *effigie*, à sa *grandeur* ou a sa *valeur**. Tel est le cas pour *crozat*, *coronat*, *florin*, *florada*, *julhat***, *coada*, *ardit*, *franc*, *barbari*, *pelat*, *gros*, *grosa*, *blanc*, *blanquet*, *blanca*, *doble*, *doblet*, *dobla*, *real*, *noble*, *quart*.

Ex.: E non val dos *angevins* . . . (Herr Arch.: ameums) (Tens. de B. de Gourdon et P. Raimond, Herrigs Arch. Bd. 34, 382.)

C'anc del sieu non porteron valen .II. *peitavis*, (Crois. Alb. 2715.)

---

* Cf. le latin *solidus* et *aureus* (sc. nummus).

** «Monnaie d'argent ainsi nommée à cause des fleurs de lis qui en décoraient le revers (liliatus). Elle fut frappée pour la première fois dans le royaume de Naples sous Charles II». Ugo Teralh, p. 12, note 2.

Li *Peregozi* deven esser fachs blanc ab .V. olhs. (Rayn. Lex. IV: 367, Titre de 1276, Com. de Périgueux.)

Qu'estiers nul temps no gazanhei castel, Borda ni mas, ni·l quart d'un *clarmontes*, (Mahn Wke 3, N:o 66, R. Gauc. de Béziers.)

..que aquel que prumieiramen desanaria donec (corr. dones) al sobreviven .XXV. *guianes* negres per far sas volontats e per sos ops. (Levy Swb. IV: 209, Frères Bonis.)

« Nous avem tort ni colpa valent .I. *malgoires*, (Crois. Alb. 5020.)

Si vols dels petitz *marseylles*. (Rayn. Lex. IV: 161, V. de S. Hon.)

Tot quant es no pretz un *poges* (Bartsch Chr.[VI] 73: 12.)

Que no tolc a las donas que valha .I. *poges* (Crois. Alb. 1310.)

Et un marc d'aur donarai al cortes, Si·l deschauzitz mi dona un *tornes*, (Appel Chr.[II] 77: 30, P. Card.)

E despendra el seti mot marc e mant *tornes*, (Crois. Alb. 1100.)

Al lial home donarai un *bezan*, (Appel Chr.[II] 77: 27, ib.)

..e totz los *bezans* e tota la vaysselha d'aur e d'argen .. (Ib. 118: 90.)

« E ab vostre mezers avetz les tan dampnat « Que negus cambiaire non a pietz cambiat, « Que per *poges* de creis son li *tolza* donat. (Crois. Alb. 6428.)

E. . . nostres predecessors nos an baylat .IIII. grazalas per acaptar, am *blancas* e *tolzas* e deniers menutz, (Levy Swb. IV: 178, Arch. cath. Carc.)

Bertrans el meteysh dos *morlas* Donec de sas mezeysshas mas. (Ib. V: 320, Leys III.)

..baquetes.., las quoaus auran cors.. las quoate per ung bon *morlan*. (Ib.)

Amors, ieu no sai baro Tant sia ioves efas Que mezes dos *astezas* Ni·us servis ses gizardo; (Elias de Barjols 13: 19.)

que vos . . . avetz donat a mi. . . fer nom de pretz leial de la navieira sobredicha e del cami sobredich .XXXV. meli sol. de bos *caorcenx*. (Levy Swb. V: 372, Cout. Alaman.)

No lor tengra nulh dan valent un'*angevina*; (Crois. Alb. 1068.)

Mot bon denier costeron e mota *masmudina*. (Ib. 1065.)

Pagar entro a la derieyra *pogeza*. (Rayn. Lex. IV: 586, V. et Vert.)

P[a] .ix. d. e *pogea*. — .. Paga .ij. robert d'argent. (Ugo Teralh p. 16, art. 20.)

Enans ho faitz de me tot autressi Com de lenfan quabun *maraboti* Fai hom del plor sebrar edepartir (Canz. prov. J., N:o 23, str. 5, Aim. de Peg.)

Item a Moss. Ar. Regambert, rector de Biole, la valor e soma de .V. *crozats*.... A cascu la soma de .I. *crozat*(z). (Levy Swb. I: 422, Frères Bonis.)

It. a R. Lauraire .... I. *crozat*. (Comptes Albi 155: 2190.)

Deu ... s. de *coronastz* per lo pres (?) de ... Pagar a calenas. (Ugo Teralh p. 28, art. 133.)

P[a] G. Martin per G. Raynaut .XXX. s. de *coronatz*. (Ib. p. 28, art. 132.)

Lo parsan de Pau lhebera quoate cens trente sincq *florins* sincq sols oeyt diners.. (Ét. de Béarn, p. 55, com.)

En la soma de cent *florins*. (Rayn. Lex. III, Fors de Béarn.)

[Item deu de bos] t. petitz, la *florada* per .III. d., .. (Levy Swb. III: 510, Frères Bonis.)

P[a] Faraut .XXX. *julhast* d'argent. — (Ugo Teralh p. 17, art. 37.)

P[a] Frances de Samenegues per Raybaut Calon .XI. *julh.* d'argent. (Ib. p. 14, art. 8.)

Item una pocha in qua erant due *coadas*, unum denarium turonense argenti, unum morlanum et sex *blanquas* argenti; (Inv. du XIV siècle p. 21: 11.)

Plus a l'abat, dues *morlanes*, .VII. *blancz* menx .I. *pelat*, I[a] coexa de garie. (Ann. Saint-Pé 19, p. 409: 17.)

It. l'esplecha costec... .X. *pelatz*. (Comptes Albi, p. 155: 2189.)

Resto .V. escut e .II. *groses* d'argen. (Levy Swb. IV: 202, Frères Bonis.)

Lo previlegi cum las monedas d'argen aperadas *grosas*.. ayan cors per tot lo duguat. (Ib. IV: 203, Cout. Bord.)

... se non tant solament quatre deners per *florin*, fors

.I. *doble* del comprador et un autre *doble* del vendedor. (Levy Swb. II: 259, Rec. d'anc. textes n:o 60.)

Le senher G. Serol, donzel, senher en partida d'Ermenis, deu .j. *dobblet* d'aur per cana, (Jean Saval § 125.)

Item fec far hunas instructions a nostre procurayre, ont lo dona .XI. *doblas*. (Levy Swb. II: 257, Comptes de Riscle.)

que monta lo logue deus rossis, cascun .V. *blanx*: .XV. *blanx* (.III. sos .II. *blanx*) (Comptes de Riscle I, p. 78: 14.)

Pus ordeneron que .. : pagues .XX. *blancas* que eron .VII. *gros* menhs .IIII. patatz. (Levy Swb. I: 148, Mascaro.)

E plus ordenam que ... prenguan, per jorn ... detz *blanquetz*, et los despens; (Jur. Bord. II: 43, 30.)

prenguan per jorn: sinc *blanquetz*; et de Candelor entro a Paschas, per binholar: .VI. *blanquetz* (Ib. p. 212: 18.)

Item deu ... per .II. *reals* que paguem per lu per los cambis de I[a] barbuda .. (Levy Swb. I: 126, Frères Bonis.)

Rials de Malhorqua an la cros dobla. (Rayn. Lex. V: 67, Tarif des Monnaies en prov.)

Nobles de la Rose et d'Audoart (4), bons et de pees, *Nobles* de Hanri cet (VII), deu pees de sincq diners ... (Livre Synd. Béarn, p. 24: 22, 24.)

.V. moutons, cinq *gros*, tres *cartz*. (Rayn. Lex. V: 5, Tit. de 1433, Hist. de Nîmes.)

Que silh metiatz en la ma Per uer dir .I. *marabeti* O per mentir .I. *barbari* Le *barbari* gaszanhara. (Mahn Ged. I, p. 201: 14, Brev. d'amor.)

hun par de perditz e una becada oeyt *arditz;* (Comptes de Riscle I, 78: 6.)

en IIII[te] parelhs de capos, .XL. *arditz;* (Ib., v. 5.)

Abem (sic) receubut .II. *francs* .XII. *grosses* en *doblas* et en *grosses* de .XX. deniers la pessa, dits guilhems. (Levy Swb. IV: 202, Arch. cath. Carcas.)

Il est bien évident que dans presque tous les exemples que nous venons de citer, l'adjectif s'est substantivé par ellipse. Quand nous avons affaire à la forme masculine, le substantif qui a été supprimé est *sol* ou *denier;* quand l'adjectif est au féminin, le mot à suppléer est *mezalha*. Très souvent, ces

substantifs sont mis en entier, ou marqués par un *s.*, un *d.*, ou un *m.* Il va sans dire que l'ordinal *cart* n'ait pas pu déterminer le substantif directement.

Quant à des expressions telles que .XXXV. meli sol. *de bos carocenx*, . . . s. *de coronatz*, etc., il est difficile de dire si *caorcenc*, *coronat* sont des adjectifs se rapportant aux substantifs nommés précédemment, ou des substantifs. Dans ce dernier cas, *.XXXV. meli sol.* serait la somme à payer, et *de bos caorcenx* serait ajouté pour indiquer la sorte de monnaie avec laquelle cette somme devait être payée.

La monnaie *ardit*, selon Godefroy, Lex., tire son nom de PHILIPPE LE HARDI, le premier qui en ait fait frapper. Comparez *robert* (Ugo Teralh p. 16, art. 20) et *guilhem* (Levy Swb. IV: 202, Arch. cath. Carc.), sortes de monnaies, appelées ainsi de noms de princes.

Barbari, selon Du Cange, a été nommé ainsi à cause d'un homme barbu qui était représenté sur cette pièce. La pièce appelée *franc* a probablement reçu son nom du titre, *Francorum rex* qui y était inscrit. (v. Dict. Gén.).

---

2. Mesures, poids

Ce sont surtout les ordinaux qui servent de noms de mesures. Les adjectifs propres sont assez rares. Ainsi *cart*, *carta*, *dotzena*, *tercier*, *tercieira*; *frances*, *livral* servent de noms de **mesures pour les grains.**

Ex.: Froment .IIII.[te] *quarts*, bin .IIII.[te] concas. (Levy Swb. I: 315, Comptes de Riscle 315: 3.)

E chascuna peazos dona al senhor l'an I[a] *quarta* de froment (Ann. du Midi III, 298, § 3.)

Item deu per megas *cartas* de fromen, que hac a .VII. de junh (Frères Bonis I, 20: 10.)

.. faure .II. *terciers* de setgle .. Lhy mazet .II. *terciers* de setgle. (Doc. Lim. p. 36: 16 et 18.)

Al mas da cros ioh. folcaus .IIII. *tercieyras* de setgle. (Ib. 36: 14.)

.III. *frances* de segil . . . Item .I. *frances* de fromen . . . .I. *frances* de civada. (Levy Swb. III: 587, Textes Haute-Auv.)

Sancta Lucia debet .IIII. *livrallos* frum. et .XVI. boys. avene. Sanctus Christophorus debet .IIII. *livrallos* siliginis. (Ib. IV: 410, Arch., hist. Gir.)

Les féminins *leial* et *tercieira* sont employés pour désigner des **mesures servant pour le vin.**

Ex.: Item per. .I.[a] *lial* e mieja de vi e .III. d. de pa. (Levy Swb. IV: 359, Comptes Albi.)

.VIII. *lials* e mega de vi, a for de .I.[a] parpalhola la *lial*. (Ib., Douze comptes Albi.)

.V. molas doblas de una *lial* cascuna, las quals molas se perdero ala ostalaria . . . (Ib. V: 294, ib.)

Item, venc veyre la jasen lad. comayr, en ung pastitz de quatre poletz et une *terciere* de vy. (Livres de Raison p. 180, d. l.)

E foc apuntat que donessan audit mesatger collation; en que lo termeton duas *terseras* de bin. (Comptes de Riscle I, 337: 2.)

L'adjectif *bastard* désigne aussi une sorte de tonneau, employé probablement comme mesure.

Ex.: .V. tonels sive *bastards* (Inv. Mont. § 270.)
.III. tonas am .V. *bastart* (Frères Bonis II: 353.)

Les participes substantivés *faisonat* et *liada** désignent probablement un fagot de bois, ce terme ayant fini par servir d'étalon pour la **mesure du menu bois à brûler.**

Ex.: Cent de busqua de compte (?) .XVIII. deners; dotzena de *fayssonatz* de Dordonha .XVIII. deners. (Levy Swb. III: 395: 10, Cout. Bord.)

* V. Rom. 27, Doc. B.-Alpes, p. 376, remarque 5: «Lat. *ligata*, un fagot ; ce mot désigne probablement une mesure».

Item, per una *leaya* (sic) de lena . . . (Doc. B.-Alpes, Rom. 27, 376, 9.)

Item, per dos *leay*[*a*]*s* de lena . . . (Ib. 377: 14.)

Comme **mesures de longueur**, on emploie *ras*, *rasa*, *terz*, *quarta*.

Ex.: Li sant s'en van a l'obra; e caveron Mays d'un *ras* e demiey, que degun non y pausa. (S. Honorat 38: 32.)

De tal vertut qu'il gro (sic) lansa . . . Passet un *ras* fora l'esquina. (Ib.,San Porc. 6:254.)

La mesura, so es, la perja ab que hom perja terra deu aver de long XII pes que monto VIII *razas* comunals, o VIII *razas* que monte (corr. monto) XII pes communals; (Cout. Agen p. 70.)

Malvatz tostemps a'n tropas de personas Quar pel regart ressemblan estre bonas, Mas equitat non an pas una *rasa**, Per gran ardor que le cor lurs abrasa. (Joyas 160: 7.)

Item deu viij s. viii d. per j *tertz* de blau clar que fo a causas al masip, (Jean Saval § 103.)

ij *terses* de cruec de Montoliu. (Ugo Teralh 23: 83.)

Item deu iiij s. per iij *cartas* e metat que pres Rogier d'Amalric. (Jean Saval § 133.)

Enfin *quart* et *ochau* peuvent aussi désigner des **poids.**

Ex.: pegua naval, rezina blanca, ana .j. liura; cera blanca .j. *quart*; (Recettes méd. (B), Rom. 12, 102,9.)

.. deu per .III. *ochaus* seda vert .. (Levy Swb. V:461, Frères Bonis.)

E nos a lu (sc. devem) per .V. *ochaus* veta vert de seda .. (Ib.)

Les adjectifs (participes) désignant des mesures, comme *ras*, *frances*, *tercier*, *rasa*, *lial*, etc., ont probablement été substantivés par ellipse eux aussi, quoique le substantif supprimé

* Ici *rasa* peut aussi bien désigner une mesure de capacité.

ne soit pas si facile à déterminer que quand il était question de monnaies.

Quant aux *nombres ordinaux* devenus des noms de mesures, ils ont d'abord signifié une *fraction* ou une *partie du tout*, et ont fini par prendre un sens plus spécial.

Comparez les phrases: «*lo tertz* o la mitat» (Appel Chr.[II] 7:203), «qe sol *lo qart* non sabrian far» (Razos de trobar 67 30), «no·us posc *lo cente* dir» (Bartsch Chr.[VI] 107: 11), «Qui compri mayson . . . dona . . . *la quinta* (sc. part) al senhor», (Pet. Thal. 11: 9), dans lesquelles les ordinaux substantivés désignent encore de pures fractions.

---

3. Étoffes, fourrures, cuirs

Pour désigner les étoffes on emploie surtout **les adjectifs de couleur,** comme *blanc*, *blau*, *pers*, *ros*, *roge*, *cruec**, *violet**, *vermelh**, *vert*, *brun*, *tanat*, *morat*, et les diminutifs *blanquet*, *rosset*, *brunet*, etc. Pour marquer la nuance on ajoute souvent un autre adjectif comme *clar* ou *escur*, ou bien un substantif comme *azur* ou *encre*. Les adjectifs *vair* et *vairet* désignent des draps de couleur variée. Quelquefois aussi, deux adjectifs sont coordonnés par le mot *et* pour marquer un mélange de couleurs comme dans *blau e ner*.

Les formes féminines comme *blanca*, *violeta*, *rosseta*, *bruneta*, *selestina* sont aussi assez fréquentes.

Adj. masculins:

Ex.: Ay baylat a ma dita domayzela desus escricha: .... .I. alna de *blanc* gros, (Guibert, Reg. dom. I, 138: 18.)

Deu P. de Castelnou iiij s. vj d. r. per j ters de *blau*. (Ugo Teralh p. 13, art. 2.)

---

* *Cruec*, *violeta (violet)*, *vermelh*, d'origine substantive, sont devenus de vrais adjectifs déclinables, et puis ils se sont substantivés comme les autres adjectifs de couleur. Quant au mot *irange*, nom d'étoffe aussi, nous ne croyons pas qu'il soit devenu un vrai adjectif en vieux provençal. Comparez pourtant l'italien *arancio*.

Deu P. Vincens .x s. r. per miaga canna de *blau*. Pagar a Pandecosta. (Ib. p. 21, art. 69.)

Pers .i. genus panni. (Don. prov., p. 48.)

E non mentaz sitot vos faiz feignenz Capa de *pers* un mes denant avenz (Ausg. und Abh. 57, p. 103, dern. l.)

En una floissina de *ros*, .I. den. (Ann. du Midi III, § 59.)

Primo ha pres e receubut VI mieias pessas e que hi a doas *brunetas*, tres *violetz* e hun *roge* que costavo los dos *violetz* que baylet a mon dec (costavo) XXIIII scutz, . . . l'autra *bruneta* costava X reals, lo *roge* costava X scutz. (Reg. Not. Alb., p. 38, l. 31 et la dern.)

.X. paums de *roge* per far los fauquetos.. (Levy Swb. III: 420, Comptes de Riscle.)

Deu mosen Ugos Cornust, comandaires de Lardes, .xviij. s. r. per . . . palms de *cruec* que pres (?) per Fornier. (Ugo Teralh 23: 81.)

Deu Ugo Is. e Melhons Taverniars .vj. s. e .iiij. d. r. per ij terses de *cruec* de Montoliu. (Ib. 23: 81.)

.. lo fem far hun parelh de causas de *biolet*, que costa lo dit *biolet:* XV sos; (Comptes de Riscle 492: 32 et 33.)

Deu . . . als Brachets, chapeliers (?) . . . per unas chausas de *vermelh* (Ugo Teralh 25: 102.)

Els palis e las polpras el *vermelh* el cendatz (Crois. Alb. 6633.)

Ni·l moiller non porta *vert* ni escarlata, (Blacatz 5: 19.)

Guiral de Rogo, sabatier, . . . deu per .VIII. copdes de *vert* . . ., que pres per abilhar las filhotas .. (Levy Swb. III: 488, Guibert, Regist. dom. I.)

Cargua de *bruns*, que es de .IIII. o de .V. draps. (Ib. I: 171, Péages de Tar.)

. . . per .iij. canas de *tanat* que preyro a .xij. de setembre . . . (Jean Saval, § 76.)

Item deg may per mega auna de *tanat*, per capairo a la dona: (Frères Bonis 469: 65.)

Unum mantellum mulieris panni vocati *morat*. (Levy Swb. V: 316, Inv. XVe siècle.)

Diminutifs masculins:

Ex.: Item deu que costeto V palms e meg ***blanquet*** per folrar .I. estivals . . . . .V. s. .VI. d. (Levy Swb. I: 148, Frères Bonis.)

. . .iij. cannas e .j. palm de ***blanquet*** . . (Ugo Teralh 15: 15)

Item deu per .X. palms e meg *roset* per .I[a]. cotardia: .XXIII. s. .VII. d. (Frères Bonis I, 58: 6.)

. . . si nos volore prene ***rossetz***, ***blanquetz***, paumelas, e recruban de l'argent qui lodit comissari abe agut; (Compte de Riscle 82: 3.)

Deu Reybauda de la Tore . . . . per .j. ters de ***brunet***. (Ugo Teralh 15: 15.)

Adj. + adj., ou adj. + subst. (Nuances):

Ex.: Deu Alsias de la Tore . . . per .ij. terses de ***blau clar***. (Ugo Teralh 33: 164.)

Deu G. Lop e Astruga sa molhers . . . per .ij. cannas e .iij. palms de *vert clar* de Limos . . . (Ib. 24: 89.)

L'efant fo vestitz d'un *vert clar* (Guilh. de la Barra" 3328.)

Deu mossen Is. de Vilamurs, prior de Funtiana .c. s. coronastz, . . . per .ij. cannas de ***blau escur*** . . (Ugo Teralh 35: 176.)

Na Bruna, moler que fo an Pos Gebeli de Dozenx, deu .xiij. s. .vj. d. per .vj. palms de ***blau azur*** que fo a capayros a sos genres, (Jean Saval § 80.)

. . . deu .j. f. mens .xij. d. per cana .v. palms de ***blau azur*** que fo a gonela e capayro a so marit, (Ib. § 128.)

Item deu . . . per .IIII. aunas *pers encre* per rauba . . . .II. lh. (Levy Swb. II: 456, Frères Bonis I.)

Per .IIII. aunas *pers encre* per rauba a la monga d'Albafuelha . . . (Ib.)

E may per .X. aunas *morat encre* que n'aguem . . . (Ib.)

Mélanges de couleurs:

Ex.: G., molher d'en R. Marti de Dozenx, deu .xx. s. per le romanent de cana .vj. palms de ***blau e nere*** que fo a gardacors a si, (Jean Saval § 128.)

Deu ... Rabastencha ... per .vij. palms de *vayr* de Tolosa ... (Ugo Teralh 20: 64.)

Deu Isnars Blanch .v. tornes d'argent am l'o reon per unas chausas de *vayr* de Carcasona. (Ib. 16: 22.)

L'efant fo vestitz d'un vert clar Am partidura de *vairet*. (Guilh. de la Barra" 3329.)

Adj. féminins:

Ex.: .. ung copde e 1/4 de *blancha*, que me mandet per Anthoni, ... (Guibert, Reg. dom. I, 138: 18.)

Deu mays na Rabastencha .lxxvij. s. reff. per .iij. cannas et miaga de *rosseta*. (Ugo Teralh 20: 64.)

Deu Creyson .xxxij. s. e .viij. d. r. per. ... e demiay de *rosseta* de Limos. (Ib. 14: 11.)

Deu Hugo Esteve .lxxviij. s. e .iij. mealhas per canna e miaga de *violeta* de Carcasona .. (Ib. 19: 60.)

Item que sobre *bruneta* no's meta molada ni vern ni vitriol ni rodor. (Levy Swb. V: 294, Arch. Narb.)

.. per .iiij. cannas de *bruneta* de Limos. (Ugo Teralh 13: 3.)

Item deu .x. s. per .ij. palms de *selestina* (?). Pag. .xxxij. s. Robert de .. (Jean Saval, § 50.)

Il est difficile de dire s'il y a une différence réelle de couleur entre les étoffes dénommées *blanc*, *blanquet*, *blanca*, ou entre *brun*, *brunet*, *bruneta*, etc.

Probablement les noms d'étoffes *moresqui* (brun foncé?), *pebrat* (gris?), *plombet* (couleur de plomb?) et *teulat* (couleur orange?) sont aussi des adjectifs substantivés désignant la couleur.

Ex.: Mossenher de Bratz deu per .IIII. copdes de *moresqui* de Sant Lo ... (Levy Swb. V: 316, Guibert, Regist. dom I.)

Item deu may per .I. copde de *moresqui* del plus fi, que pres may per far .I. capayro de fenna ... (Ib.)

.. per .vj. palms e mieg de *pebrat* e per .. palms e mieg de coleya .. (Jean Saval, § 126.)

Moss. le... deu .xxij. s. per .iij. palms de *plombet*. — (Ib., § 50.)

Moss. G. de Barbayra, ... deu ... per .iij. canas de *teulat* de Carcassona que fo a j[a] dona, (Ib., § 11.)

Gotat (drap moucheté*), *marbri* (drap marbré), *rodat* (drap à ramages), *escacat* (drap échiqueté), *bordonat*, *listrat* (drap rayé) sont des noms de différentes espèces de **tissus**.

De même les adjectifs *camelin***, *nadiu*, *mesclat*, *velut*, *canelat*. Enfin, l'adjectif *ransan* désigne une toile de Reims. (Comparez *tela rensana*, Bartsch Chr.[VI] 165: 19, et *tela de Rens*, Levy Swb. I: 368, Flam. 5825.)

Ex.: Per .VI. aunas *guotat* vermelh per rauba. (Levy Swb. IV: 152, Frerès Bonis.)

Item deu per .I.[a] onsa fil blau ..., .I. palm sendat, per guarnir la rauba de(l)'*marbri*, .V. s. (Ib. V: 118, ib.)

.. per mega pessa de *marbri* de Melinas e per .III. aunas e mega de .I. drap sendras per rauba a mos ops. (Ib.)

Ne laissent cope d'aur ne bun henap Ne paile no *rodat* ne autre drap. (Appel Chr.[II] I: 56, Gir. de Ross.)

Deu mossen P. Nicholaus .xix. s. cor. per .ij. cannas e .iij. palms d'*escacat* de Lodeva ... (Ugo Teralh 29: 143.)

Deu Melhons de Reortier, senher en part, .iij. s. .vj. d. r. per .j. terst d'*eyschaquat* de Lodeva. (Ib. 30: 146.)

Deu Ugo Isnart, tavernies ... per ... cannas .vj. palms de *bordonat* de Lodeva. (Ugo Teralh 13: 4.)

... deu per ·X· palms tela e per .VI. ochaus sedas e per ... .I. cordo de seda vert ... per guarnir .II. cotardias de *listrat* negre e gaune. (Levy Swb. IV: 408, Frères Bonis I.)

Deu maestre P. Saurnon, fabre, ... per .iij. cannas e miega de *camelin* de Carcasona. (Ugo Teralh 17: 32.)

---

* Frères Bonis I: 120, glossaire.

** Godefroy, *camelin:* «étoffe de poil de chèvre, mélangé de laine et de soie».

Ab prims vestirs amples ab capa tesza D'un *camelin* d'estiu, d'envern espes. (Levy Swb. I: 193, Mahn Ged. 6: 6.)

« Fais mi tallar capa redonda . . . « De saia negr'o d'esimbru, « De *nadiu** o de galabru, (Flam.[II] 3680.)

Plus al dit per son vestir; per .I. chapayro de *nadiu*, costa .XII. s. (Levy Swb. V: 356, Regist. S. Flour.)

Item deg may an Peire Ros, per .IIII. aunas *mesclat* blanc, que n'aigui per folrar .I. mantel. (Frères Bonis 469: 11.)

Item deg may per .VI. aunas *mesclat* d'Ypre per cotardia a mi e a mo filh: (Ib. 469: 29.)

. . . deu per resta de .I. comte el libre de B, . . . e fo per .III. borsas de *velut* que hac: (Frères Bonis I, 65: 17.)

Item deu quens mandec a paguar per la dona de la Faga, per resta de .II. borsas de *velut* que hac: (Ib. 116: 19.)

Moss. G. Trolhas, ostalier de Carcassona, deu . . per cana e mieja de *canelat* que fo a gonela a son garsso, (Jean Saval, § 15.)

Item deu . . . per .ij. canas .j. palm de *canelat* . . . que fo a manto a si, . . (Ib. § 103.)

Car totz pros cavayers Deu vestir a sobriers Camizas de *ransan* (Appel Chr.[II] 112: 11, N'Arn. G. de Marsan.)

Quelques **nombres ordinaux**, comme *dozen*, *dozena*, *sezen*, *desochen*, *vinten*, *vintena*, sont aussi devenus des noms d'étoffes. Ces noms indiquent le nombre des fils de la trame. Ainsi *dozen* désigne une toile dont la trame est composée de douze fois cent fils, etc.

Ex.: Premeyramens tracteron los ditz cossols am los ditz prosomes que las quatre moyssos (sc. dels draps) escritas en lo libre de la viala de Narbona stiam et romandam (corr. romangan) en lor esser quant en l'ample, ayssi co es lo vintehun el *desauchen*, el *setzen* el *dotzen*, et aysso quant en la drapayria crusa plana, . . . quel vintehun aja d'ample hueg palms e mieg de pua, e lo *dezahuchen* una cana, e lo *setzen* autra cana, e lo *dotzen* autra cana de pua, (Levy Swb. II: 293, Arch. Narb.)

Que negun marchant . . . no . . . sie tant auzart que

---

* Cf. Flam.[II], p. 373, Vocabulaire.

benosse ni beni ni ... crompi en gros ni en menut ... pesse de drap grosse ni petite, *dotzene* ni autre de nulhe monede, sino que prumeiremens sie vergat e aunat ... (Ib. 294, Établ. Bayonne.)

Monet Vydal deu per .ij. cana (corr. canas) de *vinten* per far camiras (corr. camis-) .. (Jacme Olivier 184: 10.)

Per pessa de buffier au *vinten* entieyra .XXIV. gr. (Tarif Nîmes 547: 14.)

.. xij canas de tela apelada *vintena* per far iij aubas ... (Revue 39, 32: 23, Ouvr. Notre D.)

Vair («fourrure mi-partie blanche et grise d'une espèce d'écureuil, dite petit-gris», Dict. Gén.) et *gris* sont des noms fréquemment usités pour désigner certaines espèces de **fourrures.** Ils sont presque toujours employés ensemble.

Ex : Que i agues tant e *var* e *gris* E drap de seda e de lana. (Flam.[II] 192.)

«Prenet drap de cansil e *vair* e *gris* E annaz tost corent chas Benassis, (Appel Chr.[II] 1: 692.)

La barbe l'es cregude, e blanchesis, E avent li molt gent sobre lo *gris*, (Ib. 1: 699.)

Cordoan (cuir de Cordoue) et *escodat* (Du Cange *escodatus* I: «hircus castratus»; Mistral *escouden*, — *dat:* «peau d'un mouton tué après la tonte, peau sans laine».) sont devenus des noms désignant certaines espèces de **cuirs.** *Pelada* («laine telle qu'elle tombe de la peau de mouton mégissée, laine courte», Arch. Narb., gloss.) et *remes* désignent diverses sortes de **laine.**

Ex.: Item la pel del *cordoan* peloza de mazel .IV. gr.; item la pel de *cordoan* de morier cominau .III. gr. ; (Levy Swb. V: 317, Tarif Nîmes.)

Chascuns escouffers qui tint ovraor .IIII. d. , e cel qui ouvre *cordoan* ... (Ib. III: 175, Lang. Dauph. sept.)

Item *escodatz* .III. d. malg. la dotzena ... , e *genoues* (sorte de cuir?) non pagua mais .III. d. per dotzena. (Ib. III: 174, Arch. Narb.)

Cordoan et *escodatz* .III. d. la dotzena. (Ib.)

Item, que totz los draps ques faran es teyssiran en la viala de Narbona de lana aussissa, sian totz unencx, en tal guisa que no aian en si neguna mescla de *pelhadas*, ni anhisses, ni de *remes*, ni de pessols, . . . (Arch. Narb. 324: 28.)

Les adjectifs substantivés désignant des draps sont des *adjectifs techniques*, c'est-à-dire qu'ils ont probablement d'abord été employés substantivement par les drapiers dans des cas où il était clair qu'il était question d'étoffes. Peu à peu ils sont devenus d'un emploi général. Pourtant ils doivent avoir été substantivés de très bonne heure déjà, puisque dans les livres de compte des drapiers du XIIIe siècle on ne les trouve presque jamais employés adjectivement. Comparez pourtant le terme: *tela rensana*, cité plus haut.

Les adjectifs désignant des fourrures et des cuirs (*vair*, *gris*, *cordoan* etc.) ont probablement aussi été substantivés par ellipse, quoique à une époque assez reculée.

Les ordinaux *dozen*, *vintena*, etc., sont peut-être aussi devenus substantifs par une sorte d'ellipse, bien qu'ici la manière dont ils se sont substantivés ne soit pas si facile à expliquer. Dans les cas où l'on se sert de la forme féminine, c'est le substantif *tela* qui doit se présenter à l'esprit.

Dans le français moderne, on trouve des expressions comme *s'habiller de noir*, *porter le noir*. De pareilles expressions se rencontrent aussi en vieux provençal. Quoique ici l'adjectif de couleur ait un sens plus vague et qu'il ne serve pas à désigner l'étoffe en sa qualité de marchandise, il serait peut-être à propos d'en donner ici quelques exemples:

Ex.: E si'n trob un enojos lausengier, Sa moillers sai que se *vistra de nier*, Per que l'es ops qeis gart de mon esclau. (Sordel 6: 11.)

Arnauton d'Arroscaa parti . . . deu casteg . . . ab .VIII. servidors a pee, *vestitz de negre*, et los capayroos vestitz per la dolhe; (Levy Swb. II: 271, Gram. béarn.)

Item fon *brodat* lo quadafals al viron *de negre* am las armas de la dicha reyna. (Ib. I: 168, Mém. Boysset.)

La regina e sa filha e sa sor ero *vestidas e ligadas de vert.* (Ib. IV: 397, Voyage S. Patrice[II].)

Et aquel (sc. libre) feront *reliar et cobrir de rouge* delz deniers del comun, (Ib. II: 63, Liber Instr. Mem.)

Dans ces cas, l'adjectif a évidemment été substantivé directement, sans avoir servi d'abord à qualifier un substantif et même sans qu'on ait songé à une matière déterminée.

---

4. Armes, outils, ustensiles, vêtements

Les adjectifs *alavesa* (lance fabriquée dans la province d'Alava), *genoes* et *genoesa* (armes fabriquées à Gênes), *aceri* (trait d'acier?), *talhan* (lame), *barbuda* (sorte de heaume), *plata* («pièce d'armure d'acier que l'on posait sur le haubert, et qui épousait les formes du corps», Godefroy, *plate*), *graile* (sorte de fifre employé dans le combat), sont tous devenus des **termes de guerre.**

Ex.: O perpuynt o gorgera, *alavesa* o pal. (Levy Swb. I: 47, Guerre de Nav.)

Item paguiey . . . .I.[a] spaza, .I. broquier, .I. cotel, .I. *ginoes* .III. floris. (Ib. IV: 105, Comptes Albi.)

It. paguiey . . . .I. *ginoes* .XVI. s. ; item paguiey . . . .I. broquier, .I. cotel .XLVII. s. ; it. paguiey . . . .I. *ginoeza* .XX. s. (Ib., Ib., § 421.)

E el castel lafora, sus el mur dentelhat, E dedins en las lhissas li arquier atemprat, Que traon e destendon mant *aceri* delgat, D'entr'ambas las partidas an lo mal refrescat. (Crois. Alb. 6357.)

Dels brans e de las massas e dels *talhans* forbitz, (Ib. 8918.)

D'espazas e de lansas e dels *talhans* agutz, (Ib. 9226.)

Item deu ... per II reals que paguem per lu per los cambis de I[a] *barbuda* ... (Levy Swb. I: 126, Frères Bonis.)

Barbuda Larva, cassis, galea. (Floretus, Rev. 35, 55.)

No say ges alberc ni bran Ni *platas* quel contras[tas]sa. (Levy Swb. I: 48, Deux Mss.)

E avem ne II chilo de sas armas e I[a] *platas*, redem lhi I[a] *platas* e II chilhos. (Ib. 251, Frères Bonis.)

Cent trombas ausiras sonar E plus de mil *grailes* cornar (Flam.[II] 7270.)

Grailles e corns, cembolz, tabors (Ib. 7693.)

Becut et *becuda* ont fini par désigner une houe fourchue (cf. le latin *bidens*), *agut* = clou, *cornuda* = sorte d'enclume, *talhans*, f. pl., = ciseaux, *ferrat* = sorte de seau, *cornut* et *cornuda* = tine, *bugadier* = cuve à lessive, *batuda* = sorte de filet, *longa* = longe, *tiran* = tirant d'un collier d'attelage.

Comme on le voit, la plupart de ces objets ont tiré leur nom de leur forme.

Ex.: Plus .i.[a] rabassieyra de fer. Plus .i. *becut* margat. Plus .i. fossor. (Arch. cath. Carcas. 350, dern. l.)

Item, doas *becuas* e doas salcadoiras e .III. forcatz de fer, (Inv. XIVe siècle, 31: 21.)

Agut v. clavell. (Floretus, Revue. 35: 53.)

Li fauro deivont .IX. deniers al contos, cil pui ovront en encluenos; les *cornues* .VI. deniers. (Levy Swb. I: 372, Langue Dauph. sept.)

Cel qui faverge en *corn(n)ua* .VI. den. (Ib.)

Undecim sisalhas sive *talhans*, aptas ad scindendum (Inv. Drag. 7, § 13.)

... unum pectinem, unas *talhans*, unum candelabrum; (Inv. XVe siècle IV, § 11.)

Un *ferrat* que comprem.... per pujar lo mortier sus lo tet de la glieyza. (Levy Swb. III: 468, Arch. cath. Carcas.)

Ramada ni senhal no faran (sc. los taverniers) ni tendran devan lor taverna mas *redon** de dra (corr. d'edra) o de palha o de jonc o de rauza; (Ét. hist. Moissac I, 475: 3.)

---

* Couronne de paille, etc.

Item al potz ung *ferrat* de coyre. (Levy Swb. III: 469, Inv. Montb.)

Plus .i. *cornut* de fust tenent .ij.^{as} saumadas de aygua. (Arch. cath. Carcass. 343: 11.)

Plus un *cornut* tenent .iij. semals dayga. (Ib. 345: 18.)

S'es fort refreiatz, faitz l'estuba, Non en *cornuda* ni en cuba, Cascun ser sotz una caudeira Caudeta per bona maneira. (Auz. cass. 2154.)

Qulhers, brocs, *cornudas* dona de .C. .IIII. (Levy Swb. I: 372, Péages de Tar.)

Per adobar nostra fusta e .I. *bugadier** e .I. cubat. (Ib., Frères Bonis 91, N:o 2.)

Item quod nullus audeat venari aves cum retibus neque ad (?) *batudas* in stagno. (Cout. Lunel § 57.)

Tirans de colar.... V. gr. (Tar. Nîmes 550: 20.)

Mas d'aital cuer los coue far, Que non durison per moillar, .. *Longa* ni torn noi deu faillir. (Auz. cass. 689.)

L'adjectif substantivé *moble* est également employé adjectivement en vieux provençal (Arm. Serm. 74, 46: ... ni las chausas que son *moablas*.)

Plat, employé substantivement, a le même sens qu'en français moderne.

En fait d'adjectifs désignant des vêtements, si nombreux en latin (*exoticum*, *pullum*; *forensia*, *galbana* sc. vestimenta, *prætexta* sc. toga, etc), nous n'avons trouvé que *doble*, *doblier*.

L'adjectif *frachis* = frêle, est devenu le nom d'un ornement de cou, *balais* signifie rubis balais, *menuder* a pris le sens de menus objets ou choses de mince valeur (?), et *traversier* signifie aussi traversin.

Ex.: Quel *moble* d'aquest mon tornara a niënt, C'aitant lai valran bordas, com faran marc d'argent. (Such. Dkm. 249: 221.)

.. per fayre vayssela, *platz*, eseudelas, salsayrons, (Hist. Nîmes, p. 257.)

---

* Cf. tina buguadieyra, Levy Swb. I.

Plus .viij. *platz* destanh grands obratge de martelh. (Arch. cath. Carcas. 349: 26.)

La dona de Guilhalmo... deu per .I. comte el libre de B..., e fo per ·I· *doble* de li de Paris que hac, que monta .IIII. lh. .X. s. (Levy Swb. II: 260, Frères Bonis I.)

Plus fora rics sos *dobliers*, Qu'en tela rensana Jagr'en sa cabana. (Bartsch. Chr.[VI] 165: 18.)

Guilhem Sans, sirven real de Montalba, deu... per .I. *frachis* d'argen que hac... (Levy Swb. III: 577, Frères Bonis I.)

E avem ne .I. *frachis* d'argent am aglans. (Ib. III: 578, Frères Bonis II.)

Sobrautres tant e mays Com a mays de ualor Dun veir (texte: don uey; corr. par Levy) un ric *balays*. (Mahn Ged. II, N:o 467, dern. l.)

Item, una colca garnida de matalasz, ij. lanssols, ij. flassadas et j. *tranversier* de pluma, (Revue 37: 312, dern. l., Inv. d'Ièro.)

Item, j. aurelher, j. *tranversier* de pluma, (Ib. 313: 11, ib.)

En Pelizer, cauzetz de tres lairos, Lo qal pres peiz per emblar *menuders*. (Appel Chr.[II] 99: 2, Blac. et Pel.)

---

5. Livres, écrits, genres de poésie

Le mot *missal*, du latin médiéval *missalis* sc. liber (cf. Dict. Gén.: *missel*), ne s'emploie plus guère adjectivement en vieux provençal. *Dominical*, au contraire, (v. oratio *dominical*, Levy Swb. II: 245, Brev. d'am.) et *gradual* (Dict. Gén.: *graduel*, «emprunté du latin scholastique *gradualis*, livre contenant ce qui se chante au lutrin pendant la messe») s'emploient adjectivement aussi bien que substantivement.

Latin, usité comme substantif, signifie probablement «écrit en latin», et *quarta* signifie aussi «in-quarto».

Serena est devenu le nom d'un genre de poésie (cf. *alba*) et les pluriels *novas* et *novelas* signifient «conte, nouvelle».

Il y aurait peut-être lieu de citer aussi, à ce sujet, *brieu*, *terier* (papier terrier), *menuda* (brouillon) et *plana* (page).

Ex.: Ab la cal maison lo dit prior a liurad e autreiad al dit en Guiraut .II. libres en la gleisa, .I. santorum e .I. *dominical*, e .I. missal collectari e .I. officier, (Levy Swb. I: 392, Rec. gasc.)

Item paguem per far reliar .VI. libres de la glieyza, coma es dos messals, . . . lo epistolier et lo *gradual* . . (Ib. IV: 159, Arch. cath. Carcas.)

« Eu trametrai a Roma aisi co es empris, « Que trametan pel setgle los prezics els *latis*. (Crois. Alb. 7104.)

Mainta *quarta* uei e maint fueilh Ont trop escrig que si conte Que hom aszir tort et ergueilh E laisse mal e fassa be. (Canz. prov. J, N:o 2, str. 4.)

Serena d'En Giraud Riquier. (Rayn. Lex. V: 206.)

Unas *novas* vos vuelh comtar que auzi dir a .I. ioglar (Appel. Chr.[II] 5: 1.)

« Ioglars, per bonas las *novelas* E per avinens e per belas Tenc, e tu que las m'as contadas, E far t'ai donar tals soldadas Que conoisiras per vertat Que de las *novelas* m'agrat; (Ib. 5: 435—40.)

Qu'om no·n pogues traire *brieu* ses colom: (B. de Born[II] 19: 21.)

— Sener, letras fassam e *breus*, « Messages mandem bons e leus, (Flam.[II] 135.)

Aquest *terier* fo traysth del *terier* del temps del Rector de mosen Peyre de Layra e del *terier* de mosen Huc de Fregiaviala . . . (Textes Haute-Auv. 41: 9.)

Per escriaure (sic) e per ordenar la *menuda* dels articles que foro baylat per la vila . . (Levy Swb. V: 209, Douze comptes Albi.)

Per la *menuda* dels estrumens requeritz sus lo fait de la presentatio dels novels cossols a moss. de S. Flor. (Ib.)

Vingt et sieis linhas en cascuna *plana*, et en cascuna linha sinc mots. (Rayn. Lex. IV: 552, Fors de Béarn.)

Lo parsan de Pau lhebera quoate cens trente sincq florins sincq sols oeyt diners per pagar, cum ditz la *plane* seguente (Ét. de Béarn, p. 55, com.)

---

6. Comestibles, vins

Le mot français *comestible* est lui-même un adjectif substantivé. Dans l'exemple suivant:

Item mossenhor lo comte e sa familia poden pendre causas victuals e *comestibles* a crezenssa dels habitantz de Foys. (Levy Swb. I: 296, Cout. Foix),

le seul que nous ayons pu trouver, on ne peut pas discerner si *comestible* est employé substantivement en provençal.

Un autre adjectif de la même signification sert aussi comme substantif; c'est le pluriel *necessari* ou *necessarias*.

Camelina est devenu, par ellipse, le nom d'une sauce (cf. *sausse cameline*, Godefroy Lex.), et *menudet* désigne une sorte de pâte.

Plusieurs adjectifs ont aussi servi à désigner des pains: Ainsi *cornuda*, *doblenc*, *doblenca* indiquent la forme, tandis que les adj. *choine* (pain blanc, pain choine) et *moflet* (pain au lait) se rapportent à d'autres qualités de pain.

Les participes *cozinat* et *carbonada* désignent de la viande apprêtée de différentes façons; *raustida* a aussi pris l'acception de tranche de pain grillée, et *empastat* équivaut au français pâté. (cf. le participe allemand *Eingemachtes*.)

Claret est devenu le nom d'un vin (cf. le lat. *falernum* et le franç. moderne «*du blanc*», «*du rouge*»), et *dousset*, selon Levy, désigne une sorte de raisin.

Ex.: Lhi fraire . . . e lhi paubre del dig hospital aio complimen de lors *necessaris*. (Levy Swb. V: 377, Te Igitur.)

De totas partidas del mon diverses estudians recuelh et noyrish (sc. Paris) a guiza de mayre de sciencia . . . lors *necessaris* ministran. (Ib., Lucidarius.)

E se le dit malaut no avia sas *necessarias*, ab las quals (no) se pogesa sostentar, (Ib. 378, Stat. S.-Christaud.)

Per las espessias del potatge e de las salssas e per lo sucre de la *camelina* . . . (Ib. I: 194, Arch. mun. de Toul.)

Item per fromagi . . ., item per agriotas . . ., item per *menuest* (sic), . . . item per pan . . . (Ib. V: 211. Doc. B.-Alpes.)

Et pistanciarius debet ad heredes P. deu Peyrat .XVI. flaons et doas *cornudas*. (Ib. I: 372, Doc. Hist. I.)

E l'autre sestier del pan moflet de farina apres de que fezem .XVII. cazernals et .I. *doblenc*, . . . e pezeron aquels .XVII. cazernals et .I. *doblenc* .C. e .XIV. lb. (Ib. II: 261 Pet. Thal.)

La ordenansa desus dicha es lo pes donat al pan ben cuoch e ben aparelhat lo jorn qu'es cuoch, car se per .I. jorn o mays esta e puoys se reconoys(c), peza menz la *doblenca* per liura sotil miegya onsa. (Ib. II: 261, Musée arch. dép.)

E plus, fo ordenat que lo *choyne* pesia .XVI. onssas; pan am son cos: .XXI. onssa(s); (Jur. Bord. I, 253: 11.)

Fo ordenat que sia feit crit que los pancosseys et pancosseyras fassan lo pan blanc pese, so es assaber: lo *choyne*: .X. onsas; lo pan a massa: .XIII. onsas; (Ib. II; 547: 16.)

De *moflet* de .I. d. malgoire[s] ab lo tot(?) passat a barutel casolan. (Levy Swb. V: 288, Arch. Narb.)

Item per (q̄) .XXX. *mofletz* de .II. d. la pessa per lo dinar . . . (Ib., Arch. mun. Toul.)

«A tot om lhi sie donat «Bolia, rost o *cozinat*; (Rom. d'Esther 102.)

Sim dejuni soven, ja d'aco nom planguatz, Que be mangi soven de fort bos *cozinatz*. (Levy Swb. I: 399, Izarn.)

A. *Carbonada* Frixa, pars carnis quæ super carbones coquitur; carbonella. (Floretus, Revue 35: 57.)

E manjaras raust e panadas, Astes de porc, e *carbonadas* (Such. Dkm. I, 209: 304.)

Ben ay d'aytal razon estat Que manjava bons *empastat*, (Rom. 14, 523: 138, Débat de la sorc. et de son conf.)

B. *Raustida* Turrestina, turunda. (Floretus, Revue 35: 81.)

Lo premier servici foc hypocras blanc ab las *rostidas*. (Chron. Foix 80: 8.)

Claret si fa de vi, de mel e d'especias aromaticas subtilment polveridas. (Rayn. Lex. II: 403, Eluc. de las propr.)

De raisin serieza, . . . del *dousset*, de muscadel roge. (Levy Swb. II: 294, Bull. Hist. 1889.)

Enfin *vesperti* a pris, par ellipse, le sens de repas du soir.

Ex.: Quan d[e] taula son levadas, Aparelho lurs *vespertis*, Et an bla[n]cx pas et an bos vis, (Brev. d'amor 18660.)

Item al capitani, per lo sopar e per *vesperti* de si e dels servens XL s. (Comptes Albi, p. 57, art. 403.)

It. a .IIII. servens, per beure e per *vesperti* .V. s., .IIII. d. (Ib. art. 402.)

Quant au participe *mes* (mets), et la composition *entremes*, ils ont probablement été substantivés dès le temps du latin vulgaire.

---

7. **Constructions, pièces de charpente; maçonnerie**

En latin on trouve un assez grand nombres d'adjectifs employés substantivement pour désigner des constructions et des fortifications, tels que *regia* (sc. domus), *argentaria* (sc. taberna), *ferraria* (sc. officina), *æstiva* et *stativa* (sc. castra), etc.

Le vieux provençal nous en offre, entre autres, les exemples suivants:

Comunal (hôtel de ville), *aisida* et *privada* (lieu d'aisance), *coberta* (hangar), *preon* (prison, souterrain?), *bastida* (petite maison de campagne, Levy), *levada* (levée, digue), *murada*, *trencada* (tranchée), *batalhiera* (fortification; l'adj. batalhier = fortifié), *garida* (guérite), *fort*, *jazen* (lit de pierre, assise), *peirat*, *pavat*, *bastit*, *cobert*,* *engorgat* (Mistral: «retenue d'eau au-dessus d'un moulin»), *massif* (travail de maçonnerie), *teulat*, *costier* (appentis, petite habitation attenante à une plus grande), *dobla* (voûte), *doble* (mur de pourtour?), *traversier* (mur transversal), *coladis* (pont-levis).

* Au sens de «lieu couvert». Le mot *cobert* se prend aussi dans un sens actif = [1])«toit»et [2])«couverture». Levy Swb. I: 267.

Ex.: La mager partida e la melher de la una partida e de l'autra . . . venc e s'ajustet el soler del *comunal* de la vila; (Musée arch. dép., p. 156.)

. . . mais non pot point faire, en ladita paret, comme fenestras, cloacas, *aysidas*, ny ayguieras, (Cout. S. Gilles 29: 20.)

Privada Latrina, forica, cloaca, privata, spidromum, hypodromus [A locus post domum secretus ad requisita naturæ. (Floretus, Revue. 35: 80.)

Los diitz peyrers prometon . . . de far . . . totes las diites obres qui son a far en lo diit casteg . . so es assaber:. . las *privades* de la tor grosse, . . . lo davantau de la porte . . ., (Levy Swb. III: 9, Art. béarn.)

E mays aquel a cuy es la *privada* no deu recebre los ceus regotz . . . ni autras ayguas aqui gitar . . . (Ib. III: 177, Cart. Lim.)

Verge santa Marguarida, Que fust messa en *preon(s)* Von fust grieumens envazida Per aquel malvays dragon, (Revue 29, p. 233: 426.)

Es costuma en la dicha villa que alcun habitant de la dicha villa o dels appartenemens posca far o tener en sas terras ou en sas aygas, foras dels claus de la meycha villa, *bastidas* et forns et molis. (Cout. Auvillar, p. 184, § 104.)

La herba que sera en las *levadas* del Roze sera publica, (Levy Swb. IV: 381, Cout. S. Gilles.)

. . . confrontant devers solel levant ambe ung camin vesinal . . ., devers cocant ambe la *levada*, (Ib. IV: 381, Ouvr. Arles.)

Item fem far manashobras debant lo camin de Corsolet . . . e tie la peyra de las *muradas* deu pont. (Ib. V: 346, Comptes Montréal.)

E li nostres combato e li foc el carbo, E fero lor *trencadas* per cada coviro Per contrastar la guerra. (Crois. Alb. 5146.)

. . d'assi en avant no sia tant ardit que intre ni salhe per sobre los murs neus deus borcs ni per sobre barbacana, ni *batalheira*, de jorns ni de nuytz, (Cout. Bord. 185: 21.)

E fe bonas *garidas* ab los frontals cledatz, E mes hi sas companhas e cavalers armatz (Crois. Alb. 8200.)

. . . las obres per luy ordenades en la clausoo deu *fort*. (Levy Swb. I: 260, Art. béarn.)

Item . . . prezeron lo menrre *fort* de la vila de Montoliu. (Ib. III: 569, Pet. Thal.)

. . . que a cascun costat del portal ha una tor redonda am .I. cantonier et am .I. *jasen* el gros que hom volra. (Ib. IV: 253, Art. Montp.)

Premerament fara ung mur ponchier de dos pams (sic) d'espes, et de dos en dos filadas ung *jazent* (Ib.)

« E desotz lo castel, lai on es lo *peiratz*, « Son ilh de Volobrega ab los lins acorsatz, (Crois. Alb. 4375.)

Item apres la dita bistorre ung petit es necessari de demassonar et apres remassonar environ quatre canas tant de la barrabanda que del *pavat* de la dita muralha. . . . (Art. Montp. 284: 14.)

. . . car las figuieyras an suslevat lo dit *pavat* per loqual la dita muralha beu laygua. (Ib. 285: 7.)

Que de tota lur terra sian despodestitz E que z om los derroque las tors e les *bastitz.* » (Guerre de Nav. 4876.)

Can venc a cap de trenta jornz, fon se acampat tan de gent, que non caupron denfra vila, ni denfra nuil *cubert.* (Revue 34, 290: 121, Légendes.)

Que can vos trasnuchatz Al ven o a la plueja ni venetz tantolhatz, Ieu m'estau dins *cobert* belamen et en patz. (Levy Swb. I: 267, Izarn.)

. . . sino tant solamentz els estancx dels molis aitant quant l'*engorgats* dura, lo quals monta tro al ga que es apelatz del Columbier. (Ib. II: 508, Cout. Lafox.)

. . . a levar las doas tors que son entre lo portal de S. Rei e la tor cornalera de la Bretonaria, a levar *massif* entro a la fi dels dentelhs del mur, (Ib. III: 44, Jur. Agen.)

. . et en montant encadenat de chau et arena lo dit *teulat* de quatre en quatre palms, (Art. Montp. 298, dern. l.)

Erbas famadas que creychon sus lo *teulat* de la dicha glieya. (Rayn. Lex. V: 359, Carya Magalon.)

L'ostau de Guilhemo deu Brosset; lo *coster* apres de queg en que demore une nebode deut diit Guilhemo. (Levy Swb. I: 390, Dén. mais. Béarn.)

E fo mai establit . . . que lhi giet vielh e las *doblas* vielhas que adoncas ero sobre las carrieras de Caortz . . ., estesso

e remanesso aitant quant se poirio (texte-ro) tener ni durar entier, e no plus. E si aquilh giet o aquelas *doblas* rompio o ero deffag ... (Ib. II: 257, Te igitur.)

... e may lo loc en que era lo mur, el loc en que era la *dobla*, que tenetz de nos en la plassa d'Albi, (Ib. II: 258, Recherches Albi.)

Colonnas de marme pesanz Y mes maravillosas grantz Que sufron l'obra tot entor. E cant ac complida la tor De tres *dobles* tot environ, Bauzabuc e Matafellon, Los demonis, fetz acampar. (Ib. II: 260, Vie de S. Honorat.)

«Que si era Toloza tant alta col cloquiers,« No i remanria clausura ni murs ni *traversers* «Que no sia partida o brizada a cartiers; (Crois. Alb. 6907.)

Item es ... necessari ... de retenir lo *coladis* que es al dit portal, lo qual es en peril de tonbar e de far scandal. (Levy Swb. III: 146, Art. montp.)

Le mot *aizi* (demeure) peut aussi bien être l'adjectif *aizi(n)* (prêt; convenable) employé substantivement que le dérivé du verbe s'aizinar (demeurer).

Plana (planche), *traversier* (bois de travers, traverse), *gemela* (jumelle, pièce de bois qui en renforce une autre), *tiran* (pièce de charpente), *montan; carret*, *cairat*, *cairada* (bloc de pierre en carreau), *plata*, *tordis* (torchis) sont tous devenus des termes d'architecture.

Ex.: Ayas una *plana* de rovre. (Rayn. Lex. IV: 552, Traité de l'Arpentage.)

Item, a XVII deudit mees, fem adobar la comporta e y fem de nau mete hun capmatras e los *trebesees* au trebes. (Comptes de Riscle II, 397: 11.)

La corona que·ns rema, figurar Se deu ayssi, qui drechamen la espo: Per lo cercle qui torna de viro, Se deu bona fama signifiar, Pels *traversiers* valors ab sa companha, (Prov. Ined. 194: 49.)

.. de que enseguen las pessas de la dicha fusta deu dich moli. Premieyramen .VI. fust lons (sic) de .XI. pes ...; it. .XIV. *gemelas* longas, (Levy Swb. IV: 100, Cartes Lim.)

. . . far tot lo cubert de nou et sera tengut de y mectre bona fusta nova coma son *tirans*, saumiers, tenalhas . . . teules, chau et arena, (Art. Montp. 298: 32.)

. . so es assaber que devetz aver tota la fusta de' *tirans* e de traus e de cabiros e de noscas . . (Reg. not. Alb. 114: 11.)

Pro quadrigata de jasenas et de *montans* pro statgiis .VI. gr. (Levy Swb. V: 311, Constr. cath. Mende.)

Item promisit facere de bono ferro in quolibet *montan* quatuor cardines sive goffos fortes et baten per altitudinem bene et debite. (Ib., ib.)

. . . que costa lo dit pont, tant de fustas, cordas, calhibas de fer, *carretz* e ferraduras de stantz . . . (Ib. III: 466, Comptes de Riscle.)

Plus .i. *cayrat* de peyra de long de .iiij. palms . ... (Arch. cath. Carc. 345: 12.)

De .I. *quairat* de saisel (?) o de meleze es facha (texte facta) travada. De .II. *quairatz* de roaus (?) es travada . . . (Levy Swb. I: 184, Péages de Tar.)

. . . e fem mete en lo dit portau .II. *platas*, hun enchees e .V. colanas. (Ib. II: 436, Comptes de Riscle.)

Item . . . logam Johan de Payteri per mete feretz au cap deu pont . . ., que eran scapadas las *platas*. (Ib. III: 470, ib.)

. . . que fasse les paretz de *tortis* o de gis o de peire, (Établ. Bayonne 85: 8.)

Principal, substantivé, a fini par désigner une sorte de tuyau d'orgue.

Ex.: Ret mi deu esser lo *principal* de .VIII. pes en bouton de gleysa et aura sus aquela clau ambe los dos *principal*[*s*] .VI. canons de fournitura . . . Item en ff. faut aura do(l)s *principals* . . ambe nou canons en fournitura . . . Item en c sol fahut aura dos *principals* . . . (Revue 39: 272, Doc. Arles.)

Citons enfin *forat* = trou:

Ex.: Item . . . cresco l'ayga e fec hun *forat* en l'enbarat deu Cambadia . . . (Levy Swb. II: 354, Comptes de Riscle.)

Item foc ordenat que fessan . . . clabe lo *forat* qui era entermey la capera deu ructo de Bilhe e la muralha de la gleysa. (Ib. III: 84, ib.)

Les participes *trencada*, *levada*, *murada*, *garida*, *bastit*, *peirat*, etc., désignant des constructions et des fortifications, ont probablement été substantivés de très bonne heure, peut-être dès le temps du latin vulgaire, puisque plusieurs d'entre eux se retrouvent dans d'autres langues romanes (fr. *tranchée*, *levée*, *guérite;* esp. *bastida*, etc.), et qu'il est difficile de discerner quel substantif a été supprimé. Il se peut aussi qu'ils aient été substantivés directement, sans avoir passé par l'état d'adjectif.

Les participes *aisida* et *privada* sont probablement devenus substantifs par une sorte d'euphémisme.

Quant à des adjectifs tels que *batalhiera* (cf. *mur batalhier*, Levy Swb. I: 133), *comunal* (hôtel de ville), *fort*, *costier* etc., il est évident qu'ici nous avons affaire à une ellipse.

---

8. Parties du corps animal

Les adjectifs *molar* (dent molaire), *la destra*, *lo destre*, *li natural* (genitalia), *menudas* (intestins) se sont évidemment substantivés par la suppression d'un substantif.

Lo redon (le cul) au contraire, s'est probablement substantivé directement.

Ex.: En las *molars* adhoras si fan verms. (Rayn. Lex. IV: 244, Eluc. de las propr.)

Al *destre* de Dieu sezia. (Ib. V: 76, P. Card.)

A *la destra* de Dieu lo payre. (Ib. V: 77, V. et Vert.)

. . . nasquet . . .I. cadel que avia davant .I. cap e dos cambas e detras .II. anquas, .IIII. cambas, .II. cohas e .II. *naturals* de mascle. (Levy Swb. V: 365, Pet. Thal.)

Aras trencan testas e bras Li falsa jent de mal percas,

E trazon lur lo sanc dell cors, Las *menudas* gietan defors. (Levy Swb. V: 209, S. Porcari.)

Item lo dia al dignar petytoya am *menusas* d'auquas. (Ib., Cout. command. S. André.)

Sel uen a flum e noill ha gau ni pon Despoilla si e mostra son *reon*. (Herr. Arch. 50, p. 263: V.)

Non es bona dompna el mon, Sim mostrava lo corn el con. Tot atretal cum il se non E pois m'apellava: Raimon, Cornatz m'aissi sobrel *redon*, Qu'ieu noi baisses la cara el fron, Cum si volgues beure en fon. (Levy Swb. I: 370, Turc. Malec.)

Il convient peut-être de citer ici l'adjectif *gran* dans le sens de taille.

Ex.: Tam bell, tam pros ni tan apert Non vi hom anc, al mieu semblan, Ni que fos aisi de bon *gran*. (Flam.[II] 1634.)

Mos Bels Miralhs vuolh que·m lais Sa gaieza e son bel *gran*, (B. de Born[II] 32: 57.)

. . . o un avinen parlar o un bel chaptenemen o un bel *gran* o un bel talh de persona; (Ib. 32, razo 15.)

Il est presque sûr que cet adjectif s'est substantivé directement, sans avoir auparavant déterminé un substantif.

---

9. **Matières brutes**

Les adjectifs de couleur: *blanc*, *blanquet*, signifient « céruse »; de même *verdet* en est venu à désigner un produit chimique (ou du vert-de-gris?). Tous les deux sont, sans doute, devenus des substantifs directement.

Plata qui désignait originairement « plaque » a fini par désigner elliptiquement « argent », qui, d'ordinaire, était fondu en forme de plaques.

Le participe *remes* signifie aussi « graisse fondue ».

Ex.: . . . pren del bon *blanc* (Rom. 32: 472,10.)

. . . la polvera del *blanc*. (Ib. l. 11.)

De *blanquet* et de vermeillon Se meton tant sobrel menton (Moine de Mont. 14[2]: 56.)

E ja no·us gensera mais Lo *blanqez* ni'l vermeillos (Bartsch Chr.[VI] 326: 33.)

Emplaust a tota nafra, et a trayre ferre, o fust, o tota autra qual que te vuelas. R). litargi d'aur, .j. liura; — .. mirra, ences, *verdet*, opoponac, . . . (Recettes méd. (B), Rom. 12, 102: 4.)

verdet, galas, . . . so[l]pre quanhe que sia, . . . salpetra . . (Livre Épervier 112: 2404.)

« E l'avers e la *plata* er al nostre promes, « Tro be siam cregut de poder e d'avers « Per tornar en Proensa. (Crois. Alb. 5041.)

---

10. Médicaments

Les adjectifs désignant des médicaments sont d'un emploi assez restreint, puisqu'ils ne servent guère qu'en médecine. Presque tous ceux que nous avons pu trouver, comme *aperitiu*, *mundificatiu*, etc., ont été cités par RAYNOUARD: *Lex. Rom.*, *Eluc. de las propr.* Ils sont tous d'origine savante et ont tous qualifié un substantif qui a été omis plus tard.

Un nom de médicament d'une origine plus populaire est *clareta* (collyre).

Ex.: Ab *aperitius* cum es gra de mostarda fomentar. (Rayn. Lex. II: 103, Eluc. de las propr.)

Deves uzar de *solutius*. (Ib. V: 255, ib.)

Si purga ab *dissolutius*. (Ib. V: 257, ib.)

Aquesta passio si deu curar ab . . . *extersius* et per unguens. (Ib. V: 348, ib.)

Ab *dissolutius*, *mundificatius* et *abstersius* (Ib. V: 348, ib.)

Cura aquela am alcu *encarnatiu* dels enguents. (Ib. II: 342, Trad. d'Albucasis.)

Item, vel recipe unguentum vocatum *clareta* sive colliri (sic), et unge occulos cum ibis cubitum. (Guibert, Reg. dom. I, 65: 17.)

---

11. Biens, successions

Propri (bien, fortune) est un adjectif substantivé. *Valen*, par contre, qui s'employait aussi dans ce dernier sens (Revue 47, p. 356: 10; Arch. Gir., t. 8, 306: 26, 27), est probablement le même mot que *valen*, valeur, originairement un gérondif.

Communal (« bien commun », Appel), *legitima* (légitime) et *paternal* (succession paternelle) sont tous les trois devenus des termes de jurisprudence. Ils ont évidemment déterminé un substantif qu'on a dû supprimer pour plus de commodité, tandis que *propri* s'est probablement substantivé directement.

Ex.: No tendra ni fara tener *propri* de las rendas ni dels bes comus... (Levy Swb. I: 298, Te igitur.)

En aquesta sentensa es especialmen amparat que negus fraire no sia [tan] arditz que tenha *propri*. (Levy Swb. II: 377, Benedictinerregel.)

Item si la molher mor prumer que·l marid . . ., lo marid gazanha lo lieit e las arraubas nupcials e l'arca . . .,e ed deu la far sepelir e far las exsequias del son *propri*. (Ib. IV: 95, Cout. Condom.)

Aisselh a, qui tolh *cominalh* E·l fa estar dedins serralh Per conquerre·ls autrus trautz. (Appel, Prov. Ined. 50: 12.)

Tota donation feita de pair a filh per cauza de matrimoni . . . a valor e no pod ester . . . pel pair revocada, saub a sos autres enfants lor *legitima*. E si la donation feita al filh era tant pauca que no valos sa *legitima* . . . (Levy Swb. IV: 355, Cout. Condom.)

. . . la molher pod far sa voluntad de son dot, . . saub *le legitima* de sos enfants, . . . (Ib. II: 244, ib.)

Item, si assi a una fempna besoa et a dus enfans de son marit, et lo marit la layssa tuteyritz de sous enfans et ladicha fempna ha terras et binhas que son suas de son *paternal*, de que ladicha trey gran cop de fruitz .. (Arch. Gir. 92, § 18.)

Principal qui, employé comme substantif, a pris tant d'acceptions différentes, peut aussi signifier «capital».

Ex.: Dissero mag que, a satisfar las cauzas sobredichas, els non avian d[enier] ni mealha. Per que cascu vis e regardes qual provesio se podia metre a las cauzas sobredichas. E sus aquo totz tengro que may era expedien de setisfar lo gazanhatge quel *principal*; (Revue 47, 359: 8, Délib. du Cons. Comm. d'Albi.)

---

12. Champs, bois, cours d'eau, chemins

En latin, surtout pendant l'époque impériale et la décadence, on employait le singulier neutre pour désigner le terrain, comme *apertum*, *desertum*, *asperum*, *planum*, et, plus souvent, le pluriel, comme *aquatica*, *declivia*, *invia*, *plana*, *derupta*, *viridia* (sc. loca), *brevia* (sc. vada), etc.

Quelques-uns de ces adjectifs substantivés en latin se sont continués en provençal comme des substantifs, par exemple *desert*, *aspre* (Vie de S. Hon. 76: 1).

Le féminin *plana* vient probablement du pluriel latin *plana*. (v. Dict. Gén., «*plaine*».)

Le vieux provençal a créé un grand nombre de substantifs d'origine adjective et désignant des lieux déserts ou des champs cultivés. Tels sont *herm* (lieu inculte), *mol*, *bel*, *eisuc*, *sec*, *grauca* (terre stérile); *semenat*, *laurat*, *cultivat*, *colt*, *laboradiu* (champ cultivé?), *defes* (clos), *claus*, *herbos* (gazon), *arada*, *eissartada*, *rumpuda* (terre nouvellement défrichée), *percincta*.

Ex.: Tot cant l'Espitals i avia . . ., so es a saber los deimes e las terras el·s prats . . . et las vinnas e l'*erm* e·l condreg. (Levy Swb. III: 125, Monogr. Tarn III.)

Una vinha . . . que se confronta . . . an la vinha de Bertrant Pages et an l'*erm* de Johan Fontier. (Ib., Bondurand, Rec. féodales.)

Motas ves nos a[s] fach anar Per *mol*, per giladas, (e) per fanc. (Ib. V: 293, Débat corps et âme.)

Nos anem totas vetz par *bel*, per *ysshut* o per *sec*, so es per bel loc o per [loc] ysshut o per loc sec. (Ib. II: 346, Leys II.)

Per lo mar ros passeron coma per bel *eysuyt*. (Ib., Nobla Leyçon.)

Erauca (corr. *Crauca*, G. Paris), *grauca*, i. terra sterilis A. (Don. prov. 65, 9.)

Passet per un *semenat*, E pres d'espiguas d'aquest blat. (Rayn. Lex. V: 192, Trad. d'un Év. apocr.)

Item que negun bestiar no vasa per los *lauratz*, mays tan solament per las garigas. (Levy Swb. IV: 337, Arch. Narb.)

Et eus *cultivatz* ayan herba et pastenc ad obs de lors jumentz ses dampnage de mes et de fenar. (Ib. I: 289, Rec. gasc.)

Et deus padoence a Arros eus *herms* et eus *cootz*. (Ib. I: 288, Ib.)

Item que los dits habitans puscan mettre carbones en lo bosc que es dedins los *laboradius* on an acoustumat . . . (Ib. IV: 295, Baronnie Miglos.)

Quant creis la fresca fuoilla el[s] rams E l'ombra s'espeissa els *defes*, M'agrada l'aura el tems el mes. (Ib., II: 44, Guir. de Born.)

Le claus a l'evesque . . . Le mas qui fo Ponzon Durant ab lo *claus* et ab las condaminas. (Ib. I: 260, Rec. d'anc. textes.)

Li baro cavalguero doi e doi per *l'erbos*, (Crois. Alb. 3787.)

Ieison de las trencadas e perprendon *l'erbos*, (Ib. 7238.)

Quant aug chantar lo gal sus e l'*erbos* El pic el iai el merlel coaros (Mahn Ged. III, 955, str. 1, G. Rainols Dat.)

. . . el dit P. deu Lavai dab sos parenz dizen que prenen la demne de lors *arades* de zo que laboraven el territori de Lobencs. (Cart. Auch, p. 224.)

Item manda may la dicha court que degun home . . . non auze mettre degun bestiari en pratz ni en vignes ny en ortz ny en *yssartadas* joves. (Levy Swb. II: 331, Criées d'Hierle.)

Concedo monachis S. Vincentii de Juncheriis duas pecias terrarum laboratarum et unum camerarium horti in riperia de Cauroncello, suptus *Rumpudam*, quæ fuit magistri vitalis. (Du Cange, Charta ann. 1171 ex Tabul. casæ Dei.)

. . . la terra apperada la *percincte* de la palu de Bourdeu, laquau *percinta* es entre Estei-Crebat devers Bordeu d'una part, et l'Estei Nau devers Larmont d'autra. (Arch. Gir. II, 332, l. 8 d'en bas.)

Le participe *sagrat* a pris, par ellipse, le sens de cimetière.

Ex.: .. et lo senhor ne deu far justicia apres, la on lo trobe fora de la gleisa, o de *segrat*, o de saubetat. (Cout. Bord. 27: 9.)

Item volo e ordena que la que Diu fara son comandament de luy, que son cors sie sepelit en lo *segrat* de Diu e de Moss. sent Germer e de Madone sente Cataline de Navarrencx. (Art. Béarn 68: 15.)

Marina, qui s'est probablement substantivé de très bonne heure, désigne le bord de la mer, ou la mer elle-même; *espes* signifie «fourré», *fulhat* correspond à «feuillée», *remes* = «jeune bois qui repousse», *talhada* = «taillis» (?).

Ex.: Non tem nau ni governaire Ni tempest qu·ens destorbelha Ni·l sobern de la *marina*. (Bartsch Chr.[VI] 234: 5.)

Al castel de Menerba qu'es lai ves la *marina* (Crois. Alb. 1059.)

Qan lo temps brus e la freja sazos E·l vens esquieus esclarzis los *espes*, Don s'esclarzis la clartat(z) e·l ceres . . . (Levy Swb. III: 264, Mahn Ged.)

Lanquan fuelhon bosc e guarric Elh flors pareys e uerdura Pels uerdiers e pels pratz Els auzels quan estat enic Son guays de sotz los *fulhatz*. (Mahn Ged. III, N:o 706: 1, B. de Ventadorn.)

De fors los murs albergen lonc la *talhada*, E dero als cavals erba a sivada. (Gir. de Ross., ms. de Paris, 21: 8.)

Le substantif français *courant* se retrouve en vieux provençal sous la forme de *coren*.

Les participes *batut* et *destolta* signifient resp. «sentier» et «voie de traverse». (cf. le latin *compendiaria* sc. via).

De même *trencada* signifie aussi «chemin creux, lit desséché d'une rivière».

Ex.: Corrent de l'aiga (Rayn. Lex. II: 489, Trad. du tr. de l'Arp.)

Belh m'es dous chans per la faja Que fan l'auzelhet menut, Don refrimon li *batut* Per la beutat del frescum, (P. d'Alv., p. 144.)

Non fui marritz ni non presi *destoutas* Al prim qu'intriei el chastel dins los decs. (Levy Swb. II: 170, Arn. Dan.)

La vostra terra del claus, ostral pon, que·s'te ab la *trencada* que part del Montelh e te vas la Vernha. (Ann. du Midi 15, p. 510.)

Il est évident que les masculins *semenat*, *laurat*, *cultivat*, etc., ont été substantivés après avoir déterminé un substantif masculin comme *camp*, ou *loc*. (cf. l'exemple 4, p. 73.)

De même les féminins *arada*, *eissartada*, etc., ont dû qualifier le substantif *terra*.

---

13. Noms appellatifs de lieux et de domaines

L'adjectif *reial*, substantivé au sens de «royaume», nous ne l'avons rencontré qu'en rime. *Glejastgue* (paroisse), *poblat* (lieu habité), *comunal* et *vezinal* (commune) ont, sans doute, tous été substantivés par ellipse du substantif qu'ils ont qualifié.

Les ordinaux *ters*, *quart*, *quint*, qui sont devenus des noms de fonds de terre, ont d'abord été des noms de fractions suivis d'un génitif (lo ters d'una terra, etc.). Plus tard, ce génitif a été supprimé.

Ex.: E adon lo rei Sancho anet per son *reyal;* E venc en Panpalona, o no·l faillia ostal. (Guerre de Nav. 142.)

... que eu Isarnz de Vertfoil ei donat a deu ... et a la majo dal Segur .. la quarta part que eu avia e la capella del castel de s̄ Marcel, ab tot lo *glejastgue* que s'i aperte et ab tota la seinnoria que eu i avia, (Bartsch Chr.[IV] 154: 30, Charte de 1202.)

Es establit per medisse guise que nulhs hom estrainh ni priuat no fasse corau, ne galupe, ne galup, ni frisque brei dens lo *poblat* de le biele e dous borgs ni en carreire, ... (Établ. Bayonne 72: 24.)

... auem establit que nulhs hom ni nulhe femne qui sie dens lo *poblat* de Baione ... (Ib. 63: 18.)

E promezo e autregero li avant dichs *comunal* ... que ilh los coventz que foro empromes e acordat, ... auran e gardaran ferms e estabbles. (Levy Swb. II: 406, Chartes Agen.)

E nulhs no trega de nulh blad de la biele de Banheres, de la feste de sen Johan-Babtista entro a la feste de Totz Sentz, si no ag faze per grad de la *bezial.* (Rec. Gasc. 26: 14.)

Notum sit que cum Berdot de Candan e Arnaud-Guilhemet de Salafranque, d'Oyene, aguosen pres e s fosen obliguatz entro a la *beziau* d'Oyene de far e reparar la glisie d'Oyene (Art. Béarn 151, la fin.)

.. en los *quartz* e los tres quartareires entre lo riu lo Beuer e Bazatz, (Arch. hist. Gir. 7, 397: 27.)

Et de tot so qu'el a e auer deu en totz lotz tenages de Benauges, per totz locs, sian: terras, vinnas, *quartz*, *quintz*, *ters*, meytats, cens, exporles, (Ib. 10, 93, 10 l. d'en bas.)

---

14. Noms propres de pays

En français, beaucoup des noms d'anciennes provinces, désignées d'après leurs chefs-lieux, comme le *Bourbonnais*, le *Nivernais*, le *Limousin*, sont des adjectifs substantivés.

Comparez, en allemand, das *Hessische*, das *Thüringische*.

En vieux provençal se rencontrent un grand nombre d'adjectifs semblables, la plupart en *-es*, comme *Agenes*, *Dijones*, *Bordales*, *Engolmes*, *Milanes*, *Verdunes*, etc.

Quelquefois aussi, on trouve des adjectifs de lieu avec une autre désinence, comme *Caersin*, *Lemozin*, *Lombart*, *Tolzan* *Navarrenc*. A *Lemozin* on a encore ajouté la terminaison *-es* en formant l'adjectif *Lemozines*, qui s'est substantivé à son tour.

Plus rarement, la forme féminine sert de substantif comme dans *Mantoana*, *Navarreria*.

Dans tous ces cas, nous avons probablement affaire à une ellipse. Quand c'est la forme féminine qui s'est substantivée, c'est probablement le substantif *terra* qui a été omis. Il faut observer que, dans ce cas, le substantif qui a donné son nom à la province, est féminin: *Mantoa*, *Navarra*.

La forme masculine de l'adj. est peut-être devenue substantif par ellipse de *paës*.

Adj. en -es:

Ex.: ... e.pooys a. .v. jorns del dich mes s'en desalotjeron et aneron s'en en *Agades*. (Levy Swb. II: 210, Pet. Thal.)

Autra ost de crozatz venc de ves *Agenes*, (Crois. Alb. 300.)

E farai lauzor vertadeyra Del vescomtessa Na Vaqueira De Lautre, on renha totz bes, Coronda de tot *Albeges*. (Levy Swb. I: 373, Guir. Riquier.)

Item es costuma en *Basades* que, quant ung home. .. auci autre. .. (Ib. III. 370, Cout. Bazas.)

«Que cant las crotz primeiras vengon en *Bederres* «Per destruire la terra e que Bezers fo pres, (Crois. Alb. 3526.)

E parlat ab aquels de *Dijones*, (Gir. de Ross., ms de Paris, 235, dern. l.)

Berengier de *Besaudunes* Li retraissera, si·lh plagues; (B. de Born[II] 12: 49.)

Costuma es en *Bordales* que . . . (Levy Swb. I: 329, Cout. Bord.)

E tornara lai don si trais, A Melhau et en *Carlades*; (B. de Born[II] 12: 13.)

E pauc apres el s'en anet en *Cenedes*, ad un castel d'aqels d'Estras, (Sordel, Biogr. I: 9.)

Qu' *Engolmes* a per fort cobrat E tot Saintonge desliurat Tro lai part Finibus-Terra. (B. de Born[II] 7: 10.)

. . . e lai en *Narbones* Trames per n'Aimeric, e que cascus vengues. (Crois. Alb. 1975.)

Co assetges om Terme la sus en *Termenes*, (Ib. 1097.)

Que malamen s'es contra vos guidada Vostra dompna de sai en *Tortones*, (Appel. Chr.[II] 90: 4.)

E Poorent e cil de *Vermendeis*, (Gir. de Ross., ms. de Paris, 137: 14.)

Adj. en -in, -an, -enc, -ines:

Ex.: E met de sai Guascuenha e Proensa E *Limozin*, Alvernh'e *Vianes*, (Appel. Chr.[II] 97: 4, Albert et Monge.)

. . qe neguna parladura non es naturals ni drecha del nostre lengage mais acella de Franza e de *Lemozi*, o de Proenza o d'Alvergna o de *Caersin;* (Ib. 123, 53, Las rasos de trobar.)

E·lh volpilh de l'emperador Volian *Lombart* envazir (B. de Born[II] 4: 30.)

Que de *Tolzan* e de tot *Carcases* E de Franza e de tota Espanha, (Bartsch. Chr.[VI] 423: 3)

E van enves Lavaur que lai en *Tolza* fu. (Crois. Alb. 1524.)

Notum que Bertranet. . . aferma si medix ab Johano d'Arrigade, cooterer de *Nabarrencx*, per aprener de son mestier. (Levy Swb. I: 289, Moeurs béarn.)

De Bergonha e de Fransa e de *Lemozines;* (Crois. Alb. 284.)

Adj. féminins:

Ex.: Sordels fo de *Mantoana*, d'un castel que a nom Got, (Sordel, Biogr. I: 1.)

Lo Sordels si fo de Sirier de *Mantoana*, (Ib., Biogr. II: 1.)

En la *Navarreria* an fait engens per traire Grans peiras redondissas per ams les borcs dechaire. (Levy Swb. II: 25, Guerre de Nav.)

En la *Navarreria* anego·s albirar Que·l valent don Garcia podia molt mandar, (Ib. III: 350, ib.)

E dis a tot lo poble: Seinnos, nos em forçatz, Qu'en la *Navarreria* son contra nos alçatz (Ib. III: 69, ib.)

Coup d'œil rétrospectif

Parmi les adjectifs désignant des choses et qui, comme nous l'avons dit déjà, ont presque tous été substantivés par *ellipse d'un substantif*, il faut mentionner non seulement ceux qui n'ont pu qualifier que très peu de choses ou un seul objet, et qu'on appelle des adjectifs techniques, comme *velut* (sorte de drap), *choine* (s. de pain), *julhat* (s. de monnaie), *molar* (dent molaire), etc., mais encore ceux d'un emploi plus général, tels que *gros* (s. de monnaie), *frances* (s. de mesure), *cairada* (pièce de maçonnerie), etc.

Beaucoup de ces adjectifs plus fréquents, employés dans des milieux divers et en différentes occasions, peuvent représenter des choses d'un genre différent, sans que, pourtant, on ait lieu de craindre qu'ils soient mal compris.

Ainsi, par ex., *gris* peut désigner une étoffe aussi bien qu'une fourrure; *blanca*, une étoffe et une monnaie; *blanc*, une étoffe, une monnaie, une sorte de fard; *cornuda*, une sorte d'enclume, une s. de pain, une s. de vaisseau, etc. Quelques-uns peuvent aussi désigner des animaux, comme *ros* (étoffe; cheval), *becuda* (houe fourchue; bécasse), etc.

De même les ordinaux substantivés ont souvent plusieurs sens bien distincts. *Quart* par ex. signifie un poids, une mesure de vin et une mesure pour les grains, une monnaie et un fonds de terre, etc.

Comme les adjectifs, les *ordinaux* aussi se sont substantivés par une sorte d'ellipse; mais le procédé suivant lequel ils sont devenus substantifs est un peu différent. Ils ont d'abord

signifié des parties de choses (lo *quart* d'una livra, par ex.), puis, par ellipse du génitif, ils ont été employés seuls. (cf. p. 48.)

Cependant, il est permis de penser que certains adjectifs désignant des choses, et peu nombreux d'ailleurs, ont été substantivés *directement* c'est-à-dire, sans qu'on ait jamais songé à leur adjoindre un substantif.

Tels sont par ex. les *adjectifs de couleur* désignant la matière même de la couleur, comme *blanc* (sorte de fard), *verdet* (vert-de-gris), ou employés dans des expressions comme: vestit de *neire*, cobert de *roge*, etc.

Puis encore quelques *adjectifs marquant la forme*, comme *plat* (plat, assiette), *lo redon* (le derrière), *agut* (clou), etc., et peut-être aussi l'adj. *propri* dans le sens de fortune.

Des participes masculins tels que *empastat* (pâté), *forat* (trou), *pavat*, *peirat*, *bastit*, etc., peuvent très bien avoir été substantivés directement eux aussi.

Pourtant, il est très difficile de rien certifier sur ce point, puisque, nous le répétons, ils peuvent avoir été réduits en substantifs à une époque très reculée, en sorte que le souvenir du nom supprimé s'est lui-même perdu.

Dans les adj. substantivés *lo redon* (le derrière), *li natural* (les parties naturelles), *aissida* et *privada* (lieu d'aisance), nous avons évidemment affaire à des expressions euphémiques. (cf. aussi p. 35).

Les mots en *-al: carnal*, *logal*, *fenestral*, *medicinal*, etc., qui n'expriment pas une qualité de la substance, mais la même chose que les substantifs simples: *carn*, *loc*, *fenestra*, *medicina*, etc., ont été formés, sans doute, de ces substantifs primitifs par addition de la désinance *-al*, par analogie avec les nombreux substantifs en *-al*, hérités du latin.

Par conséquent, ils sont devenus identiques pour la forme aux adjectifs correspondants, et, à première vue, on serait peut-être tenté de les prendre pour des adjectifs substantivés.

Le plus souvent, ils se trouvent à la fin d'un vers.

Chapitre IV

ADJECTIFS QUI EN SE SUBSTANTIVANT ONT PRIS UN SENS PLUS OU MOINS ABSTRAIT

A. ADJECTIFS DÉSIGNANT DES PHÉNOMÈNES OU DES ACTIONS.

1. Langues

En latin, on disait: *latine*, *græce loqui*, *scire*, c'.-à-d. qu'on se servait d'adverbes dans des cas où les langues romanes emploient des adjectifs substantivés.

En latin populaire, on a dû dire «*romanice parabolare*», ce qui a donné, en vieux provençal, «*romans parlar*» (cf. l'anc. fr.: Mes Savaris qui ot la barbe lee, *Parla romanz*.., cité par Godefroy).

Mais, peu à peu, on a oublié qu'on avait eu affaire à des adverbes, et on les a pris pour des adjectifs substantivés, ou bien on les a remplacés par ces derniers. Cette fusion a été facilitée par des adverbes comme *lati(n)* (< latine), identique pour la forme à l'adjectif *lati(n)* (< latinum). De plus, les expressions latines: *in græcum vertere*, *ex latino convertere*, etc., où l'on employait déjà des adjectifs substantivés, ont évidemment contribué à la victoire des adjectifs sur les adverbes.

Ex.: Vers es us dictatz en *romans* que compren de .V. coblas a .X. amb una oz am doas tornadas (Appel Chr." 124: 1, Leys.)

E per so ai lo tralatat E l'ai en [pla] *romans* tornat (Levy Swb. V: 333, Trait. géom.)

Aman era son nom en *laic*, Mes (sic) on l'apelavan en *ebraic* Memucan en aqest envit, Qe vol dir en *roman* amanovit. (Roman d'Esther, v. 287.)

L'enfenitius del passiu non a loc en *uulgar*. (Don. prov. 19: 19.)

En *uulgar* non trop mas daquestas tres maineras declinazos q'u ai dit desus. (Ib. 6: 39.)

... car totas paraolas qe ditz hom en *lemosin* ...(Razos de trobar 70: 46.)

E saup ben parlar *bergono, Frances* e *tïes e breto*. (Flam.[II] 1908.)

Si con om los dis en *ebreu* Et en *latin* et en *grezesc;* (Ib. 2281—2.)

Le mot *latin* a fini par désigner le langage en général, et on le trouve aussi dans le sens d'érudition.

Ex.: Senher, tan say d'aquest *lati*, Per que la nuech cossir e velh: (Jeanroy, Poésies Gav. 5: 33.)

Sens de natura e de *lati* Ha en Romieus. (Levy Swb. IV: 331, G. Augier de Novella.)

Seynors, en gran consir Suy que pogues complir Aquesta sancta jesta De rason manifesta, Car l'estoria es greus E le *latins* es breus. (Ib. IV: 331, S. Hon.)

De même, il se rencontre dans la locution *entendre son latin*.

Ex.: Reis Corbarans de Persa demandet Arloy, Al cortes dogroman, que *enten son lati:* (Appel Chr.[II] 6: 3, Chans. d'Ant.)

---

2. Impressions, sensations

Les adj. *gai* et *suau* ont pris la même signification que le substantif *ioi*.

Ex.: Car aquel *gay* que hieu aver solia, Tot m'es tornat en sospir et en ira. (Appel Chr.[II] 103: 23, Marienklage.)

Pus qua mi dons play Quieu torn ma dolor en *gay*. (Mahn Ged. I, 299, p. 188: 21, Brev. d'amor.)

D'est segle volrun vanas laus; Czo fo lur gaujz e lur *suaus*. (S. Fides 457.)

La locution «avoir froid» se rencontre aussi en vieux provençal sous la forme *aver freg.*

Ex.: Ben fai parer que *aia freg*: (Auz. cass. 3222.)

Les phrases: *aver son sadol*, *penre tot son plen*, *aver son cabal*, *aver tot son deslivre*, *vivre de son cabal*, *far lo benestan de alcu*, expriment la satisfaction d'un besoin on d'un désir.

Ex.: Mays na de be e de plazer Damor cel questa en lesper Que cel qua dessi dons agut So que demandat a uolgut Quar est amors passada es Pus quez om *nasso sadolh.* (Mahn Ged. I: 299, p. 189: 22, Brev. d'amor.)

Si tuh li home qu'el mon so, *Prenian* de las flors a bando E de las fuelhas *tot lur ple*, (Appel Chr.[1] 115: 165, Brev. d'amor.)

S'ieu n'aic joi e *mon cabal.* (Zorzi. 5: 40.)

et segont que entendut abem, lo deyt mossen Bidau *have agud tot son deliure*, et las bullas seran assi d'aqui tres jorns. (Levy Swb. II: 71, Jur. Bord.)

Que si pogues *uiure de mon quabal* Ia non uolgra sezer alor fogal. (Canz. prov. J, No 2, str. 2.)

Mei voler nois son mogut De *far tot son benestan*, (Zorzi 3: 57.)

Mas s'ieu ai *faich ni dich son benestan*, Si ben m'en es mal pres, non ai dolor, Car mos devers era de far aitan, (Ib. 15: 37.)

Dans ces derniers exemples, l'adjectif est précédé du pronom possessif.

3. Maladies

En latin, on trouve *tertiana* et *quartana* employés substantivement par ellipse du subst. *febris* (v. Kühner p. 174). De même *cardiacus* (sc. morbus), etc.

Tertiana se retrouve en vieux prov. sous la forme *tersana*, employée comme substantif (Brev. d'amor 6950.)

D'autres noms de maladies sont de création plus récente, tels que *pruzen* (Crois. Alb., Gloss. « Sorte de maladie caractérisée par une démangeaison, exema? »), *corroden* (« chancre », Rayn.), *ros vair*.

Ex.: E di[s] laüs a l'autre: « Trop es plus dous *pruzens* « Que no son estas aigas que nos gitan bulhens. » (Crois. Alb. 2852.)

Corrodent, es corrupcio, la qual corrodeys aissi coma foc. Cauterizacio de *corrodent*. (Rayn. Lex. V: 101, Albuc.)

Totz hom si deu gardar de *ros vaire*. (Ib. V: 113, Sydrac.)

---

4. Température, état de l'atmosphère

Les adjectifs *caut* et *freit* se sont aussi substantivés pour exprimer la température. On les rencontre avec cette signification au singulier aussi bien qu'au pluriel.

Au singulier:

Ex.: Quel *chauz* el *fregz* Qu'atrai aitals follors, M'er estiers sals, (Zorzi 1: 65.)

Ara perdon l'alegragge Pel *frey* e per la gilada; (Appel Chr.[II] 14: 9, Marcabrun.)

Qan lo *freitz* e·l glatz e la neus Se·n fuich e torna la calors (Ib. 22: 1, Guir. de Bornelh.)

Au pluriel:

Ex.: Velhars e trebalh et afan Seran mei soiorn d'er' enan, E sufriari *fregz* e calors, (Appel Chr.[ii] 27: 12, R. de Vaq.)

... foren los grans *freitz* que la mar gelet en Gasquonha; (Levy Swb. V: 324, Cout. Bord.)

De même, *caut* se rencontre dans l'expression *faire caut.*

Ex.: E maiormen si *fai* grant *caut,* (Auz. cass. 1841.)

E *fassa caut* o freidura, Trastot m'es d'una mezura (Prov Ined. 191: 12.)

Les adjectifs latins *serenum* et *obscurum*, qui s'employaient comme substantifs dès l'époque latine, se sont continués, en vieux provençal, sous les formes *sere* (Crois. Alb. 4981, 8068) et *escur* (Ib. 6421.)

Le vieux provençal connaît encore les féminins *serena*, substantivé probablement par ellipse de *noit* (cf. *la noit serena*, Bartsch Chr.[ii] 101: 6) et employé dans le sens de «serein, le temps frais du soir» (Flam.[ii], Vocab.) et *meridiana*, désignant «le milieu du jour, l'heure la plus chaude de la journée».

A ce propos, il conviendrait peut-être de citer l'adj. *escura* qui, à l'origine, a dû signifier «nuit», mais qui, peu à peu, a pris le sens de «obscurité» en général.

Ex.: «Doncas no fo ren als mas pena, «Car fui tan pres de la *serena* «Que vaus sim trais ab la douzor (Flam.[ii] 4040.)

C'anc la ost Menalau cui Paris tolc Elena No fiqueron tant trap els portz desotz Miscena Ni tan ric pavalho, de nuits, a la *serena*, Com cela dels Frances: . . . (Crois. Alb. 427.)

«A la *meridiana*, cant nos conoisserem «Que ilh dedins repauson, e nos nos armarem; (Ib. 4756.)

A la *meridiana* quel soleilhs pren l'ombral. (Ib. 4844.)

Hom lo deu pauzar a l'*escura*, E deus autressi donar cura Que noill do maniar com sol. (Auz. cass. 753.)

---

5. Points cardinaux, vents

Les adj. substantivés latins *oriens* (sc. sol) et *occidens* (sol) ont donné naissance aux substantifs provençaux *orien* et *occiden*.

Les formes *levan*, *ponen* et *cocan* (Levy Swb. IV: 381, Ouvr. Arles) ont aussi l'air de participes présents substantivés, mais, comme le démontre M. STIMMING, Gröbers Zschr. 10, p. 526-ss., ce sont d'anciens gérondifs.

L'adjectif *trasmontana* qui, en se substantivant, a pris la signification de «étoile polaire» (Appel Chr.[II] 31: 16, Sordel), sert aussi à désigner le nord.

Ex.: . . . daves la partida de *trasmontana* . . . (Such. Dkm. I, 344: 48.)

Selon Raynouard, l'adjectif *sor* signifie «levant» dans le passage suivant:

Ex.: En una cambra pencha d'azur e d'or, Estan a las fenestras davas le *sor*; (Gir. de Ross., ms. de Paris, 240: 24.)

Les noms des points cardinaux s'emploient aussi pour désigner les *vents*. De même, *grec* en est venu à désigner le vent soufflant du côté de la Grèce.

Ex.: Les principals (sc. vens) aissi nomnam En nostra lengua romana: Levan, *grec* e *trasmontana*, Maëstre, ponent e labeg, (Brev. d'amor 6098.)

---

6. Couleurs

Nous voulons parler ici des couleurs en elles-mêmes, c'est-à-dire des différentes impressions que les objets produisent sur l'œil. Comparez plus haut les adj. de couleur

substantivés désignant des chevaux, des draps, des monnaies, etc.

Dans les exemples suivants, les adjectifs substantivés représentent les couleurs elles-mêmes:

Ex.: . . . l'autra mitat tota vetada de negruras et sposcada de *roge** coma sanc. (Levy Swb. V: 383, Chron. Boysset.)

S'esmeutis be desliuramen Aissi com deu naturalmen, Segon so que aura maniat, *Blanc* e *negre* non ges mesclat, Ans pot hom be cascun triar (Auz. cass. 149.)

Pueys lo maystre ly va dir Que deguessa los draps despartir, E tenchesse lo[s] chalons en *blanc* Et en *gruoc* et en *vermelh.* (Levy Swb. II: 296, Kindheitsev.)

E el camp de Montoliu es plantatz us jardis Que tot jorn nais e brolha, [e] es plantatz de lis; Mas lo *blanc* el *vermelh* qu'i grana e floris Es carn e sanc e glazis e cervelas geris; (Crois. Alb. 7147.)

Vostra beutatz me det l'erguelh del pau, Que remira·l *vert* e·l *vermelh* e·l *blau*, Tro per erguelh s'erra de las paretz. (Levy Swb. III: 128, Mahn Ged.)

---

7. Fêtes, temps

L'habitude de substantiver les adjectifs désignant des fêtes et des jours mémorables est très ancienne. Ainsi on trouve en latin *denicales* (sc. feriæ), *Bacchanalia* et *ferialia* (sc. sacra), *natalis* (sc. dies), etc.

En ancien provençal *anoal* (messe de requiem à l'anniversaire de la mort d'une personne), *completa* et *secreta* (parties de la messe), *carnal* (le temps où l'on mange de la viande, par opposition au carême) et *ferial* (cf. jor ferial, Levy Swb. III: 452) s'emploient tous substantivement.

* Cf. vestir de *nier*, cubrir de *roge*, p. 55 et 56.

Ex.: ... e fetz los ... metre en un monumen ...; et ordenet ... que tuit li cavalier ... lor venguesson far *anoal* chascun an; (Bartsch Chr.^{VI}, 262:23, Biogr. des troub.)

... e per los tortises de l'*annoal* que fe de M^{e}. Ozil d'Antegac. (Levy Swb. I: 66, Frères Bonis.)

Quan agron dig *completa* et ora nona. (Rayn. Lex. IV: 572, G. de Calanson.)

Que tug sian a *completa* ... Quan sera issit de *completa*. (Ib., Regla de S. Benezeg.)

Ajustet en la *secreta* de la messa sanhtas paraulas. (Ib. III: 59, Cat. dels apost. de Roma.)

Qui non pot de *carnal*, s'i lava de caresma. (Levy Swb. I: 215, S. Honorat.)

En *carnal* ni en caresme. (Ib., Brev. d'amor).

Ni deu tener cort ny *ferialhs* en la dicha vigueria, si non en loc en que aia copia de clercs ... (Ib. III: 452, Libert, S. Pons.)

Les ordinaux féminins *novena*, *quatorzena*, *quarantena* désignent aussi des espaces de temps (neuf, quatorze, quarante jours). Comparez le subst. *caresma*, remontant à l'ordinal latin *quadragesima*.

Ex.: Item que en *novena* d'alcuna presona morta no sian am aquels que seran del hostal del mort per essolassar ... (Levy Swb. III: 39, Arch. Milhau.)

Tota persona habitan el dig log e e la honor a *quatorzena* de pagar son deude, ... (Rec. d'anc. textes 190, § 7.)

«Que de nostra mainada n'a .C. .LX. mens «Que d'esta *carantena* no tindran garnimens. (Crois. Alb. 6518.)

Il n'est pas facile d'expliquer comment cette substantification s'est faite.

D'ordinaire, les ordinaux féminins substantivés, comme *dozena*, *vintena**, etc., désignent un nombre abstrait. (cf. le

* Les ordinaux provençaux, à partir de *seizen*, ont pris la terminaison *-en* <*ēnus*, qui, en latin vulgaire, s'employait souvent pour les terminaisons des ordinaux latins, et qui appartenait originairement aux distributifs. v. Rom. 36, p. 99, (Thomas).

fr. *douzaine*, *vingtaine*). Il est possible que ce sens se soit rétréci et que ces mots purement abstraits aient fini par prendre la signification plus concrète indiquée plus haut. Mais alors il reste à montrer comment l'ordinal *novena*, par ex., en est venu à désigner un nombre de neuf. Il n'est guère possible dans ce cas, de penser qu'un substantif féminin ait été éliminé; il faut donc supposer qu'il a été substantivé directement.

---

8. **Impôts, amendes**

Ce sont surtout les ordinaux comme *tertz*, *quart*, *quint*, *desen*, *trezen*, etc., qui servent à désigner les impôts. Les formes féminines, par ex. *desena*, *vintena* (cf. en latin *decuma*, *quinquagesima*), sont moins fréquentes.

On voit sans peine qu'avant de prendre cette acception, ils ont exprimé des fractions. La forme féminine s'explique par le fait que le subst. *part* a été éliminé.

Les adjectifs *comun* et *morlanal* ont aussi servi à désigner certains droits.

Le participe *degut*, pris dans un sens plus général, correspond au fr. *dû*.

Enfin *dobla* a fini par désigner une sorte d'amende.

Ex.: Tertz, *quartz*, *quintz*, *seysens* . . . de fruits, de blat. (Rayn. Lex. V: 411, Tit. de 1326. Doat.)

. . . specialment deputat a reformar los dreytz, cesses, oblias, fius, *quartz*, *quintz*, albergas . . . et autras causas contengudas en ladita comicio, (Chron. Foix 187: 13.)

.. et metre sus revas imposicions, gabellas, *vintens*, *quinsens*, *desens* juxta que miels lur semblara . . . (Hist. Sisteron II: 568, l. 6 d'en bas.)

. . . vendan a cuy que volran am lo conselh del Espital, e l'Espitals sia tengut, ses tot grieuge, consentir a ses *treze* e ses autra servitut. (Priv. Man. 17: 17.)

Et . . . an ordenat que tota persona . . . que reculhira

blat . . . pagara lo *vinten* a la villa . . ., (Levy Swb. II: 315, Ext. arch. Tar.)

.. pagara lod. *vinten*, ansins coma si prenia laus et *trezen* (Ib. III: 38, ib.)

Resvas, *vintens* . . . e *trentens* de blads. (Rayn. Lex. V: 413, Stat. de Prov.)

I[a] carta quo cossols contradichero al *quarante* que demandavon las gens del rey de Franssa . . .(Levy Swb. I: 210, Arch. du Cons.)

Demando nos sucsidis, *sincantes*, prest e dos. (Ib. I: 254, Deux Mss.)

Desenas, *vingtenas* ho autras impositions. (Rayn. Lex. V: 550, Stat. de Prov.)

Que .. lo tenguesso quiti de tot *comu* e de tot talh empausat et empauzador(s) per los senhors cossols. (Levy Swb. II: 382, Rech. Albi.)

. . . e que los digs senhors fezesso et empauzesso *comus* aitans quant lor semblara que abastesso a pagar los digs deutes, (Revue 47, 356: 8.)

Recebo de Arnaud deu Troyo, de Canet, per lo *morlanau** XVII. blanx hun jaques. (Levy Swb. V: 320, Comptes de Riscle.)

Item plus mustra que abe recebut deu *morlanau** qui fen los de Canet a la bila . . . bint et sinq sols et mey. (Ib.)

Costuma es en Bordales que tot feu se pot dividir entre los hereteis ses liccensa deu senhor deu feu; mas en cas que lo *degut* o la pencion deu senhor deu feu no se pague, . . . (Levy Swb. II: 55, Cout. Bord.)

Et mays conoc lo dit jutge . . . quelz senhors sobreditz non devo levar *dobla* delz homes . . . de S. Somplisi . . ., si no pagant a jorn los cesses. (Ib. II. 257, Cout. Saint-Sulpice.)

---

* Rem. de l'éd. «Ce nom de *morlanau* vient évidemment de ce que cette redevance était évaluée en monnaie morlane dans le contrat primitif qui l'établissait».

9. Actions, ou résultats immédiats d'actions

En latin, on avait une foule de participes passés qui s'employaient substantivement au neutre pour exprimer une action ou le résultat immédiat d'une action.

Tels étaient, par ex.: *factum*, *dictum*, *peccatum*, *inventum*, *decretum*, etc.

Beaucoup de ces participes latins ont donné naissance à des substantifs provençaux, comme *fait*, *dig*, *peccat*, etc., et le vieux provençal a créé un certain nombre de nouveaux substantifs participiaux, tels que *ensenhat*, *degut*, *comensat*, *pronunciat*, *escondig*, etc.

Cependant le participe féminin, employé substantivement pour exprimer l'action verbale, est beaucoup plus fréquent en prov. que le masculin. On trouve par ex. *intrada*, *virada*, *issida*, *dissenduda*, *gandida*, *fenida*, qui ont été substantivés probablement dès le temps du latin vulgaire, directement, sans avoir passé par l'état d'adjectifs.

Parmi les adjectifs substantivés désignant des actions, il faut citer: *principal* (plainte principale), *invernail*, m. pl. (semailles d'automne, hivernaux), *luminada* (chasse aux flambeaux), *batalier* (bataille, lutte), *ardit* (entreprise audacieuse, attaque), *greu* (difficulté), *redon* (ronde, tour), *novela* (nouvelle), *cuberta* (manière dissimulée), *biais* (faute), *biaissa* (faute), oblic (biais), *inconvenien*.

Ex.: Item, es costuma e usadge en la dita ciutat que alcus habitans de la dita ciutat ni de las apartenensas, no es sosmes ni subiugat ad algun judge ordinari o ordinaris dels senhors de Laytora ni d'algun de lor, coma judge sober *principal* ni sober apel; (Arch. Lectoure 38: 9.)

Note que segont la costume, despuys que augun ha comensat de responde au *principau*, no deu haber diete, mas que respondi plus auant au principau. (Livre noir Dax 44, § 92.)

Li tresmees . . . sunt al mestral, los *ivernauz* deit cullir et gardar. (Levy Swb. IV: 240, Langue Dauph. sept.)

Item . . . fa hom . . .deffensa . . .que . . .non ajan a cassar . . . las perlitz a la *luminada* am lo filat. (Ib. IV: 443, Proclam. Piquecos.)

Apres venc lo rey Anthiocus e escomes la ciutat de Jerusalem; e ac motz *batalhers* ambe Judas Macabeus e an sos frayres. (Ib. I: 133, Récits I.)

— Senher», ditz n'Amaldric», mot ben o avetz dit «Ez eu ab ma mainada comensarai l'*ardit*». (Crois. Alb. 6990.)

Ditz Ramon At d'Aspel: «Ans quens aian sentiz, «Nos acordem essems cals sera nostr'*arditz*, (Ib. 8834.)

. . . la qual dona previlegi fort grant als escolas e si deffent que hom no lor fassa *greu* ni desplaser, (Bartsch Chr.[III] 429: 27.)

Branditz l'asta redonda plus . . . d'u baston, Et escridet en [aut] la senha de Bolon. Per gran cavaliaria comencet son *redon*: Ins en la majo[r] preissa, lai on vi lo dargon, (Chans. d'Ant. 606.)

De la reïna s'es partitz En Archimbautz tristz e marritz Car trop l'ac dih mala *novella*; (Flam[II]. 913.)

La *novella* venc a Richaut, don ell fetz aqesta chanson que ditz: (Appel Chr.[II] 122[d]: 44, Biogr. de troub.)

E que lo compredor o lo venedor o aceissedor o empeinhedor jurin sus sober sens le vente o empeinhement . . . e que *cuberte* no y fassen. (Levy Swb. II: 386, Établ. Bayonne.)

«Ben sembla que deja trobar «Tot so que tain ad ops d'amar «Engieins e voutas e *cubertas*; (Flam.[II] 5223.)

E car ieu ai dich vanamen De far ses *biais*, m'atemor, Car pus lach estay a saben Can falh, que a pauc sabedor. (Prov. Ined. 58: 12.)

Era quan l'iverns nos laisa, . . . Fas serventes ses *biaissa*. (Levy Swb. I: 145, Mahn Ged.)

Tant non escrius ab grafi ni ab pena, Puescas saber d'amor totz los *oblicx*. (Rayn. Lex. IV: 353, Severi de Girona.)

E giten lo femps e palhas . . . per darre e non per dabant; e so per obviar als *enconbeniens* deu foec, e autrament per l'enficiment de las gens per lo dit femps, . . .(Levy Swb. II: 488, Arch. Lectoure.)

.... atenut l'*encombenient* e lo dange qui era en lo cami (Ib. II: 223, Comptes de Riscle.)

Citons enfin *grans*, *granda* dans les locutions *se metre en gran(s)*, *en granda*, où l'on pourrait suppléer un nom abstrait comme *trebalh* ou *pena*.

Ex.: Ieu *m'en* sui totz temps *mes en grans*, Com puoscha aver cairels e dartz, Elms et ausbercs, chavals e brans; (B. de Born[11] 3: 34.)

Gramat de Babilonia essenha Com se deu fort donar essenha E *metre se* del tot *en granda* Se om poiria trobar sa comanda. (Levy Swb. IV 165, Trait. géomancie.)

Nuills hom non a fin pretz uerai, Si damor non simet emplai, Ecel que plus *sen met en gran*, Per un ben na de mals dos tans. (Ib., Canz. prov. A, N:o 380, str. 2, G. de S. Leidier)

B. ADJECTIFS MARQUANT UNE QUALITÉ EN ELLE-MÊME.

Certains adjectifs expriment non la substance douée de certaines qualités, mais la qualité considérée en elle-même. Tels sont:

I. Adj. exprimant des qualités personnelles

Ardit équivaut au substantif abstrait *ardimen*. *Avinen* signifie grâce, et *cabal* excellence.

Ex.: Puois, quan entra la freidor, L'*arditz* torna en paor, Quan lo clars temps s'esbuzerna. (B. de Born[11] 15: 24.)

E·l coindes pascors floritz Mi dons son *ardit* no creis, E no·lh merma l'espavens: (Ib. 33: 9.)

«Baro, estem membrat e cert e amarvit, «C'ades aurem la coita, qu'ieu conosc lor *ardit*. (Crois. Alb. 4255.)

Le palais d'*avinen*, On amors vay jazer, (Bartsch Chr.[vi] 314: 43.)

«Don mermaretz tot dia de pretz e de *cabal*. (Crois. Alb. 4823.)

Il est possible que dans l'exemple suivant *destre* exprime une qualité personnelle. (Levy: «Gewandtheit?»)

Ex.: Lonc temps entendet en aquesta comtessa e la amet senes veser, & anc non ac lo *destre* que la anes veser. (Levy Swb. II: 173, Chabaneau, Biogr.)

Quant à *azaut* (charme), il est très probable que c'est le même mot que l'adj. *azaut* employé substantivement, mais il se pourrait aussi que ce fût un dérivé du verbe *azautar*.

Ex.: Doncx val mays *adzaut* que beutatz (Mahn. Ged. I, 299, p. 190: 3, Brev. d'amor.)

Quar meillor ren non poc vezer, Plus douza ni plus faissonada, Plus plasent ni plus adautada, Ni que mieilz saupes retener Ab son *adaut* et ab plazer (Flam.[II] 7236.)

«Una dona bella e plazen, . . . «De bon *adaut* en tota ren; (Ib. 4425.)

---

2. Adjectifs exprimant la dimension

Les adj. *long, ample, aut, lat, espes, gros, travers, larc, preon* s'emploient substantivement pour exprimer une dimension.

Ex.: E furent mil de *loing* e cent de *lat* (Gir. de Ross., ms d'Oxf., 9435.)

. . .que ten mot de *lonc* e *d'ample*, (Such. Dkm. I, p. 351 chap. 17: 3.)

. . .que ten d'*ample* ni de *lonc*, (Ib. p. 353, chap. 20: 7.)

Car ben tenon de *lonc* una granda legueia; (Crois. Alb. 402.)

.VII. pes ac d'*aut*, et atteis ben Dos pes ab lo pe sobre se (Flam.[II] 1635.)

Aitan a de *lonc* coma de *larc*. (Rayn. Lex. IV: 21, Sydrac.)

Quant deu aver de *large*. (Ib., Trad. du Tr. de l'Arpentage.)

Premieramen fara ung mur ponchier de dos pams (sic) d'*espes*, . . . (Levy Swb. IV: 253, Art. montp.)

Lo fundament aye une cane d'obre d'*espes* e de *pregon*, entro que trobin bon fundament, e aye d'*espes* de terre en sus .VI. pamns (corr. paums). (Ib. III: 264, Art. béarn.)

. . . que sie a plom de .V. canes d'obre de *pregon*, (Ib. IV: 87, ib.)

. . . e·l flum creg aquela nuit de .III. pes d'*aut*, (Appel Chr.[II] 121: 50, Prise Dam.)

E feron los de .X. codes de *preon* . . .(Prise Jérus. 604, 2l. d'en bas.)

. . . que a cascun costat del portal ha una tor redonda am .I. cantonier et am .I. jasen el *gros* que hom volra. (Levy Swb. IV: 253, Art. montp.)

Longas del *gros* del det. (Rayn. Lex. III: 514, Sydrac.)

E si la cane era usade ni abracade per bielhesse lo *trauers* d'un did, no i deuem auer ley aquere begade; (Rec. Gasc. 24: 21.)

Ajoutons enfin *gran* = grandeur.

Pus a vista d'uelh par, Las naturas e·l *gran* E las vertutz que an Lo solelhs e la luna. (Levy Swb. IV: 165, At de Mons.)

Encaras es una autra illa . . ., en la qual creys lo gran del froment del *gran* d'una grossa coronya, (Such. Dkm. I, p 361, chap. 34.)

. . .e haqui habitan unas gens que son del *gran* d'un enfant de .V. ans he an cavals del *gran* d'un boc petit. (Ib. chap. 38, 8 et 9.)

Quelques-uns de ces adjectifs s'employaient substantivement dès le temps du latin classique, comme *altum* et *profun-*

dum avec la signification de mer: «jacio me in *profundum*» (Cic.), «provehor in *altum*».

D'autres, comme *latus* et *longus*, se rencontrent, même substantivés, pour désigner une dimension, quoique assez rarement, p. ex. «cresco in *latum*» (Ov.), «quatuor pedes in *longo* constat» (cité par Tobler, op.cit., p. 179.)

Pourtant, comme l'habitude d'exprimer la dimension par des adjectifs substantivés n'existe pas dans les langues romanes autres que le vieux provençal et le vieux français (v. Hammarberg, op. cit., p. 70), il est vraisemblable qu'elle n'est pas un héritage du latin mais qu'elle s'est plutôt développée spontanément dans ces deux langues.

Après avoir parlé des adjectifs substantivés en vieux français et marquant une dimension, M. TOBLER (op. cit., p. 168) mentionne aussi *pesant* (poids) et *vaillant* (valeur)*.

Ces mots se retrouvent également en vieux provençal sous les formes *pesan* (Flam.[II] 3075) et *valen* (Crois. Alb. 755 et 1679), mais, comme le démontre M. STIMMING (Gröbers Zs. 10, p. 536—7), ce sont évidemment d'anciens gérondifs.

Coup d'œil rétrospectif

La plus grande partie des adjectifs d'un sens abstrait se sont substantivés directement.

Tel est le cas pour ceux qui désignent une qualité ou une dimension (*ardit, avinen; long, haut, etc.*), une impression ou une sensation (*gay, suau;* aver *caut*, etc.), une couleur considérée en elle-même, et pour les adj. *caut* et *freit* exprimant la température de l'air.

Quant aux participes passés qui expriment l'action verbale, les masculins (*comensat, pronunciat*, etc.) aussi bien que

* Cf. p. 71.

les féminins (*virada*, *issida*, etc.), il ne peut absolument pas être question d'un substantif éliminé.

Dans d'autres cas, l'ellipse d'un substantif est plus ou moins évidente.

Pour les substantifs *sagramental* (= sagramen) et *temporal* (= temps), cf. p. 80.

Chapitre V

ADJECTIFS D'UN SENS NEUTRE DÉSIGNANT LA TOTALITÉ OU UNE PARTIE DU TOUT

A. ADJECTIFS D'UN SENS GÉNÉRAL ET NEUTRE (MARQUANT LA TOTALITÉ)

Ces adjectifs marquent l'ensemble des idées et des choses possédant une certaine qualité.

Les langues dont les adjectifs possèdent les trois se servent en général du neutre pour exprimer la totalité. Ainsi, en latin, on trouve *bonum*, *malum*, *decorum*, *utile*, *inane*, etc., employés dans un sens général. (v. Kühner op. cit., p. 173.)

Le vieux provençal, comme le vieux français, possédait, il est vrai, une forme neutre de l'adjectif qui ne prenait pas d'*s* au nominatif, mais l'emploi en était très restreint (v. Appel, Prov. Chr.[II], p. X), et dans des cas comme ceux que nous allons citer, M. TOBLER (op. cit., p. 178) a montré, par de nombreux exemples, que le vieux français employait le genre masculin. Ce doit aussi être le cas pour le vieux provençal, quoique dans la plupart des exemples que nous ayons rencontrés, l'adjectif se trouve à l'accusatif ou précédé d'une préposition. Le passage suivant nous offre pourtant un cas où le genre masculin est certain:

E fai tant *agres* ab doussor Que l'ivern mescla ab calor; Mas *l'agres* fuy al *dous* parer. (Appel Chr.[II] 41: 19,21, R. de Vaq.),

où l'adj. *agres* a la forme du masculin.

Voici d'autres exemples de l'adjectif pris au sens neutre absolu, et substantivés après l'époque du latin classique:

Inz e las carcers o él iazia prés, Lainz comtáva del *temporal* cum es, De sol e luna, cél, terra e már, cum es. (Appel Chr.[II] 105: 97, Boeci.)

Li terz ley leyre et playt cabir E·l *dreyt* del *tort* a discernir. (Ib. 2: 99, Fragm. d'Alex.)

E volv *dous* en amarum, (P. d'Alv., p. 146: 25.)

Lo segles es aissi deuis Que perdut es quant *l'auol* fan, (P. Rogier 5: 9.)

Domna, pus mon cor tenetz pres, Adoussatz mi ab *dous* l'*amar*. (Appel Chr.[II] 36: 35, R. d'Aurenga.)

Cel que chamja *bo* per *melhor*, Si·l *mielhs* pren, be deu mais valer, (B. de Born[II] 30: 1 et 2.)

Guiraut, no vueill qu'en tal trepeill Torn mos trobars que hom am tan L'*avol* co·l bo e·l *pauc* co·l *gran*. (Appel Chr.[II] 87: 17, Linhaure et G. de Bornelh.)

En la canal que ditz conort, Vey *caut* e *freyt* entremesclar; Ab l'un pot l'autre amortar, E son abduy d'engual comport. (Ib. 41: 30, R. de Vaq.)

Elas an be tan gran poder Que messonia fan semblar *ver* (Ib. 5: 420, Castia-gilos.)

A senhors qui so cuges Del segle quaissi baysses Lo *dreyt* torna daus l'*enuers*. (Mahn. Ged. III, 755, str. 1, B. Martin.)

Lo reprouiers uai aueran som par Dome escaudat qui tem *tebe* ancse. (Canz. prov. A, N:o 604, str. 1, Sordel.)

Ieu, Isarn Vedelhier, prior claustrier . . ., vicari que so en *esperital* e *temporal* . . . a regir, gardiar e aministrar los dregz e la juridictio de la dicha prepositura. (Levy Swb. IV: 57, Recherches Albi.)

L'habitude d'employer l'adjectif substantivement dans un sens neutre et général s'est développée de très bonne heure en vieux provençal, comme le montrent les exemples que nous venons de citer. (Cf., au contraire, Hammarberg, op. cit., p. 70). Souvent, comme on le voit, l'adjectif a pris une signification plus concrète que le neutre singulier du latin substantivé dans des cas semblables.

B. Adjectifs exprimant une partie (ou un multiple) du tout

Nous voulons parler ici des cas où l'adjectif, pris au sens neutre, exprime une partie intégrante du tout. Il peut désigner la partie d'une chose, aussi bien que d'un phénomène ou d'une action. En général, il est accompagné d'un génitif qui exprime la totalité, mais souvent ce génitif est omis et, seul, l'adjectif substantivé reste.

Le latin de l'époque impériale et de la décadence connaissait déjà cet emploi de l'adjectif neutre, substantivé dans des expressions comme: «*summum* columnæ», «*extremum* agri», «*medium* campi», «*asperrimo* hiemis», «calor ad *vivum* adveniens» (Liv.), et, au figuré: «neque id ad *vivum* reseco» (Cic).

Beaucoup de ces adjectifs employés substantivement en latin, se retrouvent comme des substantifs en vieux provençal:

Ex.: . . . el *som* de la lanza; (Flam.[II] 807.)
Lo coms . . . s'es tiratz a .I. *estrem*, (Crois. Alb. 4728.)
. . . el *mieg* de mar . . . (Appel Chr.[II] 117: 18.)
. . . tro el *viu*. (Flam.[II] 2676), etc.,

et cette langue en a créé un grand nombre d'autres.

Ex.: Mas car tant quant us *blancs* d'ongla Non pogr'en leis melhurar rams ni verja, (Zorzi 11: 31.)

Pueis metetz un'aguilla prima De lai on la pena s'aprima De ues lo *blanc* tot suauet Ades torsen queacomet: (Auz. cass. 1227.)

Linhaure, si·m vira·l *vermeill* De l'escut cela cui reblan (Appel Chr.[II] 87: 50, Linhaure et Guiraut de Born.)

Coma lo *blancx* e·l *jaunes* del uov. (Rayn. Lex. II: 222, Sydrac.)

Prenetz razura de ueill lart E d'un hueu cueit la una part, So es lo *ros;* (Auz. cass. 1779.)

D'apostema engendrada el *blanch de uelh.* (Rayn. Lex. II: 222, Eluc. de las propr.)

Tot le *negre del uelh.* (Ib. IV: 310; ib.)

Prega los que s'acordo ab clergues e ab crozea En abans que ilhs passon al *trenchant de la spea.* (Crois. Alb. 394.)

Mas trop son espes denan E motz deves lo *trenchan* (B. de Born[II] 15: 13.)

A l'en las ancas donat *De l'espaza* un colp de *plat.* (Rayn. Lex. IV: 558, Jaufre.)

Per mieg lo *gros del cor* li mes l'espieut cayrat. (Fierabras v. 3724.)

No sent la nafra, si no atenh al *magre.* (Rayn. IV: 119, Eluc. de las propr.)

.. e trenquet la mitat ... de la guabia de peyra que era *al plus aut,* pres del pom de l'agulha del cloquier. (Levy Swb. IV: 7, Pet. Thal.)

Item. Que neguna dona non ause portar marga de garda cors que aia otra ij palms de lonc, prenden mesura de mieg bras en aual en penden, et es a saber *quel penden de la marga* (= la partie pendante de la manche) puesca metre menutz vars setz pagar pena. (Revue du Tarn. VIII, 319: 6.)

.. me deu far VI[xx] *corbas de nau* bon he razonabbles, . . .; losquals *corbatz* promet aver faytz a sos propris cotz e despens ... (Guibert, Reg. dom. 125: 16 et 20.)

«Que de sanc ab cervelas e de carn ab suzor «Y aia tant esparsa quel *romanens* ne plor. (Crois. Alb. 4438.)

Un d'aicels de la vila lor crida autament: «Senhor, ieu m'en volh ir, e lais lo *remanent;* (Ib. 5501.)

E promes a paguar tot lo *demoran* dins la festa de Pantacosta. (Levy Swb. II: 82, Frères Bonis.)

Per tot lo *general Dels crestias* del mon .VI. manieiras ne son (sc. de noms), Clergue e cavayer, Borzes e mercadier, Menestral e pages. (Ib. IV: 102, G. Riquier.)

Cant il foron replet o sadol dels .V. pans e dels dos peixons, lo (sic) comandet Nostre S. quel *relevat* culis hom, (Ann. du Midi 9,387, l. 5 d'en bas.)

Item que los dichs paradors paro totz los blancxs am un *evers.* (Levy Swb. III: 106, Fabr. draps S. Antonin.)

Tenir e observar la dita demonstransa e *lo contengut d'aquela.* (Ib. I: 341, Arch. Lectoure.)

Per ausir lo *contengut de* .I.ª *letra* que ... (Ib., Comptes de Riscle.)

De même, nous pourrions citer *lo contrari** (le contraire), et les locutions *aver lo melhor, aver lo pejor.*

Ex.: Det tot cant as uolgut M'a plagut *lo contraris*; (Arm. Serm. 78: 24.)

« E per so duron l'element « Car simple son, e plus leument « So qu'il compono si corromp, « Car us *contraris* autre romp; (Flam.[II] 2075.)

Nostras gens *an agut lo melhor*, et los Frances so metoren a la fuita. (Levy Swb. III: 615, Jur. Bord.)

Ai lo pejor (sc del joc) dos tans. (B. de Vent. 30: 11, cité par M. Stimming, B. de Born[I], Remarques, p. 234: 20).

Dans les deux exemples suivants, les adj. substantivés se rapprochent un peu de ceux que nous avons nommés dans le groupe A (p. 98—9.)

Quar no m'enquier de dir, m'en ven destrics, Tan tem que·l *mielhs* lais e prenda·l *sordeis;* (P. d'Alv.6: 27.)

Ayssi coma fan los mariniers el perilh gran de la mar, que per lo perilh de perir fan desguarnir la nau, e non guardon *lo menhs valen* ni *lo plus precios*, mays tot ensems so que trobon primier gieton el mar. (Levy Swb. II: 143, Trat. Pen.)

Parfois, deux adj. subst. sont coordonnés pour exprimer la totalité. (cf. p. 4.)

Ex.: Puois ab cor dur, Quan n'ac trach *lo vert e·l madur*, El n'envïet per mar marritz La domna e·ls Grecs que ac träitz. (B. de Born[II] 12: 61.)

Au la noisa el castel qu'elh reial son, E lo gap en la tor, e sap ben d'on, De son tezaur, qu'en trobo *lo negre e'l blon.* (Gir. de Ross., ms. de Paris, 15: 22.)

* Dans le latin classique, *contrarium* s'employait aussi substantivement, mais dans un sens plus restreint.

L'adjectif *doble* s'emploie substantivement pour désigner un **multiple.**

Ex.: Item que, per ma descargua, que ieu retengua *lo doble dels documens*. (Levy Swb. II: 259, Bulletin Hist. 1889.)

L'autra (sc. semensa) cazec en bona terra e rendet fruc en .C. *dobles*. (Ib. II: 260, Bartsch Leseb.)

Senhoreyador, misericordios et passient, . . . que gardes la misericordia en milh *dobles* et lebes la maubestat deus peccatz. (Ib., Hist. sainte béarn.)

Comme il ressort des exemples cités, l'adjectif substantivé, désignant une partie, est presque toujours précédé de l'article défini.

Dans les cas où il est précédé d'un cardinal ou de l'article indéfini (v. *corbat*, *envers*, *doble*), il est sur le point de perdre son sens neutre.

Chapitre VI

EXPRESSIONS ADVERBIALES COMPOSÉES D'UNE PRÉPOSITION ET D'UN ADJECTIF

Ces constructions sont extrêmement fréquentes en ancien provençal, qui non seulement gardait plusieurs des locutions adverbiales héritées du latin, mais qui continuait encore à s'enrichir de nouvelles expressions du même genre.

On employait surtout une foule de locutions adverbiales équivalant aux adverbes français: **publiquement, secrètement.**

Telles sont: *a pales, en apert, a (en) descubert, a presen, a (en) rescost, en rebost, en cubert, en amagat, a celiu, a tapin, a tapina, a celat, a celada.*

Ex.: E comtan *a pales* las meraviyllas granz Que fez a cada un le precios cors sanz. (S. Honorat 100: 61.)

. . . car a la gen So aital jutjamen Aderas *a pales*, Mostraran tot cant es Sia predestinat. (Levy Swb. I: 20, At de Mons.)

L'amic castia *en cubert* (texte: apert)E pueis lausa lo *en apert.* (Ib. I: 70, Bartsch Denkm.)

« Poissas lur di [s] tot *en apert:* (Flam.[II], 1.)

Digas m'o tot *a descubert,* Si m'en poiras gitar o non. (Levy Swb. II: 125, Jaufre.)

Cel l'ensenet tan d'escrimir Que nulz hom nos poc si cobrir Ques el nol fier *en descubert.* (Flam.[II] 1631.)

Car mot a bon cor del[s] onrar Et *a present* et *a rescost.* (Ib. 6457.)

De tantas partz lai vengon *a present* e *a rescos* (Crois. Alb. 7248.)

Tan fatz de mal quascun jorn *a prezen* Que tot lo mon avetz mes en error. (Levy Swb. III: 129, Parn. occit.)

Tostemps ey parlat manifestamentz ... et nulhe ree no dixu *en escost.* (Ib. III: 187, Hist. sainte béarn.)

«Que m'e[n]senest tan asautet «Ai eu dig [oi] tot *a rescost.*» (Flam.[II] 4781.)

Ni·s tanh que ia·l sapch'enuios, Qu'ieu suy sai sos drutz *en rescos.* (P. Rogier 3: 33.)

E si promeissos i era facha, de sai o de lai, en maridatge, *a rescos*[e] *en rebost,* es acordat que no sia reduda. (Cart. Lim.66:3.)

... manda ... no sia si ausart ... de jogar ... *en amagat* ni en puplic* (Ann. Pamiers I, 474: 2.)

E platz mi be lai en estiu Que·m soiorn a font o a riu, ... E m'amigua ve *a celiu* E loy fauc una vetz de briu. (Appel Chr.[II] 44: 17, Moine de Mont.)

Fugiray m'en lo bon matin On plus lue[n]h poyray *a tapis,* (Rom. 14, p. 511: 404.)

En Alvernhe, part Lemozi, M'en aniey totz sols *a tapi.* (Rayn. Lex. V: 302.)

Era sui plus que non suoill gais Car ai lai mandat on il es Capropce tant uas mi quem bais Ansseis uieingna [a] *tapina.* (Mahn Ged. II, N:o 567: 6.)

Del cors l'i fos, non de l'arma, E cossentis m'*a celat* dins sa cambra! (Appel Chr.[II] 26: 14, Arn. Dan.)

Et amed Deu fort *a celad.* (S. Fides 68.)

E non an gaire demorat Qu'intret Guillems tot *a celat,* (Flam.[II] 6376.)

Vostre pauc filh fais noirir *a selada,* C'om non o sabja (texte: sabra) en aquesta encontrada (texte:-drada). (Levy Swb. I: 240, Daurel.)

Les expressions adverbiales: *a plen, per entier, a doblier(s), a sobrier(s), de ras, al lonc et al plen, a meian,* désignent un certain degré de **plénitude** ou de **perfection.**

Ex.: Per so es que nos, qui de vostra industria ... e discrecion ... nos fisam *a plen,* vos enviam las letras. (Levy Swb. III: 497, Blanc, Essai.)

---

* *En public* et *en secret* sont des reproductions des expressions latines *in publicum* et *in secreto.*

Guillem[s] si pres al Domine E dis lo vers tot *per ent*[*i*]*er*. (Flam.[II] 2472.)

Don encar ten tot *per entier* So que li fo dat em primier (Levy Swb. I: 76, S. Enim.)

E dressero los murs e los ambans entiers, E barreiras e lhissas e peitrals traversers, E manganels e gousas e engens *a doblers*; (Crois. Alb. 4070.)

« Receubam lo seu cors santisme vertader, « E pois serem garnit finament *a doblier*, (Ib. 4656.)

Er grazitz *a sobriers* Vostre pretz ab bo laus, (Bartsch Chr.[VI] 358: 33.)

So ditz n'Ucs de la Mota: « Aisi n'a *a sobriers*, « Mas als colps dar e pendre er lo comtes entiers. » (Crois. Alb. 8357.)

. . .que aporteron l'aygua cascun jorn . . .entro que l'agro tota omplida, *de ras en ras*. (Prise Jérus. 601,10.)

. . . enpero noz volem . . . que [la] partida hi sia appellada et ausida en sas rasos, deffensas et ignoscensas, se ges n'i a, trastot *al lonc et al ple*, davan que elz puesco . . . determenar de l'en gitar. (Levy Swb. IV: 229, Livre Épervier.)

Car Dieus non perdona *a meias*. (Rayn. Lex. IV: 176, V. et Vert.)

De fin (certainement), *a cert*, *de cert*, *en cert*, *per cert**, *de ver*, *en ver*, *per ver*, *de segur* expriment une **certitude**.

Ex.: Tro que eu sacha ten *de fi* Se·l es aissi com eu deman. (Appel Chr.[II] 10: 11, Guilh. de Peitieu.)

Qu'el passara ab tal esfortz ogan Com far poira, so auch dir tot *de fi*, (B. de Born[II] 21: 39.)

Le cruzel vent qu'entorn de la flor venta Dic yeu, *de sert*, quez es cobeytatz gran. (Levy Swb. I: 247, Joyas.)

Per q'eu vos dic e·us fatz saber *en cert*, Mais voill vivatz qe Gigo de Galpert ». (Appel Chr.[II] 94: 19, Lo comte de Proensa.)

Quar *per cert* souen sesdeue Quest amors dona mays de be (Mahn Ged. I, 299, p. 188, l. 13 d'en bas, Brev. d'amor.)

* Cf. le latin *pro certo* dico, affirmo.

L'angel de Dieu mi dieys *per cert* Que sant esprit trametria Dieus en mi, de que concebria. (Levy Swb. II: 125, Kindheitsev.)

Mortz trahiritz, ben vos posc *en ver* dire Que non poguetz el mon meillor aucire. (Bartsch Chr.[VI] 135: 16.)

Non farai ieu ges *peruer* (Canz. prov. A, N:o 436, str. 3, Peyrols.)

Car *de segur* la m'ey eyviayre Que apres Andriou non viouré gayre. (Levy Swb. II: 347, St André.)

Les expressions *en general*, *en especial*, *en particulier*, *en comun*, *per comun* marquent une **généralisation** ou une **restriction.**

Ex.: Quan quen diga blasme e mal De las donas *en general.* (Mahn Ged. I: 299, p. 205: 31, Brev. d'amor.)

Item ... fo feit establiment ... que, si l'enquer *en generau* de pagar o de gurpir causes que aye o tinque d'eretadges o d'autres causes, (Levy Swb. III: 21, Établ. Bayonne.)

Et *en special* avia ordenat que en lo ... pays de Rouergue demoresso quatre-vingts lansas, (Ib. IV: 320, Ann. Millau.)

Et si re voletz fassam per vos *en commu* o *en particular*, scribetz me ab forma; speri de obtenir. (Ib. III: 548, Ann. Pamiers.)

E si ... li home d'aquels comtatz ... isserian *per cumin* a remoure aquel asseje ... sian tengut d'issir *per cumin* a la dicha batailla ... (Ib. I: 312, Priv. Man.)

Locutions adverbiales exprimant le temps

En latin classique, on employait des expressions telles que *in brevi*, *in præsens*, *in præsenti*, *ad præsens*, formées par ellipse du subst. *tempus*, *tempore*, qui, pourtant, était ajouté dans la plupart des cas. Sous l'influence de celles-ci, on a créé les expressions provençales *en breu* (B. de Born[II] 26: 10), *per lo presen* (Levy Swb. I: 342, Comptes de Riscle), *au presen* (Ib. I: 400, ib.), et cette langue s'est enrichie d'un grand nombre de nouvelles constructions de ce genre, telles que *de novel*, *de*

fresc, ab antic, al prim, al premier, de premier, de prima, en derrier, a la longa, a la perpetual.

Ex.: Mout m'es bon e bel Qan uei *de nouvel* La fuoilla el ramel. (Canz. prov. H., N:o 17, str. 1, P. Vidal.)

Et apres restaur e conderc *De novelh* e bastisc ed orc (Levy Swb. III: 117, Mahn Ged.)

Illi vi . .. Jhesu Crist . . . sacnos daus totas partz . . ., e le sanc que li corria tot frescalmens per las plagas, aissi cant si *de fresc* fos baissat de la cros. (Ib. III: 598, S. Douc.)

Segon que *ab antic* han acostumat. (Rayn. Lex. II: 98, Tit. de 1241, Doat.)

E valgra·m mais que·m fos *al prim* esquiva, Qu'ela·m tengues en aitan greu rancura; (Appel Chr.[II] 24: 7, P. Vidal.)

Qu'aital sen mi fis ensenhar *Al prim*, qu'ara·m fai foleiar. (Ib. 40: 24, G. de Bornelh.)

«Lai nos mudarem volontier, «E voil que deman *al prumier*, «Per tal que Dieus vos don salut, «Nostra mainada lai si mut, (Flam.[II] 3530.)

E noy ac cridat ni pus mes Peguezeza sol *de primier*. (R. Vidal, Abril issi' 165.)

Et el adoncs plor'e fai maior dol Dos aitans plus que no fetz *de primier*. (Bartsch Chr.[VI] 178: 28.)

. . . et parti se e volc tornar a merce de l'autra dompna *de prima**; (Appel Chr.[II] 122 d, 33.)

En darrier fo fahtz papa. (Rayn. Lex. V: 79, Cat. dels apost. de Roma.)

Be sabon que *a la longa* no i poiran pas durer. (Crois. Alb. 2476.)

A la perpetual volria far son ostal. (Rayn. Lex. IV: 521, V. de S. Hon.)

Citons aussi les expressions savantes: *in sempiterna* et *in eterna*. (Le latin connaissait la constr. *in æternum*.)

Ex.: Qu'oimais plus no m'esquerna Fals jois ni decs, Don moir'*en sempiterna*. (Zorzi 1: 84.)

---

* Le latin connaissait l'expression *ad prima* = surtout.

Si c'ab els reng toç temps *in sempiterna*. (Poés. rel. 2549.)
El faiç regnar ab los sainç *in eterna* (Ib. 2868.)

Ad egual de, (tot) per egal, per la parelha exprimeut une **ressemblance:**

Ex.: Mas gaps avetz be *ad egual* d'un rey, (Moine de Mont. 15: 19.)

Que dompna fai manta re Per que plass'a totz *per engual*, E quasq'un cum li coue Deu aculhir dins son ostal, (P. Rogier 2: 60.)

Datz n'al cors dol temporal Tan coral Qu'al forfaig an *per egal*, (Zorzi 5: 73.)

Maria dana, Dieu vos sal. Per Dieu vos pregui no vos donetz negun mal, Quar ieu iey trobat tot *per engal* Lo rey del cel spiritual. (Levy Swb. II: 318, Myst. prov.)

Friant Aquest bras es ben entendu Bruyant Et aquest aultre, *per la parelho*. (S. Pons 4389, Revue 31.)

Locutions adverbiales désignant le lieu

Telles sont *per dreg, a travers, d'engal, de let, de biais, en tes, en lonc, d'aut (en) bas, de preon, en preon, a destre, de dreich en biais, per lo long, a la redonda*.

Ajoutons aussi les expressions prépositionelles *al travers de, de lang de, au haut de* (= au niveau de), *al destre de, a la destra de*.

Ex.: E vi *per dreg* e per travers* Cum s'alberga valz e montanha. (Flam.[II] 7262.)

Mas per so que es encontra davas nos e s'espieissa, hom no la (sc. la nivol) pot pas vezer ni *de lonc* ni de travers*, (Bartsch Chr.[VI] 338, 26.)

De tantas partz lai vengo, de travers e *d'engal*, Que debrizan li elme el capmailh el nazal (Crois. Alb. 4896.)

---

* En latin, on trouve déjà: *in, per transversum, ex, de transverso.*

La vila ars trastota *de lonc* e *de biais*. (Ib. 513.)

Quel feron noit e jorn, e *de lonc* e *de letz*. (Ib. 582.)

« Desgarnitz o garnitz o *en lonc* o *en tes* « Intrarei en la viala, (Ib. 5005.)

Li un queron *a travers*, li autre adenant. (Rayn. Lex V: 525, S. Honorat.)

Ensabia entrels pros caber Eram fai *daut enbas* cazer. (Canz. prov. A., N:o 470, str. 2, R. de Vaq.)

E leu pot hom *d'aut* bas cazer. (Bartsch Chr.[VI] 77: 12.)

Car li suspir que *de preon* Del cor a la bocha veniun (Flam.[II] 6844.)

Mas si tant es qu'om per falsetat mon, D'aquel montar dissen pueys *en preon*. (Appel Chr.[II] 77: 8, P. Card.)

Que cavalgon *a destre* de sai davas la mar. (Levy Swb. II: 173, Chans. d' Ant.)

Era vei que, pos hom s'estrais De solatz ni dels faitz genssors ... Se viret *de dreich en biais*, (Ib. II: 20, ms A, N:o 30.)

E las pintas d'estanh en que avia aygua se fendian *per lo long* per lo dich frech. (Ib. IV: 431, Pet. Thal.)

E trazon tuit li genh *a la redonda*. (Bartsch Chr.[VI] 144: 5.)

« Pertot *a la redonda* gran fossat traverser, (Crois. Alb. 7963.)

It. may, lo dia meteis, per .I.ª post de noguier que fi metre *al travers de* la porta del pont; (Comptes Albi 2655.)

.. *de long de* la carrera publica ... (Levy Swb. IV: 147, Chartes Agen.)

E Jaufres com ben enseinatz Va·s *delonc* Brunissen sezer; (Appel Chr.[II] 3: 515, Jaufre.)

.. atant cum ha d'ample de la une paret a l'autre daqui' (texte: d'aqui) *au haut de* terre, (Levy Swb. IV: 409, Art. béarn.)

Al destre de Dieu sezia. (Rayn. Lex. V: 76, P. Card.)

A la destra de Dieu lo payre. (Ib. V: 77, V. et Vert.)

Per fort signifie 1) par force, 2) forcément; *per natural*, de soi-même; *de leu*, 1) facilement, 2) volontiers, *a greu*; diffi-

cilement; ***en fol***, 1) en vain*, 2) sans raison (?); ***en fat***, follement; *per cabal*, 1) principalement, 2) complètement; ***de cabal***. en entier (Rayn.), en bon état? (P. Meyer); ***d'avinen***, bien convenablement; *per coseden*, convenablement; ***ad envers***, ***a revers***, à rebours; ***a desliure***, 1) à son gré, 2) franchement, ***ad estrun***, vivement, violemment.

Ex.: E ja·b me *per fort* No conquerran trei Lo pretz d'un correi. (B. de Born[II], 3: 30.)

Mas aissi·ls clau e·ls enserra Qu'Engolmes a *per fort* cobrat (Ib. 7: 10.)

Lai dedins Carcassona *per fort* l'asetjaran; Si els lo podon penre tot viu l'escortgaran. Monreial e Fanjaus dizon ilh que pendran; Entro a Montpeslier per fort cavalgaran, (Crois. Alb. 1957—60.)

«Domna, de vos non ai mas desconort». «Senher, e doncs cuiatz qu'eus am *per fort?*» (Bartsch Chr.[VI] 176: 17.)

Qui no sofre castiador, *Per fort* sofre justesiador. (Levy Swb. III: 571, Bartsch Dkm.)

Mas tot'ora lur fai amermar Can l'ausel deu e mud'intrar, Car ***per natural*** bec li creis E pren la muda aqui meteis. (Auz. cass. 1753.)

De ***leu*** po esser qe i aura domes qe diran . . . (Razos de trobar 83, 31.)

Car l'un auzel mudon greumen, L'autre ***de leu***, (Auz. cass. 1433.)

Vils homs *de leu* no vol auzir bos motz, Quar dels sieus fagz contraris los ve totz. (Levy Swb. IV: 374, Deux Mss.)

Mais *a greu* po(s)t hom creire aitals penedenciers Que·s volvo per paor que sian bos fazendiers. (Ib. III: 425, Izarn.)

Ses la qual *a greu* pot hom far bon dictat. (Rayn. Lex. III: 509, Leys d'amors.)

E faran vos un temps muzar Et *en fol* vostre argent gastar; (Bartsch Chr.[VI] 349:7.)

---

* *In vanum* (>prov. *en van*) s'employait substantivement en latin déjà. (v. Dict. Gén. I, p. 8.)

C'anc no nasquet, si'nquera no nais, Hom que tan fort *en fol* servis; (Prov. Ined. 118,36.)

Ges non cre q'*en fol* feunei, Per q'ieu li cre Mout aver forfait Qui la te (?) (Levy Swb. III: 517, G. de Born.)

Mas pero, s'oimais laiss'*en fat* Richart, pos en sa preizon es, Lor esquern en faran Engles. (Appel Chr.[II] 69: 30, P. Vidal.)

Los huelhs tenetz membrat Que non gardon *en fat*, (Ib. 112: 60, N'Arn. G. de Marsan.)

Peire Vidal, pos far m'ave tenso, Nous sia greu, sius deman *per cabal*, Per qual razon avetz sen tan venal En mains afars, . . . (Levy Swb. I: 177, P. Vidal.)

Per ma fe vos dic, mielhs m'ave Que per lieys ieu suefra jasse Mon dan, si tot a lieys non cal, Qu'autram des s'amor *per cabal.* (Ib., Mahn Wke.)

Li donzel van tost diire al cosselh principal Qu'els fassan de Murel issir l'ost comunal E que noi trenquen plus ni bareira ni pal, Mas quels laisso laïns estar totz *de cabal.* Ib., Crois Alb.)

Qui l'asolassa *d'avinen.* (R. Vidal, Abrils issi' 1304.)

Li donet que saup far azaut E *d'avinen* tot cant anc fetz, (Bartsch Chr.[VI] 239: 23.)

Car donzela cridiva Non es fort agradiva Ni l'esta *d'avinen;* (Ib. 355: 33.)

Bella's la domna e granz *per cosedenz;* No vist donzella de son evaiment; Ella's ardida, si·s foren soi parent. (Appel Chr.[II] 105: 243, Boeci.)

Aissi con hom tra l'estam *As envers*, q'era adreich, (Revue 34, p. 26, Poés. prov.)

Gascs pecs laitz mendics e fers Dictatz e faitz *a revers*, (Moine de Mont. 11: 2.)

Vos est cella que *a desliure* Me podetz far morir o viure; (Appel Chr.[II] 3: 627, Jaufre.)

« E per sous dic tot *a desliure:* « Si ades nom pensatz de me « D'un autr'aimador faitz conre, (Flam.[II] 2694.)

Tot *a estru* Vei, Marcabru, Que comjat volez demandar. (Levy Swb. III: 354, Aldric.)

Ajoutons enfin les locutions adverbiales suivantes: *vendre*

en gros, per (en, a) menut, pesar al fin (peser très-juste), *metre en net, escriure al net, vestir de nou, (dormir) a segur, sonar en gros, en dalgat, acordar en greu, en agut,* (en parlant des sons), *tenir en car* (considérer, estimer), *venir al contrari* (être contraire, contrarier), *morir a desconfes* (mourir intestat), *metre a deslivre.*

Ex.: .. que tota persona, de qualq'estat o condition que sie, que *venda* vin *a menut,* (Bartsch Chr.[IV] 397: 25.)

Negun marchant .. no .. sie tant auzart que .. *beni* ni atau meinhs *crompi en gros ni en menut* . . . (Levy Swb. IV: 203, Établ. Bayonne.)

Tota persona que *vendra* vin a taverna *a menu* o *a en gros.* (Ib., Ordon. munic. Digne.)

. . . beden e esguardan . . . que annuaumens los estrangers ensostarrainhaven lors binx e los *benen per menut,* (Ib. II: 40, Établ. Bayonne.)

Item que .. nulh blat qui pesat sia a Bordeu no sia *pesat* si no *au fin,* ni nulha farina no sia venduda, sino *au fin;* (Ib. III: 489, Cout. Bord.)

. . . et las fares *scrieure al net* en bona lectra et mettre al dich hospital. (Ib. V: 379, Léproserie Marseille.)

E .. fo legida la letra ordenada per estre tramesa au rey .., et fo per lor . . . corregida, et . . . manderen au clerc que la fis *mettre en net.* (Ib., Jur. Bord.)

E son gai li auzel salvatge E li albre *vestit de nuo,* (Bartsch Chr.[VI] 291: 8.)

. . . et ac hi motz bos homes que s'en *vestiron de nou,* e fon facha gran festa e danssas. (Levy Swb. II: 340, Pet. Thal.)

»Tornatz-vos-en areire, bels dos amis, E *dormetz a segur* tro sia matis; (G. de Ross., ms de Paris 269, d. l.)

E pois *sonet* .I. graile d'evori entalhat Tres vegadas *en gros* e doas *en dalgat.* (Levy Swb. II: 62, Chans. d'Ant.)

De sos *acordans en greu* et *en agut.* (Rayn. Lex. II: 36, Eluc. de las propr.)

Tostemps, sapchatz, vuelh mais esser senhor E que desam e qu'hom mi *tenha en car,* Qu'anc en amor no vengui

per muzar (Levy Swb. II: 141, Tenz. Aim. de Peg. et Guilh. de Berg.)

Pres suy del penr'e del grazir . . . E de son pretz *tenir en car* E de son laus enavantir (Appel Chr.[II] 11: 41.)

Furent promeys et juratz de nouveau teneir et gardar seys jamays *venir au contrary* per losd. coffrayrs. (Levy Swb. I: 348.)

E se lunh hom ni lunha femna i *moria a descofes* e i remania efas d'aquel o (texte: a) d'aquela, (Ib. II: 127, Cart. Alaman.)

Entendem que mossenhor lo senescaut bos manda . . . que los deitz nau homes et saumey bulhatz *metre a desliure.* (Ib. II: 70, Jur. Bord.)

En tau maneyra que los deitz preysoners pusquan *estre mes a deliure.* (Ib.)

On voit par les expressions adverbiales que nous venons de citer comme étant les plus usitées qu'en ancien provençal l'adjectif s'unit plus souvent à une préposition pour former des phrases adverbiales qu'il ne le fait dans les langues romanes modernes.

Les prépositions changent souvent devant un seul et même adjectif, comme dans:

a cert, de cert, en cert, per cert; de ver, en ver, per ver; a descubert, en descubert, etc., ce qui est tout naturel dans une langue encore jeune et en voie de formation.

En général, la préposition et l'adjectif se sont unis pour former une seule expression, et l'on ne pourrait guère ajouter à l'expression un substantif qui posséderait la qualité exprimée par l'adjectif.

Même dans des cas où l'adjectif (masculin ou féminin) est précédé de l'article défini, comme dans: *au haut de,* escriure *al net, per lo long, al premier; a la longa, a la redonda, a la perpetual, per la parelha,* etc., aucun substantif ne se présente à l'esprit.

Dans les expressions savantes *in eterna, in sempiterna,* l'adjectif est probablement une réminiscence du pluriel neutre

du latin du moyen âge substantivé par suppression du substantif *tempora*.

L'-*s* final qu'on rencontre souvent à la fin de l'adjectif, par ex. dans: *en apertz*, *a dobliers*, *a sobriers*, *a meias*, *de letz*, *per cosedenz*, a été ajouté sous l'influence des adverbes possédant un -*s* final, tels que *fors*, *foras*, *certas*, *aoras*, *alhors*, *ensemps*, etc.

Conclusions générales

La tendance des mots adjectifs à s'affranchir de leur substantif, en vieux provençal comme dans toutes les langues vivantes, a pour cause le désir de rendre les expressions plus courtes, quand on est sûr que la clarté de la phrase n'en souffrira pas.

Cette **tendance à la brièveté** se fait valoir surtout quand il s'agit de désigner des objets employés dans un milieu relativement restreint («adjectifs techniques»).

Mais dans les cas où l'adjectif s'est substantivé directement, la cause de la substantification doit être autre.

Certains objets, qui ne possèdent pu' **une seule qualité essentielle,** prennent leur nom de l'adjectif qui exprime cette qualité. Voir les adj. subst. *blanc* (céruse), *verdet* (vert-de-gris); *agut* (clou), *plat* (plat, assiette), et d'autres, nommés précédemment. Comparez aussi, en français moderne, les exemples: «un *rond* de serviette», «un *bleu*» (sur la peau, résultant d'un coup), cités par Tobler.

Souvent une langue encore jeune, comme le vieux provençal, sentant **le besoin d'exprimer une nouvelle idée** ou une nouvelle nuance de la pensée, a recours aux adjectifs. Aussi est-ce parmi les expressions d'un sens abstrait qu'on trouve a plus grande partie des adjectifs substantivés directement.

Il est aussi des cas où l'adj. substantivé équivaut à un substantif existant déjà; alors c'est probablement le désir de donner plus de **variété à la phrase** qui a créé le nouveau substantif.

Parfois, comme nous l'avons dit, on est forcé de supposer que l'adjectif a été substantivé par **euphémisme,** c'est-à-dire dans le but d'éviter des expressions choquantes. C'est surtout le cas des adjectifs désignant la Divinité et le diable, de quelques autres servant à désigner certaines parties du corps humain, et, enfin, d'un petit nombre, employés pour désigner certains lieux.

Des nombreux exemples cités dans cette étude on peut conclure que le vieux provençal était extrêmement riche en

adjectifs substantivés, bien qu'il faille observer que parmi les exemples cités on trouve parfois des adjectifs dont l'emploi, comme substantifs, n'était peut-être qu'accidentel ou du moins très rare.

C'est surtout parmi les noms appellatifs de personnes et d'objets qu'on rencontre beaucoup de cas intéressants où les langues modernes se servent d'un vrai substantif.

Mais le vieux provençal possédait aussi une foule d'adj. subst. abstraits et dont l'abondance surprend quand on songe au degré de culture de l'époque à laquelle il apparenait et si on le compare à d'autres langues contemporaines.

Bibliographie

Éditions de textes provençaux; périodiques*)

Ann. du Midi, Annales du Midi. Revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale... p.p. Antoine Thomas, Toulouse, Paris.

Ann. Pamiers, Annales de Pamiers par M. J. de Lahondès, Toulouse 1882—1884.

Ann. Saint-Pé, Annuaire du Petit-Séminaire de Saint-Pé, Bagnères.

Appel Chr.^{2}, Provenzalische Chrestomathie... von Carl Appel. Zweite, verbesserte Auflage, Leipzig 1902.

Arch. cath. Carcas., Extraits d'un ms. in-f° .. conservé dans les archives du chapitre de l'Église Cathédrale de Carcassonne (1417—1450)... par Barthe. Dans Mémoires de la Société des arts et des sciences de Carcassonne, t. II (1858—59), 262.

Arch. hist. Gir., Archives historiques du département de la Gironde, Bordeaux.

Arch. Lectoure, Archives de la ville... p. p. P. Druilhet; Paris, Auch 1885 (Arch. hist. de la Gascogne, fasc. IX).

Arch. lat. Lex., Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik ... hrsg. von Wölfflin, Leipzig.

Arch. Narbonne, Ville de Narbonne. Inventaire des archives communales antérieures à 1790 rédigé par M. Germain Mouynès. Annexes de la série AA, Narbonne 1871.

Arm. Serm., Sermons du XIIe siècle... p. p. Frederick Armitage, Heilbronn 1884.

Art. béarn., Les artistes en Béarn avant le XVIIIe siècle... par Paul Raymond, Pau 1874. (Extrait du Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Arts de Pau.)

Art montp., Des maîtres de pierre et des autres artistes gothiques de Montpellier par J. Renouvier et Ad. Ricard. Dans Mémoires de la Soc. archéol. de Montpellier, t. II (1850.)

*) Les mots en italique indiquent l'abrégé des titres d'ouvrages cités.

Ausg. und Abh., Ausgaben und Abhandlungen aus dem Gebiete der romanischen Philologie veröffentlicht von E. Stengel, Marburg.

Auz. cass., Lo romans dels auzels cassadors. .. p. da Ernesto Monaci. Dans Studj di filologia romanza, t. V.

Bartsch Chr.[IV], Chrestomathie provençale ... par Karl Bartsch, 4e éd., Elberfeld 1880.

Bartsch Chr.[VI], Chrestomathie provençale (X[e]—XVe siècles) par Karl Bartsch. Sixième éd. entièrement refondue par Eduard Koschwitz, Marburg 1904.

Bartsch Leseb., Provenzalisches Lesebuch hrsg. von Karl Bartsch, Elberfeld 1855.

B. de Born[I], Bertran de Born. .. hrsg. von Albert Stimming, Halle 1879.

B. de Born[II], Bertran von Born. .. hrsg. von Albert Stimming, Halle 1892 (Rom. Bibl., t. VIII.)

Blacatz, Die Werke des Trobadors Blacatz von Otto Soltau. Gröbers Zs. XXIII et XXIV.

Brev. d'amor, Le breviari d'amor de Matfre Ermengaud .... p. p. G. Azaïs, Béziers, Paris o. D.

Bull. Hist., Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux Arts. Bulletin historique et philologique du Comité des travaux historiques et scientifiques.

Canz. prov. A, Il canzoniere provenzale A, p. p. C. De Lollis dans Studj di filologia romanza III.

Canz. prov. C, Il canzoniere provenzale C, p. p. M. Pelaez dans Studj di fil rom. VII.

Canz. prov. H, Il canzoniere provenzale H, p. p. L. Gauchat et H. Kehrli dans Studj. di fil. rom. V.

Canz. prov. J., Il canzoniere provenzale J, p. p. Paolo Savj-Lopez dans Studj di fil. rom. IX.

Cart. Auch, Cartulaires du chapitre de l'église métropolitaine Sainte-Marie d'Auch .. p. p. C. Lacave La Plagne Barris, Paris, Auch 1899 (Arch. hist. de la Gascogne, 2e série, fasc. 3e).

Cart. Lavedan, Cartulaire des vicomtes de Lavedan dit Livre vert de Bénac p. p. Gaston Balencie, Tarbes 1901—1902.

Cart. Limoges, Cartulaire du consulat de Limoges p. p. Camille Chabaneau. Revue XXXVIII, suppl.

Cart. Oloron, Le cartulaire d'Oloron p. p. M. Marque, Oloron, Pau 1900.

Chans. d'Ant., Fragment d'une chanson d'Antioche en provençal p. p. Paul Meyer, Paris 1884. (Extrait des Archives de l'orient latin, t. II, 1883.)

Chron. Foix, Chroniques romanes des comtes de Foix composées au XVe siècle par Arnaud Esquerrier et Miégeville et p. p. Félix Pasquier et Henri Courteault, Foix, Paris 1895.

Clédat Nouv. Test., Le Nouveau Testament... Reproduction photolithographique du ms. de Lyon... p. p. L. Clédat, Paris 1887.

Comptes Albi, Comptes consulaires d'Albi (1359—1360) p. p. A. Vidal, Toulose 1900. (Bibl. méridionale, I^e^ serie, t.V.)

Comptes Montagnac, Les comptes consulaires de Montagnac (Hérault) par Aug. Vidal. (Ann. du Midi, t. XVII et XVIII).

Comptes de Riscle, Comptes consulaires de la ville de Riscle de 1441 à 1507... p. p. Paul Parfouru et J. de Carsalade du Pont, Paris, Auch 1886—1892 (Arch. hist. de la Gascogne, fasc. XII et XIII.)

Cout. Agen, Coutumes, privilèges et franchises de la ville d'Agen p. p. Amédée Moullié (Extrait du Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen, t. V, 1850.)

Cout. Astafort, Astafort en Agenais. Notice historique et coutumes p. p. Ch. Baradat de Lacaze, Paris, Agen 1886.

Cout. Auvillar, La ville, les vicomtes et la coutume d'Auvillar par A. Lagrèze-Fossat, Paris, Montauban 1868.

Cout. Bord., Archives municipales de Bordeaux, t. V, Livre des Coutumes p. p. Henri Barckhausen, Bordeaux 1890.

Cout. S. Gilles, Coutumes de Saint-Gilles p. p. M. A. de Lamothe, Alais 1873.

Criées d'Hierle, Criées de la Baronnie d'Hierle. Texte en langued'oc de 1415 p. p. Édouard Bondurand, Nîmes 1884. (Extrait des Mémoires de l'Académie de Nîmes 1883.)

Crois. Alb., La Chanson de la Croisade contre les Albigeois... p. p. Paul Meyer, Paris 1875—79.

Dist. Catonis, Die altprovenzalische Version der Disticha Catonis von Rudolf Tobler, 1897.

Doc. Lim., Documents sur l'histoire du Limousin tirés des archives du château de Bach, près Tulle, p. p. G. Clément-Simon, Brive 1904. (Société des Arch. Hist. du Limousin, Ire série, t. IX.)

Don. prov., (Donatus provincialis) Die beiden ältesten provenzalischen Grammatiken... hrsg. von Edmund Stengel, Marburg 1878.

Elias de Barjols, Le Troubadour Elias de Barjols. Édition critique publiée avec une introduction, des notes et un glossaire, Toulouse 1906.

Ét. de Béarn, Les États de Béarn depuis leurs origines jusqu'au commencement du XVIe siècle... par Léon Cadier, Paris 1888.

Ét. hist. Moissac, Études historiques sur Moissac par A. Lagrèze-Fossat, Paris 1870—74.

Établ. Bayonne, Archives municipales de Bayonne. Livre des Établissements, Bayonne 1892.

Fierabras, Der Roman von Fierabras hrsg. von Immanuel Becker, Berlin 1829.

Figueira, Guilhem Figueira, ein provenzalischer Troubadour. Von Emil Levy. Berlin 1880.

*Flam.*II, Le roman de Flamenca... Deuxième édition entièrement refondue par Paul Meyer... Tome premier, Paris 1901. (Bibl. française du Moyen Age, t. VIII.)

Floretus, (Floretus habundans in multis vocabulis et pulcris). Vocabulaire provençal-latin par A. Blanc, Revue XXXV.

F. de Romans, Die Gedichte des Folquet von Romans hrsg. von Dr. Rudolf Zenker, Halle a. S. 1896 (Rom. Bibl. XII).

Frères Bonis, Les livres de comptes des Frères Bonis... p. p. Édouard Forestié. Première partie, Paris, Auch, 1890; deuxième partie, Paris 1893. (Arch. hist. de la Gascogne, fasc. XX et XXIII.)

Gir. de Ross., Girart de Rossillon. Publié d'après le ms. d'Oxford par W. Foerster dans Rom. Stud. V (1880); d'après le ms. de Paris par Francisque-Michel, Paris 1856 (Bibl. elzévirienne).

Gröbers Zs, Zeitschrift für romanische Philologie hrsg von Gustav Gröber, Halle.

Guerre de Nav., Histoire de la guerre de Navarre en 1276 et 1277. .. p. p. Francisque-Michel, Paris 1856. (Collection de documents inédits sur l'histoire de France.)

Guibert, Reg. dom., Nouveau recueil de registres domestiques limousins et marchois p. p. M. Louis Guibert. Tome premier; Limoges, Paris, 1895.

Guilh. de la Barra", Guillaume de la Barre, roman d'aventures par Arnaut Vidal de Castelnaudari, .. p. p. Paul Meyer Paris 1895. (Soc. des anc. textes français.)

Herr. Arch., Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Litteraturen begründet von Ludwig Herrig. .. Braunschweig.

Hist. Nîmes, Histoire civile, ecclésiastique et littéraire de la ville de Nismes. .. par M. Ménard, Paris 1750—1758.

Hist. Sisteron, Histoire de Sisteron. .. par M. Éd. de Laplane, Digne 1843.

Inv. Drag., Inventaire de la boutique d'un orfèvre de la ville de Draguignan en 1498 par M. Mireur. (Extrait du Bull archéol. du Comité des travaux hist. et scient., année 1885.)

Inv. Montb., Un mobilier seigneurial du XVe siècle. Le château de Montbeton en 1496 par M. Édouard Forestié. Bull. Soc. Tarn-et-Garonne XXIII (1895).

Inv. XIVe siècle, Quelques inventaires du XIVe siècle pour servir à l'histoire de la vie privée de nos pères par M. Édouard Forestié, Paris 1894. (Extrait du Bull. archéol. du Comité des travaux hist. et scient., année 1893.)

Inv. XVe siècle, Inventaires du XVe siècle par Éd. Forestié, Montauban 1903.

Jacme Olivier, Le livre de comptes de Jacme Olivier, marchand narbonnais du XIVe siècle . . . p. p. A. Blanc, t. II, Paris 1899.

Jaufre, Roman de Jaufre. Raynouard, Lexique Roman, t. I.

Jean Saval, Le livre-journal de Jean Saval, marchand drapier à Carcassonne (1340—1341). Communication de M. Ch. Portal. Bull. hist. et philol. du Comité des travaux hist. et scient., année 1901, p. 423.

Jeanroy, Poés. Gav., Poésies du troubadour Gavaudan par Alfred Jeanroy, Rom. XXXIV.

Joyas, (Las joyas del gay saber). Monumens de la littérature romane depuis le quatorzième siècle p. p. Gatien-Arnould. Seconde publication, Paris, Toulouse.

Jur. Bord., Archives municipales de Bordeaux, t. III et IV. Registres de la Jurade, Bordeaux 1873—1883.

Livre Épervier, Le livre de l'Épervier, cartulaire de la commune de Millau (Aveyron). .. p. p. L. Constans, Montpellier, Paris 1882.

Livre noir Dax, Le livre noir et les établissements de Dax. .. p. p. François Abbadie, Bordeaux 1902.

Livre Synd. Béarn, Le livre des syndics des États de Béarn. .. p. p. Léon Cadier. Première partie, Paris, Auch 1889. (Arch. hist. de la Gascogne, fasc. XVIII).

Livres de Raison, Livres de raison, registres de familles et journaux individuels limousins et marchois p. p. M. Louis Guibert, Paris, Limoges 1888.

Mahn Ged., Gedichte der Troubadours. .. hrsg. von C. A. F. Mahn, Berlin 1856—73.

Mahn Wke, Die Werke der Troubadours hrsg. von C. A. F. Mahn, Berlin 1846—86.

Marienkl., Altprovenzalische Marienklage des XIII. Jahrhunderts. .. hrsg. von W. Mushacke, Halle 1890 (Rom. Bibl. III.)

Moine de Mont., Der Mönch von Montaudon. .. von Emil Philippson, Halle a. S. 1873.

Musée arch. dép., Ministère de l'Intérieur. Musée des archives départementales, recueil de fac-simile héliographiques de documents tirés des archives des préfectures, mairies et hospices, Paris 1878.

Myst. prov., Mystères provençaux du quinzième siècle. . p. p. A. Jeanroy et H. Teulié, Toulouse 1893 (Bibl. méridionale, Ie série, t. III.)

P. d'Alv., Die Lieder Peires von Auvergne, kritisch hrsg. mit Einleitung, Übersetzung, Kommentar und Glossar von Rudolf Zenker, Erlangen 1900. (Rom. Forsch., t. XII.)

P. Rogier, Das Leben und die Lieder des Trobadors Peire Rogier bearbeitet von Carl Appel, Berlin 1882.

Pet. Thal., Thalamus parvus. Le petit Thalamus de Montpellier. .. p. p. la Société archéologique de Montpellier, Monpellier 1840.

Petri & Pauli, Istoria Petri & Pauli. .. p. p. Paul Guillaume, Gap, Paris 1887.

Poés. rel., Poésies religieuses. .. du ms. Extrav. 268 de la bibliothèque de Wolfenbüttel p. p. E. Levy, Revue XXXI.

Prise Jérus., La Prise de Jérusalem p. p. Camille Chabaneau, Revue XXXI et XXXII.

Priv. Man., Livre des privilèges de Manosque. .. (1169—1315) p. p. M. M. Z. Isnard, Digne, Paris 1894.

Prov. Ined., Provenzalische Inedita aus Pariser Handschriften hrsg. von Carl Appel, Leipzig 1890.

R. Vidal, Abrils issi', Abrils issi' e mays intrava, Lehrgedicht von Raimon Vidal von Bezaudun . . . p. p. Wilhelm Bohs, Rom. Forsch. 1903.

Razos de trobar, v. Don. prov.

Recettes méd. (B.), Fragment de recettes médicales en langue d'oc par E. Bondurand, Rom. XII, 100.

Recettes méd. (M.), Recettes médicales en provençal.. par Paul Meyer, Rom. XXXII, 268.

Rec. d'anc. textes, Recueil d'anciens textes bas-latins, provençaux et français. .. p. p. Paul Meyer. Première partie, Paris 1877.

Rec. gasc., Recueil de textes de l'ancien dialecte gascon. .. par Achille Luchaire, Paris 1881.

Reg. not. Alb., Extraits de registres de notaires, documents des XIVe—XVIe siècles, concernant principalement le pays albigeois p. p. Charles Portal, Paris, Albi 1901.

Revue, (Rev.) Revue des langues romanes p. p. la Société pour l'étude des langues romanes, Montpellier, Paris.

Rev. du Tarn, Revue historique, scientifique et littéraire du département du Tarn (anc. pays d'Albigeois), Albi.

Rom., Romania, recueil trimestriel. .. fondé en 1872 par Paul Meyer et Gaston Paris.

Roman d'Esther, Le roman provençal d'Esther . . . p. p.

A. Neubauer e P. Meyer. Romania XXI.

Rom. Forsch., Romanische Forschungen. .. hrsg. von Karl Vollmöller, Erlangen.

Rom. Stud., Romanische Studien hrsg. von Eduard Boehmer, Strassburg, Bonn.

S. Fides, Canção de Sancta Fides de Agen p. p. J. Leite de Vasconcellos. Rom. XXXI.

S. Honorat, La vida de Sant Honorat. .. p. p. A.-L. Sardou, Nice.

S. Marg., Vie provençale de Sainte Marguerite (Laurenziana, Ms. Ashburnham 105), p. p.Chichmarev, Revue XLVI, 545.

S. Pons, Istorio de Sanct Poncz p. p. l'abbé P. Guillaume, Revue XXXI et XXXII.

S. Porcari, Li pacions de San Porcari. Dans Vida de Sant Honorat p. p. Sardou, p. 191-ss

Sordel, Vita e poesie de Sordello di Goito per Cesare de Lollis, Halle a. S. 1896 (Rom. Bibl., t. XI.)

Studj., Studj di filologia romanza pubblicati da Ernesto Monaci, Roma.

Such. Dkm., Denkmäler provenzalischer Literatur und Sprache, t. I, hrsg. von Hermann Suchier, Halle 1883.

Tarif Nîmes, Tarif général dressé en langue vulgaire, vers la fin du XIIIe siècle ou au commencement du XIVe. .. Communication de M. de Lamothe. Rev. des Sociétés savantes, 6e série, t. I, 534, année 1875.

Textes Haute-Auvergne, Les plus anciens textes romans de la Haute-Auvergne. .. par Roger Gand, Paris 1901.

Troub. de Béziers, Les troubadours de Béziers par M. Gabriel Azaïs, deuxième éd., Béziers 1869. (Bull. de la Société archéologique, scientifique et littéraire de Béziers.)

Ugo Teralh, Le livre-journal de maître Ugo Teralh, notaire et drapier à Forcalquier (1330—1332) par Paul Meyer, Paris 1898. (Tiré des Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques, t. XXXVI.)

Zorzi, Der Troubadour Bertolome Zorzi hrsg. von Emil Levy, Halle 1883.

Autres ouvrages consultés*

Darmesteter, Cours de grammaire historique de la langue française, Paris, IIe éd.

Darmesteter, La vie des mots, Paris 1887.

Diez, Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. Fünfte Ausgabe mit einem Anhang von Aug. Scheler. Bonn 1887. (Diez. Etym. Wb.)

Diez, Grammatik der romanischen Sprachen, Dritte Auflage, Bonn 1870. (Diez Gramm.)

Diez, Leben und Werke der Troubadours... Zwickau 1829.

Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ latinitatis, Niort 1883—87.

Glaser (*Kurt*), Die Mass- und Gewichtsbezeichnungen des Französischen. Ein Betrag zur Lexikographie und Bedeutungsgeschichte; Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur, Band XXVI, Berlin 1903.

Godefroy, Dictionnaire de l'ancienne langue française, Paris 1881.

Grandgent (*C. H.*), An Outline of the Phonology and Morphology of Old Provençal. Heath's Modern Language Series. Boston U. S. A. 1905.

Gröber, Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter dans Archiv für lat. Lexikographie und Grammatik 1884—1889.

Hammarberg (*Viktor*), Des adjectifs et des participes substantivés en ancien français. Thèse pour le doctorat, Stockholm 1903.

Hatzfeld et Darmesteter, Dictionnaire général de la Langue Française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours... avec le concours de M. Antoine Thomas. Paris. (Dict. Gén.)

Jespersen, Fremskridt i Sproget. (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udgivne av det philologisk-historiske Samfund; Nr. 4). Kjøbenhavn 1891.

---

*) Les abbréviations sont ajoutées entre parenthèses.

Körting, Lateinisch-romanisches Wörterbuch, zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe, Paderborn 1901.

Kühner, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache, Hannover 1878.

Lespy, Dictionnaire béarnais... par V. Lespy et P. Raymond, Montpellier 1887.

Levy, Provenzalisches Supplement-Wörterbuch. Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouards Lexique Roman, Leipzig 1892— (Levy Swb.)

Lindroth (*Hjalmar*), Om adjektivering af particip. En studie inom nysvensk betydelselära, Lund 1906.

Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, Leipzig 1899.

Michaëlis de Vasconcellos (*Carolina,*) Studien zur romanischen Wortschöpfung, Leipzig 1876.

Mistral, Lou Tresor dòu Felibrige ou Dictionnaire provençal-français, Aix-en-Prov., Avignon, Paris.

Mohl, Introduction à la chronologie du latin vulgaire. Étude de philologie historique. Paris 1899.

Nyrop, Ordenes Liv, Kjøbenhavn 1901.

Ott (*André-G.*), Étude sur les couleurs en vieux français. Paris 1899.

Petròcchi, Nòvo dizionàrio universale della lingua italiana, Milano 1887—1891.

Raynouard, Lexique Roman ou dictionnaire de la langue des troubadours, comparée avec les autres langues de l'Europe latine, Paris 1844. (Rayn. Lex.)

Restori, Letteratura provenzale. Manuali Hoepli. Milano 1891.

Salenius (*A. G. G.*), Latinsk-svensk ordbok. Stockholm 1873.

Staaff (*Erik*), Le suffixe -arius dans les langues romanes. Thèse pour le doctorat, Upsal 1896.

Sternbeck (*Hermann*), Unrichtige Wortaufstellungen und Wortdeutungen in Raynouard's »Lexique Roman». I. Teil. Unrichtige Wortaufstellungen. Berlin 1887.

Stichel (*Karl*), Beiträge zur Lexicographie des altprovenzalischen Verbums. Ausg. und Abh. LXXXVI. Marburg 1890.

Stimming, Verwendung des Gerundiums und des Participiums Præsentis im Altfranzösischen, dans Gröbers Zs., t. X (1886), p. 526—53.

Tappolet (*Ernst*), Die romanischen Verwandtschaftsnamen mit besonderer Berücksichtigung der französischen und italienischen Mundarten, Strassburg 1895.

Thomas, Essais de philologie française, Paris 1897.

Tobler (*Ad.*), Adjectiv in Substantivfunktion, Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik, zweite Reihe, p. 160 ss., Leipzig 1894. (Tobler, Verm. Beitr.)

Vising, Den provensalska trubadurdiktningen. Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola XX. Göteborg 1904.

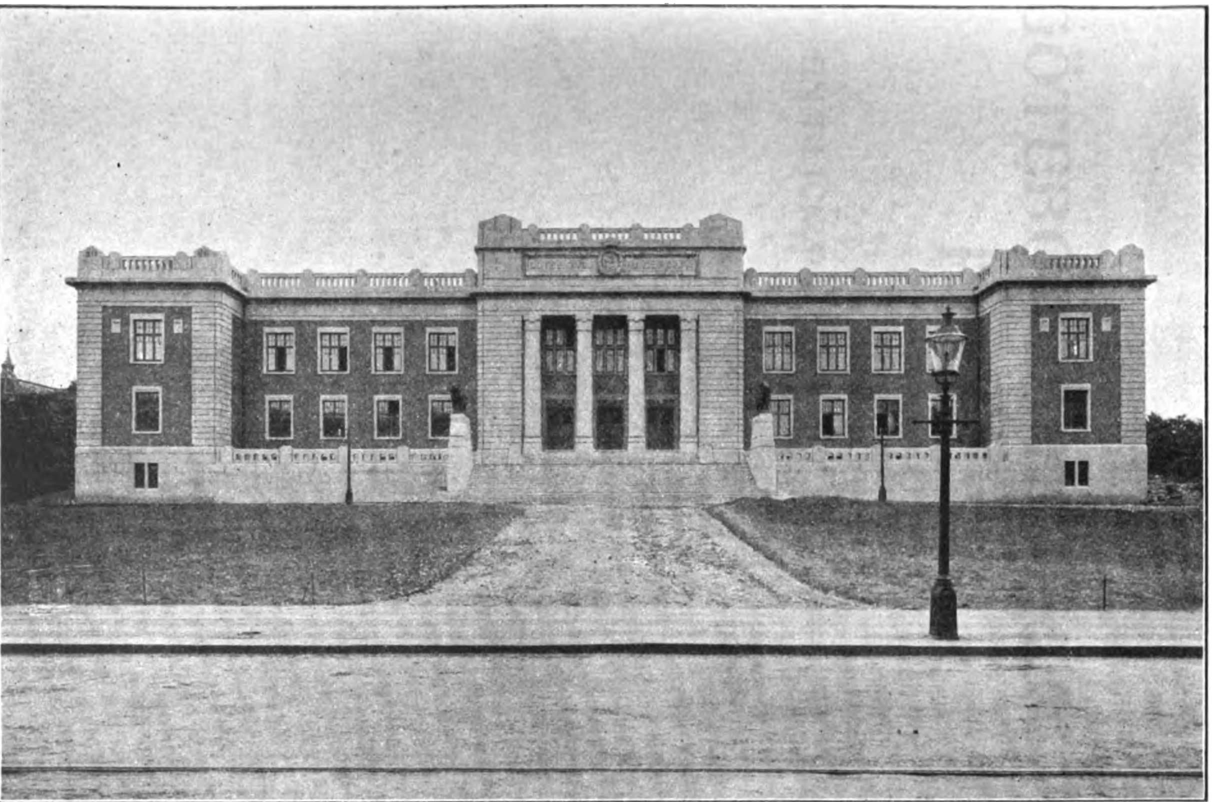
Table de matières

Corrections.

P. 5, l. 9, lisez: Sternbeck.
P. 5, l. 11, lisez: çà.
P. 7, l. 24 et p. 108, l. 20, lisez: Abrils.
P. 17, l. 17, au lieu de: *fezist lo*, lisez: fezist lo.
P. 20, l. 4 d'en bas, lisez: extrême —.
P. 25, l. 11, lisez: banhar en.
P. 27, l. 13, lisez: ni prezicador.
P. 28, l. 11, au lieu de: Beriu, lisez: *Beriu*.
P. 42, l. 5 d'en bas, lisez: per.
P. 46, l. 15, lisez: a la.
P. 49, l. 9 et 11, au lieu de: *brunetas, bruneta*, lisez: brunetas, bruneta.
P. 58, l. 2 d'en bas, lizez: escudelas.
P. 69, rayez la dern. ligne.
P. 78, l. 20 et 26, au lieu de: *Vianes* et *Carcases*, lisez: Vianes et Carcases.
P. 81, A, au lieu de: PHÉNOMÉNES lisez: PHÉNOMÈNES.
P. 92, l. 14, lisez: Chr. VI.
P. 98, l. 9, lisez: les trois genres.
P. 98, dern. l., lisez: substantivé.
P. 102, l. 10, lisez: se metoren.
P. 102, l. 7 d'en bas, lisez: (cf. p. 9, β.)
P. 105, l. 5 d'en bas, lisez: *de ras en ras*.
P. 106, l. 11 d'en bas, lisez: ben.
P. 109, l. 9 d'en bas, lisez: *de long de*.
P. 110, dern. l., au lieu de point et virgule, mettez virgule après *greu*.
P. 116, l. 12, lisez: qu'**un**, et p. 117, l. 10, lisez: appartenait.

OSCAR EKMAN

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS BYGGNAD

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS BYGGNAD

JÄMTE

EN BLICK PÅ HÖGSKOLANS UTVECKLING 1891—1907

AF

HÖGSKOLANS REKTOR

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1907

Det är för Göteborgs Högskola en mycket glädjande och betydelsefull tilldragelse, då hon får taga i besittning sin nya byggnad. Hon önskar därför fira den med högtidligheter, som komma att äga rum den 18 och 19 september.

Sedan programmet för dessa högtidligheter uppgjorts, har Styrelsens ordförande i underdånighet hos H. M. KONUNGEN anhållit, att han täcktes med sin närvaro hedra desamma. Sedan H. M. KONUNGEN förklarat sig icke vara i tillfälle därtill, har H. K. H. KRONPRINSEN ynnestfullt lofvat att vid högtidligheterna närvara.

Utom nedanstående Konsul OSCAR EKMANS närmaste anförvandter:

Fru Konsulinnan MARIA EKMAN;
Friherrinnan LOUISE FALKENBERG, född Ekman;
Bankofullmäktigen m. m. Friherre B. K. J. LANGENSKIÖLD och Friherrinnan LANGENSKIÖLD, född Ekman;
Godsägaren, F. Kand. OSCAR EKMAN;
Ryttmästaren och Fru E. LINDER;
Fru GERDA EKMAN;
Konsuln m. m. och Fru JOHAN EKMAN;
Häradshöfdingen m. m. TH. ODENCRANTZ och Fru ODENCRANTZ, född Ekman.

har Högskolan tillåtit sig att särskildt inbjuda:

Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet m. m. Å. H. HAMMARSKJÖLD;

Kansleren för Rikets Universitet, förutv. Ministern för Utrikes ärendena, Kabinettskammarherren m. m., Grefve A. FR. CLAESSON WACHTMEISTER;

förutv. Kansleren för Rikets Universitet, f. d. Statsrådet, En af de Aderton i Sv. Akademien m. m., J. Dr. P. VON EHRENHEIM;

förutv. Kansleren för Rikets Universitet, förutv. Statsrådet m. m., F. Dr. G. F. GILLJAM;

Ordföranden i Göteborgs Högskolas Examenskommission, Professorn, En af de Aderton i Sv. Akademien m. m., T. och F. Dr. E. W. TEGNÉR;

Ordföranden i Stockholms Högskolas Examenskommission, f. d. Professorn m. m., F. Dr. TH. M. FRIES

Till nedanstående vetenskapliga institutioner och samfund har Högskolan utfärdat inbjudning att deltaga

KUNGL. UNIVERSITETET I UPSALA med två representanter;

KUNGL. UNIVERSITETET I LUND med två representanter;

KUNGL. KAROLINSKA MEDIKO-KIRURGISKA INSTITUTET med en representant;

STOCKHOLMS HÖGSKOLA med två representanter;

KUNGL. TEKNISKA HÖGSKOLAN med en representant;

SVENSKA AKADEMIEN med en representant;

KUNGL. VETENSKAPSAKADEMIEN med en representant;

KUNGL. VITTERHETS-, HISTORIE- OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN med en representant;

KUNGL. VETENSKAPSSOCIETETEN I UPSALA med en representant;

KUNGL. FYSIOGRAFISKA SÄLLSKAPET I LUND med en representant;

KUNGL. VETENSKAPS- OCH VITTERHETSSAMHÄLLET I GÖTEBORG med en representant;

KUNGL. HUMANISTISKA VETENSKAPSSAMFUNDET I UPSALA med en representant;

UPSALA UNIVERSITETS STUDENTKÅR med två representanter;
LUNDS UNIVERSITETS STUDENTKÅR med två representanter;
STOCKHOLMS STUDENTKÅR med två representanter;
ELEVKÅRENS HÖGRE AFDELNING VID CHALMERS' TEKNISKA LÄROANSTALT med två representanter.

Vidare har Högskolan särskildt inbjudit:
Biskopen m. m., T. och F. Dr. E. H. RODHE;
Chefen för Kungl. Göta Artilleriregemente, Öfversten m. m. P. A. BERGENZAUN;
Domprosten m. m. J. N. REXIUS;
Landssekreteraren m. m. O. V. BILLMANSON;
Landskamreraren m. m. H. N. LUNDIN;
Borgmästaren m. m. F. M. COLLIANDER;
Borgmästaren m. m. H. LINDBÄCK;
Stadsfullmäktiges ordförande, Föreståndaren för Chalmers' tekniska läroanstalt, Professorn m. m. F. Dr. E. A. WIJKANDER;
Ordföranden i Göteborgs och Bohusläns landsting, Disponenten m. m. W. GIBSON;
Stadsfullmäktiges v. ordförande, Grosshandlaren A. CARLANDER;
Drätselkammarens ordförande, Grosshandlaren m. m. J. A. WALLER;
Kommendanten å Älfsborgs fästning, Öfverstelöjtnanten m. m. C. E. GRILL;
Ordföranden i Göteborgs Handelskammare, Konsuln m. m. C. A. KJELLBERG;
Häradshöfdingen m. m. I. ERNBERG;
Stadsfullmäktiges sekreterare, v. Häradshöfdingen m. m. F. B. HEGARDT;
Ombudsmannen för Göteborgs Museum, Kammarherren m. m. S. C. P. LAGERBERG;
Föreståndaren för Mosaiska församlingen i Göteborg, Grosshandlaren m. m. H. HARTVIG;
Rektorn vid Högre latinläroverket i Göteborg m. m., F. Dr. G. R. RÖDING;

Rektorn vid Högre realläroverket i Göteborg, F. Dr. A. W. Falk;

Rektorn vid Göteborgs Västra realskola, F. Kand. J. R. Rådmann;

Rektorn vid Göteborgs Östra realskola, F. Dr. C. A. Windahl;

Rektorn vid Göteborgs Handelsinstitut, F. Dr. A. Ahlström;

Lektorn vid Chalmers' tekniska läroanstalt m. m., F. Dr. A. L. A. Söderblom;

Folkskoleinspektören m. m., F. Dr. J. Ambrosius;

Ordföranden i Folkskolestyrelsen i Göteborg, e. o. Hofrättsnotarien E. Mellgren;

Herr James Carnegie, Skottland;

Herr Andrew Carnegie, Skottland;

Fru Olof Wijk;

Fru August Röhss;

Grosshandlaren m. m. E. Wijk;

Grosshandlaren m. m. I. A. Wærn;

Generaldirektören m. m., F. Dr. P. S. Wieselgren;

Grosshandlaren m. m. E. Frisell;

f. d. ledamoten af Högskolans Styrelse, f. d. Borgmästaren m. m., F. Dr. G. Svanberg;

f. d. ledamoten af Högskolans Styrelse m. m., M. Dr. R. Fries;

f. d. Professorn vid Göteborgs Högskola, Professorn vid Upsala Universitet m. m., F. Dr. O. A. Danielsson;

f. d. Professorn vid Göteborgs Högskola, Professorn vid Lunds Universitet m. m., F. Dr. K. A. L. Kock;

f. d. Professorn vid Göteborgs Högskola, Bibliotekarien vid Svenska Akademiens Nobelbibliotek m. m., F. Dr. K. J. Warburg;

f. d. Professorn vid Göteborgs Högskola, Öfverdirektören m. m., F. Dr. C. F. E. Carlson;

f. d. Professorn vid Göteborgs Högskola, Professorn vid Universitetet i Kiel, F. Dr. F. K. W. Holthausen;

f. d. Docenten vid Göteborgs Högskola, Professorn vid Lunds Universitet, F. Dr. P. E. Liljeqvist;
f. d. Docenten vid Göteborgs Högskola, Professorn vid Helsingfors Universitet, F. Dr. K. H. Pipping;

Arkitekten E. Hahr;
Arkitekten E. Torulf;
Arkitekten R. Andersson;
Förste Intendenten i Kungl. Öfverintendentsämbetet, Professorn m. m. I. G. Clason;
Arkitekten m. m. H. Hedlund;
Ingeniören A. Törnblom;
Ingeniören E. Liepe;
Disponenten M. Granberg;
Artisten F. Månsson;
Artisten N. Asplund;
Göteborgs stads byggnadschef, Ingeniören m. m. F. Blidberg;
Stadsarkitekten C. Fahlström;
Bibliotekarien m. m., F. Dr. L. Wåhlin;
Lektorn F. Lamm;
Docenten m. m., F. Dr. A. U. Bååth;
Musikdirektören R. Liljefors;
e. o. Hofrättsnotarien, J. Kand. P. O. Wigelius.

Högtidligheterna taga sin början onsdagen den 18 september kl. 12,30 e. m. med samling i den nya byggnaden. Kl. 1,30 äger byggnadens invigning rum.

Torsdagen den 19 september samlas de inbjudna kl. 12 midd. å samma ställe. Kl. 1 installeras nyutnämnde professorn i latin F. Dr. K. J. V. Lundström. Därefter äger doktorspromotion rum.

Till Professor Lundströms installation och till doktorspromotionen hafva Rektor och promotor Professor Stavenow utfärdat särskilda inbjudningar, åtföljda af en vetenskaplig afhandling.

Detaljerade program för båda dagarnas högtidligheter komma att senare utdelas.

Göteborg den 11 september 1907.

Högskolans rektor

Den byggnad, som Göteborgs Högskola nu tager i besittning, är en gåfva till Högskolan af framlidne Konsul OSCAR EKMAN, och byggnadens hela historia är ett storartadt vittnesbörd om gifvarens varma nitälskan för det vetenskapliga arbete, som där får ett värdigt hem. Men denna gåfva är blott ett af de många uttryck af välvilja, som Högskolan alltifrån sin grundläggning fått röna från Konsul EKMANS sida icke blott genom hans egna rikliga donationer, utan äfven därigenom att han förmått andra att understödja henne, särskildt Herrarne DAVID, JAMES och ANDREW CARNEGIE. Man kan med fog säga, att Konsul EKMAN inskrifvit sitt namn på hvarje blad af Högskolans historia.

Denna historia har icke sin plats här, men den betingar dock uppförandet af den nya byggnaden, och det är därför i sin ordning, att några data rörande Högskolans utveckling här anföras.

HÖGSKOLANS UTVECKLING

För tjugu år sedan eller, närmare bestämdt, den 10 november 1887 beslöto Göteborgs Stadsfullmäktige *upprättandet af Göteborgs Högskola.*

Den hade då emellertid under många år förberedts af bildningsälskande män, som planlade en högre undervisningsanstalt, under det att de tillgodosågo allmänhetens växande bildningsbehof genom mera tillfälligt anordnande af enstaka föreläsningskurser. Såsom de märkligaste momenten i dessa förberedelser må betecknas: en artikel i Handelstidningen af den 29 november 1871 af S—d W. (SIGFRID WIESELGREN), förordande upprättandet fakultetsvis af ett universitet; en donation af FREDRIK LUNDGREN å 400,000 kronor, bestämd »till grundfond för en högre undervisningsanstalt eller högskola» och dagtecknad den 27 mars 1872, ehuru först tillgänglig vid donators död 1880; en donation af EDUARD MAGNUS å 200,000 kronor, afsedd »att utgöra bidrag för inrättandet här i staden af en högre läroanstalt med syfte att ersätta bristen af ett universitet» och dagtecknad den 8 december 1877 samt tillgänglig vid gifvarens död 1879; ett tal i Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället af Dr CHARLES DICKSON (24 januari 1878) om *Göteborgs fria universitet;* en donation af DAVID CARNEGIE å 500,000 kronor, dagtecknad den 19 maj 1887 och bestämd att förvaltas under namn af »David Carnegies donationsfond till Göteborgs Högskola»; samt förslag och utredningar afgifna dels i Stadsfullmäktige dels af en beredning, som Stadsfullmäktige tillsatt (1885), för förverkligandet af syftet med Magnus' och Lundgrens donationer.

Huru denna beredning efter starka meningsskiljaktigheter, i hvilka såväl tanken på en »fri akademi» som på en handelshögskola hade ifriga förespråkare, kom att stanna vid

förslaget till en Högskola med universitetskaraktär, har skildrats af Högskolans rektor Professor Edgren i det första högskoleprogrammet *Göteborgs Högskola, En blick på hennes uppkomst och ordnande* (1891). Men då beredningens afgörande träffats, fattade Stadsfullmäktige oförtöfvadt sitt nyssnämnda beslut om Högskolans upprättande och tillsatte på samma gång för densamma en interimsstyrelse, som hade till närmaste uppgift att utarbeta förslag till statuter. Detta förslag förelåg färdigt inom ungefär ett år och antogs nästan oförändradt af Stadsfullmäktige, hvarpå statuterna stadfästes af Kungl. Maj:t den 5 april 1889.

Emellertid hade Styrelsen föreslagit, att Högskolans verksamhet icke skulle öppnas, förrän fonderna ytterligare förstärkts. Då trädde Konsul Oscar Ekman emellan och öfverlämnade till Högskolan 200,000 kronor »till undanrödjande af hindren för hennes snara öppnande». Tack vare detta ingripande kunde Styrelsen tillsätta lärare samt förhyra och inreda lokal, så att det högtidliga öppnandet kunde försiggå den 15 september 1891. Det förrättades å H. M. KONUNGENS vägnar af dåvarande Ecklesiastikministern Gunnar Wennerberg.

Den nya anstaltens dimensioner voro i början naturligtvis helt anspråkslösa. Den första årsredogörelsen upptager för höstterminen 1891 7 professorer, 3 e. o. lärare och 22 lärjungar eller studenter. Men den upptager därjämte 15 auskultanter och 1,409 åhörare vid de offentliga föreläsningarna. Högskolan hade alltså från första stund en liflig kontakt med den stora allmänheten och detta förhållande har hon alltsedan bemödat sig att upprätthålla. Det förelåg redan i viss mån en yttre anledning därtill, i det att Högskolan fått öfvertaga ungefär 39,000 kronor af den *Undervisningsfond*, hvartill Stadsfullmäktige 1871 och 1878 anslagit medel för anordnandet af föreläsningar, hvilka ingifvit Göteborgs allmänhet smak för vetenskaplig undervisning i populär form. Men Högskolans lärare ha också städse besjälats af en liflig önskan att, vid sidan af sin akademiska undervisning i inskränktare mening, kunna tjäna det samhälle, hvarinom de satts att verka, genom spridande i de vidaste möjliga kretsar af den

vetenskapliga forskningens lättare njutbara frukter. Därigenom ha de tillika trott sig tillmötesgå önskningar hos Högskolans stiftare och gynnare. I följd häraf ha de föreläsningar, som i Högskolans Ordningsstadga betecknas med det föga upplysande epitetet »offentliga», nästan utan undantag anordnats såsom kortare eller längre serier af populära vetenskapliga föredrag, utgörande alltså ett slags permanent *University Extension*. Att denna anordning haft särskild betydelse för Högskolans byggnadsfråga, skola vi längre fram erfara.

Högskolans utveckling gick rätt långsamt att börja med.

De först upprättade *professurerna*, som omfattade germanska språk, nordiska språk, estetik samt litteratur- och konsthistoria, romanska språk, historia och statskunskap, klassiska språk, filosofi, ökades först 1898 med stöd af donationer af Herr och Fru OLOF WIJK, Konsul OSCAR EKMAN och Herr JAMES CARNEGIE, med en åttonde, i semitiska språk, och en nionde, i jämförande språkforskning med sanskrit. Sedan gick deras ökning i rask följd tack vare donationer af Herrar ARON PHILIPSSON, AUGUST RÖHSS, Fru OLOF WIJK, Herrar ANDREW CARNEGIE och OSCAR EKMAN. Sålunda upprättades 1901 tre professurer, nämligen i nationalekonomi och sociologi, i geografi (med handelsgeografi) och etnografi, i statskunskap med statistik, och 1904 ytterligare två, nämligen i engelska språket och litteraturen (utbruten ur professuren för germanska språk) och i klassiska språk (latin, vid sidan af den förut befintliga, nu afsedd för grekiskan).

Härmed har professurernas antal fördubblats i förhållande till det ursprungliga antalet.

De *e. o. lärareplatserna* ha ökats i ännu starkare progression: redan under Högskolans 2:a termin tillkom en, 1894 ännu en o. s. v., till dess att de v. t. 1907 nått antalet 18. Af dessa platser intagas 5 af lärare i främmande lefvande språk, af hvilka 4 äro utländingar. De öfriga platserna äro docenturer, som inrättats under senare år i ganska stort antal icke blott för att göra undervisningen fylligare, utan äfven i någon mån för att bereda tillgång på opponenter vid akademiska disputationer och dessutom för att i allmänhet höja det vetenskapliga lifvet inom Högskolan.

Med sin sammanlagda tillgång på lärarekrafter har Högskolan sålunda på kort tid tagit ett stort steg mot sitt närmaste mål, som är att vara en välrustad representant för de humanistiska vetenskaperna. Hennes lärareplatser omfatta nu de discipliner, som utgöra det centrala i en humanistisk fakultetssektion och som därför återfinnas såsom det gemensamma för motsvarande sektioner vid våra statsuniversitet.

Utom dessa lärares undervisning är Högskolan numera i tillfälle att regelbundet hvarje år anordna föreläsningsserier af främmande vetenskapsmän. Hon har nämligen för sådant ändamål erhållit en särskild fond, benämnd *S. A. Hedlunds föreläsningsfond*, af hvilken hon åtnjutit afkastningen årligen sedan 1903, ehuru själfva fonden öfverlämnats till Högskolan först 1907.

Studenternas antal nådde till 30-talet redan efter ett läsår, till 40-talet efter nästa läsår, till 50-talet först efter ytterligare tre år och till 100-talet höstterminen 1906.

Auskultanterna, d. v. s. de deltagare i undervisningen, hvilka utan att vara inskrifna studenter erhållit särskildt tillstånd att mot en ringa afgift följa vissa kurser, hafva växlat betydligt i antal. Från och med vårterminen 1895, då deras antal uppgår till 28, utgöras de till stor del af deltagare i de praktiska kurser, som gifvits af infödde lärare i främmande lefvande språk, från och med vårterminen 1900, då auskultanternas antal är 86, inräknas bland dem under några terminer åhörare af nyssnämnda lärares föreläsningar (maximalsiffran 150 för h. t. 1900); och alltsedan höstterminen 1902 ingå i deras antal elever vid Handelsinstitutet eller Chalmers' tekniska läroanstalt, hvilka följt vissa föreläsningar i nationalekonomi och sociologi.

Åhörarne vid de offentliga föreläsningarna hafva undergått ännu starkare skiftningar i antal. De hafva en termin (v. t. 1902) nedgått till 300, men de hafva en annan termin (v. t. 1905) stigit till 3,017. I ganska väsentlig mån beror denna skiftning på antalet offentliga föreläsningsserier, hvilka växlat mellan två och fyra. I medeltal hafva dessa föreläsningar samlat 1,054 personer terminligen.

Hand i hand med den utveckling, som framgår af ofvan anförda siffror, har gått utvidgningen af Högskolans rätt att funktionera såsom af Staten erkänd undervisningsanstalt. Viktigast var att förvärfva *examensrätt*, hvarigenom icke blott Högskolans undervisning kunde medföra ett mera omedelbart och påtagligt gagn, utan Högskolan själf skulle vinna större målmedvetenhet och en i viss mån officiel ställning. Redan från första stund intresserade sig Rektor EDGREN varmt för denna fråga, och på hans initiativ vidtog Lärarerådet redan under Högskolans andra termin de på detsamma ankommande åtgärderna för att förvärfva Högskolan examensrätt. Styrelsen beslöt därpå, den 16 mars 1893, att till Kungl. Maj:t göra underdånig hemställan i samma syfte, hvilken hemställan den 17 juni s. å. vann nådigt bifall. Kungl. Maj:t hade därmed medgifvit Högskolan rätt under fem år att anställa filosofie kandidat- och licentiatexamina i de ämnen, i hvilka vid Högskolan finnas ordinarie professorsbefattningar, som blifvit vederbörligen tillsatta, samt teologisk-filosofisk examen och förberedande pröfning till examen för inträde i rättegångsverken eller i Kungl. Maj:ts kansli. Vid denna rättighet voro fästade vissa villkor, bland annat att Högskolan ställde sig under öfverinseende af Kansleren för rikets universitet och med visst belopp ersatte en af Kungl. Maj:t förordnad ordförande i Examenskommissionen.

Denna i betraktande af Högskolans ungdom ovedersägligen frisinnade kungliga resolution, som kontrasignerats af Statsrådet G. F. GILLJAM, har utan tvifvel tillfört Högskolan de stora fördelar, som hon afsåg med examensrätten, och i hennes förhållande utåt stärkt hennes värdighet och anseende.

Också har Högskolan kunnat glädja sig åt icke blott att såsom en lärd institution intaga en aktad ställning i det inhemska och internationella umgänget universiteten emellan, utan äfven att såsom ett offentligt ämbetsverk få sitt ord med i universitetslagstiftningen eller åtnjuta andra förmåner, som tillkomma våra högsta undervisningsanstalter. Sålunda har Högskolan vid akademiska högtidligheter och vetenskapliga kongresser såväl hemma som i utlandet ofta varit representerad genom inbjudna delegerade och själf varit

värd vid det andra nordiska akademiska mötet, 1899. Högskolans yttrande i allmänna frågor rörande undervisningsväsendet har ej sällan inhämtats sedan 1896, särskildt att nämna i fråga om ombildning af examina inom den Filosofiska fakulteten (remiss af 1906); och med afseende på löneturs beräkning, sakkunnige- och censorsuppdrag ha Högskolans lärare vunnit likställighet med statsuniversitetens.

Emellertid var med examensrätten af 1893 ej allt vunnet för Högskolan såsom examinerande institut.

För det första var denna rätt ej genast i alla delar tilllämplig på grund af ofullkomligheten i Högskolans dåvarande organisation. För att kunna anställa teologisk-filosofisk examen fordrades nämligen, att Högskolan ägde en professur i semitiska språk. En sådan kunde emellertid, såsom förut nämnts, upprättas år 1898, hvarefter denna examen från och med följande år förrättats vid Högskolan.

Vidare borde den redan vunna examensrätten i vissa afseenden utvidgas. Detta skedde dels genom Kungl. Maj:ts bifall (15 april 1898) till Högskolans ansökan att få anställa juridisk-filosofisk examen med de studerande, som i denna examen utbytte ämnet matematik mot nordiska språk, dels genom Kungl. Maj:ts resolution af den 30 oktober 1903 angående rätt för Högskolan att anställa akademiska disputationer med studerande, som vid Högskolan aflagt licentiatexamen, och åt dem därpå utdela doktorsgrad. Denna för en vetenskaplig undervisningsanstalt högsta och mest maktpåliggande befogenhet hade redan, efter det Högskolans ansökan därom 1898 icke vunnit afseende, förberedts genom Kungl. Maj:ts bifall till ansökningar (1901, 1902, 1903) af fem vid Högskolan studerande licentiater om afläggande vid Högskolan af disputationsprof för doktorsgrad. Då Kungl. Maj:t 1903 beviljade Högskolan akademisk disputationsrätt, torde hon hafva anledning att däri se ett offentligt erkännande af hennes jämna utveckling och gagnande verksamhet.

I den mån den bestämda tiden för Högskolans examensrätt utlupit, har ny sådan rätt åter beviljats på fem år. För närvarande gäller Högskolans rättighet att anställa akademiska examina och disputationer till utgången af år 1908.

Under den tid, Högskolan haft examensrätt, ha därstädes (t. o. m. v. t. 1907) utexaminerats 19 fil. licentiater, 68 fil. kandidater, 32 examinander i teol.-fil. examen, 7 i jur. fil. ex., 7 i jur. prel. ex.; därjämte har fyllnadspröfning (för fil. kand.-ex.) eller särskild pröfning aflagts vid Högskolan af 38 fil. kandidater eller licentiater.

Disputationsprof för doktorsgrad hafva vid Högskolan aflagts (t. o. m. v. t. 1907) af 9 fil. licentiater; af hvilka 8 sedermera utnämnts till fil. doktorer.

Ett viktigt organ för en institutions vetenskapliga lif är en egen *publikation*. Att börja med publicerade Högskolan blott tillfällighetsskrifter såsom kataloger, årsredogörelser, inbjudningsskrifter o. d., och hennes lärare fingo för offentliggörande af sina vetenskapliga studier vända sig till främmande håll. Lyckligtvis behjärtades detta förhållande snart af tvänne Högskolans vänner, Herrar Oscar Ekman och Olof Wijk, hvilka på 300:de årsdagen af Gustaf II Adolfs födelse tillställde Högskolan en donation å 30,000 kronor, som skulle bära namnet *Göteborgs Högskolas Gustaf Adolfs-fond*, och hvaraf räntan skulle användas till bekostande af *Göteborgs Högskolas Årsskrift*. Denna började redan följande år (1895) att utgifvas och har sedan årligen utkommit med ett ganska digert band. Hela tredje bandet (1897) ägnades H. M. Konungen med anledning af hans 25-åriga regeringsjubileum, och större delen af fjärde bandet dedicerades till Konsul Oscar Ekman på hans 87:e födelsedag (den 16 december 1898). Genom Årsskriften har Högskolan icke blott kunnat befordra sina lärares vetenskapliga studier, utan äfven tjäna åtskilliga af sina framstående lärjungar, som där fått publicera sina gradualafhandlingar.

Kort efter *Årsskriften* erhöll Högskolan en annan viktig publikation: *Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola*, i hvilken en del af de vid Högskolan hållna offentliga föreläsningarna intagits. En första serie från 1895 till 1904 omfattar 20 band. Därpå ändrades i någon mån utgifningssättet, för att erhålla en förläggare, som garanterade skriftseriens ekonomi, och en *ny följd* upplades, af hvil-

ken hittills 3 band utkommit. Både den första och andra serien ha emellertid ekonomiskt understödts af några Högskolans vänner, enkannerligen Konsul OSCAR EKMAN, som efter att i flere år hafva skänkt 600 kronor såsom bidrag till tryckningskostnaderna år 1903 för detta ändamål öfverlämnade en fond å 10,000 kronor, som skulle benämnas *Oscar Ekmans 6:te juni fond* till hugfästandet af minnet af Högskolans första doktorspromotion (den 6 juni 1903).

I öfrigt ha Högskolans lärare utöfvat en omfattande skriftställareverksamhet, hvars alster föreligga i ett stort antal större eller mindre in- och utländska publikationer. Därjämte hafva de i allt större och större utsträckning verkat som föredragande i vetenskapliga och litterära samfund och föreningar, vid nationella högtider eller i folkbildningsarbetets tjänst. Framför allt är därvid att nämna, att Högskolan 1902 anordnade sommarkurser, till hvilka 544 medlemskort och 250 tillfälliga inträdeskort löstes. Hvad som af Högskolans lärare i dessa afseenden uträttats, finnes samladt och förtecknadt för tiden h. t. 1891—v. t. 1899 i ett af Professor G. CEDERSCHIÖLD för det andra nordiska akademiska mötet utarbetadt bihang till Årsredogörelsen 1898—99; för den följande tiden finnas blott antydningar i Årsredogörelserna.

Lika viktigt som publikationer är för en universitetsinstitution ett väl försedt och väl doteradt *bibliotek*. Lyckligtvis fanns, vid Högskolans bildande, i Göteborgs Museum en stomme till ett sådant, och med begagnande däraf tog Högskolans Styrelse initiativ till inrättandet af ett gemensamt *Göteborgs Stadsbibliotek (Göteborgs Musei och Högskolas förenade bibliotek)*, hvarför reglemente fastställdes af Stadsfullmäktige i november 1890.

Detta bibliotek har hastigt fått en mycket betydande tillväxt, tack vare anslag och gåfvor. Under de nio första åren erhöll det anslag från Museum, sedan 1896 direkt ur stadskassan, under hela tiden ur Renströmska fonden och från Högskolan.

Högskolans bidrag hafva utgått dels såsom årsanslag å först 3,000, därpå 4,000, därpå 4,500 kronor, dels såsom

STADSBIBLIOTEKET

extra anslag, hvilka under årens lopp beviljats till en sammanlagd summa af ungefär 42,000 kronor.

Stadsbibliotekets inkomster uppgingo, med afdrag af Högskolans extra anslag, under de fyra första åren till i medeltal 8,500 kronor; samma inkomster uppgingo under hvart och ett af de två sistförflutna åren till ungefär 40,000 kronor.

Gåfvorna hafva bestått dels i pänningemedel, bland hvilka framför allt bör nämnas Herr AUGUST RÖHSS' testamentariska donation å 50,000 kronor (1904), dels i böcker, enkannerligen att nämna den s. k. Tranemåla boksamlingen på omkring 25,000 nummer, likaledes skänkt af Herr AUGUST RÖHSS (1898).

Stadsbiblioteket har också fått en egen, synnerligen ändamålsenlig byggnad, uppförd 1898—99 enligt ritningar af Arkitekten H. HEDLUND och för medel ur Renströmska fonden, hvartill några enskilda fogat en ansenlig summa, för att i vissa byggnadens delar ädlare material skulle kunna användas.

Under sådana förhållanden har Stadsbiblioteket kommit att intaga en hög rang bland vårt lands offentliga bibliotek

och blifvit en för Högskolan och för Göteborgs bildningssökande allmänhet ovärderlig institution. Också anlitas det i allt större och större utsträckning, hvarpå följande siffror gifva ett talande bevis. År 1891 var antalet besökande 5,185, antalet till begagnande å stället framtagna band 2,568, antalet utlånta band 4,820; år 1906 voro motsvarande siffror 17,660, 9,750, 9,952.

Utom Stadsbibliotekets bokförråd behöfver Högskolan naturligen litterära hjälpmedel och annan mndervisningsmateriel till ständigt förfogande i sin omedelbara närhet, särskildt för undervisningen i seminarierna. Högskolan har därför grundlagt dels flere seminariebibliotek, dels samlingar af undervisningsmateriel i facken konsthistoria och geografi. Härtill har emellertid hittills icke anslagits mera än ungefär 8,000 kronor; hvartill kommer en gåfva af framlidne Herr Pontus Fürstenberg å 2,000 kronor, afsedda till inköp af konsthistorisk undervisningsmateriel (1900).

En nödvändig förutsättning för Högskolans ofvan skizzerade utveckling har naturligtvis en motsvarande förstärkning af den ekonomiska grundvalen varit. Högskolans *fonder* utgjorde den 31 december 1891 Kr. 1,795,600 och den 31 december 1906 Kr. 3,298,100, hvartill sistnämnda datum kommo Kr. 60,000 i besparade medel. Af fonderna, som förvaltas af Drätselkammaren, har enligt Styrelsens af Stadsfullmäktige godkända beslut utgått ett årsanslag af Kr. 65,000 för hvart och ett af åren 1891—93 (jämte för en gång anvisade Kr. 50,000 till den första organisationen af Högskolan), af Kr. 70,000 för 1894—98, af Kr. 80,000 för 1899, af Kr. 88,000 för 1900—01, af Kr. 111,000 för 1902—04, af Kr. 122,000 för 1905—66, af Kr. 127,000 för 1907 och tills vidare.

Dessa fonders fördelning var den 31 december 1906 följande:

Edvard Magnus' fond (1877; ursprungl. 200,000 kr.) .... Kr. 334,100:—

Lundgrenska fonden (1872; ursprungl. 400,000 kr.)	Kr.	586,000: —
David Carnegies fond (1887; ursprungl. 500,000 kr.)	»	552,944: 89
Göteborgs undervisningsfond (1887 af Stadsfullmäktige öfverlämnad till Högskolan)	»	39,091: 07
Oscar Ekmans donationsfond (1888: ursprungl. 200,000 kr., med räntor 215,000 kr.; 1898: 200,000 kr.; 1904: 40,000 kr.)	»	455,000: —
David Carnegies stipendiefond (1890)	»	20,000: —
Gustaf Adolfs-fonden (1894)	»	30,000: —
Olof Olofson Wijks minne (1896)	»	100,000: —
James Carnegies donation (1898)	»	50,000: —
Aron Philipssons fond (1900)	»	10,000: —
August Röhss' donationsfond (1901)	»	350,000: —
Olof Wijks donationsfond (1901)	»	150,000: —
Oscar Ekmans 6:te juni fond (1903)	»	10,000: —
Andrew Carnegies fond (1904)	»	181,500: —
Änke- och pupillkassan (1905)	»	38,548: 99
Pensionsfonden	»	130,037: 46
Dispositionsfonden (upplupna räntor)	»	260,891: 56
Summa	Kr.	3,298,113: 97

I ofvannämnda Änke- och pupillkassa ingår ett af Herr Ivar Wærn 1905 lämnadt bidrag å 30,000 kronor och i Pensionsfonden en af Herr Erik Wijk 1906 gjord donation å 25,000 kronor.

Under 1907 hafva dessutom tillkommit *S. A. Hedlunds föreläsningsfond* å Kr. 19,904: 17 (öfverlämnad till Drätselkammaren 7 februari) och en Linnéfond å Kr. 50,000, öfverlämnad till Styrelsen af Konsul Oscar Ekmans sterbhus enligt hans förordnande, samt den tillgång, som utgöres af den nya byggnaden, hvarför Konsul Ekman anvisat sammanlagdt ungefär 630,000 kronor.

Utom af nyssnämnda David Carnegies stipendiefond hafva Högskolans studenter erhållit stipendier genom en årlig gåfva (sedan h. t. 1892) å 1,500 kronor af Herr James Carnegie, genom en årlig gåfva (sedan v. t. 1898) å 1,000 kronor

(600 kr. stipendier, 400 kr. premium) af UNGDOMSVÄN, genom utdelningar (sedan v. t. 1895) af Kungl. och Hvitfeldtska Stipendieinrättningen (äfven för resor), af Amanda Cervins och Kinds härads vid stadens läroverk fästade stipendiefonder samt af Göthilda-Stiftelsen (sedan h. t. 1896).

HÖGSKOLANS FÖRSTA LOKAL

Den lokal, till hvilken Högskolans verksamhet under de nu förflutna sexton åren varit förlagd, har varit det s. k. *Realgymnasium* eller *Schillerska skolan.*

Ett realgymnasium stiftades i Göteborg 1844 och tillvann sig ett godt anseende, särskildt sedan föreståndareskapet 1858 öfvertagits af Dr A. L. Schiller. Många af stadens förnämsta män intresserade sig lifligt därför, sände gärna sina söner dit och åtogo sig inspektoratet. Särskildt nämnvärdt är, att Konsul OSCAR EKMAN i tjugu år eller 1865—84 var Realgymnasiets inspektor.

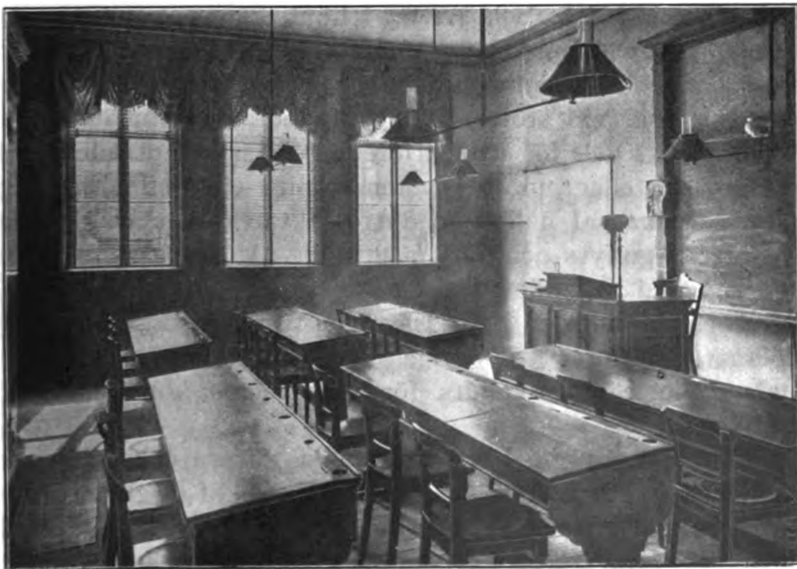
Tack vare detta intresse fick läroverket också sin egen byggnad. Denna uppfördes 1867 efter ritningar af Arkitekten J. A. Westerberg på en i hörnet af Gamla och Nya Alléen

HÖGSKOLANS FÖRSTA LOKAL

belägen tomt, hvarå Herr James J. Dickson 1857 erhöll upplåtelse, hvilken sedermera öfverflyttades på Dr Schiller. År 1884 förvärfvade Göteborgs stad genom expropriation besittningsrätten till tomten och det därpå uppförda skolhuset. Detta uthyrdes ännu, sedan Dr Schiller 1883 lämnat Realgymnasiet, under en följd af år till sitt förra ändamål; men Realgymnasiet upphörde 1888, och lägenheten förhyrdes från den 1:a juli 1891 af Göteborgs Högskola mot en årlig hyra af 3,500 kronor.

Ehuru uppförd i trä och i stor hast samt utan tillämpning af moderna åsikter om bekvämlighet och hygien i skolor, erbjöd Realgymnasiets byggnad Högskolan ett hem, som, för att vara improviseradt, måste anses ganska tillfredsställande. De gamla skolsalarna i bottenvåningen inreddes till fem föreläsningssalar, ett seminarierum, ett samlingsrum för Styrelsen och Lärarerådet, ett rum för rektorsexpeditionen samt lägenheter för vaktmästaren, under det att det förutvarande, nästan genom byggnadens hela längd gående kapprummet och vaktmästarens kökslägenhet bibehöllos. Före-

FÖRELÄSNINGSSAL

STYRELSENS OCH LÄRARERÅDETS RUM

läsningssalarne hålla i allmänhet 50 kv.-meter eller något därutöfver i golfyta och 4,2 m. i höjd, kapprummet 27,2 m. i längd, 7,15 m. i bredd och samma höjd som salarne. I andra våningen behölls samlingssalen dels såsom sådan dels såsom föreläsningssal vid större tillopp af åhörare; hvarjämte den ofta upplåtits dels för studentföreningens sammanträden, dels för föredrag eller möten i vetenskapligt eller allmännyttigt syfte. Denna sal håller, med tre läktare inberäknade, 293 kv.-meter i golfyta och 6,85 m. i höjd. Af de på ömse sidor om denna sal liggande rummen har en del (nordvästra sidan) liksom förut bildat en bostadslägenhet (uthyrd till en af Högskolans professorer), de öfriga (sydöstra sidan) upplåtits åt studenterna eller användts för Högskolans konsthistoriska samlingar.

I denna byggnad ha Högskolans lärare och studenter utfört sitt första arbete, det som är lifvadt af de gladaste förhoppningarna och det opröfvades särskilda behag. De skola därför alltid bevara ett kärt minne af detta Högskolans första hem, huru oansenliga salarne voro, huru föga värdigt det var

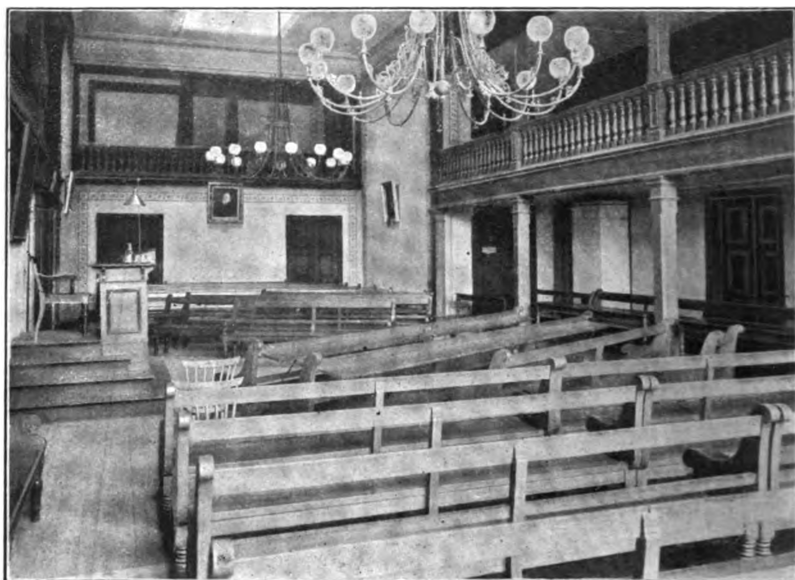

REKTORSEXPEDITIONEN.

till både sitt yttre och inre. Och detta minne blir desto angenämare, som Högskolan där upplefde lyckliga år, utmärkta af en glädjande utveckling och af en stigande sympati från en stor allmänhet, som Högskolan vågar hoppas äfven bevarar ett godt minne från hennes arbete i gamla Realgymnasium.

Emellertid är det lätt för ett kritiskt öga att upptäcka många brister i denna lokal. Utom de redan antydda bristerna i bekvämlighet, hygien och värdighet, hafva rummen för föreläsningar, seminarieöfningar och samlingar, i synnerhet de konsthistoriska och geografiska, hvilka starkast tillväxt, med tiden befunnits alltför fåtaliga; den enda stora föreläsningssalen har också föga lämpat sig för de flerfaldiga behof, för hvilka den måste tagas i anspråk; och slutligen ha, också i följd af den starka utvecklingen, sammanträdes- och expeditionsrummen visat sig otillräckliga.

Detta förhållande behjärtades af Högskolans vänner. En af dem, Herr AUGUST RÖHSS, hade ämnat i sitt testamente anvisa en betydande summa till en nybyggnad för Högskolan;

SAMLINGSSAL

STUDENTKÅRENS LÄSRUM

KAPPRUM

men då under tiden ett annat storartadt anbud yppade sig för samma ändamål, lät Herr RÖHSS sin välvilja för Högskolan taga sig uttryck i sin stora, förut omnämnda donation. Det andra anbudet kom från Konsul OSCAR EKMAN."

HÖGSKOLANS NYA BYGGNAD

Under höstterminen 1900 höllos å Högskolan offentliga föreläsningar i konsthistoria, hvilka voro till trängsel besökta. Vid en af dessa ansåg sig rektor böra uppmana åhörarne att iakttaga en viss försiktighet vid utgåendet, då det förmärkts någon bristfällighet i trappuppgången (hvilken bristfällighet strax efteråt afhjälptes). Detta berättades i tidningarna och kom inför Konsul EKMANS ögon. Därigenom fick han anledning att reflektera öfver huru illa lottad Högskolan var med afseende på lokal, något som han bättre förstod än någon annan, tack vare sitt tjuguåriga inspektorat i Schillerska skolan, och han kände sig manad af sitt varma intresse för Högskolan och sin tro på hennes framtid ej mindre än af sin välvilja för fädernestaden att komma till hjälp. Han lät därför i ett af Generaldirektör S. WIESELGREN den 1 november 1900 till Högskolans rektor skrifvet bref förfråga sig, om rektor kunde meddela någon kalkyl öfver kostnaden för en högskolebyggnad, som kunde motsvara behofven för en längre tid framåt. För att kunna besvara denna förfrågan vände sig rektor under hand till Arkitekten HANS HEDLUND med begäran att han ville vara honom behjälplig att upprätta den ifrågavarande kalkylen. Herr HEDLUND hade den stora vänligheten att af intresse för saken åtaga sig detta samarbete; och sedan han efter rektors anvisningar angående de för Högskolan behöfliga rummens ungefärliga antal och storlek gjort några utkast och beräkningar, förklarade han sig anse, att man kunde få en ändamålsenlig högskolebyggnad för 450,000 kronor, tomten oberäknad. Detta meddelades Konsul EKMAN och hade till följd att ordföranden i Högskolans Styrelse kort efteråt fick mottaga följande skrifvelse:

Till

Herr Ordföranden i Styrelsen för Göteborgs Högskola, Landshöfdingen m. m. Friherre Gustaf Lagerbring.

Då Herr Konsuln m. m. Oscar Ekman erfarit, att Styrelsen för Göteborgs Högskola icke utan bekymmer motser nödvändigheten af att inom kort söka anskaffa en för denna läroanstalt särskildt afsedd byggnad, derför dock ännu inga medel stå Styrelsen till buds, har han denna dag gifvit mig det högt skattade uppdraget att meddela Eder, det han, under förutsättning af att Stadsfullmäktige kostnadsfritt lemna en till läge, grund och andra betingelser för ändamålet lämplig tomt, som af Styrelsen föreslås, är villig till Styrelsens förfogande i mån af behof ställa ett belopp af fyrahundrafemtiotusen kronor för att såmedelst sätta Styrelsen i tillfälle att snarast möjligt kunna åt Högskolan uppföra en byggnad, som motsvarar hennes kraf och är hennes höga syfte värdig.

Gifvaren önskar att man i denna hans gåfva må läsa ej blott ett bevis på hans gamla tillgifvenhet för fädernestaden och den djupa förpligtelse, i hvilken han känner sig stå till det samhälle, derinom han så länge verkat, utan ock en antydan om de varma förhoppningar han hyser med hänsyn till Högskolans fortsatta lyckliga utveckling. Att denna under det nu inträdda nya seklet och allt framgent må få ostördt fortgå under Guds beskydd och till växande gagn för samhälle och fosterland är den önskan, med hvilken den vördnadsvärde mæcenaten ber mig förena hans hjertliga helsning till Eder, till Styrelsen, till Högskolans lärare och studerande ungdom — till alla dem, som nu representera den verksamhet, han så hjertligt önskar stödja och främja.

Med synnerlig högaktning

Sigfrid Wieselgren.

Stockholm den 9 jan. 1901.

Knappt hade alltså den stora frågan om en byggnad för Högskolan hunnit uppstå, förrän den vunnit den lyckligaste lösning. Ej minst tillfredsställande i denna lösning var, att den gällde ej blott för det tillfälliga behofvet, utan för lång framtid. Detta ingick redan, såsom här ofvan antydts, i den vidtsynte gifvarens första afsikter och låg också till grund för det preliminära, efter rektors anvisningar gjorda utkastet. Sålunda var Högskolan redan från början tillförsäkrad tillräckliga undervisningslokaler äfven för en raskt växande humanistisk fakultetssektion samt tillräckliga expeditions-, samlings- och solennitetslokaler. När däremot den humanistiska sektionen kommer att, enligt planen för Högskolans utveckling, få vid sin sida en matematisk-naturvetenskaplig sektion, kan den första byggnaden endast tjäna till centralställe, under det att de särskilda naturvetenskapliga diskiplinerna böra tillgodoses med särskilda, efter helt andra planer uppförda byggnader, som kunna förläggas på skilda ställen.

Den första åtgärden från Högskolans sida efter mottagandet af Konsul EKMANS ofvannämnda anbud var naturligtvis att hos Stadsfullmäktige söka upplåtelse af *byggnadstomt*. Styrelsen beslöt den 6 februari att såsom sådan föreslå plats i Vasaparken och uppdrog åt en kommitté, bestående af REKTOR samt Herrar TRANA och WÆRN, att, sedan Lärarerådet lämnats tillfälle att yttra sig, affatta och ordförandens godkännande underställa skrifvelse i ärendet till Stadsfullmäktige. Äfven Lärarerådet önskade få tomt upplåten i Vasaparken, och Styrelsens skrifvelse i detta syfte afläts den 1 mars 1901. Att tankarna föllo på Vasaparken, var helt naturligt. Där skulle den monumentala karaktär, som man hoppades att byggnaden skulle få, förhöjas af omgifningen; där skulle också läget, på samma gång det erbjöde riklig tillgång på ljus och frånvaro af damm och buller, blifva så centralt, som det passade sig för en anstalt, som samlade tusentals af stadens invånare från alla dess delar; vidare var det bekant, att, när få år förut Vasaparken anordnades såsom park, det var anordnarnas mening, att en monumental byggnad där borde förläggas; slutligen syntes det omöjligt att med stadens dåvarande reg-

lering finna någon annan för en högskolebyggnad tillräckligt stor och välbelägen tomt.

Stadsfullmäktige remitterade ärendet till Drätselkammaren, som uppdrog dels åt en särskild beredning, dels åt stadskamreraren och Gatu- och väg-förvaltningen att afgifva utlåtanden. Sedan dessa utlåtanden, som alla förordade upplåtelse af tomt i Vasaparken, inkommit, gjorde Drätselkammaren i skrifvelse af den 21 maj 1901 hemställan till Stadsfullmäktige härom. Den 6 maj behandlade Stadsfullmäktige ärendet och beslöto med 26 röster mot 24 att »återremittera ärendet till drätselkammaren, med uppdrag att, efter inhämtande af nytt förslag i ärendet från högskolans styrelse och efter gatu- och vägförvaltningens hörande, inkomma med utredning och hemställan rörande de andra tomter, som kunna ifrågakomma för ifrågavarande ändamål». De 24 rösterna afgåfvos för bifall i hufvudsak till Drätselkammarens hemställan.

Drätselkammaren återupptog ofördröjligen ärendet till ny behandling genom att anmoda stadskamreraren att meddela uppgift på andra för ändamålet lämpliga platser och genom att begära nytt yttrande och förslag af den förut för samma ändamål tillsatta beredningen, hvilken på Drätselkammarens förslag förstärktes af tvänne representanter för Högskolan (rektor och rektors ställföreträdare). Sedan denna beredning tagit kännedom om stadskamrerarens uppgift på andra tomter, som kunde ifrågakomma utom Vasaparken, förklarade den, på hufvudsakligen de grunder, som varit bestämmande för Högskolans Styrelse i dess första framställning, i skrifvelse till Drätselkammaren af den 12 oktober, att den icke kunde gifva förslag på annan för ifrågavarande ändamål lämplig tomtplats.

Sedan detta utlåtande öfverlämnats till Högskolans Styrelse, beslöt denna att å nyo föreslå (i skrifvelse af 21 november), att plats för Högskolans nybyggnad måtte upplåtas i Vasaparken. Därvid tänkte sig Styrelsen, att särskildt tvänne platser inom Vasaparken lämpade sig för det ifrågavarande ändamålet, nämligen parkens nordvästra hörn midt emot den så kallade Vasaplatsen, eller plats å parkens mot Vasa-

gatan vinkelräta midtaxel på ungefär trettio meters afstånd från Vasagatan. Denna skrifvelse var åtföljd af ett uttalande af Professor I. G. CLASON, som dels förordade de båda af Styrelsen nämnda platserna, med företräde för den förra, dels i allmänhet uttalade, att en byggnad af så måttliga dimensioner, som här ifrågasattes, borde betraktas såsom ett moment i parkens prydande.

Gatu- och vägförvaltningen, som därefter yttrade sig, fann (skrifvelse af 6 december), i anslutning till hvad ofvan nämnda myndigheter anfört, att plats för högskolebyggnaden borde upplåtas i Vasaparken, hälst midt för Vasaplatsen; därjämte hemställde Förvaltningen, att Stadsfullmäktige måtte uppdraga åt Högskolans Styrelse att gemensamt med Förvaltningen, som har vård om Vasaparken, definitivt bestämma om byggnadens närmare läge i enlighet med af Stadsfullmäktige fattadt beslut.

Sålunda förberedt, behandlades ärendet af Drätselkammaren den 24 december. Dess beslut blef att hemställa, att Stadsfullmäktige måtte besluta: »att medgifva styrelsen för Göteborgs högskola att i Vasaparken, ungefär midt emellan Götabergs- och Aschebergsgatorna å den plats af parken, som är belägen på minst 25 och högst 40 meters afstånd från Vasagatans södra gränslinie, uppföra en för nämnda högskolas behof afsedd byggnad.... » Endast en ledamot anmälde skiljaktig mening, så till vida som han ville förorda upplåtande af Vasaparkens nordvästra hörn.

Den 9 januari 1902 företogo Stadsfullmäktige ärendet till behandling och beslöto först med 30 röster mot 25 att nu företaga det till hufvudsakligt afgörande (de 25 rösterna afgåfvos för remiss till en ny beredning) samt därefter med 32 röster mot 23 att bifalla Drätselkammarens ofvan anförda hemställan (de 23 rösterna afgåfvos för upplåtande af nordvästra hörnet). Därjämte beslöto Stadsfullmäktige, likaledes i öfverensstämmelse med af Drätselkammaren gjord hemställan, »2:o att grundlega för berörda tomtplats icke skulle utgå; 3:o att staden skulle bekosta anordnandet af parken omkring tomtplatsen och anläggandet af behöfliga vägar till densamma; 4:o att åt stadsfullmäktige förbehölles rätt

att, innan byggnadsarbetet komme till utförande, godkänna blifvande ritningar till byggnaden; samt 5:o att berättiga styrelsen för högskolan att, gemensamt med gatu- och vägförvaltningen, definitivt bestämma byggnadens närmare läge i enlighet med stadsfullmäktiges under 1:o antecknade beslut».

Detta beslut vann emellertid icke laga kraft förrän den 25 juli 1902, då Kungl. Civildepartementet meddelade Stadsfullmäktige, att de öfver beslutet anförda besvär, hvilka fullföljts till Kungl. Maj:t, af Kungl. Maj:t lämnats utan afseende.

Det definitiva bestämmandet af byggnadens läge företogs af Högskolans Styrelse och Gatu- och vägförvaltningen gemensamt å sammanträden den 22 maj, 18 november och 12 december 1903. Med hänsyn särskildt till berggrunden befanns det lämpligt förlägga byggnaden på 40 meters afstånd från Vasagatans södra gränslinie.

Emellertid hade Styrelsen och Lärarerådet, utan att afvakta utgången af klagomålen, i god tid vidtagit förberedande åtgärder för anskaffande af *ritningar*. Lärarerådet hade redan den 26 januari upprättat en förteckning på de i den nya byggnaden erforderliga lägenheterna. Denna förteckning blef i hufvudsak öfverensstämmande med den promemoria, som rektor i föregående november månad meddelat Arkitekten HEDLUND, och lades sedan med några smärre tillägg till grund för programmet för täflan i ritningar. För att uppgöra sådant program tillsattes den 25 januari 1902 en kommitté, hvars medlemmar blefvo REKTOR, REKTORS STÄLLFÖRETRÄDARE, Professor SYLWAN och Bibliotekarien WÅHLIN, med rättighet för dessa att med sig adjungera Stadsarkitekten C. FAHLSTRÖM. Den 12 februari inlämnade kommittén till Lärarerådet sitt förslag. Det upptog som förutsättningar byggnadens förläggande i Vasaparkens norra del och förteckning på erforderliga lägenheter samt utsatte tiden för täflingsritningarnas inlämnande till 31 maj och tre pris, å respektive 3,000, 2,000 och 1,000 kronor.

Detta förslag behandlades den 19 februari af Lärarerådet, som ofördröjligen öfverlämnade det till Styrelsen jämte smärre ändringar och tillägg, hufvudsakligen beträffande tiden

för ritningarnas inlämnande och sättet för prisnämndens utseende. Styrelsen antog den 21 februari i hufvudsak kommitténs förslag och i anslutning till Lärarerådets ändringar och tillägg bestämde den, dels att den 31 juli skulle sättas såsom sista dag för inlämnande af täflingsritningar, dels att en prisnämnd af fem medlemmar skulle utses. Såsom medlemmar af denna nämnd utsåg Styrelsen Professor I. G. CLASON, Stadsarkitekten C. FAHLSTRÖM och Herr I. WÆRN; åt Lärarerådet uppdrogs att utse en medlem, och skulle Herrar WIJKANDER, WÆRN och VISING utse såsom femte medlem en svensk arkitekt.

Af Lärarerådet utsågs därpå, den 25 februari, REKTOR såsom medlem af denna nämnd, och af de trenne kommitterade samma dag Intendenten H. F. HOLMGREN, Stockholm.

Inbjudning till pristäflan utfärdades de första dagarna af mars genom allmänna tidningarna.

När tiden för ritningsförslagens inlämnande den 31 juli utgick, hade 23 förslag inlämnats.

Prisnämnden ingaf den 12 augusti till Styrelsen sitt utlåtande, hvari föreslogs, att de tre prisen skulle utdelas för förslag, som sedermera vid namnsedlarnas öppnande befunnos hafva till författare Arkitekterna E. HAHR och E. TORULF (1:a pris), A. ANDERBERG (2:a pris), E. HAGBERG (3:e pris). Nämnden förklarade vidare, att enligt dess förmenande de med första och andra priset belönade förslagen kunde utan väsentlig omarbetning läggas till grund för utförandet.

Styrelsen beslöt den 15 augusti att utdela prisen enligt nämndens förslag och att anmoda Arkitekten L. ENDERS att verkställa detaljerad beräkning af kostnaderna för de med 1:a och 2:a priset belönade ritningsförslagen samt att remittera ritningarna och nämndens utlåtande till Lärarerådet för afgifvande af det yttrande, hvartill det ansåg sig föranlåtet.

Då Herr ENDERS' kostnadsberäkningar inkommo (21 augusti), slutade de för det med 1:a priset belönade förslaget på Kr. 450,000, för det med 2:a priset belönade på Kr. 490,000.

Lärarerådet uppdrog den 2 september åt REKTOR och Professor SYLWAN att inkomma med ytterligare behöfliga utredningar angående täflingsförslagen. I sin skrifvelse af 12 sep-

tember förordade dessa, att det med 1:a priset belönade förslaget skulle läggas till grund för byggnaden med iakttagande af vissa ändringar, som hufvudsakligen gingo ut på beredandet af större bekvämlighet och ökadt utrymme i föreläsningssalarna.

Innan Lärarerådet fattade beslut med anledning af denna skrifvelse, ville det emellertid söka utröna, huruvida icke en annan af de inlämnade täflingsritningarna, signerad »Strix», skulle kunna användas. Denna inköptes därför af Styrelsen och befanns hafva till författare Arkitekterna E. TORULF och E. HAHR. Det framgick dock af anställda beräkningar, att förslaget »Strix» knappast skulle kunna omarbetas så, att det kunde utföras för den disponibla summan; hvarför Lärarerådet den 27 september beslöt föreslå Styrelsen att lägga det med 1:a priset belönade förslaget till grund för byggnaden och hemställa till arkitekterna, huruvida i fasaden motiv från förslaget »Strix» skulle kunna inarbetas. Därefter godkändes det förslag till rummens anordning, som REKTOR och Professor SYLWAN ingifvit den 12 september med ett par ändringar, hvilkas detaljer skulle uppgöras af nämnda herrar och Professor WADSTEIN.

Lärarerådets förslag antogs den 4 oktober af Styrelsen, som därjämte anmodade Lärarerådet att, sedan den begärda omarbetningen inkommit, afgifva utlåtande därom.

Vid Lärarerådets sammanträde den 21 mars 1903 förelåg icke mindre än tvänne ritningsförslag från Herrar HAHR och TORULF, det ena utgörande den begärda omarbetningen, det andra ett nytt förslag. Då emellertid kostnadsberäkningar, som på REKTORS anmodan utförts af byggmästarefirman J. DÄHN, utvisade, att båda förslagen skulle vid utförandet betydligt öfverstiga de medel, som Högskolan hade till sitt förfogande, beslöt Lärarerådet att hemställa till arkitekterna, huruvida de inom högst en månad och delvis i samarbete med representanter för Högskolan kunde omarbeta det med 1:a priset belönade förslaget eller den nu föreliggande bearbetningen däraf på ett sätt, som på samma gång motsvarade det af Lärarerådet den 15 och 27 september 1902 uppgjorda programmet och de disponibla pänningmedlen. Sedan Herrar HAHR cch

TORULF förklarat sig villiga härtill, utsågos 4 april att med dem samarbeta REKTOR samt Professorerna SYLWAN och WADSTEIN. Den 25 april förelåg det omarbetade ritningsförslaget, som då af Lärarerådet antogs, och den 27 s. m. af Styrelsen, som beslöt att i hufvudsaklig öfverensstämmelse därmed låta i Vasaparken uppföra Högskolans nya byggnad. Stadsfullmäktiges godkännande af ritningarna erhölls den 7 maj.

Nu utsåg Styrelsen (22 maj) en byggnadskommitté, bestående af REKTOR, Herrar I. WÆRN, G. EKMAN, Stadsarkitekten C. FAHLSTRÖM och Bibliotekarien L. WÅHLIN med Professorerna STAVENOW och SYLWAN som suppleanter och med rättighet att med sig adjungera sakkunniga för upplysningars vinnande.

Af denna adjunktionsrättighet har kommittén sedermera begagnat sig i så mått0, att den tillkallat till nästan alla sammanträden Arkitekten E. TORULF och till enstaka sammanträden Arkitekterna E. HAHR och R. ANDERSSON, Professor A. WIJKANDER, Major PH. ÅQVIST, Ingeniör F. BLIDBERG och Lektor F. LAMM.

Kommittén sammanträdde första gången den 27 maj 1903 och utsåg därvid till ordförande REKTOR, till v. ordförande Herr WÆRN och till sekreterare Bibliotekarien WÅHLIN. I sina närmast därpå följande sammanträden uppdrog kommittén åt Herrar HAHR och TORULF att utarbeta arbets- och detaljritningar samt förslag till arbetsdevis och entreprenadkontrakt och att åtaga sig tillsyn öfver byggnadsarbetet.

Den 5 januari 1904 förelågo för kommittén dessa ritningar och förslag; hvarefter kommittén sökte och erhöll Byggnadsnämndens i Göteborg stadfästelse af ritningarna (27 januari).

Emellertid hade REKTOR anmodat byggmästarefirman F. O. PETERSON & SÖNER att verkställa kostnadsberäkning å de nu utförda ritningarna, och denna slutade på en summa af Kr. 750,000. Detta försatte kommittén i stor förlägenhet, och den beslöt att genom sin ordförande rådföra sig om situationen med Professor I. G. CLASON. Vid kommitténs sammanträde den 21 mars föredrogs också en skrifvelse från Professor CLASON, hvilken föreslog vissa ändringar i syfte att nedbringa kostna-

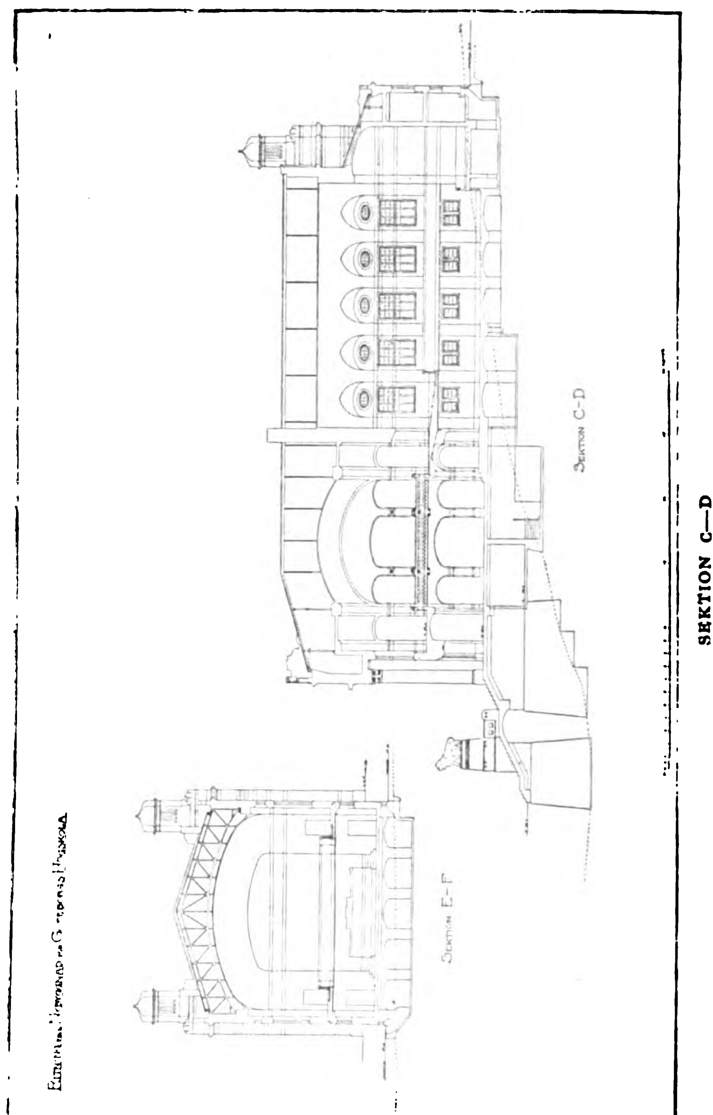
derna, och kommittén beslöt att uppdraga åt Herrar HAHR och TORULF att uppgöra nya ritningar med iakttagande af Professor CLASONS anvisningar. I öfverensstämmelse härmed framlade Arkitekten TORULF den 11 maj tvänne alternativa skisser, förenklingar af den redan antagna ritningen, men förklarade, att han ansåge kostnaden för båda komma att öfverstiga det belopp, som Högskolan för ändamålet disponerade. Kommittén beslöt emellertid att uppdraga åt Arkitekten TORULF att uppgöra detaljritningar i hufvudsaklig anslutning till den af de båda skisserna, som stod den förut antagna ritningen närmast, ehuru denna skiss var den dyrare, samt att under hand hemställa till Konsul OSCAR EKMAN, huruvida han ville ställa de för utförande af denna skiss ytterligare erforderliga 100,000 kronorna till kommitténs disposition. I kommitténs sammanträde den 17 juni 1904 kunde ordföranden meddela, att Konsul EKMAN med nöje samtyckt härtill, och sålunda beslöt kommittén, att denna skiss skulle läggas till grund för de definitiva ritningarna. Den godkändes också af Styrelsen den 23 augusti och stadfästes af Byggnadsnämnden den 21 september 1904.

Nu först kunde det egentligen arbetet med byggnadens uppförande börja.

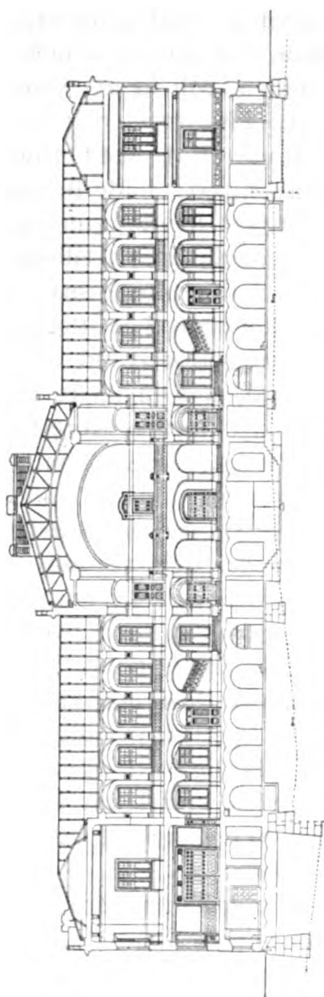
Att ytterligare smärre ändringar under arbetets gång företagits i de första ritningarna och arbetsdeviserna, ligger i sakens natur. Särskildt är att framhålla, att Konsul EKMAN, som med det lifligaste intresse följde byggnadsarbetet i alla dess detaljer, upprepade gånger föreslagit att i ädlare material utföra vissa delar af arbetet och ställt därför ytterligare behöfliga pänningmedel till förfogande. Detta gäller särskildt dekoreringen af samlingssalen, vestibulen och korridorerna, samt användningen af ek i träarbetet.

I detta sammanhang må också nämnas, att enligt Konsul EKMANS förordnande hans sterbhus ställt till Styrelsens förfogande en summa af 50,000 kronor till oförutsedda utgifter för byggnaden. Denna summa har till stor del disponerats för inredningen.

Så snart nödiga ritningar och arbetsdeviser blifvit fär-

SEKTION C—D

SEKTION G—H

diga, inbjöd byggnadskommittén till täflan om *utförandet af byggnaden* eller vissa delar däraf.

Den 14 oktober 1904 beslöt kommittén att utlysa allmän entreprenad å byggnadens utförande, så att anbud kunde ingifvas alternativt å såväl grundläggning och själfva byggnadens uppförande som å ensamt utförande af byggnaden med undantag af grunden, och så att vissa delar af arbetet, (stenarbeten, marmor, fasadtegel och bänkar) kunde från entreprenaden uteslutas. Vid sista tiden för anbudens inlämnande (28 november 1904) hade fem anbud ingifvits för byggnaden i sin helhet, ett för byggnaden utan grund och ett för grunden ensamt. Med hänsyn till de angifna priserna beslöt kommittén (den 2 december) att antaga det anbud, som ingifvits å byggnaden ensamt af byggmästarefirman N. ANDERSSON & Co. Göteborg (företrädd af Arkitekten R. ANDERSSON), och det anbud, som ingifvits å grunden ensamt af A.-B. SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET (företrädt af Disponenten M. GRANBERG, Göteborg). Detta kommitténs beslut erhöll den 12 december Styrelsens godkännande.

Den 16 december 1904 togs *det första spadtaget för byggnadens grundläggande*, den 17 maj 1905 började *arbetet på själfva byggnaden*, och den 23 januari 1906 var takresningen färdig. Enligt kontraktet med byggnadsentreprenören skulle byggnaden aflämnas färdig den 1 juli 1907. Att detta ej kunnat ske, har berott hufvudsakligen på lockout och strejk inom åtskilliga i byggnadsarbetet intresserade industrier.

I den mån behöfliga ritningar och arbetsdeviser uppgjorts och arbetets gång så kräft, har kommittén träffat aftal om nedanstående arbeten och leveranser, som utförts af följande personer eller firmor:

all för byggnaden erforderlig granit af A.-B. H. L. LIEPE & SON, Göteborg, och KARL O. MATTSON, Hunnebostrand, efter konkurrens med sju andra firmor;

fasadtegel från Höganäs-Billesholms A.-B. af LARSSON, SEATON & Co., Göteborg;

marmor, för vestibulpelarnes kapitäler af ANDERSSON, ALMSTRÖM & Co., Göteborg;

värmeledning för lågtrycksånga i förbindelse med ven-

tilation medels varmluft enligt program af Ingeniör W. DAHLGREN, af A.-B. EMINENT, Göteborg, i konkurrens med två andra firmor;

elektriska ledningar inom byggnaden af ALLMÄNNA SVENSKA ELEKTRISKA A.-B. enligt program af Lektor F. LAMM och i konkurrens med fyra andra firmor;

vatten- och afloppsledningar af A. J. G. BISSMARK & Co., Göteborg;

marmorbeklädnadsarbeten af NYA MARMORBRUKSAKTIEBOLAGET, Norrköping; hvilket emellertid på grund af strejk icke kunnat fullständigt fullgöra sitt åtagande, hvarför kommittén med tillhjälp af H. L. LIEPE & SON fått själf öfvertaga detta arbetes afslutande;

modellering af tvänne bronslejon vid hufvudingången af Skulptören J. A. WETTERLUND, Stockholm;

gjutning af samma lejon af OTTO MEYERS KONST-, METALL- OCH ZINKGJUTERI, Stockholm;

elektrisk armatur af A.-B. NORDISKA KOMPANIET, Stockholm;

dekoration af samlingssalen, vestibulen och vissa partier af korridorer och föreläsningssalar af Artisten F. MÅNSSON, Stockholm;

dekoration af absiden i samlingssalen af Artisten N. ASPLUND, Göteborg;

stuckbeklädnad af vestibulpelarnas kapitäler af Skulptören J. LINDSTRÖM, Stockholm;

ekparkettgolf i samlingssalen af A.-B. ÅTVIDABERGS SNICKERIFABRIK;

klaffstolar af ek i samlingssalen af A.-B. NORDISKA KOMPANIET, Stockholm;

åskledare af EDWIN ANDRÉN & Co., Göteborg, efter program af Lektor F. LAMM och i konkurrens med tvänne andra firmor;

bänkar i föreläsningssalen för 200 personer af BODAFORS STOL- OCH MÖBELFABRIKS A.-B.

Dessutom har en kommitté, som utsetts af Högskolans Styrelse och Lärareråd gemensamt för anordnande af byggnadens möblering, och som består af REKTOR, Herrar I. WÆRN

och G. EKMAN samt Professorerna LIDÉN och SYLWAN, inköpt möbler, gardiner och mattor för Styrelsens, Lärarerådets och rektors rum af A.-B. NORDISKA KOMPANIET, Stockholm, och en del andra möbler af C. ELFVIN & Co., Göteborg. För öfrigt hafva Högskolans äldre möbler till största delen inflyttats i den nya byggnaden.

Af de leveranser, som uppgjorts af byggnadsentreprenören, äro särskildt att framhålla snickerivaror i ek och furu, levererade af A.-B. JÖNKÖPINGS MEKANISKA SNICKERIFABRIK, beton, hvalf och golf af A.-B. BETON, linoleummattor af FERD. LUNDQUIST & Co., Göteborg, hvalf af håltegel (system Bremer) af EMIL COLLIN & Co., Göteborg; takstolar af järn öfver samlingssalen och vestibulen af QVILLEBÄCKENS MEKANISKA VERKSTAD.

Kontrollen af leveranserna och af byggnadsarbetet i sin helhet har varit anförtrodd åt Arkitekterna E. HAHR och E. TORULF med Ingeniör A. TÖRNBLOM såsom dagkontrollant (sedan 20 februari 1905).

Den byggnad, som Högskolan sålunda fått åt sig uppförd, består af en bottenvåning med tvänne våningar därofvanpå. Den håller i längd 66,3 m., i bredd 15,4 m. å flyglarna, med en utbyggnad om 29,9 m., i höjd öfver marken 18 m. å midtpartiet och 15,3 m. å flyglarna, och har en bebyggd yta af 1605 kv.-meter.

Bottenvåningen är uppförd i grå bohuslänsk granit med användande af granit i rustikkedjor, pelare, fönster- och dörromfattningar, listverk, barrierer och krön, och inrymmer värmeledning, tvänne bostadslägenheter för vaktmästare samt källare och förvaringsrum.

De två öfre våningarna äro uppförda i tegel med rödbrunt fasadtegel från Höganäs-Billesholm, granitinfattningar i midtpartiet, å hörnen och kring portalfönstren. Vid hufvudingången, ofvan den breda af tvänne bronslejon flankerade granittrappan, stå fyra granitpelare, monoliter, om 7 m:s höjd och 1 m:s bredd. Genom båda våningarna går en vestibul med hvälfdt, måladt tak, och från denna sträcka sig i byggnadens hela längd breda korridorer. Grön marmor från Kol-

mården är rikligt anbragt som beklädnad af väggar, pelare och balustrader och utgör jämte hvit marmor golfbeläggningen i vestibulen och korridorerna; af hvit marmor äro de två stora trapporna, som föra till andra våningen.

I första våningen äro förlagda rum för Styrelsen (ungefär 60 m²), Lärarerådet (40 m²), rektor (40 m²), expeditionen (50 m²), ett studentrum (47 m²), två seminarierum (47 m² och 41 m²), rum för konsthistoriska samlingar, tillika föreläsningssal (94 m²), ett vaktmästarerum (29 m²) samt två kapprum och två toiletter, allt med en höjd af 4 m.

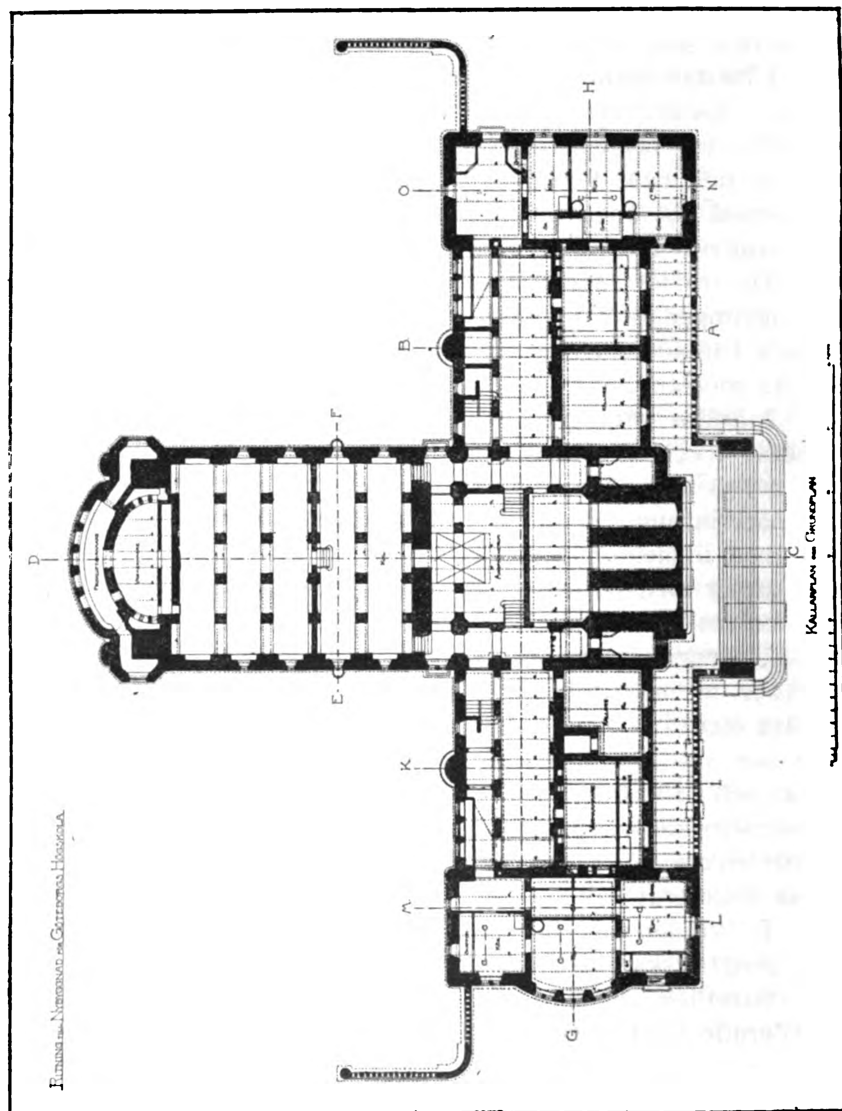
De tre förstnämnda rummen hafva ekparkettgolf, höga ekpanelningar och möblemang i mahogny. De öfriga äro enklare inredda med betongolf, betäckta med linoleummattor, och ha möbler dels i ek, dels i furu.

I andra våningen inrymmas en föreläsningssal för 200 personer (145 m² med 5.5 m. höjd), fem föreläsningssalar (94 m², 51 m², 47 m², 47 m², 41 m², med 4,6 m. höjd) samt ett materialrum (22 m²). Föreläsningssalarna hafva betongolf med linoleummattor och såsom inredning enkla bänkar eller stolar med pulpeter, till största delen öfverflyttade från Högskolans första lokal.

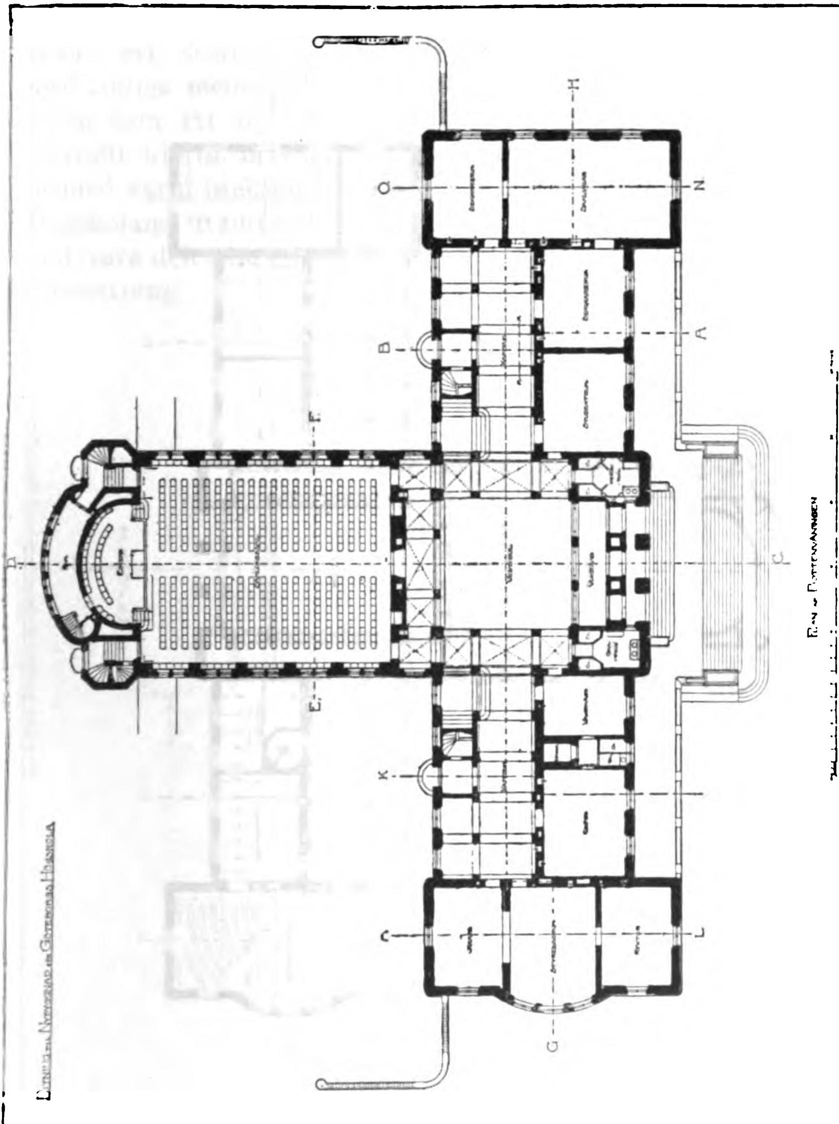
Utbyggnaden upptages af en föreläsnings- och samlingssal (292 m² med 12,7 m. höjd) med tre läktare och en hemicyklisk estrad (9,2 m. hvalföppning med största djup af 5 m.). Den har 450 sittplatser på golfvet, (klaffstolar samt bänkar af ek) och 186 på läktarna. Golfvet är ekparkett, väggar och balustrader dels ekpanelade, dels dekorerade med målningar af Artisterna Månsson och Asplund, af hvilka den förre också dekorerat taket.

På vinden äro tre rum provisoriskt inredda för Högskolans geografiska institution.

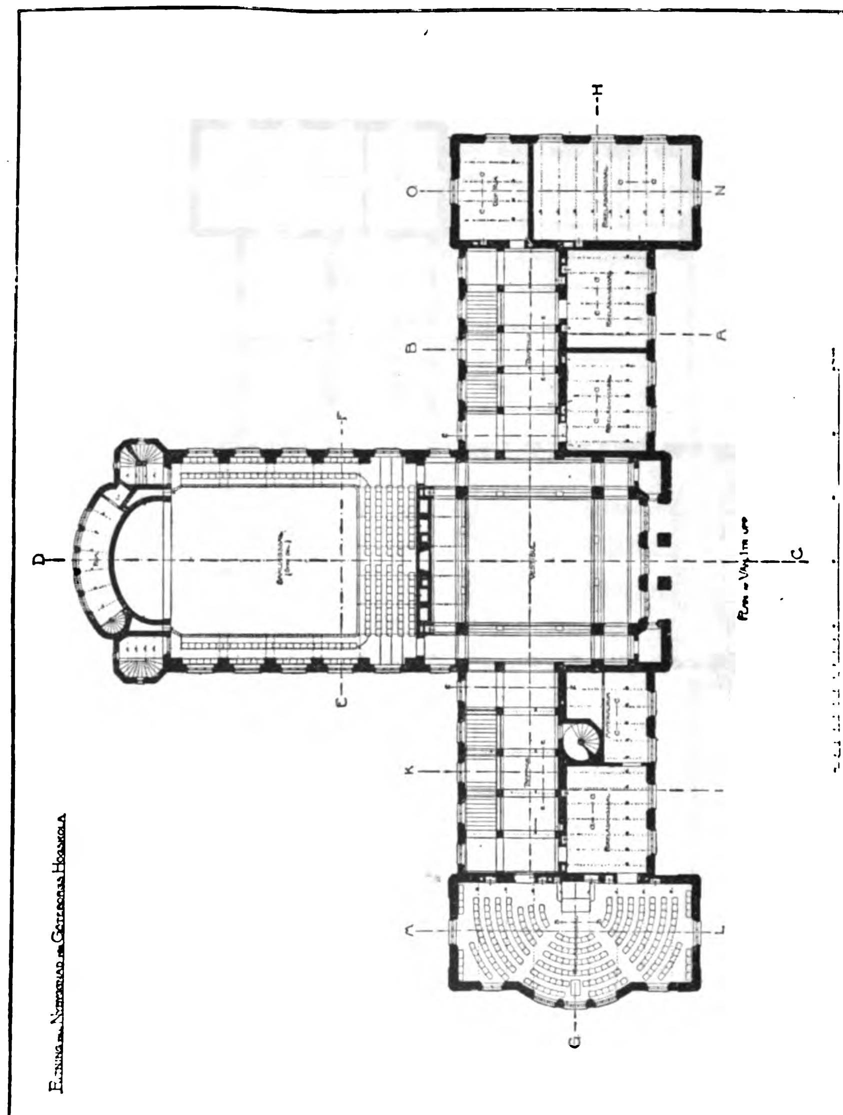
Samtliga lokaler äro uppvärmda med lågtrycksånga, ventilerade med varmluft och upplysta med elektricitet.

KÄLLARRUM OCH GRUNDPLAN

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

PLAN AF 2:DRA VÅNINGEN

Detta är tillkomsten af den byggnad, som ofvan ingången bär den i granit huggna inskriften GÖTEBORGS HÖGSKOLA.

För dem, som skola arbeta därinom, ter den sig icke blott såsom ett stort och skönt byggnadsmonument, bekostadt med rikliga medel och uppfördt af konsterfarna händer, utan äfven som ett nytt hem, som med storsinnad håg och af kärleksfullt hjärta beredts åt deras vetenskapliga arbete. Det är med varm tacksamhet härför, med glada förhoppningar om Högskolans framtid och med allvarliga föresatser att söka motsvara den ädle gifvarens förtroende, som de taga detta hem i besittning.

BIHANG

STATISTISKA UPPGIFTER RÖRANDE GÖTEBORGS HÖGSKOLA

Kanslerer, under hvilkas öfverinseende Högskolan stått

PEHR JAKOB VON EHRENHEIM, J. D., f. d. Statsråd, $^{1}/_{2}$ 94—$^{18}/_{3}$ 98.

GUSTAF FREDRIK GILLJAM, F. Dr., förutv. Statsråd, $^{21}/_{10}$ 98—$^{23}/_{11}$ 04.

ERIK GUSTAF BOSTRÖM, F. Dr., förutv. Statsminister, $^{26}/_{4}$ 05—$^{21}/_{2}$ 07.

GREFVE AXEL FREDRIK CLAESSON WACHTMEISTER, förutv. minister för utrikes ärendena $^{12}/_{4}$ 07—

Under de tider, Kanslersämbetet stått obesatt, har Kungl. Maj:t förordnat Ärkebiskopen, Prokansleren för Upsala Universitet, att bestrida kanslersåliggandena, i hvad de rört Högskolan.

Ordförande i Högskolans Examenskommission

GUSTAF HÅKAN JORDAN LJUNGGREN, F. Dr., f. d. Professor vid Lunds Universitet $^{10}/_{2}$ 94—$^{22}/_{12}$ 99.

ESAIAS HENRIK WILHELM TEGNÉR, F. Dr., Professor vid Lunds Universitet $^{1}/_{2}$ 00—

Af Kungl. Maj:t förordnade ordförande i Högskolans Styrelse

GREFVE GUSTAF FREDRIK SNOILSKY, Landshöfding, $^{4}/_{7}$ 89—$^{25}/_{9}$ 97.

FRIHERRE GUSTAF ROBERT OTTO LAGERBRING, Landshöfding, $^{19}/_{11}$ 97—

Öfriga ledamöter af Styrelsen

	Vald af
GREFVE GUSTAF FREDRIK SNOILSKY, Landshöfding, 88—$^{4}/_{7}$ 89. Styrelsens valde ordförande 88—$^{4}/_{7}$ 89.	Stadsfullmäktige
OLOF WIJK, Grosshandlare, 88—$^{17}/_{9}$ 01. Styrelsens v. ordförande $^{17}/_{9}$ 89—$^{17}/_{9}$ 01.	»
PHILIP LEMAN, F. Dr., Advokat, 88—$^{11}/_{5}$ 05. Styrelsens kassaförvaltare $^{24}/_{1}$ 90—$^{10}/_{1}$ 94.	»
ERIK AUGUST WIJKANDER, F. Dr., Professor 88— . Högskolans inspektor 88—93. Styrelsens v. ordförande $^{7}/_{10}$ 01—	»
GUSTAF SVANBERG, F. Dr., Borgmästare 88—$^{8}/_{2}$ 04.	K. Vet.- o. Vitt.-Samhället
SVEN ADOLF HEDLUND, F. Kand., Redaktör 88—93.	Musei Styrelse
ANDERS OLOF HEURLIN, F. Dr., Rektor 88—00.	Högre allm. lärov:skollegier
ROBERT FRIES, M. Dr., Läkare $^{5}/_{9}$ 89—$^{4}/_{1}$ 99.	
AXEL KOCK, F. Dr., Professor, Högskolans rektor $^{3}/_{1}$—$^{13}/_{7}$ 91.	
AUGUST HJALMAR EDGREN, F. Dr., Professor, Högskolans rektor $^{13}/_{7}$ 91—$^{1}/_{9}$ 93.	
JOHANNES PAULSON, F. Dr., Professor, Högskolans rektor $^{1}/_{9}$ 93—$^{26}/_{4}$ 99.	
IVAR WÆRN, Grosshandlare 94— . Styrelsens kassaförvaltare $^{10}/_{1}$ 94—	Musei Styrelse
PER JOHAN VISING, F. Dr., Professor, Högskolans rektor $^{26}/_{4}$ 99—	
ERIK ANDREAS TRANA, F. Dr., Rådman, $^{4}/_{1}$ 99—	Stadsfullmäktige
GUSTAF RUDOLF RÖDING, F. Dr., Rektor, 1901—	Högre allm. lärov:s kollegier

GUSTAF FREDRIK EKMAN, Ingeniör, $^{3}/_{10}$ 01—	Vald af Stadsfullmäktige
FREDRIK BELFRAGE, M. Dr., Läkare, $^{8}/_{2}$ 04—	K. Vet.- o. Vitt.-Samhället
ERIK WIJK, Grosshandlare, $^{25}/_{5}$ 05—	Stadsfullmäktige

Rektorer

AXEL KOCK $^{3}/_{1}$—$^{13}/_{7}$ 91.
AUGUST HJALMAR EDGREN $^{13}/_{7}$ 91—$^{1}/_{9}$ 93.
JOHANNES PAULSON $^{1}/_{9}$93—$^{26}/_{4}$ 99.
PER JOHAN VISING $^{26}/_{4}$ 99—

Professorer

OLOF AUGUST DANIELSSON i klassiska språk $^{28}/_{11}$ 90—$^{6}/_{6}$ 91

AXEL KOCK i nordiska språk $^{28}/_{11}$ 90—$^{31}/_{8}$ 93; rektors ställföreträdare $^{3}/_{9}$ 91—$^{2}/_{9}$ 93.

AUGUST HJALMAR EDGREN i nyeuropeisk linguistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk, samt äfven sanskrit) $^{28}/_{11}$ 90—$^{31}/_{8}$ 93.

PER JOHAN VISING i nyeuropeisk linguistik (med undervisningsskyldighet i romanska språk) $^{28}/_{11}$ 90— Rektors ställföreträdare $^{29}/_{8}$ 98—$^{26}/_{4}$ 99.

KARL JOHAN WARBURG i estetik samt litteratur- och konsthistoria $^{23}/_{11}$90—$^{15}/_{12}$00; rektors ställföreträdare $^{2}/_{9}$ 93—$^{29}/_{9}$ 98.

CARL FREDRIK ERNST CARLSON i historia och statskunskap $^{12}/_{12}$ 90—$^{31}/_{12}$ 93.

JOHANNES PAULSON i klassiska språk $^{19}/_{6}$ 91—$^{18}/_{11}$ 04; i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska) $^{18}/_{11}$ 04—

JOHAN VITALIS ABRAHAM NORSTRÖM i filosofi $^{17}/_{6}$ 93—

JOHAN GUSTAF CHRISTOFFER CEDERSCHIÖLD i nordiska språk $^{2}/_{9}$ 93—

FERDINAND AUGUST WENNEMAR HOLTHAUSEN i nyeuropeisk linguistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk) $^{10}/_{11}$ 93—$^{1}/_{7}$ 00.

LUDVIG VILHELM ALBERT STAVENOW i historia och statskunskap $^{11}/_{10}$ 95— Rektors ställföreträdare $^{26}/_{4}$ 99—

Otto Emil Lindberg i semitiska språk $^{29}/_{4}$ 98—
Bror Per Evald Lidén i jämförande språkforskning med sanskrit $^{15}/_{12}$ 99—
Nils Elis Wadstein i nyeuropeisk linguistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk) $^{6}/_{11}$ 00—
Otto Sylwan i estetik samt litteratur- och konsthistoria $^{19}/_{1}$ 01—
Johan Rudolf Kjellén i statskunskap med statistik $^{16}/_{12}$ 01—
Gustaf Fredrik Steffen i nationalekonomi och sociologi $^{13}/_{3}$ 03—
Erik Björkman i engelska språket och litteraturen $^{2}/_{12}$ 04—
Nils Otto Gustaf Nordenskjöld i geografi (med handelsgeografi) och etnografi $^{30}/_{6}$ 05—
Karl Johan Vilhelm Lundström i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin) $^{26}/_{4}$ 07—

t. f. Professorer

Johan Vitalis Abraham Norström i filosofi $^{31}/_{3}$ 91—$^{17}/_{6}$ 93.
Ferdinand August Wennemar Holthausen i germanska språk $^{13}/_{9}$—$^{10}/_{11}$ 93.
Nils Elis Wadstein i nordiska språk $^{1}/_{9}$ 93—$^{15}/_{6}$ 94; i germanska språk $^{1}/_{9}$—$^{6}/_{11}$ 00.
Ludvig Vilhelm Albert Stavenow i historia och statskunskap $^{15}/_{1}$ 94—$^{11}/_{10}$ 95.
Per Efraim Liljeqvist i filosofi $^{7}/_{2}$—$^{15}/_{6}$ 94.
Johan Martin Mortensen i estetik med litteratur- och konsthistoria $^{15}/_{1}$—$^{15}/_{6}$ 98 och $^{1}/_{10}$ 98—$^{15}/_{12}$ 99.
Otto Emil Lindberg i semitiska språk $^{8}/_{3}$ 98—$^{29}/_{4}$ 98.
Bror Per Evald Lidén i jämförande språkforskning med sanskrit $^{2}/_{6}$—$^{15}/_{12}$ 99.
Gustaf Fredrik Steffen i nationalekonomi och sociologi $^{20}/_{5}$ 02—$^{13}/_{3}$ 03.
Sven Erik Lönborg i geografi (med handelsgeografi) och etnografi $^{1}/_{9}$ 03—$^{15}/_{6}$ 05.
Elias Janzon i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin) $^{3}/_{1}$ 05—$^{26}/_{4}$ 07.
Otto Varenius i statskunskap med statistik $^{15}/_{1}$—$^{31}/_{5}$ 06.

MARTIN P:N NILSSON i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska) $^{1}/_{3}$—$^{15}/_{6}$ och $^{18}/_{9}$—$^{15}/_{12}$ 06.

Docenter

LARS PETER OLOF WÅHLIN i klassisk filologi $^{2}/_{12}$ 91—

ALBERT ULRIK BÅÅTH i fornnordisk litteraturhistoria $^{2}/_{12}$ 91—

JOHAN RUDOLF KJELLÉN i statskunskap (med geografi) $^{27}/_{2}$ 94—$^{16}/_{12}$ 01.

OTTO EMIL LINDBERG i semitiska språk $^{27}/_{2}$ 94—$^{29}/_{4}$ 98.

PER EFRAIM LILJEQVIST i filosofi $^{27}/_{2}$ 94—$^{27}/_{8}$ 06.

ELIAS JANZON i klassisk filologi $^{10}/_{6}$ 95—

CARL OLOF THULIN i klassisk filologi $^{17}/_{3}$ 03—$^{27}/_{8}$ 06.

GUSTAF EMIL RODHE i modern franska $^{2}/_{7}$ 03—

GUSTAF ELOF HELLQVIST i nordiska språk $^{2}/_{10}$ 03—

KNUT HUGO PIPPING i nordiska språk och fonetik $^{2}/_{10}$ 03—$^{30}/_{4}$ 07.

ANDERS THEODOR ADOLF WALLERIUS i teoretisk filosofi $^{2}/_{10}$ 03—$^{23}/_{8}$ 04.

ERIK BJÖRKMAN i germanska språk (med undervisningsskyldighet i engelska) $^{15}/_{2}$—$^{15}/_{6}$ 04.

BROR OSCAR EILERT EKWALL i germanska språk (med undervisningsskyldighet i engelska) $^{20}/_{7}$—$^{31}/_{12}$ 04.

KNUT FREDLUND i litteraturhistoria $^{24}/_{10}$ 04—$^{7}/_{6}$ 07.

SVEN ERIK LÖNBORG i geografi (med handelsgeografi) och etnografi $^{9}/_{11}$ 05—

CARL GRIMBERG i historia $^{20}/_{4}$ 06—

AXEL LUDVIG ROMDAHL i konsthistoria $^{4}/_{9}$ 06—

PER AXEL SAMUEL HERRLIN i filosofi $^{4}/_{10}$ 06—

AXEL KRISTER EDVARD LEONARD JÄGERSKIÖLD i djurgeografi och zoologi $^{17}/_{1}$ 07—

CARL OTTO LAGERCRANTZ i grekiska språket och litteraturen $^{12}/_{3}$ 07—

Extra ordinarie lärare, biträdande lärare m. fl.

JOHAN RUDOLF KJELLÉN, e. o. lärare i statskunskap $^{5}/_{5}$ 91—$^{27}/_{2}$ 94.

LARS PETER OLOF WÅHLIN, biträdande lärare i latinska språket $^{8}/_{9}$—$^{2}/_{12}$ 91.

OTTO EMIL LINDBERG, e. o. lärare i semitiska språk $^{30}/_{8}$ 91—$^{27}/_{2}$ 94.
ARTHUR VANDELEUR DESPARD, e. o. lärare i engelska $^{15}/_{1}$—$^{15}/_{6}$ 95.
MAURICE GANDOLPHE, e. o. lärare i franska $^{1}/_{9}$ 95—$^{15}/_{6}$ 96 och $^{22}/_{2}$—$^{31}/_{4}$ 97.
SIDNEY WILLIAM CHARLES HOWE, e. o. lärare i engelska $^{15}/_{1}$ 96—$^{31}/_{5}$ 97.
WILLIAM HAWKSLEY WESTALL, e. o. lärare i engelska $^{15}/_{1}$ 98—$^{31}/_{10}$ 02.
ETIENNE AVENARD, e. o. lärare i franska $^{1}/_{9}$ 98—$^{15}/_{6}$ 99.
GEORGES MARINET, e. o. lärare i franska $^{1}/_{9}$—$^{15}/_{12}$ 00.
ALLEN VANNÉRUS, förordnad att uppehålla den med docenturen i filosofi förenade undervisningen $^{1}/_{9}$ 01—$^{15}/_{6}$ 02.
HENRI TROCMÉ, e. o. lärare i franska $^{15}/_{1}$—$^{15}/_{6}$ 02.
CARL GUSTAF LUTZ, e. o. lärare i engelska $^{1}/_{11}$ 02—$^{15}/_{6}$ 03.
HENRI BÈCHE, e. o. lärare i franska $^{1}/_{2}$—$^{1}/_{5}$ 03.
PAUL BARRIER, e. o. lärare i franska $^{1}/_{2}$—$^{31}/_{5}$ 04.
CARL KOCH, e. o. lärare i tyska $^{1}/_{9}$ 04—
ELDRED MORGAN, e. o. lärare i engelska $^{1}/_{9}$ 04—
FULGENCE BLANCHE, e. o. lärare i franska $^{1}/_{2}$—$^{1}/_{5}$ 05.
ALBERT PRAQUIN, biträdande lärare i franska $^{1}/_{9}$—$^{15}/_{12}$ 05; e. o. lärare i franska $^{15}/_{1}$ 06—
ERIK NORDENSTRÖM, e. o. lärare i ryska $^{15}/_{1}$ 06—
PETER OLOF GRÄNSTRÖM, förordnad att bestrida undervisningen i statskunskap med statistik $^{15}/_{1}$—$^{31}/_{5}$ 07.
GEORGE ERNEST FUHRKEN, e. o. lärare i engelska $^{15}/_{1}$ 07—

Styrelsens sekreterare

ERIK ZACHARIAS BÖKMAN $^{16}/_{10}$ 90—$^{9}/_{8}$ 99
ELIAS JANZON $^{1}/_{9}$ 99—$^{1}/_{7}$ 07

Högskolans sekreterare

ELIAS JANZON $^{1}/_{7}$ 07—

Studenternas antal vid Göteborgs Högskola

1891	1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898	
h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
22	22	34	36	41	41	42	40	43	49	52	46	48	61	58

1899		1900		1901		1902		1903		1904		1905		1906		1907
v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.
63	71	67	66	64	76	71	89	85	88	80	81	91	85	81	103	92

Auskultanternas antal vid Göteborgs Högskola

1891	1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898	
h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
15	11	10	11	11	17	19	28	6	12	6	16	4	8	21

1899		1900		1901		1902		1903		1904		1905		1606		1907
v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.
23	17	86	150	80	30	80	64	32	58	48	38	40	83	75	59	29

Åhörare vid de offentliga föreläsningarna vid Göteborgs Högskola

1891	1862		1893		1894		1895		1896		1897		1898	
h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
1.409	1.012	923	1.644	798	1.163	720	483	943	956	697	753	566	457	1.064

1899		1900		1901		1902		1903		1904		1905		1906		1907
v. t	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t	h. t.	v. t
527	1.101	1.616	1.116	1.246	1.036	300	1.114	1.576	605	1.173	1.101	3.017	1.023	1.288	1.309	997

Antal studerande, som aflagt examina vid Göteborgs Högskola

Fil. licentiatexamen

	1894	1895	1896	1897	1898		1899		1900	
	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	v. t.	h. t	v. t.	h. t	v. t.	h. t.
1:sta afd.	1	1	1	1	1		1		1	1
2:dra afd.		1		1		1		1		1

	1901		1902		1903	1904		1905		1906		1907	
	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
1:sta afd.	1	1	2			2	2	1	1	2	2		
2:dra afd.		2	1	1	1		2	3	1	1	1	1	

Fil. kandidatexamen

	1894		1895		1896		1897		1898		1899		1900	
	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
1:sta afd.	2	1	2	2	2	1	3	4	1	3	3	7	1	4
2:dra afd.........	1	1	1	2	2	2		2	5		2	5	3	4

	1901		1902		1903		1904		1905		1906		1907
	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t	v. t.
1:sta afd.	2	1	6	3	5	3	4	1	3	3	7	1	4
2:dra afd.	2	2	3	5	3	6	4		4		3	1	5

Efterpröfning (för fil. kandidatexamen) och särskild pröfning

1897	1898		1899		1900	1901		1902		1903	
v. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
1	3	4	1	1	1	1	3	2	2	1	2

1904		1905		1906	1907
v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	h. t.	v. t.
3	4	3	2	1	3

Teologisk filosofisk examen

(1:a afdelningen upptages ej särskildt)

1899		1900		1901		1902		1903		1904	1905		1906	
v. t.	h. t	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.	v. t.	v. t.	h. t.	v. t	h. t.
1	3	1	3	2	5	2	1	1	2	3	1	2	1	2

Juridisk filosofisk examen

1899	1901	1902	1903	
v. t.	v. t.	h. t.	v. t.	h. t.
2	1	1	1	2

Juridisk preliminär examen.

1899		1900	1901	
v. t.	h. t	v. t.	v. t.	h. t.
3	1	1	1	1

Antal fil. licentiater, som vid Högskolan aflagt disputationsprof för fil. doktorsgrad

1902 h. t.	1903 v. t.	1904 v. t.	1906 v. t.	1906 h. t.
1	3	1	2	2

Öfversikt af de olika ämnenas förekomst

i vid Göteborgs Högskola förrättade filosofie kandidat- och licentiat-examina (inklusive efterpröfningar).

(Fr. o. m. 31/3 1894 t. o. m. 6/6 1907).

	I fil. kand.-examen:	I fil. lic.-examen:
Teoretisk filosofi	60 ggr	5 ggr
Praktisk filosofi	17 »	3 »
Estetik med litteratur- och konsthistoria	50 »	8 »
Historia	46 »	5 »
Statskunskap med geografi	18 »	—
Latin	35 »	1 gång
Grekiska	19 »	2 ggr
Nordiska språk	56 »	5 »
Germanska språk	21 »	—
Romanska språk	19 »	4 »
Semitiska språk	9 »	2 »
Sanskrit m. jämf. indoeurop. språkforskn.	2 »	1 gång
Statskunskap	7 »	—
Geografi	20 »	1 »
Tyska	12 »	5 ggr
Engelska	9 »	1 gång
Nationalekonomi	2 »	1

Särskild pröfning i antropologi och logik har förekommit 5 ggr.

INBJUDNING

TILL DEN OFFENTLIGA FÖRELÄSNING

MED HVILKEN

PROFESSORN I KLASSISKA SPRÅK (MED UNDERVISNINGS-SKYLDIGHET I LATIN) VID GÖTEBORGS HÖGSKOLA

FIL. DR KARL JOHAN VILHELM LUNDSTRÖM

KOMMER ATT INSTÄLLAS I SITT ÄMBETE

AF

HÖGSKOLANS REKTOR

Bifogad skrift: **La Plainte d'Amour, Poème anglo-normand**

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1907

Bland de humanistiska vetenskaperna intager den klassiska filologien en mycket framstående ställning, i synnerhet sedan i nyare tid dess material så väsentligt ökats genom nya handskriftsfynd, dess forskningsområde vidgats såväl åt arkeologiskt som komparativt håll och dess metod ytterligare utbildats. Vid hvarje åt humanistiska vetenskaper ägnad institution måste den klassiska filologien därför vara starkt företrädd, och kanske i större mån, ju mera den tillbakasättes på andra håll. Att ett sådant tillbakasättande dock ej får drifvas för långt, har nyligen framgått af den diskussion, som förts angående *Universitetsexamenskommitténs Betänkande.*

Högskolan har därför sedan länge betraktat såsom mindre tillfredsställande den anordning, som där hittills bestått för den klassiska filologiens tillgodoseende. Bland de sju professurer, som 1890 inrättades, fanns en i klassiska språk. Den intogs först af nuvarande professorn i grekiska språket och litteraturen vid Universitetet i Upsala, Dr *O. A. Danielsson,* som dock aldrig hann tillträda den, och sedan af Professor *J. Paulson.* Vid sidan häraf inrättades hösten 1891 en docentur, hvars innehafvare, Bibliotekarien *L. Wåhlin,* biträdde vid undervisningen och examinationen, till dess de ökade göromålen vid Stadsbiblioteket från och med 1905 hindrade honom därifrån. Våren 1895 inrättades ännu en docentur i samma ämne, och dess innehafvare, Dr *Elias Janzon,* har från och med därpå följande hösttermin haft sig anförtrodd den hufvudsakliga undervisningen och en del af examinationen i latin. Dessutom har på ansökan såsom docent i klassiska språk anställts Dr *Carl Thulin* (1903), hvilken hållit ett par serier föreläsningar och 1906 på grund af befordran till lektor erhöll afsked.

För att bereda den klassiska filologien en tillräckligt stark och värdig ställning borde Högskolan emellertid hafva ännu en ordinarie lärareplats däri, så att åtminstone både grekiskan och latinet kunde få sin ordinarie representant och med de ökade krafterna äfven de arkeologiska och komparativa diskiplinerna tillgodoses. Detta har ock varit föremål för önskningar, som flere gånger uttalats inom Högskolan, och de hafva funnit stöd i uttalanden, som gjorts af statsuniversiteten om vissa Högskolans framställningar. De funno slutligen också tillmötesgående sympati hos Konsul *Oscar Ekman*, som, då han erfor, att en summa af 40,000 kronor vore behöflig för det ifrågavarande önskemålets uppfyllande, genast erbjöd sig att ställa detta belopp till förfogande. Sedan detta öfverlämnats 1904, beslöt Styrelsen den 18 november s. å., på Lärarerådets förslag, att upprätta en andra professur i klassiska språk, hvilken, då innehafvaren af den redan förefintliga professuren i detta ämne förklarat sig önska öfvertaga undervisningen i grekiska och denna professur därför ombildats till *professur i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska)* skulle benämnas *professur i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin)*.

Det vidtogs genast åtgärder för den nya platsens besättande. Sedan särskildt tillkallade sakkunnige, Professorerna *J. Paulson*, *C. M. Zander* och *P. Persson*, i afgifna utlåtanden tillstyrkt, att denna professur måtte anslås till ansökan ledig, utsattes ansökningstid till densamma till 7 juni 1905. Denna dag hade ansökningar inkommit från Docenten *C. Thulin*, Lektor *J. Samuelsson*, Docenterna *A. W. Ahlberg*, *M. P:n Nilsson*, *V. Lundström*, *S. Linde*, *E. Janzon*, *O. Lagercrantz*, Dr *A. Uppgren* och Lektor *J. Bergman*. En proftid af sex månader utsattes och förlängdes sedermera på särskild ansökan med tre månader, således till den 7 mars 1906. Under denna tid aflades föreläsningsprof af sju af de sökande, under det att Docenterna *Thulin*, *Janzon* och *Linde* på Lärarerådets tillstyrkan af Styrelsen frikallats från skyldigheten att aflägga sådant.

Att såsom sakkunnige afgifva utlåtande om de sökande utsågos Professorerna *J. Paulson*, *C. M. Zander*, *P. Persson*

och *F. Gustafsson*, bland hvilka dock Professor *Zander* af hälsoskäl afböjde uppdraget. Sedan de sakkunniges utlåtanden inkommit, uttalade sig Lärarerådet (2 mars 1907) om de sökandes kompetens och den ordning, hvari de såsom kompetente förklarade borde ifrågakomma till det sökta ämbetet. Denna ordning blef: Docenten *V. Lundström*, Lektor *C. Thulin*, Docenten *E. Janzon*, Lektor *J. Samuelsson*, Docenterna *A. Ahlberg*, *O. Lagercrantz*, *M. P:n Nilsson*, *S. Linde* och Lektor *J. Bergman*. Styrelsen utnämnde den 25 mars Docenten *V. Lundström*, och K. M:t meddelade den 26 april stadfästelse å denna utnämning.

Det bereder Högskolan stor tillfredsställelse att sålunda vid sig få fästa Professor *Lundström*. Hans mångsidiga forskningsintresse, som öfverspänner hans vetenskaps ofantliga område ända till de nyaste aktualiteter, hans skarpsinniga inträngande i antikens anda och väsen, hans resultatrika författareverksamhet och hans utmärkta framställningsförmåga borga för att Högskolan i honom fått en lika god vetenskaplig som pedagogisk kraft.

Sedan den nya professuren i klassiska språk inrättades, har den, från och med v. t. 1905 till och med april 1907, förestått på förordnande af Docenten *Elias Janzon*, hvilken under denna tid, liksom under de tio år han dessförinnan tillhört Högskolan, gjort sig högeligen förtjänt af hennes tacksamhet genom en för vetenskapen och Högskolans undervisning synnerligen gagnande verksamhet. Här må åt denna tacksamhet gifvas ett uttryck och på samma gång åt Högskolans tillfredsställelse att fortfarande få behålla Dr *Janzon* såsom docent i klassiska språk. äfven om hans tjänstgöring såsom sådan icke nu blir så omfattande som till förene.

Professor *Lundström* har om sig meddelat följande:

Jag, *KARL JOHAN VILHELM LUNDSTRÖM*, är född i Sigtuna den 7 maj 1869 såsom son till handlanden Carl August Lundström och hans hustru Johanna Charlotta Molin.

Genomgick åren 1879—1882 Ladugårdslands lägre allm. läroverk i Stockholm samt 1882—1886 gymnasialafdelningen af Norra Latinläroverket därstädes samt aflade i sistnämnda läroverk våren 1886 mogenhetsexamen.

Inskrefs vid Upsala universitet i sept. 1886, aflade därstädes fil. kand.-examen i dec. 1888 och fil. lic.-examen i jan. 1893, disputerade pro gradu den 1 sept. 1893 och promoverades till filosofie doktor den 6 sept. s. å.

Förordnades till docent i latinska språket och litteraturen vid Upsala universitet den 16 sept. 1893 och har där innehaft följande akademiska förordnanden: t. f. prof. i latin 5/12—15/12 1893; t. f. e. o. prof. i klass. språk 15/5—31/5 1896, 1/9 1896—31/5 1899, 25/4—11/5 1900 och 15/1—30/11 1901. Utnämndes till professor i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin) vid Göteborgs högskola den 25 mars 1907, hvilken utnämning af k. m:t stadfästes den 26 april s. å.

Har varit redaktör af tidningen »Fyris» nov. 1893—dec. 1897, hufvudredaktör af »Göteborgs Aftonblad» dec. 1901—sept. 1906 samt utgifvare af »Eranos, acta philologica suecana» sedan tidskriftens början 1896.

Har företagit följande utrikes resor: juni—juli 1892 till Östersjöprovinserna och S:t Petersburg för latinska handskriftsstudier; juni—aug. 1894 till Tyskland och Italien för samma ändamål; juni 1895 till Helsingfors för studerande af de akademiska sommarkurserna därstädes; juni—juli 1896 till Tyskland och Italien för handskriftsstudier och för topografiska undersökningar på andra puniska krigets slagfält; juli 1897 till Italien i samma ändamål; juni—aug. 1898 såsom riksstatens resestipendiat till Italien för handskriftsforskningar och arkeologiska studier; juni—dec. 1899 i samma egenskap till Italien för liknande ändamål; mars—april 1900 till Berlin och S:t Petersburg för handskriftsforskningar; mars—april 1903 till Italien för samma ändamål; sept.—okt. 1904 till Österrike och Italien för samma ändamål; maj—juni och sept.—okt. 1905 till Italien för samma ändamål; i febr. samt mars—april 1907 till Danmark, Tyskland, England och Frankrike såsom sekreterare i kommittén för svenskhetens bevarande i utlandet. Dessutom på skilda tider kortare resor till Tyskland, Finland och Danmark.

Har deltagit i 12:te intern. orientalistkongressen i Rom 1899, 1:a allm. hist. kongr. i Rom 1903 samt 9:de intern. presskongressen i Wien 1904.

Är sedan 1900 ledamot af K. Hum. Vetenskaps-Samfundet i Upsala.

Har af trycket utgifvit följande arbeten:

Quaestiones Papinianae. Comm. Acad. Upsala 1893.

Grundlinier till romerska poesiens historia. Upsala 1895.

Från söder och öster. Bilder och minnen. Stockholm 1896.

Ett förslag till svenska nationalfester. (Fören. Heimdals Folkskr. n:o 35). Stockholm 1896.

Spöket (Mostellaria). Komedi af T. Plautus. Öfversättning från latinet. Upsala 1896 (omtryckt i Världslitteraturen i urval och öfvers., red. af H. Schück Band 1, Stockholm 1902).

Tacitus' Agricola i svensk tolkning. Upsala 1896.

Stormaktsdrömmar. Tal hållet i Ups. universitets aula den 6 nov. 1897. Upsala 1897.

Studier till andra puniska krigets historia. 1. C. Flaminius och Hannibal. Historisk-filologisk studie. Upsala 1898.

En ung vetenskap. Stockholm 1900 (Svenska Hum. Förb. skr. 2.).

Studier och drömmar. Stockholm 1900.

Ungfinska toner i svensk tolkning. Stockholm 1900.

Smärre byzantinska skrifter utgifna och kommenterade. 1. Laskaris Kananos' reseanteckningar från de nordiska länderna. Upsala 1902.

Sju dikter. Upsala 1903.

Storstrejken i Italien och dess lärdomar. Ett ögonvittnes iakttagelser. Göteborg 1904 (Meddelanden från Fosterl. Förb. i Gbg 11).

Xenophonstudier. Första häftet. Upsala 1907.

Textkritiska upplagor i »Collectio scriptorum ueterum Upsaliensis»:

L. Iuni Moderati Columellae opera quae exstant. Fasc. 1. Upsala 1897; Fasc. 6. Upsala 1902; Fasc. 7. Upsala 1906.

Anecdota Byzantina e codd. Upsaliensibus cum aliis collatis. Fasc. 1. Upsala 1902.

Xenophontis Apologia Socratis. Upsala 1906.

I *Eranos, acta philologica suecana,* Upsala 1896—1907:

Emendationes in Columellam 1—5. Vol. I, II, IV. 1896—1902.

Aussen oder innen? Einige Bemerkungen zur Inscenierung der röm. Komödie. Vol. I. 1896—97.

Studien zu spätgriech. u. byzant. Chroniken. I. Ib.

De codicibus graecis olim Escorialensibus, qui nunc Upsaliae adseruantur. Vol. II. 1897—98.

Magostudien. I. Ib.

De Isidori Pelusiotae epistolis recensendis praelusiones. Ib.

Zur Geschichte des Reims in klassischer Zeit. Ib.

Ramenta Byzantina 1—8. Vol. III, IV, VI. 1898—1906.

Några ord om Catullus' kväde öfver Lesbias sparf. Vol. V. 1903.

Aduersaria Eunapiana. I. Ib.

Neophytos Prodromenos' botaniska namnförteckning. Ib.

D e nyaste textkritiska bidragen till Columellas tionde bok. Vol. VI. 1905 - 1.

Agricola-texten och de gamla bladen i Iesi-handskriften. Vol. VII. 1907.

I *Skrifter utg. af K. Human. Vetensk.-Samf. i Uppsala:*

Ein Columellaexcerptor aus dem XV. Jahrh. Band III. 1894.

Prolegomena in Eunapii uitas philosophorum et sophistarum. Band VI. 1897.

I *Språkvetenskapliga Sällskapets förhandl.* (Upsala Univ. Årsskr.):

Granskning af en ny s. k. accentlag i byzantinsk trimeter. Upsala 1900.

I *I vår tids lifsfrågor,* utg. af S. Alrutz:

Den svenska prestens humanistiska bildning. Häft. 7. 1898.

Svenska språkets framtid. Häft. 24. 1902.

I Pedagogisk tidskrift:

Om accentueringen af grekiska egennamn vid deras försvenskning. Falun 1900.

Artiklar i Nord. Familjebok. Smärre artiklar och recensioner i Eranos, Fleckeisens Neue Jahrbücher f. Phil. u. Pädag., Finsk Tidskrift, Nord. Tidskr. utg. af Letterst. Fören., Upplands Fornminnesfören:s Tidskr. m. fl. En stor

mängd tidningsartiklar i Nya Dagl. Alleh. (åren 1891—93 och 1898—1901), Idun (1891—92), Fyris (1893—97), Göteborgs Aftonblad (dec. 1901—sept. 1906) samt ett stort antal landsortstidningar i Sverige och Finland.

Professor *Lundström* kommer att torsdagen den 19 innevarande september kl. 1 e. m. inställas i sitt ämbete med en offentlig föreläsning i Högskolans samlingssal öfver *Antikens studium och den moderna tiden.*

Göteborg den 11 september 1907

Johan Vising

INBJUDNING

TILL DEN HÖGTIDLIGHET

MED HVILKEN

FILOSOFIE DOKTORSPROMOTION

KOMMER ATT ANSTÄLLAS

AF

PROMOTOR

I samband med de högtidligheter, med hvilka Göteborgs Högskola inviger sitt nya hem, har Högskolan äfven tillfälle att utöfva sin af Kungl. Maj:t förlänade rättighet att på vissa villkor offentligen genom högtidlig promotion utdela filosofie doktorsvärdighet.

Det är icke första gången, som Högskolan utdelar dylik värdighet, i det att Högskolan redan den 6 juni 1903 kunde till filosofie doktorer utnämna och med högtidliga ceremonier bekransa fyra af sina egna lärjungar efter vederbörligen aflagda prof. Den rätt, som då utöfvades, var emellertid så till vida begränsad, som den ännu ej var fastslagen såsom en allmän regel utan medgifvits på grund af särskilda, till Kungl. Maj:t ställda ansökningar, pröfvade och bifallna hvar för sig. Genom nådig resolution af den 30 oktober 1903 erhöll emellertid Högskolan en allmän rätt att för följande femårsperiod anställa och bedöma akademiska disputationer, som falla inom området af de ämnen, i hvilka Högskolan eger examensrätt och som utgifvas och försvaras af filosofie licentiater, hvilka vid Högskolan aflagt licentiatexamen, samt att efter hemställan hos kanslern vid rikets universitet till filosofie doktor offentligen utnämna den, hvars prof godkänts. Af denna förmån hafva sedan begagnat sig sju af Högskolans studenter, licentiaterna AXEL LAGERWALL, CARL O. KOCH, ADRIAN MOLIN, VALDEMAR VENDEL, KARL HILMER LINDBERG, WILHELM NYMAN och EDVARD STRÖMBERG. Af dessa hafva LAGERWALL MOLIN VENDEL och LINDBERG på egen begäran med vederbörligt tillstånd blifvit utan särskilda promotionsakter vid skilda tillfällen i Lärarerådet utnämnda till filosofie doktorer och af en Lärarerådets ledamot tilldelade doktorsdiplom och ring. Licentiaterna KOCH, NYMAN och STRÖMBERG hafva anhållit att blifva vid nu förestående högtidliga promotion utnämnda till samma

värdighet, hvartill Kansleren för Rikets universitet i skrifvelse af den 4 september 1897 gifvit sitt bifall.

På därom af Högskolan framställd underdånig begäran har Kungl. Maj:t genom bref den 12 juli 1907 af medgifvit Högskolan tillstånd att vid samma tillfälle utan föregående prof, *honoris causa*, till filosofie doktor utnämna ingeniören och riddaren af Nordstjerne- och Vasaordnarne m. m. herr GUSTAF EKMAN. Genom denna utnämning har Högskolan velat på det yppersta sätt, som står i dess förmåga, hedra en synnerligen förtjänt vetenskapsman, hvars arbete på det hydrografiska området haft och fortfarande har en mycket stor betydelse för denna unga och viktiga vetenskaps snabba utveckling. Särskildt har ingeniör Ekman genom egna omfattande forskningar rörande temperatur, strömförhållanden och salthalt i Skagerak och Kattegat gifvit viktiga bidrag till förklaring af dittills oförklarade hydrografiska fenomen och till sillens ojämna förekomst i de Bohuslänska fjordarne — uppslag, som visat sig ega betydande praktiskt-ekonomiska följder för vårt lands vestkustbefolkning och icke minst för detta samhälle. Högskolan antecknar med tillfredsställelse, att den genom denna utnämning på samma gång är i tillfälle att betyga sin erkänsla för den kraftiga insats, som ingeniör Ekman gjort i dess egen utveckling. Det är densamma desto kärare att nu få detta tillfälle, som utnämningen till hedersdoktor träffar en bärare af det af Högskolan högt skattade Ekmanska namnet och en nära anförvandt till den oförgätliga välgörare, hvars främsta gåfva till Högskolan i samma dagar skall högtidligen öfvertagas och som det skulle varit Högskolan synnerligen kärt att på samma sätt få hedra, om det blifvit honom beskärdt att upplefva denna för Högskolans utveckling så betydelsefulla stund.

Till att å Högskolans vägnar förrätta dessa utnämningar har Lärarerådet utsett undertecknad. Promotionen kommer att ega rum torsdagen den 19 september omedelbart efter professor Lundströms installation.

Med ledning af lämnade uppgifter meddelas nedanstående biografiska data om samtliga *promovendi*, hvarjämte

liknande uppgifter bifogas rörande de filosofie doktorer, som sedan senaste promotionen vid Högskolan blifvit utan särskilda, högtidliga ceremonier till denna sin doktorsvärdighet utnämnde.

Filosofie Hedersdoktor

Fredrik Gustaf Ekman, född i Stockholm 29 augusti 1852. Föräldrar: Kommendörkapten Emil Ekman och hans hustru Sophie Kurck. Inskrefs vid Göteborgs Realgymnasium 1866 och vid Chalmerska institutet i Göteborg 1869 samt genomgick därstädes tvenne årskurser; studerade 1873—74 analytisk kemi vid R. Fressenius' laboratorium i Wiesbaden, arbetade åren 1874—1878 vid Upsala Universitets kemiska institution och kallades 1877 af professor P. T. Cleve till amanuens vid densamma. Deltog med A. W. Cronander i undersökningen af hafsströmmarne i Kattegat, Skagerak och Öresund 1876 och uti Kungl. Vet. Ak:s expedition i de svenska farvattnen 1877 under professor F. L. Ekman. Utförde å kanonbåtarna Gunhild och Alfhild ensam de första vinterexpeditionerna i Skagerak och Kattegat 1878 och 1879 vid den nuvarande sillperiodens början och tillsammans med Professor Otto Pettersson den första synoptiska hydrografiska vinterexpeditionen i Skagerak och Kattegat under februari 1890. Erhöll jämte O. Pettersson den Letterstedtska guldmedaljen för den i Vetenskapsakademiens handlingar intagna afhandlingen: »Grunddragen af Skageraks och Kattegats hydrografi», i hvilken resultaten af sistnämnda expedition framlades. Har sedan hvarje år fortsatt vinterexpeditionerna i Skagerak och Kattegat, hvilka bedrifvits under växlande former. Deltog i de grundläggande konferenserna för den internationella undersökningen af de nordiska hafven i Stockholm 1899 och i Kristiania 1901 och har sedan på uppdrag af svenska regeringen såsom sakkunnig deltagit i de flesta möten, som därefter hållits af den internationella hafsforskningen. Har sedan 1893 varit förordnad till medlem af den svenska Hydrografisk-Biologiska Kommissionen och såsom

sådan haft i uppdrag att ombesörja ritningarna och öfvervaka byggandet af det svenska undersökningsfartyget Skagerak samt är fortfarande kommissionens förtroendeman i afseende på fartygets ekonomi och utrustning. Inträdde 1880 i firman Carnegie & Co. såsom ledare af den kemiskt tekniska sidan af sockertillverkningen vid de Carnegiska bruken i Göteborg och Skåne och såsom verkställande direktör 1899. Är sedan 1899 stadsfullmäktig i Göteborg och sedan år 1901 medlem af Göteborgs Högskolas styrelse. L. V. V. S. (1900), R. N. O. (1906), R. W. O. (1900), R. D. D. O. (1905).

Tryckta skrifter: Hydrografiska vinterobservationer vid Bohuskusten 1878 (i: Göteborgs och Bohusläns Hushållningssällskaps kvartalsskrift 1878). — Hydrografiska undersökningar vid Bohuskusten 1880. Göteborg 1880. 4:o (= Bihang till Göteborgs och Bohusläns Hushållningssällskaps qvartalskrift 1880).

Tillsamman med *O. Pettersson:* Ueber das Atomgewicht des Selens (i Acta nova soc. sc. Ups. Ser. 3, vol. 10, fasc. 1. 1876). — Om selens atomvigt (i: Öfvers. af Vet.-Ak:s förhandl. 1876). — Grunddragen af Skageracks ochKattegats hydrografi enligt den svenska vinterexpeditionens 1890 iakttagelser samt föregående arbeten (i: Vet.-Ak:s handl. N. F. B. 24. 1891). — Om det hydrografiska tillståndet i Bohusläns skärgård vid tiden för vinter-sillfiskets upphörande 1878, 1890 och 1891 (i: Öfvers. af Vet.-Ak:s förhandl. 1892). — Ytvattensobservationer i Skagerack och Nordsjön under vintern 1891—92 (därsammastädes). — Hydrografiska observationer i Kattegat vid början af september månad 1891 (därsammastädes). — Redogörelse för de svenska hydrografiska undersökningarna åren 1893—1894. Ytvattnets tillstånd i Nordsjön och Skagerack under olika årstider (i: Bih. t. Vet.-Ak:s handl. B. 21. 1895). — De hydrografiska förändringarna inom Nordsjöns och Östersjöns område under tiden 1893—97 (i: Vet.-Ak:s handl. N. F. B. 29. 1897). — Redogörelse för de svenska hydrografiska undersökningarna åren 1896—1899. Ytvattnets tillstånd i Nordsjön och Skagerack under olika årstider (i: Bih. t. Vet.-Ak:s handl: B. 25. 1899). — Med flera mindre uppsatser.

Tillsammans med *O. Pettersson* och *P. T. Cleve:* Die hydrografischen Verhältnisse der oberen Wasserschichten des nördlichen Nordmeeres zwischen Spitzbergen, Grönland und der norwegischen Küste in den Jahren 1896 und 1897 (i: Bih. t. Vet.-Ak:s handl. B. 23. 1898). — Les variations annuelles de l'eau de surface de l'océan atlantique (i: Gbgs Vet.- o. Vitt.-samh:s handl. F. 4, b. 3. 1901. — Samma år omtryckt i folio.).

Tillsammans med *O. Pettersson, P. T. Cleve* och *J. Hjort:* Skageracks tillstånd under den nuvarande sillfiskeperioden. Göteborg 1897.

Redigerar jämte *O. Pettersson* och *F. Trybom:* Svenska Hydrografisk-biologiska kommissionens skrifter. H. I—III. 1903—1907.

Filosofie Doktorer efter aflagda prof

Carl Olof Koch, född 25 november 1877 på egendomen Wågsäter i södra Dalsland. Föräldrar: Carl Simson Koch och hans hustru Martina Koch, född Fröding. Genomgick Vänersborgs högre elementarläroverk och aflade därstädes mogenhetsexamen på reallinjen d. 1 juni 1895, hvilken examen våren 96 kompletterades genom fyllnadspröfning i latin. Inskrefs hösten 1895 vid Göteborgs Högskola samt aflade vid densamma filosofie kandidatexamen 9 december 1898 och 7 september 1899 samt efterpröfning för samma examen i latin i mars 1902. Aflade licentiatexamen i mars och december 1904 samt försvarade i maj 1906 offentligen en afhandling för vinnande af filosofie doktorsgrad. Genomgick under läsåret 1905—6 profårskurs vid Lunds Katedralskola och är sedan hösten 1906 anställd som lärare vid Lundsbergs privatskola. Valdes för läsåret 1899—1900 af Göteborgs Högskolas Studentförening till dess vice ordförande och för läsåret 1901—2 till dess ordförande. Utländska resor: till Frankrike september 1900—juni 1901, till England juni—augusti 1901 och juni—augusti 1905 och till Tyskland april—augusti 1902 och oktober 1902—januari 1903.

Tryckta skrifter: Contributions to an historical study of the adjectives of size in English (i: Gbgs Högskolas Årsskrift 1906). Ak. afh. — Qvartier Latin (i: »Ver Sacrum», skrift utg. af Gbgs studentförening 1902). — Smärre artiklar i tidskrifter.

Johan Wilhelm Nyman, född 8 april 1878 i Fjällbacka, Bohuslän. Föräldrar: Sjökapten Johan Emil Nyman och hans hustru Lovisa Wilhelmina Nyman, f. Pettersson. Genomgick åren 1888—1893 Gustafsbergs Barnhusskola. Inskrefs h. t. 1893 vid Göteborgs Realläroverk och aflade där mogenhetsexamen 29 maj 1896. Inskrefs höstterminen s. å såsom student vid Göteborgs Högskola. Aflade kompletteringsexamen i latin vid Göteborgs högre latinläroverk 31 maj 1897. Vistades somrarna 1896 och 1897 i Tyskland och från febr. 1898 till juli 1899 i Frankrike, hufvudsakligen för språkstudier. Aflade vid Göteborgs Högskola filosofie kandidat-

examen 9 juni 1900, kompletteringsexamen i latin 5 dec. 1901 och filosofie licentiatexamen 13 mars 1905. Vistades sommaren 1906 i Freiburg (i Br.), sysselsatt med studier för en språkvetenskaplig afhandling. Undervisade vid Göteborgs Handelsinstitut läsåret 1902—1903 i franska och tyska och 1904—1905 i franska. Tjänstgjorde h. t. 1905 som vik. adjunkt vid Skara högre allmänna läroverk, som lärare i franska vid Wallinska skolan v. t. 1906 och i engelska vid Stockholms Borgarskola h. t. 1906 och v. t. 1907. Genomgick profårskurs vid Södermalms högre allm. läroverk v. t. och h. t. 1906. Är under innevarande läsår lärare i moderna språk vid Palmgrenska samskolan i Stockholm.

Tryckt skrift: Étude sur les adjectifs, les participes et les nombres ordinaux substantivés en vieux provençal. Thèse pour le doctorat, (i: Gbgs Högskolas Årsskrift 1907).

Edvard Strömberg, född 19 december 1879 i Chicago, Nordamerika. Föräldrar: Garfvare Johan Strömberg och hans hustru Maria Strömberg, född Olsson. Kom till Sverige i juni 1885. Intogs i Göteborgs högre latinläroverks 1. klass h. t. 1889. Aflade studentexamen vid samma läroverk i juni 1898. Inskrefs vid Göteborgs Högskola i september samma år. Aflade filosofie kandidatexamen i juni 1901 och mars 1902, filosofie licentiatexamen i mars och september 1906. Var under h. t. 1904 Göteborgs Studentförenings ordförande. Tjänstgjorde som vik. adjunkt vid Göteborgs högre latinläroverk h. t. 1902 och en del af v. t. 1903, under läsåret 1905—1906 såsom lärare vid Göteborgs Handelsinstitut samt h. t. 1906 vid Göteborgs Högre Samskola. Idkade studier vid universiteten i Berlin april—juli 1902, i Leipzig oktober 1903—mars 1904, i Heidelberg mars 1904—augusti 1904, i Leipzig juni—juli 1905. Representerade Göteborgs Studentförening vid internationella studentkongressen i Milano maj 1906. Disputerade för filosofie doktorsgrad d. 17 september 1907. Genomgår sedan januari 1907 stadgad profårskurs vid högre latinläroverket å Norrmalm, Stockholm.

Tryckta skrifter: Die Entstehung von *-ōz-* in der german. Komparation (Indogerman. Forschungen januari 1907). — De moderna språken och skol-

bildningen (Pedagogisk Tidskrift februari 1907). — Die Ausgleichung des Ablauts im starken Präteritum mit besonderer Rücksicht auf oberdeutsche Sprachdenkmäler des 15.—16. Jahrhunderts (Gradualafhandling, tryckt i Gbgs Vet.- o. Vitt.-samh. handl. F. 4. B. 10. 1907).

Sedan senaste promotionen utan särskild promotionsakt utnämnda filosofie doktorer

Axel Julius Lagerwall, född i Stockholm 2 augusti 1870. Föräldrar: Kaptenen vid Kungl. Flottan Julius Magnus Lagerwall och hans hustru Axelina Amalia Lagerwall. Genomgick Göteborgs Realläroverk. Aflade studentexamen därstädes 1890 och kompletteringsexamen i latin vid Upsala högre allmänna läroverk 1893. Inskrefs såsom student vid universitetet i Upsala h. t. 1890 och vid Göteborgs Högskola h. t. 1901. Aflade 1:sta afdelningen af fil. lic. examen juni 1902, 2:dra afdelningen af samma examen mars 1903. Disputerade för vinnande af doktorsgrad juni 1904 och utnämndes till filosofie doktor 8 okt. s. å. Nu rektor vid Lysekils Samskola.

Tryckta skrifter: Transscendentalfilosofiens problem och metod hos Kant (gradualafh.) (i Gbgs Högskolas Årsskrift 1904.) — Smärre uppsatser i tidskrifter och tidningar.

Adrian Leopold Molin, född i Varberg 5 mars 1880. Föräldrar: Kustvakten Anders Molin och hans hustru Maximiliana Molin, född Andersson. Inskrefs höstterminen 1889 i första klassen af Varbergs h. allm. läroverk, och höstterminen 1895 i sjette nedre klassen af Göteborgs Realläroverk. Aflade där mogenhetsexamen 2 juni 1899 och inskrefs höstterminen samma år vid Göteborgs Högskola. Genomgick fyllnadspröfning i latin för mogenhetsexamen vid Göteborgs Latinläroverk 6 juni 1900. Aflade filosofie kandidatexamen vid Göteborgs Högskola 13 september 1902. Företog under åren 1902, 1903 och 1904, de båda senare åren med understöd från Kongl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen, studier, företrädesvis i Stockholm och Upsala, för en afhandling öfver Erik Gustaf Geijer. Inskrefs höstterminen 1903

vid Upsala Universitet, samt vistades där nämnda termin och en del af h. t. 1904. Aflade filosofie licentiatexamen vid Göteborgs Högskola 7 juni 1905. Disputerade för filosofie doktorsgraden därsammastädes 30 maj 1906 och utnämndes till filosofie doktor 1 juni samma år.

Tryckta skrifter: Dikter (i Göteborgs studentförenings publikation »Ver Sacrum», 1902.) — Sveriges folkmängdsfråga af M—n. Göteborg 1903, (Fosterländska Förbundets förlag). — Geijers förhållande till Rousseau och Schiller, (Nordisk Tidskrift 1903). — Erik Gustaf Geijer och Anna Lisa Lilljebjörn, ur Geijerska papper (Ord och Bild 1903). — Erik Gustaf Geijer och Amalia von Helvig (Nordisk Tidskrift 1904). — Tal vid festen till Gustaf II Adolfs minne i Göteborgs Högskolas aula den 6 november 1904, Göteborg. — Svenska spörsmål och kraf, Stockholm 1905, 2:dra uppl. 1906. — Geijerstudier. Gradualafh. (i: Gbgs Vet.- o. Vitt.-samh. handl. 1906.) — Tidningsartiklar, företrädesvis i Göteborgs Aftonblad åren 1901—1906, i svensk politik, litteraturrecensioner m. m.

Karl Hilmer Lindberg, född 7 oktober 1869 i Skee, Göteborgs och Bohuslän. Föräldrar: Hemmansägare Olaus Olsson och hans hustru Matilda Olsdotter. Inskrefs vid Strömstads treklassiga läroverk 1884 och vid Göteborgs latinläroverk 1886. Aflade mogenhetsexamen vid sistnämnda läroverk v. t. 1891. Inskrefs vid Göteborgs Högskola h. t. 1891. Aflade därstädes fil. kandidatexamen h. t. 1894, fil. licentiatexamen h. t. 1899 och efterpröfning i fil. kandidatexamen h. t. 1900. Disputerade för fil. doktorsgrad h. t. 1906 och utnämndes till fil. doktor 22 januari 1907. Genomgick profårskurs vid Norra latinläroverket i Stockholm 1901. Tjänstgjorde som extra ordinarie lärare vid Jönköpings högre allmänna läroverk från v. t. 902 t. o. m. v. t. 1906 samt vid Göteborgs östra realskola läsåret 1906—1907. Utnämndes 31 oktober 1906 till adjunkt vid Linköpings seminarium. Nu adjunkt vid Helsingborgs högre allmänna läroverk. Erhöll 1897 ett Kungl. och Hvitfeldtskt stipendium för dialektstudier i Sverige och Norge. Deltog i sommarkursen i Greifswald 1901.

Tryckt skrift: Skeemålets ljudlära (i: Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia», VIII:1, Göteborg 1906; 2+212+XXIII, gradualafhandling.)

Adolf Valdemar Vendel, född i Karlstad 7 december 1858. Mogenhetsexamen därstädes 1 juni 1877. Inskrefs

didatexamen 12 december 1881. Kompletterade denna examen 3 september 1887. E. o. lärare vid högre allm. läroverket i Karlstad 1883—85; genomgick profår vid Södermalms högre allm. läroverk läsåret 1885—86 Vik. adjunkt i Upsala 1886—87. E. o. lärare i Karlstad höstterminen 1887 t. o. m. höstterminen 1892; adjunkt därstädes i tyska, historia och modersmålet från 23 december 1892 till 29 oktober 1902. Innehade under denna tid förordnande som vik. lektor i historia tio terminer. Adjunkt vid Göteborgs högre latinläroverk i historia, modersmålet och tyska 29 oktober 1902 och tillträdde denna tjänst h. t. 1903. Inskrifven vid Göteborgs Högskola 7 september 1903, där filosofie licentiatexamen aflades 7 juni 1905 och 2 juni 1906. Disputationsprof för vinnande af fil. doktorsgrad 7 december 1906. Utnämnd till fil. doktor 9 februari 1907. Studieresor till Tyskland 1890 och (med statsunderstöd) 1897.

Tryckt skrift: Urtima riksdagen i Örebro 1812. Grad. disp. (i: Gbgs Vet.-o. Vitt.-samh:s handl. F. 4. b. 10. 1907.)

Göteborg den 11 September 1907

Ludvig Stavenow

LA PLAINTE D'AMOUR

POÈME ANGLO-NORMAND

PUBLIÉ POUR LA PREMIÈRE FOIS

PAR

JOHAN VISING

GÖTEBORG 1907
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.

III. Commentaire.

Il est évident que notre *Plainte* a été provoquée par la bulle *Exivi de Paradiso* du pape Clément V[1], la plus fameuse des bulles appelées *Clémentines*.

Cette bulle impose aux frères mineurs «arctum et tenuem sive pauperem usum rerum», c'est-à-dire l'observance la plus stricte de la règle de saint François. Ainsi elle leur interdit formellement de porter d'autres habits que les tuniques les plus simples, de développer aucun luxe dans leurs églises ou leurs maisons, de posséder de l'argent ou d'autres biens, d'assister ceux qui sont cités en justice, etc. Toutes ces ordonnances rigoureuses produisirent la plus mauvaise impression sur une grande partie des frères mineurs, tandis qu'elles exprimèrent tout à fait les idées d'une autre partie. Il y a un poème français qui témoigne des sentiments des mécontents. C'est la *Requeste des Freres Meneurs sur le septieme Climent le Quint*[2], où l'auteur, après de longues lamentations, s'écrie: *Du col nous ostez ces grans sommes.* Une autre preuve des mêmes sentiments est notre *Plainte* anglo-normande. En Angleterre, les Cordeliers étaient nombreux[3], et beaucoup d'entre eux n'observaient plus scrupuleusement leurs statuts. Ce sont leurs griefs qui ont été proférés dans notre poème. Ainsi cette

---

[1] Publiée en dernier lieu par C. Eubel, dans le *Bullarium Franciscanum* (Romæ MDCCCXCVIII), p. 80 et s.

[2] Cette *Requeste*, imprimée par Jubinal dans les *Oeuvres complètes de Rutebeuf*, nouv. éd. III, p. 155 et s., porte, à la fin, la date de MCCCXVIII. C'est l'année après celle où Jean XXII confirma, en partie, les Clémentines.

[3] D'après le *Bullarium* précité, p. 580, les Cordeliers d'Angleterre avaient aux environs de 1300, à peu près 60 édifices, couvents ou églises.

Clémentine est non seulement le point de départ de la *Plainte*, mais elle en explique plusieurs passages obscurs. Je la citerai donc souvent dans les pages suivantes (*Bulle*). Ajoutons que l'auteur de la *Plainte* abandonne vite le thème de la *Clémentine* pour dauber sur tout le monde.

On trouvera, au cours de ce commentaire, quelques corrections du texte publié dans la première partie de cet ouvrage (1905), chapitre II, p. 16—65. Quelques-unes de ces corrections, qui portent surtout sur les signes diacritiques, la ponctuation, les accents et les guillemets (trop mal pratiqués par le compositeur), m'ont été suggérées par M. A. Stimming.

Les ouvrages cités le plus souvent dans les pages suivantes sont: *Les contes moralisés de Nicole Bozon*, éd. Toulmin Smith et Paul Meyer (*Contes*); *Le char d'Orgueil* de Bozon, cité d'après le manuscrit Gg. 6: 28 de la Bibliothèque de l'Université de Cambridge (manuscrit dont je dois une copie à l'amabilité de M. Paul Meyer); *Der anglonormannische Boeve de Haumtone*, éd. Stimming (*Boeve); Britton*, éd. Nichols; *The Chronicle of Pierre de Langtoft*, éd. Th. Wright *(Langtoft); William of Wadington's Manuel des Pechiez*, éd. *Furnivall (Wadington); Gower, The French Works*, éd. Macaulay *(Gower)*; *Croniques de London*, éd. Aungier *(Croniques); The Song of Dermot and the Earl*, éd. Orpen *(Dermot);* Champollion—Figeac, *Lettres de rois, reines et autres personnages des cours de France et d'Angleterre (Lettres);* Godefroy, *Dictionnaire de l'ancienne langue française (Godefroy);* Murray, *A new English Dictionary (Murray);* Stubbs, *The constitutional History of England*, 3e éd. (*Stubbs).*

II, 8. Sur la forme *vensi*[*s*]*t* des mss U Ph voir Pope, *Etude sur la langue de frère Angier*, p. 43; comp. *repentisit*, *Desputeison* 35 b (*Zeitschr. f. r. Ph.* IV, 78).

V, 27. *Enchisun* (*encheson* etc.) en anglo-normand n'a pas que la signification «occasion», mais aussi: «cause de plainte», «plainte», «cas», «condition»; comp. *Murray*, art. *Chesoun.*

VI, 34. Rayer la virgule.

VIII, 47. *Relement* est une variante anglo-normande de *rerement;* voir G. Paris, *Romania* XXV, 521; aux exemples

cités par lui on pourra ajouter encore notre poème v. 874 et *Wadington*, v. 1269, 2411, 5911.

X, 59, 60. *Ceus vos enemis;* comp. *celui ma damoysele, Ancien Théâtre français* I, 268; et Kramer, *Die Syntax des Possessivpronomens im Französischen* (Göttingue 1905), p. 14, 15.

XII, 70. *Engeté* est un mot anglo-normand; *Godefroy* en cite quatorze exemples, tous tirés de textes anglo-normands. Ajoutons à ces exemples notre poème v. 692; *Croniques* p. 77; *Wadington* v. 2698, 7420, 9240, 9428, 9754, 9778 etc; *Britton* I, p. 226, 228, 272 etc.; *Langtoft* I, p. 278, 346, 454; II, p. 8 etc.; et aussi Chardry, *Set dormans* v. 361 (où M. Koch propose *enjuta*).

XV, 86. *Mendinant* pourrait se lire *mendivant*, bien que les manuscrits me paraissent plutôt porter la première leçon. En effet M. Paul Meyer, qui a communiqué cette strophe dans la *Romania* XV, 293, lit *mendivaunt*, en rattachant sans doute ce verbe à *mendif*. M. Furnivall imprime également *mendiver* dans son édition de *Wadington;* comp. v. 1590, 1638, 4353 etc. J'ai préféré *mendiner*, que je considère comme une variante de *mendienner*, sur lequel voir *Godefroy*. Thomas Wright imprime aussi *mendiner* dans son édition de *Langtoft;* comp. I, p. 16, 94, 248 etc.; Champollion également dans *Lettres* II, 238, 239.

XVI, 94. *Ceo ke est escrit*, de même que *lettre* (v. 95) et *glose* (v. 96), se rapporte évidemment aux ordonnances de la *Bulle*.

XVIII, 106. *Ceo* est souvent employé adjectivement (masc. et fém., sing. et plur.) dans l'anglo-normand des XIIIe et XIVe siècles; d'autres exemples plus loin v. 528, 682, 813 833, 847, 858; *Contes*, p. 127 etc.; *Croniques*, p. 90 etc.; *Romania* XIII, p. 516; XV, p. 258, v. 70; 259, v. 138; 319, v. 215; 320, v. 262, etc.; M. Suchier en cite plusieurs exemples dans *Reimpredigt*, p. 107; M. Stimming en cite d'autres *Boeve*, p. XXV; comp. aussi Burghardt, *Ueber den Einfluss des Englischen auf das Anglonormannische* (1905), p. 78. On a voulu expliquer cet emploi de *ceo* par l'influence de l'anglais *that*. Mais ce *ceo* n'est-il pas plutôt *ce*, forme affaiblie de *cest*, *cet*? Comp. *ce mound* v. 109 *(ceo m.* R.*)* et Giesecke, *Die Demonstrativa im Altfranzösischen*, p. 12.

XX, 116, 117. *Tant d'espace Ke a mun pleisir* comparaison elliptique, comme *Mes orent tes qu'a deviser; Del mes qui fu tel qu'a souhait;.. si bien c'a devis* etc.; v. Tobler, *Vermischte Beiträge* I, 85. Cependant on pourrait aussi lire *Ke a mun pleisir Jeo purrei demorer*, etc.

—, 118. *Purrei* est imparfait; ainsi dans les *Contes*, p. 129: *demandereit* = demandait; p. 159: *chargereit* = chargeait; *Pèlerinage de Charlemagne*, v. 511: *poreint* =pouvaient ou purent; *Croniques*, p. 71, 91, 92:*porroyent*; 87: *vodreient*; 92: *vodreit; Wadington* 5387: *wesseillereit*, etc.

XXII, 127. Il manque dans le texte un — avant *Jeo*. C'est Amour qui reprend la parole pour répondre à ce qui précède. Dans cette strophe et les deux qui suivent, l'auteur fait allusion à quelques ordonnances spéciales de la *Bulle*. On avait soumis à l'examen du pape «quod temporibus messium vel vindemiarum sic copiose granum et vinum mendicando vel alias emendo colliguntur a fratribus et in cellariis et granariis recondantur .... item quod redditus annuos accipiunt» (p. 83); le pape défend cet approvisionnement (p. 84); et il rappelle la défense de saint François «ut nullo modo denarios vel pecuniam recipiant». Ce sont ces mesures que l'auteur veut désigner — très vaguement, il est vrai — en disant qu' Amour est «dessous le blé», ou «bien enmuré» dans les rentes annuelles, ou «ferme lié» dans la bourse: il n'en tire plus aucun profit. En outre le pape déclare: «habere tamen hortus aliquos, ut colantur ac olera et alia hortalitia pretio distrahantur, nec non et vineas, repugnat suæ regulæ et ordinis puritati» (p. 84); c'est ce qui donne à l'auteur l'occasion de dire: «Quelques-uns croient me trouver parmi les vivres (olearia, hortalitia, vineas), tandis qu'ils auraient dû me chercher dans les champs (hortus), où je ne fais plus rien».

XXIV, 143. *Huche* est pour *uche, ouche* (comp. la variante *vuche*); *Godefroy*: *Osche*.

XXV, 145. *Acune*, forme fréquente dans l'anglo-normand des XIIIe et XIVe siècles; comp. plus loin v. 464, 538, 539; *Boeve* 203, 1004, 1018 (*accun*); *Britton* I, p. 9, 12, 32 etc.; *Romania* XV, 257 v. 56; 311 v. 10; les manuscrits du *Tristan* de Thomas (v. Glossaire); *acun* est déjà dans le manuscrit L du *Bestiaire* de Philippe de Thaun, v. 133. — La vile demeure

en drache etc. se rapporte peut-être à ce passage de la *Bulle*: convenit ipsis, quod nullo modo deinceps fieri faciant vel fieri sustineant ecclesias vel alia quæcunque ædificia quæ . . . . excessiva in multitudine et magnitudine debeant reputari.

—, 149. *Si* semble avoir ici le sens de «tandis que», équivalant ainsi à l'*U* du ms T; comp. v. 878.

XXVII, 158. Lire *veu* pour *seu*; ce n'est que le manuscrit H qui porte *seu*.

XXVIII, 163—65. Comp. ce passage de la *Bulle* (p. 84): declaramus . . . item quod patres non prædicent in episcopatu alicujus episcopi, cum ab eo illis fuerit contradictum, item quod nullus audeat penitus populo prædicare, nisi a generali ministro vel aliis, quibus secundum declarationem prædictam id competit, fuerit examinatus, approbatus et ad hoc institutus.

XXX, 175. *Pape*, souvent féminin sur le continent, l'est aussi en Angleterre, du moins si l'on peut en juger par la forme de l'article; comp. Burghardt, *Über den Einfluss des Englischen auf das Anglonormannische*, p. 3 et. s.; non seulement *Langtoft*, mais aussi *Wadington* écrit *la pape*; voir ses vers 4485, 7806.

XXXI, 184. Comp. *La Requeste des Freres Meneurs sur le septieme Climent le Quint*, publiée par Jubinal dans les *Oeuvres complètes de Rustebeuf* III, p. 155: *Il sont tous reputez pour bestes Et pourront anoncier les festes Dessous l'orme & ou cymetiere.*

XXXIII, 193. Lire *mesentecché*; — *ele* se rapporte à *femme* du vers 187. — Notre auteur aime à combiner un *ne* superflu avec *ja* dans les propositions concessives; voir v. 197, 746, et comp. le *Char d'Orgueil* fol. 5 r°: *Mes qe lor atyl ja si ben ne seyt fest*, et fol. 7 r°: *Mult lor greve sermon, ja sy poy ne endure*; *Romania* XV, p. 319, v. 117: *Ja ne seit il si puissaunt.*

—, 195. Un point à la fin du vers. — *Envancer* présente cette permutation de suffixe qu'on a déjà souvent relevée en anglo-normand; voir surtout M. Suchier, *Vie de seint Auban*, p. 35; d'autres exemples d'*envancer*: *Langtoft* I, p. 394, *Wadington*, v. 10137; comp. dans la *Plainte*: *aloche* v. 900, *enmegris* 462.

XXXIV, 201. Un point à la fin du vers. — *Enchange* pour *eschange* est fréquent même sur le continent; voir *Godefroy*.

—, 202 et s. Le sens paraît être: un homme riche (ou un

homme de bien) ne doit pas épouser, dans une grange, la plus vile personne possible.

—, 204. Après *grange* un point.

XXXV, 205 et s. Comp. la *Bulle* (p. 84): nullo modo debent hujusmodi voti et regulæ professores se talibus curiis et litigiosis actibus immiscere.

XXXV, 208. *Defendre* = plaider.

XXXVI, 215. *Reynt*, forme anglo-normande pour *raeint*, «rançonne»; comp. *Romania* XV, p. 317, v. 53.

XXXIX, 229. *Religiuns* = couvents, comme au vers 537; et *Langtoft* II, 18, 236; comp. Littré 5° et Historique, et *Murray*, qui cite des exemples anglais depuis l'année 1225 («a religious house»); plus loin ce mot signifie religieux ou moine; comp. v. 871.

XL (Ce chiffre a été placé au-dessus de sa ligne), 235. Je traduis: Il [Sire Convoitise] ferait n'importe qui baron et comte, si .....

XLI. Le sens de cette strophe obscure me paraît être: Comme l'avoué (le patron de l'abbaye) ne peut pas, comme il le voudrait, se défaire de sa convoitise, il ne laissera pas que de s'approprier un palefroi gros et gras. — *Repeler* n'est donc pas *reappeler*, la variante de R (comp. *Langtoft* II, 352, 376 et *Britton: repeler* = reapeler, Glossaire) mais le latin *repellere*, dont *Godefroy* a quelques exemples des XVᵉ et XVIᵉ siècles, et qui a donné l'anglais *repel* (voir *Murray*).

XLII, 251. Lire *auncestres* (ſ pour *f*).

—, 252. Lire *enaumoné*; sur ce verbe voir *Britton*, Glossaire; comp. *almosner* dans *Godefroy*.

XLIII, 256. *Meyson*, c'est-à-dire l'abbaye; de même vers 273, 342.

XLV, 268. La *Bulle* interdisait aux frères mineurs l'usage de chevaux (p. 85).

XLVI, 271. *Celerer*; celui de l'abbaye.

—, 272. *Nus*, c'est-à-dire nous autres fondateurs de religions (v. 290).

—, 276. *Enver meyson*, c'est-à-dire pour rentrer chez nous, après notre séjour à l'abbaye.

XLVII, 277. On pourrait aussi lire *aumoyné*; comp. XLII, 252; mais *aumoyne*, «aumône», me semble préférable,

le sens étant probablement: tout ce qu'il y a dans l'abbaye est au service des visiteurs.

—, 280. Sur *mendinant* voir v. 86.

XLVIII, 284. *Foundez*, c'est-à-dire *foundez de clergie*, «clercs savants»; voir *Godefroy*, qui, parmi d'autres exemples, cite un passage de la *Continuation anglo-normande du Brut*; comp. *en seinz escriz fundez* chez Robert de Gretham, *Romania* XV, p. 302, v. 284.

—, 285. *Mouz* est une forme fréquente dans l'anglo-normand du XIVe siècle pour *mout* (multum); comp. v. 299, 650, 857, 866; et *Langtoft* I, p. 92, 130, etc; *Croniques* p. 9, 15, 35, etc. (*Lettres* II, 256: *tantz des ames*).

XLIX, 290. *Pur ses dens* employé dans le sens de *malgré ses dens*; voir *Godefroy*, Complément, article *Dent* p. 304; et comp. l'article de M. Tobler: *Pour in konzessivem Sinne* (*Verm. Beitr.*, II, p. 24 et s.).

—, 291. *Disme* se rapporte sans doute à la taxe mise, par Clément V, en 1307 et en 1309, sur les clercs. Celle de 1309 était pour trois ans et durait ainsi en 1312, date probable de la *Plainte*. Comp. sur ces taxes *Stubbs* II, 339.

—, 494. *Trentisme*, autre forme de taxe qui n'était pas rare. Comp. *Godefroy*, Complément. Je ne saurais dire à quel fait spécial l'auteur fait allusion ici.

LII, 311. Lire *trové*.

LIV, 320. *Courteours* ne se trouve dans *Godefroy* que sous la forme *curteur*, prise dans un texte anglo-normand. *Gower* emploie ce mot (*courte*[*i*]*our*) deux fois dans son *Miroir de l'Omme* (voir Glossaire). *Murray* en cite deux exemples (anglais) des années 1290, 1350; voir son article *Courtier*. Il reparaît dans notre texte au vers 934. Quant à la signification de ce mot, elle est d'abord courtisan, mais aussi entremetteur (voir *Murray*); et c'est cette dernière signification qui convient le mieux ici, à côté des *lescheours*; elle est moins assurée au vers 934.

LV. Le sens de cette strophe est assez obscur. Je me l'explique ainsi: Faites vos préparatifs pour bien recevoir mon seigneur. J'ai lu dans mon livre que, quand l'Eglise sera délivrée [de l'oppression de Convoitise], cela sera fait par lui.

Je prends donc *passer* impersonnellement dans le sens de *arriver*, *se faire*.

LVIII, 343. *Faire force de*, «se soucier de», est une locution fréquente dans les *Contes;* voir le Vocabulaire de M. P. Meyer. *Godefroy* IV, 65 n'en rend pas bien le sens.

—, 344. Lire *Mes ke*.

—, 345. Virgule après *mounter*.

LIX, 352. Lire *clerjon*.

—, 354. Ironiquement.

LXI—LXVII contiennent sans doute des réflexions de quelques prêtres, et ces strophes auraient pu être comprises entre guillemets.

LXII, 370. *Baloce* équivaut en anglo-normand à *balos*, *baloz*, de même que, au vers suivant, les copistes écrivent indifféremment *Escoce* et *Escoz*. Or *balos* est pour *balois*, comme *croz* pour *croiz* v. 430, 437 etc. Sur *balois*, denier de Bâle, voir Dreyling, *Die Ausdrucksweise der übertriebenen Verkleinerung im altfr. Karlsepos* (Marburg 1888), p. 68. Les prêtres riches disent: Nous ne donnerions pas un denier, même s'il fallait que tous les pauvres prissent leur chemin vers l'Ecosse.

LXIII, 377. Sur *get* voir le vers 700.

LXIV, 379. *Dunt* = Là où. — *Freres*, c'est-à-dire frères mineurs.

LXV, 390. Littéralement: Qu'une pomme ne prise une alise. Cependant je préfère intercaler *ne* et traduire: Que [je ne prise] pomme ni alise. R T donnent aussi une bonne leçon, mais il est difficile de l'adopter vu les rapports probables des manuscrits; du reste si cette leçon avait été la primitive, comment s'expliquerait-on que *alie* se fût glissé dans le texte à côté de *poume*?

LXVI, 394. *Li sire e dame* représentent les laïques, tandis que *la paroche* représente les clercs, qui sont *hastez*, c'est-à-dire harcelés (comp. *Contes* p. 88, *Boeve* 3770). Même opposition entre *la dame* du vers 397 et *li proveir* du vers 400.

LXVII, 397. *Apromter*, anglo-normand pour *empromter*; comp. la remarque au vers 195. *Godefroy* a des exemples d'*apromter* tirés de textes anglo-normands; ajoutez-y des exemples de *Britton* (v. Glossaire) et de *Gower* (v. Glossaire).

—, 402. *Conveé* doit avoir ici le sens de «éconduit» (avec politesse); de même v. 558, où la même tournure revient.

LXVIII, 406. Je traduis: «A propos de quoi j'ai été informé». Plutôt point et virgule après v. 405.

—, 407. Lire *mené*.

LXX, 417. Un point après *vaut*.

—, 418. Effacer; après *jangle*.

—, 419. *Lur*, anglo-normand pour *les*; voir la remarque de M. Stimming, *Boeve*, p. XXII, et Burghardt, *Über den Einfluss des Englischen auf das Anglonormannische*, p. 77. Y a-t-il vraiment influence anglaise?

LXXI, 421—23 sont dits par le «prud'homme», l'interlocuteur d'Amour; donc tiret avant v. 421.

—, 422. Effacer la virgule après *despenser*.

LXXII, 431. *Croz*, au figuré, comme dans les vers qui suivent: «épreuves».

LXXV, 446. *Rien*, de signification très affaiblie, équivaut à «un peu», comme dans *Boeve* 1405: *Conusez ren un chevaler ke Boves est nomé*? (voir la remarque de M. Stimming). Il faut donc effacer la virgule après *reis*.

—, 449. Lire *M'unt*.

LXXVI, 456. *Enpris*, «engagé»; comp. par exemple Benoit, *Ducs de Normandie* v. 14577, 16986, 20704. Moins bon *en pris*, la leçon de U R.

LXXVII, 458. *Wapentak*, mot anglais employé dans l'Angleterre du nord pour désigner un district, un «hundred» ou commune; il se trouve aussi dans *Langtoft* II, p. 30; cf. dans les *Foedera* de Rhymer *Wapentagium* à l'Index, et *Stubbs*, p. 103 et s.

—, 462. *Enmegris* pour *amegris;* comp. v. 195; d'autres exemples dans *Gower* (voir Glossaire).

LXXVIII, 463 s. Le sens paraît être: Je suis haï et pour suivi par le trésorier et le chancelier.

— 466. *Enmué* pour *mué*.

LXXX, 475. Pour le sens, comp. le vers 485.

— 477. Après *sent* un point.

— 478. *Taillage*, pour *taille* («impôt»), surtout en Angleterre; comp. *Godefroy*, et *Britton* (au Glossaire).

—, —. *Verte cire.* Le plus ancien exemple de ce terme cité par *Murray* est de 1299: *debita per viridem ceram exacta;* à l'article de *Green wax.*

LXXXI, 481. *Novele disseisine* est ainsi définie par Philippe de Beaumanoir dans ses *Coutumes de Beauvaisis,* 955: Nouvele dessaisine si est se aucuns en porte la chose de laquele j'avrai esté en saisine an et jour pesiblement; comp. *Britton,* Introduction, p. XXXV et s., I, 270 et s.; *Murray,* art. *Disseisin* (ordonnance de Henri II); et aussi *Godefroy: diseissine.* — *Bref de dreit,* permission de s'adresser, en certains cas, à la juridiction royale. «Le bref *de recto* suppose que le plaideur n'a pas obtenu justice à la cour de son seigneur et alors le roi permet à ce vassal de s'adresser à la juridiction royale» (Glasson, *Histoire du droit et des Institutions.... de l'Angleterre* II, 428).

—, 484. *Bref d'entré,* autre terme de jurisprudence signifiant titre d'acquisition; sur *entrée* et *bref d'entrée* voir *Britton* II, 296 s. et *Murray,* art. *Entry* (prise de possession).

LXXXII, 487. *Mordauncestre:* recouvrement, à la mort d'un ancêtre, d'une possession dont on avait été dépossédé voir *Britton* II, 52 et s.

—, —. *Fresche force:* acte de violence par lequel une personne est à tort privée de son droit, selon *Britton* I, 211; comp. *Murray,* à l'article *Fresh* A, I, 2, C (= «novel disseisin»).

—, 488. *Vouchent sauf,* anglais moderne *vouchsafe,* «accordent»; comp. *Horn,* v. 1145; dans *Godefroy* il n'y a pas d'exemple de *sauf* combiné avec *voucher.* Comp. sur *vouchsafe The Century Dictionary.*

—, 489. Au lieu de *breke* (ms T) pour *breske, bresche,* «gâteau de miel», il vaut mieux adopter la leçon de Ph *kreke,* «prunelle»; comp. *Godefroy: creke,* Littré *crèque;* ce mot, peu connu, a induit le copiste de R à mettre *kerse,* «cerise», comp. la forme *keresse* à l'article *cerise* de *Godefroy; breke* pourrait être un simple lapsus calami. C'est, comme on sait, surtout avec des fruits sans valeur qu'on employait *écorce* dans les comparaisons de cette nature.

LXXXIII, 494. Sur *get* voir v. 700.

—, 496. *Seen (sen),* forme anglo-normande pour *senne,* «synode»; voir *Godefroy: sene.*

LXXXVI, 514. Il faut avant ce vers un tiret marquant la réponse d'Amour.

LXXXVII, 520. Lire *feseye;* les deux *s* sont du fait du compositeur.

—, 522. *Vient* est dans l'anglo-normand du XIVe siècle l'équivalent de *vint.*

LXXXVIII, 525. *Toyl,* «trouble», se trouve aussi dans *Britton* (voir au Glossaire); anglais moderne *toil;* comp. *Tooil* dans *Godefroy,* qui cite *Yvain,* éd. Foerster, v. 1179.

XCI, 542. *Outtassent,* variante de *oustassent, ostassent* (anglais *oust,* voir *Murray*): «écartassent». Je ne trouve nulle part ailleurs la forme *outter* ou *outer* sans *s,* mais elle paraît appuyée ici par la variante *boutassent* du ms R. Elle est sans doute due à l'anglais *out,* car la signification du verbe *out* est très rapprochée de celle de *ouster* (voir les deux mots *oust* et *out* dans *Murray*).

—, —. *Honerie, hoyngnerie* etc. «gronderie»; voir *Godefroy: hognerie,* Moisy, *Glossaire anglo-normand: hoigner* et *Murray*: *hoine.* Cette gronderie paraît s'expliquer par le vers 547.

XCII, 547. Ce vers m'a longtemps été inintelligible, mais M. Paul Meyer m'a suggéré une explication que je crois être la bonne. Amour dit aux frères: Cette chose est mienne — et on lui répond: Mais elle est mienne. C'est peut-être là la *hoignerie* du vers 542. On devrait donc imprimer: «La chose est mey.» — «Eynz est mey.»

—, 550. Il est possible que ces paroles aient été proférées dans le cloître; il faudrait donc mettre des guillemets, comme au vers 547.

XCIII, 553. Je comprends: Tel sacristain ou tel chambellan est venu tard faire la fête au cloître.

XCIV, 559. *Lui,* anglo-normand pour *le;* comp. *Boeve,* p. XI et s.

—, 561. *Hostes,* c'est-à-dire, si je comprends bien, le sacristain et le chambellan de la strophe précédente. — Il est probable que les vers 559—61 sont des ordres adressés par les moines à Amour; on devrait donc marquer ces vers de guillemets.

XCV, 565—67. D'autres ordres donnés à trois personnes différentes; on pourrait donc mettre des guillemets ici encore.

Ces trois personnes sont probablement *Ces III* du vers 568; mais le sens n'est pas bien clair.

XCVI, 575. *Pardoin*, «épargne»; comp. *Godefroy*, Complément.

XCVII, 579. *Mene*, fusion du français *moyen (meien)* et du germanique [*ge*]*mein;* voir *Murray: mean; mene gens* «gens de basse condition»; comp. les *Contes* de Bozon, p. 138: *mene estat; Godefroy*, art. *Moien*.

C, 599. *Jeo sei doné*, anglicisme intéressant; comp. v. 617.

CII, 610. *Vinck*, présent, comme souvent ailleurs en anglonormand; — *monté un roncin* participe passé avec un régime direct, construction très usitée en anglo-normand, surtout par *Langtoft;* voir sa *Chronique* I, 16: *sa tere sount entrez*; p. 374: *la mer est-il passé*; p. 394: *est Gryffyn passé la mer;* II, 102: *le flum sunt passé*, etc. *La petite philosophie* (ms de Cambridge, St John's Coll. v. 1535): *Les ewes sumes tresnoez; Dermot* 1259: *Kar passés erent le pas;* 2543: *Erent passé la mer*, etc.; comp. la remarque de M. Stimming au vers 138 de *Boeve*.

—, 611. *Sire Baudewin* est évidemment un chancelier fictif; je me suis livré, dans des bibliothèques anglaises, à des recherches minutieuses pour trouver un Baldwin qu'on pût qualifier de chancelier à l'époque où ce poème a dû être composé (commencement du XIVe siècle); mais toutes ces recherches ont été infructueuses. Il est à noter que, dans ses *Contes*, Bozon emploie *Baudewin* comme nom de l'âne et de l'un des chiens du diable; voir les n°s 4 et 22.

CIII, 614. Lire *Wa t'en;* — *waer* «abreuver»; *Godefroy: Gaer* (au Complément: *Gueer*).

—, 617. *Jeo serrai respondu*, anglicisme; comp. 599.

—, 618. Lire *Wa t'en*.

CIV, 620. *Nobley*, «magnificence»; mot normand et anglonormand; voir *Godefroy* et *Contes*, Vocabulaire. Aux exemples cités par *Godefroy* ajoutons encore *Horn* 506, 2658, *Gower* 12077 et Bozon, *Poème sur la Passion*, p. 435 de l'éd. Th. Wright (dans *Langtoft* II).

CV, 625. *Sur* est très curieux; mais il paraît appuyé par *sus* de R Ph (*en* ne se trouve que dans U T), bien que cette particule soit plus curieuse encore. Serait-ce un anglicisme?

Comp. *on an errand, a visit, a message, an expedition*, etc. — Le sens paraît être: les gens qui prennent part aux enquêtes judiciaires sont à redouter; il faut donc leur témoigner de la complaisance.

—, 628. Lire *aprés*.

CVI, 635. Je comprends: [plus cher] qu'un voisin n'a son voisin, quand il s'agit de l'aider.

—, 636. *Naturesse*, au sens de «gentillesse», «noblesse de sentiment», est anglo-normand. Aux exemples de *Godefroy* on pourra ajouter ceux de ce poème, v. 636, 673, 766, des exemples des *Contes* (v. au Vocabulaire et à l'Introduction, p. XI, v. 218, 221), de *Gower* (Glossaire). Bozon a fait un traité sur *naturesse* (*Romania* XIII, 508). C'est le contraire de *desnaturesse* v. 751 (*Godefroy*, *Romania* l. c., *Wadington*, v. 4543, etc).

CXII, 668. *Alopé*, «échappé». C'est l'anglais *elope*, dont *Murray* cite d'anciens exemples, parmi lesquels se trouve la forme anglo-normande *alopa*, de 1338; autre exemple dans *Langtoft*, Appendice II, p. 426 (Jubinal lit *alossé*, *Nouv. Rec.* II, 309).

CXIII, 674. Peut-être mieux *tant d'estresce* (v. *Godefroy*, ce mot).

—, 678. *De* devant l'infinitif au sens de «pour» se rencontre encore v. 758, 861, 927; comp. *Le char d'Orgueil* fol. 7 r: *Sovent levent la meyn de planer la chevelloure*; *Langtoft* II, 274: *Ke fu passé la mer Of les chardinals de la pes treter;* 350: *Venuz sunt au reys de sa pees prier;* (où l'on pourrait, quoique moins bien, construire *prier de sa pees*).

CXVI, 692. *Engetté;* voir v. 70.

—, 695. Lire *trové*.

CXVII, 697. Lire *aprés*.

—, 700. *Get* des manuscrits H et R est sans doute la bonne leçon; c'est le présent de *gettre*, forme très usitée dans l'anglo-normand du XIVe siècle; comp. plus haut v. 377, 653, et les *Contes*, p. 12 etc. (p. LLXIV); *Boeve*, p. XXIX etc.; *Langtoft* I, p. 324. Le *chet* des autres manuscrits est plutôt *cadet* qu'une variante orthographique de *get*.

CXXI, 722. Lire *privé*.

CXXIII, 737. *Remis*, participe de *remaneir;* comp. *Boeve*

(Glossaire), *Britton* (Glossaire); comp. aussi Suchier, *Altfranz. Gramm.* p. 23.

CXXIV, 744. *Estriche*, angl. *strike*, «boisseau». Dans *Godefroy* il n'y a que *estrique* «bâton que l'on passait sur la mesure»; ce bâton s'appelle également *strike* en anglais, substantif tiré du verbe *strike*, «raser» (une mesure).

CXXV, 746. Sur *Ne* voir la remarque au v. 193. Pour le contenu de cette strophe, comp. *Contes* p. 22.

CXXVII, 757. *Desnaturesce*, voir au v. 636.

—, 758. *De*, au sens de «pour», voir v. 678.

CXXVIII, 767. Lire *entré*.

CXXIX, 772 et s. *Veyre, frere, veyre, Blanche chauce e neyre.* Cette curieuse expression se trouve aussi dans les *Contes* p. 12, avec la variante *face* pour *chauce* et sans *e*. M. Paul Meyer m'écrit que toutes ses recherches pour trouver la clef de cette énigme ont été infructueuses. Je n'ai pas été plus heureux que lui. Il est évident que cette phrase désigne une négation énergique; je suppose donc qu'elle signifie: cela est aussi impossible qu'une chausse (face) blanche qui fût noire.

—, 774. M'est également inexplicable.

CXXXIII, 794. *Seté*, forme anglo-normande pour *saetté*; comp. *Wadington* 6620; *Langtoft* I, p. 448, 490; *Britton* (Glossaire); *Continuation du Brut*, p. 89; le substantif *sete* dans *Dermot* 2007, 2009; les *Contes* ont *seater*, p. 71 et s.

CXXXVI, 813. Lire *aprés*.

CXXXVIII, 824. Lire *mauvés*.

CXL, 836. Lire *baillé*.

CXLII, 852. *Issi*, transitif, comme *entrer* chez *Gower* 803, *Wadington* 8967; *monter* dans *Boeve* souvent (v. la remarque au v. 138).

CXLIII, 854. Lire *aprés*.

CXLIV, 861. Sur *De* voir v. 678.

CXLVI, 871. *Religioun* signifie ici »religieux»; de même *Char d'Orgueil: les faus relygions qe querent lor delyz* (fol. 2, v°); *Langtoft* I, 156; 338 (*religiouns dames* «lady nuns»); comp. *Murray*, qui cite des exemples anglais depuis le XIVᵉ siècle; sur le continent: *mendians religions* dans la *Requeste des freres meneurs*, v. 59.

—, 874. Sur *relement* voir la remarque au vers 47.

CXLVII, 878 *Ou*, pour là où, «tandis que»; comp. v. 149.

CL, 899. *Somouns* est la forme anglaise *(summons)* pour *semonce*, «exhortation»; *Britton* a *somounse*, *sommouns*; *Gower: somonce*.

—, 900. *Aloche* pour *esloche;* voir *Godefroy*.

CLIII, 913. *Les uns*, c'est-à-dire «certains»; de même *les uns prelaz* dans le *Char d'Orgueil*, fol. 2, r°.

—, 918. Un point à la fin du vers.

CLV, 927. Sur *De* voir v. 678.

—, 928. Virgule avant, et point et virgule après ce vers. — Le sens des deux vers qui suivent paraît être: les comtes et les barons gardent plutôt leurs bêtes sans leur faire de mal.

CLVI, 931. *Justise* au sens de «juge» est fréquent en anglo-normand; comp. *Britton* I, 19, 347 etc.; *Croniques* p. 54; *Langtoft* II, p. 260, 360, 374; *Guillaume le Maréchal* (Vocabulaire); *Murray* (un exemple de 1172, un autre de 1276; de même en anglais moderne: *Lord Justice* etc.); et sur le continent les *Coutumes* de Philippe de Beaumanoir (p. 38, 43 de l'éd. Salmon); *Godefroy:* deux exemples tournaisiens «officier subalterne des échevinages».

—, 932. *Dozeyne;* sur ce nombre de juges voir *Stubbs* I, 660.

—, 934. Sur *corteours* voir v. 320.

CLVIII, 946. Faut-il lire *engarde* avec les manuscrits H U T? ou bien *en garde* avec R? Dans les deux cas le vers est très obscur. Je traduis: «contre les (mauvais) gardiens qui [en] ont la garde», en faisant d'*engarde* un substantif postverbal d'*engarder*.

CLX, 955. *Contour*. Tous les exemples que *Godefroy* cite de ce mot, sont tirés de textes normands ou anglo-normands. A ces exemples on peut ajouter *Contes* (Vocabulaire); *Britton* (Glossaire); *Gower*, v. 18524; *Murray*. Il signifie en général *avocat;* mais Nichols traduit *accountant* (*Britton* I, 347), ce qui sans doute est erroné; dans *Gower*, *contour* est évidemment pour *conte*.

CLX, 956. Lire *les* pour *lef*.

CLXI, 966. *Play*. Les formes sans dentale sont fréquentes en anglo-normand; il y en a déjà dans *Horn*, à la

rime, v. 1885, 3822; plus tard dans les *Contes* (*plee*, v. au Vocabulaire); *Britton* (Glossaire); anglais moderne *plea* (comp. les anciennes formes dans *Murray*).

CLXIII, 975. *Pri repos* est curieux, peut-être un anglicisme « pray something ». On a dit *prier qch à qn* (voir *Godefroy*, Complément, et Littré, Rem. 1), mais je ne trouve guère d'exemple de *prier qch* sans datif; comp. cependant dans *Gower: ceo qe jeo proie*, *Ballades* IX,1; XV,4 et un vers de *Langtoft* cité plus haut, à propos du vers 678.

CLXIV, 980. *Traveiller* dans le sens de « voyager » (anglais *travel*) se trouve aussi dans *Boeve*, v. 897; *Gower* (2 exemples, v. Glossaire).

—, 982. Lire *ov* pour *ou; ov* est l'abréviation de *ove* < *ovec;* comp. *Boeve*, Glossaire.

CLXVII, 1000. Lire *enemis*.

IV. L'auteur et son œuvre.

Que l'auteur de notre *Plainte* soit un frère mineur, résulte immédiatement du texte et du commentaire dont je l'ai muni. De plus, il est facile de prouver que ce frère mineur n'est autre que *Nicole Bozon*, si bien connu par les publications de M. Paul Meyer. Il est vrai que la pensée et le style de ce poème s'élèvent au-dessus des productions authentiques de cet auteur, comme l'a déjà remarqué M. Paul Meyer (*Romania* XIII, 507). Mais d'autre part, il y a aussi beaucoup de ressemblances entre ces productions et la *Plainte*. Notons d'abord, quoique cela ne tire guère à conséquence, que la *Plainte* se trouve dans deux manuscrits qui renferment des poèmes de Bozon; le manuscrit R (Rawlinson Poetry 241, voir plus haut, ch. I, p. 3) contient des *Proverbes mis en français par Boon* (voir *Romania* XIII, 539; XXI, 2; *Contes*, p. XLVI); le manuscrit Ph (Phillipps-Fenwick 8336, voir ch. I, p. 4) contient un *Poème sur la Passion par Nicole Bozon* (*Rom.* XIII, 506; *Contes*, p. XLL), son *Char d'Orgueil* (*Rom.* XIII, 514; *Contes*, p. XXX), son poème *De la bonté des femmes* (*Rom.* XIII, 532; *Contes* XXXII), et plusieurs de ses petits poèmes (voir *ibid.*).

Ce qui a plus d'importance, c'est que la forme métrique de la *Plainte* est le sixain, si cher à Bozon. Il se sert de préférence de cette strophe, un peu variée dans les différents poèmes. Le type de la *Plainte* est 8a 8a 4b 8c 8c 4b, et ce type revient dans *Peynes e joies cy lisez* (*Romania* XIII, 523). Il revient aussi dans la *Desputeison de l'ame et du corps*, publiée par M. Stengel dans la *Zeitschr. f. r. Phil.* IV, 75 et s., qui sans aucun doute est de la main de Bozon. En effet on y retrouve son vocabulaire, sa phraséologie, son style et la forme dialoguée qu'il affectionne; en outre ce poème se trouve dans deux manus-

crits qui contiennent d'autres poèmes de Bozon, savoir les manuscrits Selden supra 74 de la Bodleienne et Philipps-Fenwick 8336. Il est à noter que ces trois exemples de ce type du sixain sont les seuls connus à cette époque. Dans *La bonté de la femme* (*Contes* p. XXXIII etc.), Bozon se sert d'un type très rapproché: 8 a 8 a 4 b 8 a 8 a 4 b; dans d'autres poèmes il s'écarte davantage du sixain de la *Plainte;* voir *Romania* XIII 509, 518, 527, (531?).

La langue et la phraséologie de la *Plainte* sont bien celles des *Contes* de Bozon et des poèmes qu'il y a lieu de lui attribuer. On a pu voir dans le Commentaire que la plupart des mots et locutions remarquables de la *Plainte* se retrouvent dans les autres écrits de Bozon. Je n'ai qu'à renvoyer aux remarques aux vers 8, 106, 118, 193, 215, 284, 343, 464, 579, 620, 636, 678, 700, 871, 913; et surtout aux vers 772-73, qui portent la curieuse expression *Veyre, frere, veyre*, etc.

Les sujets traités dans la *Plainte* sont, pour la plus grande partie, ceux que Bozon aime à rebattre. Dès qu'il en a fini avec sa critique de la bulle *Exivi de Paradiso*, il s'attaque à la méchanceté de ce monde, à l'immoralité des prêtres, à l'orgueil des grands, à l'oppression de l'Eglise et des pauvres. Dans le détail on remarquera que sire Convoitise, le grand malfaiteur de la *Plainte*, réapparaît dans les *Contes* (p. 10, 64, 135) et ailleurs; que ce qui est dit dans la *Plainte*, v. 745, de *povres home de gentil lyn* etc. coïncide parfaitement avec la morale des *Contes* nos 16 et 17; que les marchands avares et frauduleux de la *Plainte* (v. 769 et s.) sont bien les *faus marchaunz* du *Char d'Orgueil* (fol. 3 r°); que la plaidoirie en faveur de *Confession* se ressemble d'un écrit à l'autre (*Plainte* v. 576, 863; *Contes* p. 81, 107; *Char d'Orgueil, Romania* XIII, 517).

Les traits caractéristiques de la composition de la *Plainte* se retrouvent partout chez Bozon: l'amour de l'allégorie (dans la *Plainte*, surtout strophe CXII et s.) se manifeste aussi dans le *Char d'Orgueil*, les *Contes*, le *Poème sur la Passion* et la plupart des petits poèmes de Bozon; les images variées et souvent hardies abondent partout chez lui; le dialogue, les harangues directes, dont la *Plainte* tout entière est construite, remplissent aussi les *Contes*, le *Poème sur la Passion*, ses *Vies de saintes* et surtout la *Desputeison*. Remarquez encore un détail: les

contrastes des vers 346 et s. de la *Plainte* rappellent parfaitement ceux de la fin du petit poème publié dans la *Romania* XIII, 525 et s., par exemple: *A freres doune de ses bens, E tent ses paysanz vil cum chens.*

Il faut conclure de tout cela que Bozon est l'auteur de la *Plainte.* Cette conclusion trouve un appui dans le fait suivant. M. Paul Meyer a supposé, pour de bons motifs, que Bozon était originaire de l'Angleterre septentrionale (*Contes* p. II). C'est aussi la patrie de l'auteur de la *Plainte.* Il parle, aux vers 371 et s., de l'Ecosse comme d'un pays voisin de sa demeure, et il emploie, au vers 458, le terme *wapentak*, qui appartient au Nord de l'Angleterre (voir le Commentaire).[1]

Que savons-nous de notre auteur Nicole Bozon? Bien peu de chose, outre qu'il était frère mineur de l'Angleterre du nord et qu'il écrivait dans le premier tiers du XIVᵉ siècle. En effet M. Paul Meyer a constaté qu'il a dû composer ses *Contes* peu après 1320 (*Contes*, p. II). La critique de la bulle *Exivi de Paradiso*, qui est du 6 mai 1312, désigne pour la *Plainte* une date immédiatement après ce jour. Les copies de ses œuvres appartiennent à la première moitié du XIVᵉ siècle, à la seule exception du manuscrit de Gray's Inn, qui est plus récent. Dans le *Char d'Orgueil*, fol. 5 rº, Bozon s'appelle *ly frere Bozon qe est ordeynours*; mais cela veut dire seulement qu'il avait le droit d'admettre aux ordres sacrés.

Cependant Bozon est un auteur assez remarquable, non seulement par la quantité, mais aussi par la qualité de ses ouvrages. Il est vrai que beaucoup de ses petits poèmes sont insignifiants, que d'autres sont tachés par son goût pour l'allégorie; mais ses *Contes* sont assez réussis, et sa *Desputeison* et sa *Plainte* s'élèvent au-dessus des productions ordinaires de cette époque. Il s'y fait, surtout dans la *Plainte*, un écho retentissant de certaines idées de son temps relatives à la législation et aux mœurs, et il vaut bien la peine qu'on l'écoute.

Le point de départ de la *Plainte* est, on vient de le voir, la bulle *Exivi de Paradiso.* Mais une fois parti, Bozon se répand

---

1 Les rimes *u: o* sont généralement censées appartenir à l'Angleterre septentrionale (comp. Menger, *The Anglo-Norman Dialect*, p. 67). J'ai trouvé un exemple de cette rime dans la *Plainte* (v. 825), et un dans le *Char d'Orgueil* (*mesure: hore*, fol. 7 rº).

sur une foule d'autres choses qui lui fournissent des sujets à griefs qu'il profère au nom de l'amour divin, l'idée dominante de saint François et de ses disciples.

Bien que ses sujets ne soient, pour la plus grande partie, que des lieux communs, il faut avouer que le tout est enlevé avec beaucoup de verve; voyez par exemple les paroles adressées à Amour par son interlocuteur, strophes VI—X, les complaintes sur la misère de l'Eglise, strophes LVIII—LX, les salutations par lesquelles Amour prend congé, strophes CLII et s., et beaucoup d'autres passages. Souvent même l'entrain de l'auteur l'induit à faire usage de figures oratoires trop hardies: impératifs inattendus (v. 261, 271, 325, 361, 373, 391, 559), alternances subites de discours (strophes LXI et s., XCII et s., CIII, CXXX, CXXXVII et s.), images peu claires (v. 202 et s., 235, 245, 325 et s., 431, 436 et s., 463 et s., 499 et s., 787, 815, 914), ou autres expressions obscures (comp. le Commentaire, passim).

L'allégorie était à la mode depuis *le Roman de la Rose*, et elle avait en Bozon un admirateur fervent. Aussi en fait-il dans la *Plainte* un usage étendu. Tous ces personnages allégoriques qui y figurent: *Coveitise*, *Envie*, *Orgoil*, *Fole Quidance*, *Suspeciun*, *Veyne Gloyre*, *Douce Pieté*, *Verité*, *Naturesce*, *Chasteté*, *Humilité*, *Poverte*, *Bone Pees*, *Leauté*, *Bon Louer*, *Confessioun*[1], sont plus ou moins un bien commun dont chaque auteur dispose à sa guise. Ces personnages avaient été présentés au public anglais surtout dans un ouvrage très populaire intitulé: *La somme des Vices et des Vertus* ou *La somme le Roi*, composé, en 1279, par *Frère Laurent* sur l'ordre de Philippe III. Cet ouvrage a été plusieurs fois traduit en anglais, et est la source de l'*Ayenbite of Inwyt*, de 1340, et d'une partie du *Mirour de l'Omme* de Gower, de 1376—79.[2] Il est plus que probable que Bozon l'a connu et qu'il y a pris les figures allégoriques que je viens d'énumérer, bien qu'il ne les ait pas groupées systématiquement ni traitées de la même manière détaillée que la *Somme*.

[1] Pour les passages où ils se trouvent, voir le Glossaire.

[2] Voir *Une source française des poèmes de Gower* par Mlle R. E. Fowler (Mâcon 1905) et *English Literature from the Norman Conquest to Chaucer* par W. H. Schofield (Londres 1906), p. 409 et s.

En général, on ne peut pas dire que Bozon ait composé sa *Plainte* sur aucun modèle. Cependant il y a par-ci par-là des ressemblances étroites avec d'autres poèmes. Ainsi le début rappelle les premières strophes du *Roman de Carité* du Renclus de Moiliens; et la fin, strophes CLII—CLXII, fait penser, par les salutations répétées, aux strophes XIII—XIX des fameux *Vers de la Mort* de Hélinant. Il est probable que Bozon, en écrivant le commencement et la fin et peut-être d'autres parties encore de sa *Plainte*, s'est souvenu de ces deux oeuvres littéraires, qui ont tant d'idées communes avec celles qui dominent dans la *Plainte* et la *Desputeison*.

V. Langue et Versification.

La langue de Bozon a été suffisamment étudiée par M. Paul Meyer dans l'Introduction de son édition des *Contes*, et cette langue est aussi connue par d'autres études sur l'anglo-normand de la même époque, notamment par celles de MM. Behrens,[1] Busch[2] et Stimming[3]. Je n'ai ici qu'à constater quelques-uns de leurs résultats, surtout dans le but de montrer que la langue de la *Plainte* est bien celle des *Contes*. Je vais donc noter, dans le même ordre que M. Meyer, les particularités de la langue de la *Plainte*, en premier lieu celles qui se manifestent à la rime et qui par là remontent à l'auteur, ensuite celles de l'intérieur du vers, qui peuvent être du fait des copistes; mais la langue de ceux-ci n'a pas dû différer notablement de celle de l'auteur. Enfin j'ajouterai quelques paragraphes à ceux de M. Meyer.

1. — Confusion de *ai* et *ei (oi): abeye:veye* 268, *leis: maweis* 465, *peyse:maleyse* 799, *treis: maleys* 838; *leissir* 7, *pleissir* 8, *serrai* (cond.) 617, *ey* 18, *eyment* 840, etc. Cela fait quelque difficulté pour distinguer les futurs d'avec les conditionnels; comp. v. 17, 64.

2. —. Confusion de *ai*, *ei* et *e* devant une nasale: *leine: aveine* 134, *poleyn:aveyn* 325, *dedeyn:meyn* 556, *meyns:mens* 837, *gent* (pour *genz*)*:einz* 929; orthographes *pleinte* 16, *pleindrai* 958, etc.

---

[1] *Beiträge zur Geschichte der französischen Sprache in England* (Heilbronn 1886).

[2] *Laut- und Formenlehre der Anglonormannischen Sprache des XIV. Jahrhunderts* (Greifswald 1887).

[3] Dans *Boeve*.

3. — Rimes *uer: er: quers: losengers* 322, *: chiers* 663.

5 et 6. — L'*e* posttonique ou muet est supprimé ou ajouté un peu au hasard: *munde:rounde* 106, *poleyn:aveyn* 325, *gens:reverens* 529, *faz:chaz* 607, *venz:seremenz* 793, *treis:maleys* 838. Le copiste du manuscrit H écrit *veritee* 10, *Trinitee* 35, *enmuree* 135, *trouee* 138 etc. (orthographe très usitée en anglo-normand) et même *hautee* 297, mais d'autre part *fas* 16, *round* 107, *poverail* 367, *mail* 368, *seint* 423 etc.; les autres copistes sont plus capricieux encore; comp. les variantes des vers 7 *(parlas)*, 16 *(pleint)*, 36 *(cele)*, 67 *(une)*, 68 *(baner)*, 116 *(tante)*, 610 *(veigne)*, 901 *(prenge)*. C'est surtout dans les formes verbales que se montre cette incertitude, augmentée ici par le délabrement de la flexion. Il est difficile de décider si l'on a affaire à un indicatif ou à un subjonctif dans les cas suivants: *ey* 18, *puis (puisse)* 26, 849, 302, *faz (face)* 607 (v. plus bas), *troise (treof)* 788. J'ai décidé selon la syntaxe ordinaire et l'on trouvera dans mon Tableau des verbes irréguliers comment j'ai classé ces formes. De plus, on pourrait hésiter pour écrire *estat* ou *estate* 153, *seye:nobleye* ou *sey:nobley* 619, 620, *fesei* ou *feseie* 520, 644 etc. Dans ces cas j'ai adopté les formes qui résultent de la comparaison des manuscrits.

7. — Assimilation des verbes en *-eir*, *-re*, *-ir* avec les verbes en *-er:poier:contreester* 97, *: doner* 237, *parler: apparer* 433, *pieler: aver* 567, *espleiter: apparer* 784, *saver* 10, 827, *aver* 106 206, etc.

En dehors de ces observations, faites déjà par M. Meyer sur la langue des *Contes*, j'en ajouterai quelques autres, qui s'appliquent également à la langue des *Contes*.

Confusion de *ui*, *iu*, *u* (et *o*): *vous:lius* 1, 649, *:plus* 825, *ennui: liu* 21, *: esmui* 125, *luiz:nuiz* 285, *lu: desconu* 505, *: fu* 627, *hus:coruz* 831, *nuis:plus* 844; *fu* 159, 455 etc., *su* 457, 557 etc. La rime *peus:hus* 550 est pour *puis:huis*.

Réduction d'une diphtongue: *baloce* 370 (v. Commentaire), *croz* 163, 549, *faz* (pour *fais*) 607 (à la rime).

Confusion de *s* et *z*: *solaz:bas* 763, 901, 970, *: caz* 856, *hus: coruz* 831, *nuis:plus* 844, *prelaz:kanevaz* 913; *amiz* 52, *baus* 77, *fiz* 182, 184 etc.

Redoublement de *r* dans *dirrai*, *serrai*, *perrist*, etc.; voir le Tableau des verbes irréguliers.

Rimes incomplètes: *feyre:beyvre* 247, *frillus:suurs* 376 *veirs:reis*, *conseil:mantel* 448, *breke:eweske* 489, *fet:est* 628, 669, 681, *tost:sorcot* 778, *Crist:lit* 982. La plupart de ces rimes sont aussi usitées sur le continent et peuvent du reste être justifiées par la faiblesse de *r* et de *s* devant d'autres consonnes. La rime *riche:estriche* 741 n'est correcte que si l'on admet une forme *estriche* à côté de *estrique*; comp. le Commentaire.

L'ancienne flexion nominale est naturellement délabrée; c'est l'accusatif qui a empiété sur le nominatif. On trouve, à la rime, des nom. pl. tels que *ceus* 31, 59, *feus* 58, *enemis* 60, *seigneurs* 219, *donors* 410 etc., et des nom. sing. tels que *enemi (:issi)* 190, 313, *clerjon(:meison)* 352; les prédicats ont toujours la forme de l'accusatif. En dehors de la rime, ces phénomènes se répètent partout : *autres* 112, *les uns* 142, *les povres peissanz* 205 etc. ou bien *sun chevaler* 79, *le roi* 176, etc. D'autre part, ou trouve *li sire* comme accusatif v. 394. Un fait curieux observé dans beaucoup de manuscrits anglo-normands, c'est que les adjectifs précédant des substantifs pluriels munis d'*s* manquent souvent d'*s*: *grant seignurs* 169, *grant festes* 184, *beau seignurs* 219, *beau chivals* 344, *beau presenz* 751, *povre escolers* 308, *les grace mains* 316, *les franc quers* 322, *dure leis* 465, 908, *les mene gens* 579; on doit comprendre dans cette catégorie les combinaisons telles que *le cours* 907, *le justises* 931.

La terminaison *e* des adjectifs féminins est souvent omise. On ne sait donc pas si l'auteur a traité *mours* comme masculin ou féminin au vers 816 (*bons mours*).

La strophe de la *Plainte* a été caractérisée plus haut, p. 19. Cependant les vers désignés par a c n'ont pas régulièrement huit syllabes, ni les vers b régulièrement quatre syllabes. On obtient souvent ces nombres de syllabes en comptant ou en supprimant un *e* muet, ou bien en pratiquant ou en omettant des élisions et des contractions qui sont facultatives en anglo-normand. Ainsi on aura des vers de huit syllabes en lisant *ke est* 94, 104, *en le eglise* 346, *Joie e* 385, *de Eglise* 391, *la eslut* 521, *me unt* 562 etc., ou bien, contre les manuscrits, *vu* 4, *nem* 20, *en'mis* 28, *el'ment* 47 etc., et des vers de quatre syllabes en lisant *ne os* 3, *k'ey* 18, *Ma enchisun* 27, *chos'* 33, etc. Mais

tout cela est très incertain, et il reste toujours bon nombre de vers fautifs: 6, 8, 12, 14, 16, 19, 22 etc. L'auteur n'a eu, pas plus que ses contemporains anglo-normands, le sentiment métrique français. En rédigeant le texte, j'ai donc suivi l'orthographe des manuscrits plutôt que les règles de la versification française.

VI. Glossaire et Tableau des verbes irréguliers.

Les astérisques renvoient au Commentaire.
Quelques variantes ont été citées entre parenthèses.

Abet 809, ruse.
Aconte 938, compte.
Acrestre, pr. ind. *accressent* 938, accroître.
Acun 145*.
Ados 878, appui.
Aforcer, réfl. 581, s'efforcer.
Agreger 14, aggraver.
Aherdre 806, attacher.
Aler 758; pr. ind. *vois* 55, 85 etc.; *va* 756; passé d. *ala* 175; fut. *irrum* 365, *irrez* 566 etc.; impér. *va* 271, 614 etc., *alez* 732; pcpe *alé* 49, 677.
Alie 390*, alise.
Almoine 602, aumône.
Alocher, réfl. 900*, se déplacer.
Aloper 668*.
Amenuser 881, diminuer.
Ane 259, cane.
Apendre 393, appartenir.
Apercevoir, pr. ind. *aperseit* 331.
Apparer 434, 785, apparaître.
Aprise 803, enseignement.
Apromter 397*, emprunter.
Aprouer 690, 951, faire profiter, faire prospérer.
Assent 396, 574, assentiment.
Asswager 249, *apaiser*.
Ateint 17, 974, épuisé.
Aumoné 252*.
Auter 373, autel.
Autrui (*autri*, *autry*, *autre*) 586, d'autres (génitif).
Aver 106, 206 etc.; pr. ind. *ai* 74, 211 etc., *ey* 527, *ad* 70, 80 etc.; *at* 378, *a* 730, *avum* 34, *avez* 71, *unt* 78 etc.; imp. ind. *avei* 952, *aviez* 97; passé d. *oi* (*ei*, *ai*) 822, *out* 289; fut. *avrai* (*auera*) 821, *avra* 327; pr. subj. *ey*. 18, *eit* 194 etc.; *eient* 344; imp. subj. *euse*(*usse*) 541, *eut* (*eust*, *out*) 237, 866, *ut* 372, *ussez* (*eussez*) 158, 160.
Aveyn 326, avoine.
Awouee 244, *awouhee* 278, *awouhé* 284, avoué, «the patron of a church» (Britton, Gloss.).

Baloce 370*.
Batre 83; pcpe *bati* 429 (on pourrait lire aussi *abati* passé d.).

Baus 77 (nom. pl.), *baude* 543 (fém. sg.), fier.
Beneïr, pcpe *beneit* 282, *benet* (*bene*) 529.
Beyvre 248, boire.
Blemure 950, tache, faute.
Bosoygne 632, besoin, *bosoyne* 784, besogne.
Bracerole 734, camisole de nuit.
Bref de dreit 481*.
Bref d'entré 484*.
Bref de porchaz 484, lettre d'achat.
Breke 489*.

Cas 848, cassé.
Ceit 774?
Celerer 271, 560, cellérier.
Celi 553, 554 etc., celui.
Ceo 106*.
Chancel 355, cancel, sanctuaire.
Chauce 773*.
Clamer, pr. ind. *cleyment* 722, appeler.
Clerjon 352*, petit clerc.
Comperer, fut. *comperont* (*comperount*, *comparrunt*) 999, payer, expier.
Confessioun 863, personnifiée.
Conoistre, pcpe *conu* (*coneu*) 5.
Contour 955*.
Contreester 98, résister.
Conveer 402*, *conveyer* 558.
Corteour 320*, 934.
Coruz, 834, courroux.
Cotel 599, couteau.
Coveitise 73, 194, 212, 220, 226, 232, 241, 293, 315, 419, 426, 647, 755, 902 (*Coveytyse*), 905, 911, 1001, convoitise, le plus souvent personnifiée.
Covenir, pr. ind. *covent* 256, *covient* 826, convenir.
Covrir, pr. ind. *couvre* 475, *couvrent* (*coevrent*) 734; pcpe *covert* 356.
Creire, imper. *creiez* 72.
Crestre, pr. ind. *crest* 652, 880, croître.
Croz 163, 431*, 437, *croiz* 430, 435, croix.

Damage 182, 719, 781 etc. (forme restée en anglais), dommage.
De 677*, etc.
Debriser (*debruser*, *debreser*, *breser*), 563, 700, briser, se briser.
Decrestre, pr. ind. *decreet* (*descrest*, *descret*) 653, décroître.
Deen 497, doyen (angl. *dean*).
Defaillir, pr. ind. *defaut* 642.
Defaire, pr. ind. *defet* 867.
Defoler 485, 562, fouler.
Defray 959, défrai, dépense.
Delivre 329, 455, libre.
Des 691, dais, estrade.
Desclore 63, révéler.
Desert 337 (de *desertum*), destruction; 338 (de *deservir*), mérite.
Desnaturesce 757, voir la remarque au v. 636.

Despendre 629, 643, dépenser, offrir.
Despenser 422, dispensateur.
Desplere, pr. ind. *desplet* 665.
Despoilir 482, dépouiller.
Desques 215, jusque.
Desserte 761, désert.
Deveir, pr. ind. *deit* 203, *deivent (devent)* 719; imp. subj. *dusse (desse, duce)* 570, *dusez (dussez)* 50, 421, *deussez* 716, *dussent* 143, *dusent* 883, *deussent* 950.
Dever 342, vers.
Devise 179, 234, 242, 305, 906, volonté.
Dire 26 etc.; pr. ind. *di(die)* 790, *dient* 469, passé d. *dit (dist)* 13, 25, *dist (dit)* 848; fut. *dirrai* 25, 127 etc., *dirrez* 92; pr. subj. *die* 500, *diez (dyet)* 20, 122; impér. *dites* 22 etc.; pcpe *dit* 15, 18 etc.
Disseisine 481 *.
Douner 304, cond. *dorrei* 370, 509, pcpe *doné* 599*, pr. subj. *doingne (doune, doygne)* 1013, donner.
Dozeyne 932*, douzaine.
Drache 145, drêche.
Drain 994, dernier.
Dunt 379*; 406, 886, 923, 974, ce dont; 557, 851, ce pourquoi.
Durement 46, fortement.
Duresce 767, 921, dureté.

Einz, v. *Eynz*.
Eissir, passé d. *issi* 852*, sortir.
Enaumoner 252*, donner des terres à l'Eglise.
Enchacer 28, 59, 441, 662, 795, 920, chasser, bannir.
Enchange 201, changement.
Enchison 27*, *encheysoun* 303, cause.
Encontre 472, contre.
Endoucir 689 *.
Engeter 70 *.
Enmegris 462 *.
Enmuer 466 * , changer.
Enpris 456 *.
Enquerir, imp. subj. *enqueyse* 296, pcpe *enquise* 406*, rechercher en interrogeant.
Ent 732, 824, en.
Entendre, pr. ind. *entenk (enteng)* 577.
Envancer 195 *.
Envie 80, 809, 814, 818, 829, 833, 848, 850, envie, le plus souvent personnifiée.
Eschaleir, pr. ind. *eschaut* 420; *ne lur e.* ils ne. s'en soucient pas. C'est le seul exemple que je connaisse de ce composé; comp. Suchier, *Vie de S. Auban*, p. 35.
Escheker 939, le fisc du roi d'Angleterre; anglais *Exchequer:* comp. *l'Estoire de la guerre sainte par Ambroise* (Glossaire de G. Paris).

Escrire, pcpe *escrit* 94 etc.
Esmu 125, ému.
Esparnir 470; ailleurs *esparnier* 265, 394 etc., épargner.
Eslire, passé d. *eslut (elust)* 521.
Espeluker 214, éplucher, au figuré: écorcher.
Espleit, prendre e. 332, réussir; 473 empressement.
Espleiter 784, exécuter.
Espris 125, saisi.
Esquier 353, 613, écuyer (de bouche et de cuisine).
Estoveir, pr. ind. *estut (estoit, estout)* 504, *estuet* 980, il est nécessaire.
Estoyre 836, histoire (fig. et fam.), affaire.
Estre 4, 50 etc.; pr. ind. *sui* 28, 49 etc., *su* 457, 557 etc., *est* 43 etc., *estes* 1, 5 etc., *estez (este)* 731, *sunt (sount)* 31 etc.; imp. ind. *estei* 456; passé d. *fu* 159, 455 etc., *fui* 169, *fu* (3e pers.) 290, *fut* 833 etc., *furent* 646; fut. *serrai*, 138, *eers (ers, iers)* 780, *ert* 129, 1004, *serra* 553 etc., *serront* 626, *serrunt (serrent)* 727; cond. *serroi (serrai, serra, serroie)* 17, *serrai* 617; pr. subj. *sey (seye)* 619, *seit* 43 etc., *seez (seiez)* 800, *seent (seient)* 253; imp. subj. *fuisse (feusse, fuse, fusse)* 109, 616; pcpe *esté* 650 etc.
Estre 110, 707, 944, demeure; 162, état.
Estriche 744*.
Estru 727, étrier.
Estur 92, détresse.
Eynz 547*, 929, plutôt.
Eyr 688, hoir, héritier.

Faile 790, faute.
Faillir, pr. ind. *faut* 747; fut. *faudera* 198, *faudra* 749, manquer, ne pas réussir; pcpe *faillie* 108, finie.
Feluns 77 (n. pl.) 324, cruels.
Fens 203*, fiente.
Fere (faire) 33, 622 etc.; pr. ind. *faz (face)* 607. *fes (fais*, 2e pers.) 777, *fet (fait)* 213, 216 etc., *funt (fount)* 337 etc., *font* 514; imp. ind. *fesoi* 223, *fesei* 229, 644, *feseye* 520; passé d. *fiz (fis)* 182, 184 etc., *fist (fit)* 523 etc., *feites (feistes)* 3?7; fut. *frai* 91, 847 etc., *fra* 82; cond. *freit* 235; pr. subj. *fas (face)* 16; impér. *fetes (festes)* 361 etc.; pcpe *fet (fait)* 68 etc.
Ferir, impér. *ferrez* 261, frapper.
Ferrant 266, cheval gris.
Feus 32, 58 (n. pl.), cruels.
Feye 548, foie.
Feyre 775, foire.

Fez 145, 146, 464 etc., fois.
Flaeler 909, flageller.
Forbarré 918, exclu.
Force, faire f. de 343*.
Forment 743, froment.
Fors 501, 807, *for* 710, hors (851).
Foundez 284*.
Franchise 74, 128, 211, 393, liberté; 168, 227, 442, 646, générosité (plus ou moins personnifiée).
Fresche force 487*.

Gangle (jangle) 382, 418, hâblerie.
Gardin 949, jardin.
Gerner 131, grenier.
Gesir, pr. ind. *gis* 145, 149, passé d. *ju (geg, jut)* 817.
Gettre, pr. ind. *get* 494, 653, 700*, *gettent* 551.
Granter 39, accorder (angl. *grant*).
Grever 367, réfl. 889, ennuyer, affliger.

Hape 788, agrafe.
Haster 395*, harceler; 760 hâter.
Here 373, haire, grosse étoffe.
Heyre 776, évidemment pour *erre; en h.*, sur-le-champ; le mot *haire*, »angoisse», ne va pas bien ici.
Honerie 542*.
Hostiller 559, hôtelier.
Huche (vuche) 143*, champ.
Huntage 887, honte.
Hus 552, 831, 852, porte.

Illueck 278, 335, 493, *iluk* 466, *illuekes* 808, là.
Ire 76, 82, 1000, colère (personnifiée 76, 1000).
Irrement 823, avec colère.
Issi 621, 952, ainsi; — voir *Eissir*.

Jangle, voir *Gangle*.
Justises 931*.

Kanevaz 914, canevas.

Laïer, fut. *lerra* 244, laisser.
Lamunt 110 (contraction inusitée de *la amunt*, comp. ms R), là-haut.
Lay 293, 451, 898, laïque.
Leauté 694, Loyauté (personnifiée).
Leissir 7, *leisir* 171, loisir.
Lescheour 319, libidineux (subst.).
Let 216, tort.
Leyns 710, là-dedans.
Li 38 *(lui, ly*, pronom), 594 (article), le; 74, 196, 330, 427, 873, elle (après prép.); 509, 522, lui (datif m. et f.).
Lignage 52, 718, 747, lignée, famille.
Littre 164, lecteur.
Los 6, 436, réputation.
Losenger 323, flatteur.
Louer 627, 697, 700, Récompense (personnifiée).

Lui 285, *lu* 505, *lus* 650, 866, *luz* 857, lieu.
Lui 559*, 560.
Ly 994, lui.
Lyn 745, lignée, famille.

Maukorage 250, déplaisir.
Mautalent 575, déplaisir.
Menant (anglo-normand pour *manant*) 50, 169, demeurant.
Mendif 281, mendiant.
Mendiner 86*, 280.
Mene 579*.
Mens 840, *meins* 843, *meyns* 846, 847, moins.
Menu vere 374, fourrure.
Merveilles, *unt m.* 604, s'étonnent; comp. *Godefroy*.
Mesconu 539.
Mesentecché 193*, qui a de mauvaises qualités.
Mesfere (mesfaire) 930, pcpe *mesfet* 894.
Mes ke 344*, pourvu que.
Mester 608, 753, besoin.
Mestrie 105, 507, autorité.
Mettre 391, impér *metez.* 373; passé d. *mit (mist)* 430, 698, pcpe *mis* 450 etc.
Mey 547*.
Meynee 704, ménage, famille.
Mi 645, moi.
Mon, voir *mun*.
Monté 610*.
Mordauncestre 487*.
Morel 263, cheval noir.
Morir 41.
Mours 816, mœurs.
Moye, proprt borne, 233 pierre.
Mun (mon, moun) 10, 827, *saver m.*, savoir bien.
Muscer 671, 761, cacher.
Mut 141, 144 etc., *mout* 498, *mouz* 285*, 650, 857, 866, *moutz* 299, *mult* 480, 517 etc., très, beaucoup.

Nanal (nanyl) 583, 895, nenni.
Naturesse 636*, 673, 766.
Ne 712, ni; superflu 193*, 746.
Nobley 620*.

Od 169, 175, 176 etc., avec.
Orgoil 76, *Orgoille* 832, *Orgoyl* 1000, Orgueil (personnifié).
Ostre 552, huître.
Ou 878*, là où; pour *ov* 982, avec.
Outer (oster, ouster) 542*.
Overt 355.

Pape, fém. 175*.
Parage 750, parenté.
Parcunter 66, raconter entièrement.
Pardoner, pr. ind. *pardoin* 575*.
Pareir, pr. ind. *peert (pert)* 628, 705, apparaître.
Passer 330*.
Pe 175, *pees* 485, *pies* 495, pied.
Pece 853, moment, certain espace de temps.
Pees 691, *pes* 870, paix (personnifiée 691).

Reddour 977 (forme anglo-normande pour *raideur*, aussi dans les *Contes*), sévérité.
Relement 47*, 874.
Religion 170, *religiun* 229*, *religioun* 537, 871*, couvent, religieux.
Remaneir, pcpe *remis* 737*.
Renable 236, raisonnable.
Repeler 243*.
Requerir, pr. ind. *requier (requier, requerc)* 1009 pcpe *requis* 61.
Respondu 617*.
Retrere 56, retirer.
Reyndre, pour *raendre*, pr. ind. *reynt* 215*.
Rien 446*.
Riveer 258, chasser au gibier d'eau.
Roncin 610, 615, roussin, cheval.
Revenir, pr. ind. *revenk (revienk, revink)* 514.

Sacreyre 349, sacristie.
Sauvaciun 45, salut.
Saver 10, 827; pr. ind. *sai* 87, 200 etc., *seet (siet set)* 701, *savez* 651 etc., *sevent* 451; impér. *sachez* 91, 865.
See 176, 912, siège.
Seen 496*.
Seer 155, 383, 483, passé d. *sist* 176.
Segersteyn 553, sacristain.
Sente 372, sentier.
Seter 794*.
Sey 356, soie.
Si 194*, 326, 595, etc, 333, 491, 545 etc, explétif; 378, 429, 551 etc., ainsi; 763 (pour *ci*), ici.
Soffrir 40, pr. ind. *seofrent (soeffrent, suffrent)*, 113.
Solaz 113, 763, 856, 971, *solas* 902, contentement, joie.
Soleir, imp. ind. *soley* 106 etc., *solei* 163 etc., *soliez* 154., *soleient* 206, 640, avoir habitude de.
Somenour 860, celui qui invite.
Somouns 899*.
Somundre, pr. ind. *somunt* 221, appeler.
Sorcot 779, manteau.
Sorel 262, cheval saur.
Sormonter 815, se mettre au-dessus de.
Sovenir, impér. *sovenez (soveignez)* 935.
Sue 687, sienne.
Suef 144, doucement.
Suffire, pr. ind. *suffist (suffit)* 368.
Sur 625*.
Surdre, pcpe *surs (sourde, sours)* 748, surgir, monter.
Suurs 377, sueurs.
Suztraire, pr. ind. *suztret* 661; passé d. *souztreis* 853, retirer.

Taillage 181, 478, taxe.

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS ÅRSSKRIFT 1907

GÖTEBORGS HÖGSKOLA

ÅRSREDOGÖRELSE

1906—1907

AF

JOHAN VISING

HÖGSKOLANS REKTOR

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1907

INNEHÅLL:

Tvänne smärtsamma förluster hafva drabbat Högskolan under det nu tilländalupna läsåret.

Högskolans vördade högste styresman, universitetskansleren, förutv. statsministern m. m. Dr *Erik Gustaf Boström* afled den 21 februari. I honom har Högskolan förlorat en man, hvars upphöjda fosterländska tänkesätt hon skänker sin lifliga hyllning, hvars kraftiga insats i Sveriges utveckling på månget område vunnit samstämmigt erkännande, och hvars nitälskan för de höga uppgifter, som han under den sista delen af sitt lif i egenskap af kansler för Rikets Universitet fick sig anförtrodda, trots den korta tid, det förunnades honom att ägna sig däråt, burit god frukt för vår andliga odling och förtjänar Högskolans tacksamhet.

Högskolans störste välgörare, Konsuln m. m. *Oscar Ekman* afled den 14 maj. Hvilken förlust hans bortgång betyder för Högskolan, vet en hvar, som följt dessa Årsredogörelser, af hvilka knappt någon sedan Högskolans grundläggande saknat hans namn, förbundet med storartade gåfvor eller uppmuntrande understöd af hennes verksamhet.

Vid Lärarerådets sammanträde den 16 maj tolkade rektor Högskolans saknad af sin ädelmodige gynnare i följande ord:

»Om vi också i dag kunna glädja oss åt ett nytt bevis på framgång för Högskolan, i det att vi se antalet af hennes professorer fördubbladt i förhållande till det antal, hvarmed hon började sin verksamhet, bära vi dock i djupet af våra hjärtan känslor af sorg och saknad. Högskolan har förlorat sin störste välgörare. Det var Konsul *Oscar Ekman*, som genom eget direkt ingripande och genom att intressera andra möjliggjorde begynnandet af Högskolans verksamhet; det var han, som sedan oaflåtligt, med blicken fästad på hennes vidare utveckling, i vidsträcktaste mån beredde henne möjligheter att utvidga sitt arbetsområde och en i yttre måtto värdig till-

varo. För detta omhuldande är Högskolan skyldig *Oscar Ekman* en tacksamhet, som icke kan till fyllest i ord uttryckas, och som vi må hoppas skall visa sig än mer i gärning.

Med denna tacksamhet förena sig känslor af beundran och tillgifvenhet för den storsinthet och det ädelmod, som förestafvade detta och alla andra hans stora verk. *Oscar Ekman* var en genomträngande ande, som såg världen i stort och förstod, huru arbetet för vår odlings höjande och vårt folks förädling bäst och verkningsfullast skulle inrättas. Och med det ädla hjärta, som röjde sig i all hans vandel, i allmänna värf som i det enskilda, kände han sig manad att ägna sin väldiga kraft åt detta arbete. Det blef därför ett storverk, som skall stå inskrifvet ej blott i vår Högskolas historia, utan i den svenska häfden.»

Ett stort nationelt minne har samlat hela vårt folk i vördnad och hyllning på tvåhundrade årsdagen af *Carl von Linnés* födelse. Äfven Högskolan har att erkänna sin stora tacksamhetsskuld till honom; ty om hon också verkar på andra forskningsområden än han, skördar hon dock frukterna af den lyftning, han gaf åt vårt vetenskapliga lif i allmänhet, och af den fullkomning af vetenskapens metod, som han införde. Högskolan har velat gifva ett uttryck härför genom att i förening med K. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället och Läkaresällskapet i Göteborg anordna en minnesfest till *Linnés* ära den 23 maj. Därvid framsades af Docenten *Bååth* ett kväde med titel *Linné i Göteborg den 13 juli 1746;* hvarpå högtidstal höllos dels af Professor *Stavenow* om *Linnés ställning i den svenska kulturutvecklingen,* dels af Doktor *L. Wolff* om *Linné såsom naturvetenskapsman och speciellt såsom läkare.* Före och efter talen utfördes sångnummer af en manskör.

Högskolan har också fått mottaga inbjudning att deltaga i fester, som till Linnés ära firats af Upsala Universitet den 23 och 24 maj och af Kungl. Vetenskaps-Akademien den 25 maj. Vid dessa fester var Högskolan representerad af sin rektor, som därvid öfverlämnade lyckönskningsadresser.

Ett kort besök aflades vid Högskolan af Universitets-

kansleren den 13 september. Han lät därvid för sig föreställa lärarekåren, å hvars vägnar rektor bragte honom en hälsning, besåg den nya högskolebyggnaden och tog med stort intresse kännedom om Högskolans förhållanden, allt under beklagande att hans besök denna gång måste blifva så kort.

Det genom framlidne Universitetskansleren *Erik Gustaf Boströms* frånfälle lediga kanslersämbetet återbesattes efter af Universiteten den 3 april förrättadt val den 12 s. m., då K. Maj:t till kansler för Rikets Universitet utnämnde förutv. utrikesministern, kabinettskammarherren m. m. Grefve *Axel Fredrik Claesson Wachtmeister*. Högskolan hälsar med glädje denna utnämning och är förvissad om att den högsta ledningen af hennes angelägenheter därmed blifvit anförtrodd åt en man, som med upplyst omdöme och varmt intresse skall främja dem.

Under den tid, kanslersämbetet stått vakant, har ärkebiskopen, prokansleren för Upsala Universitet m. m. T. och F. Dr. *J. A. Ekman* enligt K. Maj:ts förordnande bestridt kanslersåliggandena, i hvad de rört Högskolan, och får Högskolan härmed till Herr Ärkebiskopen uttala sitt vördnadsfulla tack därför.

Äfven under detta läsår har Högskolan från Konsul *Oscar Ekman* fått mottaga rikliga gåfvor. Dels har han ytterligare anslagit medel för att möjliggöra användandet af ädlare material i vissa partier af den nya högskolebyggnaden, dels förordnade han kort före sin död, att af hans kvarlåtenskap till Högskolan skulle öfverlämnas 100,000 kronor, af hvilka hälften vore afsedd för oförutsedda utgifter och hälften skulle bilda en *Linnéfond*, för hvilken sterbhuset sedermera komme att gifva närmare bestämmelser. Högskolan skall alltid med rörelse erinra sig, att denne ädle främjare af svensk odling ännu under sina sista dagar ägnade vänlig omtanke åt Högskolan, och hon förenar med sin tacksamhet därför äfven en varm tacksamhet till hans familj, som med så stort intresse deltagit i och understödt hans sträfvanden att gagna vetenskaplig forskning och undervisning.

En annan fond har under det gångna året öfverlämnats till Högskolan, nämligen *S. A. Hedlunds föreläsningsfond.* Den har visserligen funnits till sedan hösten 1901, då den hopbragtes af ett stort antal af Göteborgs medborgare, som genom densamma ville hedra *S. A. Hedlunds* minne, och dess afkastning har redan under flera år, såsom dessa Årsredogörelser gifvit vid handen, kommit Högskolan till del; men den har först nu kunnat utbetalas, sedan af densamma omkostnaderna för en byst af *S. A. Hedlund* bestridts. Fonden, som nu utgör Kr. 19,904: 17, är afsedd att bereda Högskolan tillfälle att till hållande af afgiftsfria föreläsningar inbjuda framstående vetenskapsmän, som icke äro anställda vid Högskolan. Den förvaltas såsom Högskolans öfriga fonder af Drätselkammaren, och Styrelsen har bestämt, att tills vidare 10 procent af den årliga ränteafkastningen skall tilläggas fonden.

En gåfva af 500 francs har af Herr *Auguste Pellerin* tillställts Högskolan såsom bidrag till anställandet af en e. o. lärare i franska. För detta förnyade bevis på intresse för Högskolans verksamhet uttalas härmed Högskolans förbindliga tack.

Den nya högskolebyggnaden har fortskridit så långt, att Byggnadskommittén i en skrifvelse, dagtecknad den 13 maj, kunnat förklara, att den anser byggnaden färdig att tagas i bruk för sitt ändamål vid midten af instundande september månad. Den torde då komma att invigas med högtidligheter, till hvilka Högskolan inom kort kommer att utfärda inbjudningar. För att anordna dessa högtidligheter hafva Styrelsen och Lärarerådet utsett en gemensam kommitté, som består af rektor, herrar Ingeniör *Ekman*, *Ivar Wærn*, och Professorerna *Stavenow* och *Sylwan* med Professorerna *Lidén* och *Wadstein* som suppleanter, och som äger att med sig adjungera dels en representant för Högskolans studentkår dels, i händelse af behof, andra personer.

Äfvenledes hafva Styrelsen och Lärarerådet utsett en gemensam kommitté för att ingifva förslag till och anordna den nya byggnadens möblering, för så vidt denna ej ingår i entreprenörernas åtaganden. Till ledamöter af denna kom-

mitté ha utsetts rektor, Herrar *Ivar Wærn* och Professorerna *Lidén* och *Sylwan.*

I Styrelsens sammansättning har under det tilländagångna läsåret ingen förändring inträdt.

K. Maj:ts förordnande för landshöfdingen m. m. Friherre *Gustaf Lagerbring* att vara Styrelsens ordförande har förnyats för åren 1907—09 (K. Br. af 9 okt.).

Rådman *Trana,* Herr *Ivar Wærn* och Rektor *Röding,* som vid slutet af 1906 voro i tur att afgå, hafva omvalts för åren 1907—09 af de korporationer, som förut insatt dem i Styrelsen, nämligen Göteborgs Stadsfullmäktige, Musei Styrelse och Göteborgs Högre Latinläroverks och Realläroverks förenade kollegier.

Till vice ordförande för år 1907 har Styrelsen återvalt Professor *Aug. Wijkander* och till kassaförvaltare för samma tid Herr *Ivar Wærn.*

Styrelsen har, sedan sista Årsredogörelsen utgafs, haft åtta sammanträden.

Lärarerådets ordinarie ledamöter hafva under läsåret ökats till fjorton, i och med det att den nyinrättade professuren i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin) blifvit med ordinarie innehafvare besatt. Denna professurs inrättande och de förberedande åtgärderna för dess besättande hafva omnämnts i de närmast föregående Årsredogörelserna. Sedan de särskildt utsedde sakkunnige (jfr föregående Årsredogörelse s. 8) inkommit med sina utlåtanden, uttalade sig Lärarerådet om de sökandes kompetens och den ordning, hvari de borde ifrågakomma till det sökta ämbetet (Lärar. prot. 2 mars). Denna ordning blef: Docenten *V. Lundström,* Lektor *C. Thulin,* Docenten *E. Janzon,* Lektor *J. Samuelsson,* Docenten *A. Ahlberg,* Docenten *O. Lagercrantz,* Docenten *M. P:n Nilsson,* Docenten *Sv. Linde,* Lektor *J. Bergman.* Styrelsen utnämnde den 25 mars Docenten *V. Lundström,* och K. Maj:t meddelade den 26 april stadfästelse å denna utnämning. Professor *Lundström* kommer att installeras i sitt ämbete i sam-

manhang med de högtidligheter, hvarmed den nya högskolebyggnaden skall invigas, och rektor kommer att till installationen utfärda sedvanlig inbjudning.

Medlemmar af Lärarerådet hafva också Docenterna *Elias Janzon* och *Martin P:n Nilsson* varit under de tider, då de på förordnande förestått professurer. Från läsårets början till den 1 maj har Docenten *Janzon* haft förordnande att uppehålla den nyinrättade professuren i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin), och under höstterminen har docenten i grekiska språket och litteraturen vid Lunds Universitet Dr *Martin P:n Nilsson* haft förordnande att uppehålla den redan förut bestående professuren i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska). Till båda stannar Högskolan i förbindelse för det redbara och förtjänstfulla arbete, de uträttat under den tid, de innehaft dessa förordnanden.

Lärarerådet har, sedan senaste Årsredogörelse utgafs, haft 21 sammanträden. De hafva till icke ringa del upptagits af behandling af *Universitetsexamenskommitténs Betänkande 3*, hvilket för yttrandes afgifvande remitterats till Styrelsen och Lärarerådet. Det ganska utförliga utlåtande, som Lärarerådet med anledning af denna remiss afgifvit, har befordrats till trycket och af Styrelsen såsom dess eget utlåtande ingifvits till K. Maj:t. Det var åtföljdt af flere enskilda uttalanden, som afgifvits af lärare i speciella ämnen.

Efter det att den hufvudsakliga undervisningen i latin öfvertagits af den tillträdande professorn i klassiska språk, har den tjänstgöring, som Docenten *Janzon* hittills haft, i det han dels till större delen, dels ensam bestridt undervisningen i latin, kunnat inskränkas. På Lärarerådets förslag har därför Styrelsen den 3 juni fastställt ny tjänstgöring för Docenten *Janzon* såsom biträdande lärare i latin.

Sedan Docenten *Per Efraim Liljeqvist* den 29 juni blifvit utnämnd till professor i praktisk filosofi vid Lunds Universitet, beviljades honom af Styrelsen den 27 augusti afsked från den docentur i filosofi, han sedan 1894 innehaft vid Högskolan; och uttalade Styrelsen därvid till protokollet »sin lifliga erkänsla och tacksamhet för det synnerligen förtjänst-

fulla och framgångsrika sätt, hvarpå han fullgjort sitt ansvarsfulla värf vid Högskolan». Under hela den tid, Professor *Liljeqvist* varit docent vid Högskolan, har han nämligen haft en tjänstgöring, som ungefär motsvarar den, som tillkommer en professor i praktisk filosofi vid statsuniversiteten, och härvid har han lagt i dagen en vetenskaplig förmåga och en lärareskicklighet, som Högskolan högt värderar. Hon förenar därför med sitt tack till honom en uppriktig lyckönskan till den befordran, som hans förflyttning betecknar och som han så väl förtjänat.

Till docent i filosofi efter Professor *Liljeqvist* förordnade Styrelsen på Lärarerådets förslag den 27 augusti docenten i teoretisk filosofi vid Lunds Universitet Dr *Per Axel Samuel Herrlin*, som därjämte erhöll förordnande att för en tid af 3 år, räknadt från 1 september 1906, med samma aflöning, som tillkommit den förutvarande docenten, bestrida den undervisning i detta ämne, som Styrelsen på Lärarerådets förslag kunde komma att bestämma. Detta förordnande stadfästes af Kansleren den 4 oktober. Högskolan ser med tillfredsställelse, att den kunnat förvärfva Docenten *Herrlin* till medarbetare, då hon känner den kompetens, hvarmed han under fjorton år bestridt en akademisk lärareplats vid Lunds Universitet, och den framgång, med hvilken han verkat såsom författare inom sin vetenskap.

Afsked har af Styrelsen äfven beviljats (den 30 april) åt Docenten *Knut Hugo Pipping*, som blifvit utnämnd till professor i svenska språket och litteraturen vid Helsingfors Universitet, samt (den 27 aug. och 7 juni) åt Docenterna *Carl Olof Thulin* och *Knut Hjalmar Fredlund*, hvilka blifvit utnämnda till lektorer vid Luleå och Örebro allmänna läroverk. Professor *Pipping* har i 8 terminer varit anställd vid Högskolan såsom docent i nordiska språk och fonetik, Lektor *Thulin* i 7 terminer såsom docent i klassisk filologi och Lektor *Fredlund* i 6 terminer såsom docent i litteraturhistoria. Samtliga hafva de genom det arbete, de nedlagt i Högskolans tjänst, förvärfvat sig rätt till hennes tacksamhet.

Tvänne nya docenturer hafva inrättats vid Högskolan, nämligen en docentur i konsthistoria och en docentur i djurgeografi och zoologi.

På egen ansökan förordnades efter Lärarerådets förslag intendenten vid Göteborgs Musei konsthistoriska afdelning Dr *Axel L. Romdahl* till docent i konsthistoria (Styr. pr. 27 aug.), hvilket förordnande stadfästes af Kansleren den 4 september. Sedermera har Docenten *Romdahl* under läsårets lopp haft förordnande att hålla såväl offentliga som enskilda föreläsningar i sitt ämne, och sålunda är ett första steg taget att fördela den dryga undervisningsbörda, som tillkommer innehafvaren af den alltför omfattande professuren i estetik med litteratur- och konsthistoria. Åtgärder i denna riktning hafva sedan länge befunnits synnerligen önskvärda och hafva också i någon mån vidtagits af statsuniversiteten.

På hemställan af Professor Nordenskjöld hade Lärarerådet föreslagit, att Styrelsen måtte till docent i djurgeografi och zoologi förordna intendenten vid Göteborgs Musei zoologiska och botaniska afdelningar Dr *Axel Krister Edvard Leonhard Jägerskiöld.* Styrelsen har beslutat i öfverensstämmelse med detta förslag (Styr. pr. 28 nov.), och Kansleren har stadfästat Styrelsens förordnande (den 17 jan.). Docenten *Jägerskiöld* har sedermera under vårterminen hållit en serie föreläsningar i djurgeografi, förlagda till Göteborgs Museum, hvars för detta ändamål användbara samlingar tagits i anspråk för demonstrationer vid föreläsningarna.

Högskolan skattar högt den dubbla förmånen att genom dessa docenters anställande kunna bereda en fylligare undervisning i tvänne viktiga och omfattande ämnen och på samma gång vid sig få fästa tvänne så meriterade vetenskapsmän.

Tjänstledighet har åtnjutits af Professor *Paulson* under höstterminen dels på grund af sjukdom dels för fullgörande af sakkunniguppdrag, af Professor *Kjellén* under vårterminen för fullgörande af sitt uppdrag som riksdagsman, af Professor *Nordenskjöld* från 5—14 september och 19—22 februari på

grund af resor i vetenskapligt syfte, af Professor *Steffen* från vårterminens början till den 5 februari för utrikes resa i vetenskapligt syfte, af Professor *Lindberg* från 19 mars till 24 april för hälsans vårdande, af Professor *Wadstein* under de 3 sista veckorna af maj för att i egenskap af censor deltaga i öfvervakandet af mogenhetsexamina vid Rikets allmänna läroverk, af Docenten *Grimberg* under hela läsåret för vetenskapligt arbete och privat lärareverksamhet, af Docenten *Pipping* från läsårets början till den 30 april för vetenskapligt arbete, af Docenten *Herrlin* under de 2 första veckorna af vårterminen för hälsans vårdande samt af Docenten *Lagercrantz* från midten af mars till vårterminens slut för fullgörande af offentligt uppdrag. Dessutom har inskränkning i undervisningsskyldigheten beviljats Professor *Sylwan* under hela läsåret för vetenskapligt arbete, Professor *Paulson* under vårterminen på grund af sjukdom (dessutom befrielse från examinationen i juni), Professor *Norström* under april och mars för vetenskapligt arbete och rektor Professor *Vising* under maj på grund af trägna rektorsgöromål.

I följande fall hafva vikarier förordnats för lärare, som åtnjutit tjänstledighet: för Professor *Paulson* har Docenten *M. P:son Nilsson* haft förordnande att förestå professuren under hela höstterminen (se ofvan s. 10) samt docenten Bibliotekarien *Wåhlin* att förrätta examinationen i grekiska under examensperioden i juni; för Professor *Kjellén* har Fil. licentiaten *Olof Gränström* haft förordnande att bestrida undervisningen i statskunskap med statistik under vårterminen; för Professor *Nordenskjöld* har Docenten *Lönborg* haft förordnande att förrätta examination i geografi under examensperioden i september.

Till Licentiaten *Gränström*, som, efter det han på grund af vitsord af Professorerna *Kjellén* och *Fahlbeck* samt Öfverdirektör *Widell* enligt Lärarerådets förslag blifvit af Styrelsen förordnad att bestrida undervisningen i Professor *Kjelléns* ställe (Styr. prot. 15 dec.) och den 24 dec. erhållit Kanslerens stadfästelse å detta förordnande, under hela vårterminen uppehållit denna undervisning på ett mycket förtjänstfullt sätt, får Högskolan härmed uttala sitt uppriktiga tack.

De föreläsningar, som bekostas af årsräntan af S. A. Hedlunds föreläsningsfond, hafva under april månad hållits af f. d. professorn i medicinsk och fysiologisk kemi vid Upsala Universitet M. och F. Dr. m. m. *Olof Hammarsten.* Dessa föreläsningar, sju till antalet, behandlade matsmältningen och följdes med stort intresse af en talrik åhörareskara: anteckningslistorna upptaga 563 namn.

Om den under läsåret meddelade undervisningen hafva de särskilda lärarne lämnat nedanstående uppgifter.

JOHAN VISING,

Fil. Dr, Professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i romanska språk), R. N. O.

Romanska språk: Å enskilda föreläsningar 1 timme i veckan h. t. och v. t. hafva grunddragen af den romanska metriken framställts med särskild hänsyn till franskan. Exemplen hafva hufvudsakligen hämtats ur Molières *Misanthrope* och Dantes *Divina Commedia.* Inledningsvis meddelades en kortare bibliografi och en summarisk historik öfver de romanska metras uppkomst enligt d'Ovidios framställning.

Italienska: Under höstterminen påbörjade föreläsningar öfver Dantes *Divina Commedia* (1 t. i veckan) måste efter ett par veckor inställas af brist på åhörare.

Franska: Skriftliga öfningar hafva pågått 1 tim. i veckan både h. t. och v. t. Därvid hafva förut inlämnade öfversättningar af ungefär en sida i sänder af vissa stycken i O. E. Lindbergs *Sanningstrådar i sagoväf* analyserats och kritiserats, sedan de blifvit rättade af professorn med biträde af den extraordinarie läraren i franska. — Under v. t. hafva *Franska folkvisor* (inledningsvis La Marseillaise, därpå valda stycken ur Ulrich, *Französische Volkslieder*) tolkats i enskilda föreläsningar 1 tim. i v. — Likaledes under v. t. höllos *seminarieöfningar,* 2 tim. hvarannan v., öfver *Fransk stilistik,* hvarvid i tur och ordning hrr Rosenbund, Freudenthal, Lind och Samuelsson ur stilistisk synpunkt analyserat valda berättelser af Alphonse Daudet. Analysen har beledsagats af diskussion och kritik. — Under h. t. behandlades i en serie offentliga *föreläsningar* (okt., nov.) Edmond Rostands *Cyrano de Bergerac.*

Dessa sistnämnda föreläsningar hafva varit afsedda för en större allmänhet; föreläsningarna öfver *Divina Commedia* för fil. licentiatexamen; de öfriga kurserna hufvudsakligen för fil. kandidatexamen

JOHANNES PAULSON,

Fil. Dr, Professor i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska), R. N. O.

Grekiska: Från vårterminens början till och med den 13 april hafva i regel tre föreläsningar i veckan hållits, hvarvid Thukydides första bok, Kap. I — LXXXII, hafva genomgåtts.

VITALIS NORSTRÖM,

Fil. Dr, Professor i filosofi. , R. N. O.

Filosofiens historia: a) *Grekiska filosofiens upplösning* (2 tim. i veckan h. t.); b) *Den kristna filosofiens historia* (2 tim. i veckan v. t. före april); c) *Hegels Philosophie der Geschichte* (2 tim. hvarannan vecka hela läsåret).

Filosofiens propedevtik: a) *Propedevtisk inledning till filosofiens historia* (1 tim. i veckan h. t.); b) *Logik* (1 tim. i veckan v. t. före april).

Föreläsningarna öfver »Grekiska filosofiens upplösning» och »Den kristna filosofiens historia» hafva afsett betyget *med beröm godkänd* i filosofie kandidatexamen. Hegels »Philosophie der Geschichte» har behandlats på seminarieöfningar under ständiga jämförelser och blickar framåt mot nutidens filosofiska riktningar. Den härskande synpunkten har varit att leda in på modernt tankelif. Formen för undervisningen har varit fritt tankeutbyte öfver och med anledning af det lästa. Endast »Einleitung» har medhunnits.

Med anledning af tjänstledighet under april och maj för akademiskt författarskap framfördes föreläsningarna öfver medeltidsfilosofien blott *till* skolastiken och blefvo lärorna om omdöme, slutledning och logiskt system framställda blott i stor knapphet och öfversiktlighet.

GUSTAF CEDERSCHIÖLD,

Fil. Dr, Professor i nordiska språk, R. N. O.

Fornisländsk och fornnorsk grammatik: Hufvuddragen af ljud- och formläran (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under h. t.).

Fornisländsk och fornnorsk litteratur: 1:o valda stycken ur Wimmers Oldnordisk Læsebog (i samband med den ofvannämnda propedevtiska kursen); 2:o se under *Seminarieöfningar.*

Svensk grammatik: Hufvuddragen af svenska språkets utveckling under tiden 1200—1520, jämte en öfversikt af forn- och ny-svenska accentueringsförhållanden (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under förra, 3 tim. i veckan under senare hälften af v. t.).

Fornsvensk litteratur: 1:o Valda stycken ur Noreens Altschwedisches Lesebuch (i samband med den nyssnämnda propedevtiska kursen); 2:o Äldre Västgötalagen, från början t. o. m. Arfþarbalken (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan hela läsåret).

Seminarieöfningarna (2 tim. hvarannan vecka) hafva, utom då afhandlingar ventilerats (jfr nedan), bestått i kritisk- exegetisk behandling af följande stycken i Sæmundar Edda: Goðrúnarkviða I, Sigurðarkviða skamma (del-

vis), Helreiđ Brynhildar, Dráp Niflunga och Gođrúnarkviđa II, hvarvid någon af lärjungarna hållit föredrag och de öfriga jämte ledaren opponerat och diskuterat. Dessutom ha följande afhandlingar ventilerats: »Referat af E. Mogks Grundzüge der Germanischen Mythologie» af stud. P. Holm; »Berättelsen om Knut lavard, öfversättning och anmärkningar» af stud. Hj. Strömberg; »De fornvästgötska förteckningarna på lagmän, konungar och biskopar, öfversättning och anmärkningar» af stud. K. A. Fagerlind.

LUDVIG STAVENOW,

Fil. Dr, Professor i historia och statskunskap (med undervisningsskyldighet i historia), R. N. O.

Nordisk historia: *Öfversikt af Sveriges historia från äldsta tider till 1718* (ensk. föreläsn. 4 tim. i veckan v. t.); *Behandling af valda uppgifter rörande Sveriges nyare historia* (seminarieöfningar 2 tim. hvarannan vecka).

Allmän historia: *Englands historia från 1689 till 1783* (ensk. förel. 4 tim. i veckan h. t.).

Öfversiktskursen i svensk historia, afsedd för filosofie kandidatexamen, afsåg att jämte karaktäristiken af de särskilda epokerna redogöra för de historiska källorna och den historiska litteraturen rörande hvarje epok. Föreläsningarna i engelsk historia utgjorde en mera ingående skildring af Englands politiska utveckling under tiden från revolutionen till freden i Versailles. Seminarieöfningarna under året afsågo dels licentiatexamen, dels kandidatexamen. I seminariet för licentiatstudier ventilerades en följd af *uppsatser rörande sekreta utskottets historia* (kand. Erik Naumann). I seminariet för kandidatstudier föredrogos och diskuterades följande uppsatser: *Om Karl XII:s dödssätt* (herr Svante Lunddahl), *Fredrik I:s val till konung 1720* (stud. Jonatan Julén), *Försöken vid frihetstidens början att ombilda adeln till representation* (stud. Artur Evers); därjämte lästes och kommenterades i sammanhang med höstterminens föreläsningar *Bill of rights 1689* och med vårterminens de viktigaste partierna af *landslagens konungabalk och konungens framsättningar vid riksdagen 1527*.

EMIL LINDBERG,

Fil. Dr, Professor i semitiska språk.

Hebreiska: *Grammatik* jämte explikation och grammatisering (ensk. förel. 4 tim. i veckan h. t.).

Tolkning af Genesis jämte repetition och komplettering af föregående termins grammatiska kurs (ensk. förel. 4 tim. i veckan under jan., febr. och en del af mars, under återstående delen af term. med undantag af under tjänstledigheten 5 tim. i veckan, v. t.).

Arabiska: *tolkning af lättare text* för nybegynnare (ensk. förel. 1 t. i veckan h. t.).

Nyarabiska: *Grammatik* (ensk. förel. 1 tim. i veckan under 25 jan.—18 mars samt 3—sista maj, v. t.).

Samsemitisk grammatik: *Det semitiska verbets vokalism* (ensk. förel. 1 tim. i veckan h. t. och v. t. med undantag af under tjänstledigheten).

Seminarie- och praktiska öfningar: *valda stycken af samaritansk text* (2 tim. hvarannan vecka h. t.); *nyarabiska öfningar* (2 tim. hvarannan vecka med undantag af under tjänstledigheten, v. t.).

Föreläsningarna öfver Genesis och i *Arabiska* hafva i det hela fortgått efter samma plan som under de närmast föregående åren, i det de varit afpassade efter nybegynnarens behof. — De i *Nyarabiska* hafva omfattat elementen af grammatiken under jämförelse med den klassiska arabiskan. — De *samsemitiska* hafva behandlat vokalismen i den första artformens imperfekt och perfekt i de klassiskt semitiska dialekterna under en och annan jämförelse med former i vissa modärna idiom. — Under *seminarieöfningarna* genomgingos af samaritansk text vissa delar af Pentateuchen under jämförelse af samaritanska och västarameiska språkformer. *De praktiska öfningarna* hafva varit afsedda för nybegynnare i nyarabiskan och hafva hufvudsakligen bestått i öfningar från svenska till nyarabis ka och tvärt om under jämförelse med den klassiska arabiskan. Det är Kairo-dialekten, som behandlats både här och på de grammatiska föreläsningarna.

ELIS WADSTEIN,

Fil. Dr, Professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk).

Tysk språkhistoria (ensk. förel. 2 tim. i veckan under hela läsåret).

Fornhögtyska: *Hildebrandslied* (på seminarieöfningar under v. t.).

Nyhögtyska: *Inledning till studiet af tyska språket* (ensk. förel. 1 tim. i veckan under hela läsåret).

Skriftlig *öfversättning till tyskan* (prakt. öfn. 1 tim. i veckan under v. t.).

Tolkning af *Paszkowski, Lesebuch zur Einführung in die Kenntnis Deutschlands und seines geistigen Lebens* stycket 4 (på seminarieöfningarna under h. t).

Under *seminarieöfningarna*, som hållits 2 tim. hvarannan vecka under hela läsåret, har ytterligare förekommit:

1. *Föredrag* af fil. kand. *K. Kloo*: *Inledning till behandlingen af Hildebrandslied.*

2. *Ventilering* af följande *uppsatser:*

Af stud. *I Peters: Bruket af konjunktiven i Sudermanns* »Die Ehre».

Af stud. *C. G. Göransson: Bruket af »sollen» i Paul Heyses »Im Paradiese».*

Af stud. *G. Hultin: Användning af tidssubstantiv som svar på frågan »när» i några af Sudermanns dramer.*

Af fil. kand. *C. Sanders: Betoningen hos verb sammansatta med »durch».*

Dessutom hafva följ. af lärjungar författade *uppsatser* granskats af läraren.

Af stud. *E. Wichman: Om bruket af bestämda artikeln i »Peter Camenzind» af Hermann Hesse.*

Af stud. *K. Åhmansson: Om uttryck motsvarande den svenska prepositionen »på» i Sudermanns »Frau Sorge».*

Af fil. kand. *K. Edström: Jämförelse mellan »die Bühnenaussprache» och bildadt nordtyskt uttal.*

EVALD LIDÉN,

Fil. Dr, Professor, innehafvare af Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit.

Jämförande och fornindisk grammatik: På ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under hela läsåret gafs dels en kort öfversikt af den indoeuropeiska *vokalläran*, dels en tämligen utförlig framställning af *nominalböjningen* med hänsyn till fornindiska, klassiska, forngermanska och fornslaviska språk.

Fornindisk text: På ensk. föreläsningar 1 tim. i veckan hela läsåret tolkades ett antal *rigvediska hymner* med utförlig språklig och saklig kommentar.

Fornbulgariska (fornslaviska): På ensk. föreläsningar 1 tim. i veckan hela läsåret gafs dels en kortare öfversikt af hela *ljud-* och *formläran* i samband med öfversättning af fornbulgarisk *text*, dels en utförligare framställning af *nominalböjningen*.

Seminarieöfningarna — 2 tim. hvarannan vecka — voro ägnade åt valda problem inom den *germanska ljud- och formläran*.

OTTO SYLWAN,

Fil. Dr., Professor i estetik med litteratur- och konsthistoria.

erhöll genom Styrelsens beslut af den 30 maj och 15 december 1906 tillåtelse att under läsåret 1906—1907 inskränka undervisningen till tre timmars föreläsningar i veckan jämte nödiga seminarieöfningar.

Allmän litteraturhistoria: Under hela läsåret genomgicks (på tre veckotimmar) en för fil. kand. examen afsedd kurs, omfattande den europeiska litteraturen från och med antiken till romantiken, hvarefter kortare öfversikter lämnades af vissa litterära skeden under 1800-talet.

Svensk litteraturhistoria: På särskildt anslagna tider (i regel en dubbeltimme hvarannan vecka) höllos under h. t. seminarieöfningar öfver J. H. Kellgren; som material därvid användes i främsta rummet Kellgrens på olika håll publicerade bref, ur hvilka yttranden rörande litterära frågor samlades och diskuterades. Därjämte granskades en uppsats af Fröken E. Hedström om »Våra villor»; tvänne andra uppsatser, som voro afsedda att diskuteras under vårterminen, blefvo så sent färdiga, att deras behandling måste uppskjutas till nästkommande termin.

RUDOLF KJELLÉN,

Fil. Dr., Professor i statskunskap med statistik.

Geopolitik, ensk. förel. 4 tim. i veckan h. t.

Svenska förvaltningsfrågor, prakt. öfn. 2 tim. hvarannan vecka h. t.

Under förstnämnda rubrik behandlades i öfversiktlig framställning världskartan ur den internationella politikens synpunkter: de olika ländernas ekonomiska värde och naturliga politiska relationer, stormakternas kolonier och intressesfärer, politiskt viktiga kommunikationer m. m

De praktiska öfningarna, hvari deltogo 4 studerande, rörde sig om följande ämnen: statistik öfver *utbildningen af municipalsamhällen*, stadgar för vissa *hushållningssällskaper*, förordn. om *landsting*, instruktionerna för *landshöfdingarne*, *kronofogdar*, *häradsskrifvare* och *länsmän*.

GUSTAF F. STEFFEN,

Fil. Dr., Professor i nationalekonomi och sociologi.

Allmän nationalekonomi: *De nationalekonomiska grundföreteelserna* (den modärna folkhushållningens uppkomst, utveckling och närvarande organisation samt teorierna om värdet och prisbildningen; — ensk. förel. 1 tim. i veckan v. t.).

Speciell nationalekonomi: *Arbetarefrågan och socialpolitiken* (den modärna industrialismens uppkomst, organisation och verkningar på lönarbetarnas arbets- och lefnadsförhållanden; den industriella rättsordningen förr och nu; den industriella arbetarefrågan; socialpolitikens begrepp och arter; arbetarnes närvarande läge i England, Tyskland, Frankrike, Förenta Staterna och Sverige; arbetsaftalet; fackföreningsrörelsens historia och teori; förlikning och skiljedom; arbetareskyddslagstiftningen och arbetareförsäkringslagstiftningen i de viktigaste länderna; den kooperativa rörelsen; — ensk. föreläsningar 3 tim. i veckan h. t. och 2 tim. i veckan v. t.).

Seminarieöfningar: *Valda uppgifter ur den modärna socialpolitiken samt ur den allmänna historiska och teoretiska nationalekonomien* (studium och kritik af den tyska socialdemokratiens grundläggande socialpolitiska teorier; arbetarerörelsens historia i England, Tyskland och Sverige; den nationalekonomiska utvecklingen under det 19:de århundradet i England, Tyskland och Sverige; nutida industriella arbetsförhållanden och organisationsföreteelser; — ett seminariesammanträde à två timmar hvarje vecka.

De enskilda föreläsningarna öfver *allmän nationalekonomi* ingå i kursen för de lägre betygen i filosofie kandidatexamen. De enskilda föreläsningarna och seminarieöfningarna öfver *arbetarfrågan och socialpolitiken* voro afsedda så väl för högre betyg i filosofie kandidatexamen som för filosofie licentiatexamen. Utom uppsatsskrifning och referater (hvari fil. kand. Sven Brisman deltog med ett referat öfver *Karl Marx' värde- och mervärdeteorier* samt med en uppsats om *Lagarna för pänningvärdet vid pappersmyntfot* i anslutning till hans licentiatafhandling om *Realisationsfrågan 1808—34*) hafva i samband med seminarieöfningarna förekommit exkursioner till industriella anläggningar.

ERIK BJÖRKMAN,

Fil. Dr., innehafvare af Andrew Carnegies professur i engelska språket och litteraturen.

Nyengelska: Shakespeares King Lear (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under h. t. och v. t.).

Marlowes Doctor Faustus, seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka under h. t.

Forn- och medelengelska: Valda stycken ur Zupitza-Schippers Alt- und Mittelenglisches Übungsbuch (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under h. t. och v. t.) Den medelengelska dikten Havelok the Dane, seminarieöfningar 2 tim. hvarannan vecka under v. t.

OTTO NORDENSKJÖLD,

Fil. Dr, Professor i geografi (med handelsgeografi) och etnografi, R. N. O.

Allmän geografi (1 tim. i veckan under v. t.).: Valda kapitel, hufvudsakligen inom dynamisk och matematisk geografi.

Speciel geografi (2 tim. i veckan under h. t.): Ryska rikets geografi.— Offentliga föreläsningar (åtta under okt.-nov.) öfver »Polarvärlden och dess grannländer».

Etnografi och antropogeografi (2 tim. i veckan under h. t. samt febr.): Etnografi (allmän öfversikt samt Afrikas folk); (under mars—maj 2 tim. i veckan): antropogeografi.

Öfningar i geografi och kartkunskap ha hållits under v. t. 2 t. i v. I samband därmed gjordes i maj en exkursion till Trollhättanoch Halleberg.

De enskilda föreläsningarna ha närmast afsett att motsvara fordringarna för betyget med beröm godkänd i fil. kandidatexamen. I de praktiska öfningarna, som voro afsedda för alla betygsgrader, har ett försök gjorts med användande af en undervisningsform, som torde visa sig nödvändig för inhämtande af kunskap inom vissa delar af ämnet. I särskilda föredrag har redogjorts för tillkomsten af fysikaliska kartor; vidare har genomgåtts kartmätning med planimeter, de för geografien viktigaste berg- och jordarterna med ledning af institutionens samling, öfverförande af diagram i fysikaliska och antropogeografiska kartor samt omvändt; vidare användningen af topografiska kartor af olika typer, särskildt för ritning af profiler, höjdkartor etc.

Den geografiska undervisningsmaterielen har ökats dels genom inköp af en del instrument, böcker och kartor, dels genom ritning af en del föreläsningsplanscher, dels genom betydande gåfvor för institutionens kartsamling, särskildt från Generalstabens topografiska afdelning samt från Förenta Staternas geologiska undersökning.

VILHELM LUNDSTRÖM,

Fil. Dr, Professor i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin).

Kap. 44—46 af **Tacitus' Germania** hafva tolkats och kommenterats i ensk. föreläsningar 4 tim. i veckan under maj. Såsom inledning och afslutning lämnades en öfversikt af antikens kännedom om Norden före och efter Tacitus.

ELIAS JANZON,

Fil. Dr, Docent i klassisk filologi, förordnad att förestå professuren i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin) under hela höstterminen och under vårterminen till och med april månad.

Ciceros Orator har till största delen genomgåtts under ensk. föreläsningar (2 tim. i veckan hela läsåret).

Iuvenalis: Första och en del af tredje satiren (1 tim. i veckan hela läsåret).

Catullus: Valda sånger af denne skald hafva kritiskt och exegetiskt behandlats under seminarieöfningar (2 tim. hvarannan vecka under vårterminen).

Skriftliga exercitier i latin hafva fortgått med 2 tim. i veckan h. t. och 1 tim. i veckan v. t.

MARTIN P:N NILSSON,

Fil. Dr, Docent i grekiska språket och litteraturen vid Lunds Universitet, förordnad att förestå professuren i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska) under höstterminen.

Af **Aeschylos Perser** hafva ungefär 800 verser genomgåtts i ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan.

Nytestamentlig Grammatik och 4 kapitel af **Johannes evangelium** hafva behandlats i ensk. föreläsningar, afsedda för teol. fil. examen (2 tim. i v.).

Af Platons **Faidon** hafva 40 kapitel genomgåtts i en proseminariekurs (1 tim. i veckan).

ELOF HELLQUIST,

Fil. Dr, Lektor. Docent i nordiska språk.

Äldre nysvenska: På ensk. föreläsningar 1 tim. i veckan har genomgåtts det viktigaste af 1700-talets grammatik i anslutning till texter af Dalin och Bellman och under jämförelse med fornsvenskan och yngre nysvenskan.

AXEL L. ROMDAHL,

Fil. Dr, Intendent vid Göteborgs Museum, Docent i konsthistoria.

Allmän konsthistoria (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan). Kursen har afsett att gifva en öfversikt af ämnets viktigaste partier och perioder genom en jämförelsevis ingående behandling af hufvudfrågor, hufvudmonument och hufvudmästare och hänvisande till handböcker för oväsentligare detaljuppgifter. Vikt har lagts på att låta kursdeltagarna genom självfiakttagelse tillägna sig det behandlade materialet, för hvilket ändamål smärre uppgifter förelagts dem till muntlig redogörelse. I samband med denna kurs hafva förevisningar i Göteborgs Museum ägt rum.

Porträttets historia: 7 offentliga föreläsningar under februari och mars.

AXEL HERRLIN,

Fil. Dr, Docent i filosofi.

Filosofiens historia: Ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan h. t. och v. t., hvilka närmast varit afsedda för betyget approbatur i fil. kandidatexamen och teol. fil. examen.

Psykologi: Ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan h. t. och v. t., hvilka varit afsedda för högre betyg.

Själsbegreppets utveckling i myt och vetenskap har behandlats i offentliga föreläsningar 1 tim i veckan under febr. och mars.

L. A. JÄGERSKIÖLD,

Fil. Dr, Intendent vid Göteborgs Museum, Docent i djurgeografi och zoologi.

Djurgeografi 2 tim. i veckan från 5 april—17 maj (tolf tim. i allt). En kort öfversikt af särskildt landtryggradsdjurens nuvarande utbredning och deras tidigare utbredning under tertiär och kvartär tid. I samband med föreläsningarna, som hållits på Göteborgs Museum, ha skett demonstrationer af zoologiska afdelningens i djurgeografiskt hänseende intressanta eller belysande föremål.

OLOF GRÄNSTRÖM,

Fil. Lic., förordnad att uppehålla undervisningen i statskunskap med statistik under Professor Kjelléns tjänstledighet.

Svensk statskunskap: Ensk. föreläsningar 3 tim. i veckan 22 jan. — 15 maj, motsvarande fordringarna för högre betyg i fil. kand. examen.

Utländsk statskunskap (ensk. föreläsningar 3 t. i v. efter 15 maj): England.

Seminarieöfningarna (2 tim. hvarannan vecka) ha berört spridda frågor i den svenska författningsutvecklingen efter 1866. Följande uppsatser ha föredragits och diskuterats:

Om förändringar i svenska statsrådets organisation efter 1866 (J. Julén),
Konungens ekonomiska lagstiftning (A. Jacobi),
Talmansinstitutionen i den svenska riksdagen (G. Wåhlstedt),
Om voteringssättet inom svenska riksdagen (A. Jacobi),
Om absolut majoritet vid riksdagsmannaval (J. Julén).

ELDRED MORGAN,

Pastor vid härvarande Engelska församling, e. o. lärare i engelska.

The students have been encouraged to join in conversation in English on general topics, and there have been readings with notes and explanations of Blackmore's **Lorna Doone** (two hours weekly).

CARL KOCH,

Fil. Dr, Rabbin, e o. lärare i tyska.

Under h. t. öfversattes Oscar Levertins **Magistrarne i Österås** s. 106—203 (forts. från v. t. 1906); och under v. t. Gustaf af Geijerstams **Boken om Lillebror** s. 1—66 (allt 2 tim. i veckan). Dessutom har biträde lämnats vid rättandet af skriftliga öfversättningar till tyska (1 tim. i veckan).

ALBERT PRAQUIN,

e. o. lärare i franska.

Causerie et lecture: (Maupassant, Flaubert, Zola, Anatole France, Pierre Loti, Renan, Zamacoïs, Alphonse Daudet) 2 tim. i veckan h. t. och v. t. Dessutom har biträde lämnats vid rättandet af skriftliga öfversättningar till franska.

ERIK NORDENSTRÖM,

f.d. Kapten, e. o. lärare i ryska, R. S. O.

Elementarkurs i ryska språket 2 tim. i veckan. Undervisningen har omfattat: *Formlära* (efter C. M. Lindforss, Praktisk lärobok i ryska språket); läran om ordbildningen, adjektivens komparation, räkneordens kongruens och användning, verbens hufvudformer, indelning, aspekter m. m. har inhämtats efter anteckningar, dikterade på lärorummet.

Syntax: de viktigaste reglerna (efter anteckningar under lektionerna).

Uttalslära (hufvudsakligen efter E. Berneker och L. v. Marnitz).

Lätta öfversättningsöfningar till och från ryskan (på lärorummet). —

Fortsättningskurs: Explikation af rysk prosa och poesi (O. Asboth, Russische Chrestomathie). Dessa explikationsöfningar hafva städse varit förenade med språkliga kommentarier och kortare föredrag öfver olika delar af formläran, ordbildningsläran och syntaxen.

GEORGE ERNEST FUHRKEN,

M. A., Fil. Dr, e. o. lärare i engelska.

Den engelska romanen efter Scott offentliga föreläsningar en gång i veckan under v. t.

Praktiska öfningar i läsning af fonetiska texter, 1 tim. i veckan, och i öfversättning till engelska, 1 tim. i veckan, under v. t.

Nedanstående skrifter och uppsatser hafva sedan förra Årsredogörelsens utgifvande blifvit af Högskolans lärare publicerade eller äro under tryckning.

Erik Björkman:

Geoffrey Chaucer. Englands störste medeltida skald (populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola, Ny följd, III).

Nordiska vikingasagor i England (i Nordisk tidskrift för vetenskap och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen 1906.)

Zu den altenglischen Insektennamen (i Herrigs Archiv für das Studium, der neueren Sprachen und Literaturen CXVII, 1906).

Recensioner och *bokanmälningar* i Herrigs Archiv och i Englische Studien herausgeg. von Johannes Hoops.

Recensioner och *uppsatser* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet.

A. U. Bååth:

Vagantsånger. Tolkade från latinet. Waldemar Zachrissons förlag, Göteborg.

Uppsatser och *dikter* i tidningar och kalendrar.

Gustaf Cederschiöld:

Clári saga (utgörande n:r 12 i samlingen »Altnordische Sagabibliothek, herausgegeben von G. Cederschiöld, H. Gering u. E. Mogk), Halle a. S. 1907.

Recensioner och *kortare uppsatser,* mest i språkliga ämnen, införda i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Tillsammans med *V. Olander:*

Svensk uppsatsskrifning, II. Fjärde upplagan. Lund 1906.

Svensk språklära. Andra upplagan. I och II. Lund 1906.

Har dessutom medverkat vid redaktionen och korrekturläsandet af de under läsåret utgifna och under tryckning varande häftena af *Ordbok öfver svenska språket,* utg. af Svenska Akademien.

George Fuhrken:

Recensioner och *bokanmälningar* i *Moderna Språk,* utg. af Emil Rodhe.

Phonetic transcription of Rodhe's Elementarbok (Stockholm 1907).

Phonetic transcription of Jespersen's Engelsk Läsebok för Realskolan (Stockholm 1907).

Öfversättning till engelska af Svenska Turistföreningens »Sweden», 2 uppl. (Stockholm 1906).

Carl Grimberg:

Sveriges historia i sammanhang med Danmarks och Norges II, III Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag.

Samma arbete I, i 2 omarbetade uppl.

Sveriges historia för folkskolan, I (under medverkan af Frans von Scheele). Stockholm P. A. Norstedt & Söners Förlag.

Recensioner i Historisk Tidskrift och Stockholms Dagblad.

Elof Hellquist:

Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning och historia (forts. och slut, Svenska landsmål 1906, XX. 1:611—812, XX.2—5:35—130, XX. 6:1—26).

Uppsatser med språkligt (o. d.) innehåll: Jultomten (Göteb. Aftonbl. 24 . 12 . 06). — Ur våra sällskapstitlars historia (Handelst. 14, 15, 18. 2, 07). — Religion och konst (Göteb. Aftonbl. 16, 18, 20. 2. 07). — Dråp., mord och krig i etnografisk och historisk belysning (Handelst. 2, 3. 4. 07). — Ämbets-, tjänstemän och betjänte (d:o 26. 4. 07). — En ny dansk-norsk-svensk ordbok (d:o 17. 5. 07) m. fl.

Fosterlandet och skolan (Göteb. Aftonbl. 22. 10. 06).

Några *artiklar* i dagsfrågor i Göteb. Handelst. m. fl. tidningar.

Har som granskare deltagit i arbetet på *Ordbok öfver svenska språket*, utgifven af Svenska Akademien.

Axel Herrlin:

Spöktron förr och nu. Tre uppsatser i »Tidskrift, udg. af Selskabet for Psykisk Forskning», i Kjöbenhavn.

Lögn, fabulering och minnesvillor med särskild hänsyn till barnets själslif. Fyra studier i Pedagogisk tidskrift 1906 och 1907.

»Levitation och Sthenometer» Uppsats i Sydsv. Dagbl Snällposten.

Dröm och verklighet. Tvänne uppsatser i Sydsv. Dagbladet Snällposten., hvarjämte en afhandling med titeln *»Själslifvets utveckling i myt och vetenskap»* är under tryckning i Göteborgs Högskolas Årsskrift.

L. A. Jägerskiöld:

Bunonema richtersi n. g. n. sp., Zoolog. Anzeig. Bd. 28 no 16—17.

Utgifvit *Results of the Swedish Zoological Exped. to Egypt & the White Nile* 1907. Hft 2.

Artikelserier och artiklar i tidningar och tidskrifter.

Rudolf Kjellén:

Japans »ancien régime» studie i orientalisk författningshistoria, II. Statsvetenskaplig Tidskrift 1906.

En öfvergångsformation inom den svenska statsförvaltningen. Statsvetenskaplig Tidskrift 1907.

Skaraborgs läns Kungl. Hushållningssällskap 1807 — 1907, del I (352 + 74 ss.) och II (328 ss.), senare delen utgifven under medverkan af särskilda fackmän.

Motioner och anföranden m. m. i Riksdagens andra kammare.

Evald Lidén:

Om några ortnamn, i Arkiv f. nord. filologi, bd XXIII.

Fornsvenska œldare, i samma tidskrift, bd XXIII.

Refererar *armenisk filologi* från o. med år 1905 i Anzeiger f. indogerm. Sprach- u. Altertumskunde, hrsg. von W. Streitberg.

Emil Lindberg:

De olika religionernas biblar, 3 häften uti ett större arbete: »Gudsordets utvecklingsgång i världen», Stockh. 1906 och 1907

Religionshistoriska uppsatser i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Skisser och recensioner i tidningar och tidskrifter.

Sven Lönborg:

Jesu etik, Stockholm 1906.
Swedish Maps, Stockholm 1906.
Göteborgs Högre Samskolas årsredogörelse 1906—1907.
En artikelserie om *Religionsundervisning och historisk forskning* i Göteb. Handels- och Sjöfartstidning
samt tillsammans med M. Ambrosius:
Israels historia för skolan, Stockholm 1907.
Bibliska berättelser och sägner för barn, Stockholm 1907.

O. Nordenskjöld:

Afslutat redaktionen af *Wissenschaftliche Ergebnisse der schwedischen Expedition nach den Magellansländern 1895—1897.*

Redigerat *Wissenschaftliche Ergebnisse der schwedischen Südpolar-Expedition 1901—1903.*

Artiklar i Deutsche Revue; North American Review, Varia m. fl.; kortare *notiser* i Ymer samt *artiklar* och *resebref* i dagliga tidningar.

Erik Nordenström:

Leo Tolstoj, hans lif och verk, Band I (fortsättning och slut). P. A. Norstedt & Söner, 1907.

Hebréerna, drama i fyra akter af E. Tschirikoff. Göteborg, Wettergren och Kerber, 1907.

Duellen, roman af A. Kuprin. Stockholm, Aktiebolaget Hiertas bokförlag, 1906.

Vitalis Norström:

Tjugofyra artiklar i Svenska Dagbladet öfver *Naturkunskapens självbesinning.*

Den nyaste människan. Stockholm 1906. Hiertas bokförlag. Första och andra upplagan.

Das tausendjährige Reich. Leipzig. 1906. Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung.

In welchem Sinne ist Jesus unser Erlöser? I »Religion und Geisteskultur», Göttingen 1907.

Naives und wissenschaftliches Weltbild. I »Archiv für systematische Philosophie», Bern 1907.

Vita interna dell' uomo moderno. I »Il Rinnovamento». Milano, 1907.

Kultur och frihet och *Modernt själslif.* I »Det nya Sverige», Stockholm 1906 och 1907.

Artiklar öfver olika ämnen i »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning» och »Svenska Dagbladet», 1906—1907.

Johannes Paulson:

Metriska anteckningar vid Vilhelm Ekelunds öfversättningar ur den grekiska Anthologien (I »Språk och Stil»).

Hugo Pipping:

Guta lag och Guta saga jämte ordbok. 2 häft. København 1906. [64 sid.]

Zur altschwedischen Wortkunde. Neuphilologische Mitteilungen 1906, sid 139—143.

Recension af Axel Kock, Svensk ljudhistoria, 1 häftet. Deutsche Literaturzeitung, 27 april 1907, spalt 1055—1057.

Recension af M. Kristensen, Nydansk. Neuphilologische Mitteilungen 1907, sid. 63—65.

Emil Rodhe:

Tysk Läsebok för Realskolan. Andra omarbetade uppl., Stockholm 1906. C. E. Fritze.

Engelsk Läsebok för Realskolan (Utg. i förening med Otto Jespersen). Stockholm 1906. C. E. Fritze.

Anmärkningar till »Pages choisies des Grands Ecrivains du XIXe siècle av C. Polack och E. Rodhe». Lund 1907. Ph. Lindstedts Universitetsbokhandel.

Deutsche Lautschrift II (Utg. i förening med O. Abshagen). Stockholm 1907. C. E. Fritze.

Deutsches Alltagsleben (Utg. i förening med O. Abshagen). Stockholm 1907. C. E. Fritze.

Ur vår tids litteratur. Häftena 2—7 (Heidenstam, Rydberg, Fröding, Karlfeldt, Molin, Forsslund. — Utg. i förening med P. J. Thomée och E. Zimmerdahl). Stockholm 1906—07. A. Bonnier.

Redigerat tidskriften *Moderna Språk* (okt. 1906—juni 1907) och däri författat åtskilliga *artiklar.*

Recensioner och *smärre artiklar* i tidningar och tidskrifter.

Ludvig Stavenow:

Anmälan af Grefve Carl Pipers dagbok, utgifven af Ernst Carlson (Hist. Tidskrift 1907).

Artiklar i Nordisk familjebok (nya upplagan).

Tal vid Linnéfesten den 23 maj 1907 i Göteborg (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar för 1907).

Gustaf F. Steffen:

Sociala studier. Försök till belysning af nutidens samhällsutveckling. Häftena III och IV, Stockholm, Hugo Geber, 1906.

Sociologien. Dess föremål och problemer. Stockholm, Aktiebolaget Ljus, 1907.

Staten och arbetsaftalet. Några inledande betraktelser. Artikel i Ekonomisk Tidskrift, maj och juni 1907.

Otto Sylwan:

Uppsatser och *recensioner* i Göteborgs Handelstidning;

Werner Söderhjelms Runebergs-monografi (under tryckning i Finsk Tidskrift).

Elis Wadstein:

Polakker (i Korrespondenzbl. des Vereins für niederd. Sprachforschung XXVII).

Johan Vising:

Artiklarna *Anglonormannisch* i Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie VIII.

Smärre *uppsatser* och *recensioner* i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning , i Zeitschrift für franz. Sprache und Litteratur och i Archiv für das Stud. der neueren Sprachen.

Har ock utgifvit denna *Årsredogörelse.*

Bland sådana af Högskolans lärare under det gångna läsåret företagna resor och erhållna förtroendeuppdrag eller utmärkelser, hvilka stå i samband med deras vetenskapliga eller litterära verksamhet, må följande nämnas:

A. U. Bååth: Erhållit ett af Svenska Akademiens anslag till vittra författare.

Elof Hellquist: Invaldes den 10 december till arbetande ledamot af K. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg.

Elias Janzon: Invaldes den 10 december till arbetande ledamot af K. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg.

L. A. Jägerskiöld: Besökte dec. 06 zoologiska museer och institutioner i Altona, Hamburg, Berlin och Dresden.

Otto Lagercrantz: Har från den 5 mars till terminens slut biträdt Bibelkommissionen vid revisionsarbetet med öfversättningen af Nya Testamentet.

Evald Lidén: Promoverades till hedersdoktor inom filosofiska fakulteten vid Uppsala Universitets Linnéfest den 24 maj 1907.

Emil Lindberg: Har af den exekutiva kommittén för »The fourth international Congress of liberal religious thinkers and workers» i Boston inbjudits att vid sagda kongress i nämnda stad instundande höst hålla ett föredrag öfver uppgifvet ämne.

Otto Nordenskjöld: Bevistat såsom af Kungl. Maj:t förordnad representant för Sverige den internationella kongressen för studiet af polartrakterna i Brüssel i sept. 1906.

Företog i febr. 1907 en resa till tyska universitetsstäder för geografiska föredrag samt för att studera anordningarna å därvarande geografiska institutioner.

Vitalis Norström: Invaldes i Svenska Akademien den 14 febr. 1907.

Hugo Pipping: Utnämndes den 12 april 1907 till e o. professor i svenska språket och litteraturen vid Kejserliga Alexanderuniversitetet i Helsingfors.

Emil Rodhe: Företog sommaren 1906 i studiesyfte en resa till Tyskland och Frankrike samt julen 1906—1907 en resa till Tyskland.

Anmodades v. t. 1907 af Kungl. Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk att inkomma med förslag rörande vissa delar af realskoleexamen.

Ludvig Stavenow: Valdes i febr. 1907 af Göteborgs Högskolas Studentkår till dess inspektor.

Gustaf F. Steffen: Företog sommaren 1906 en resa till Tyskland och Schweiz, delvis i studiesyfte

Erhöll af Kungl. Maj:t ett understöd å 500 kr. för en nationalekonomisk studieresa till England i dec. 1906 och jan. 1907 samt för att bevista den internationella nationalekonomiska kongress, som den 9 och 10 jan. 1907 hölls i London på föranstaltande af *Royal Economic Society.*

Elis Wadstein: Förordnades af Kungl. Maj:t att i egenskap af censor deltaga i öfvervakandet af mogenhetspröfningarna vid Rikets allmänna läroverk under år 1907.

Johan Vising: Utnämndes i mars af Konungen af Italien till storofficer af italienska kronoorden.

Anmodades i april af det Större akademiska konsistoriet i Upsala att såsom sakkunnig afgifva utlåtande om sökandena till professuren i romanska språk vid Upsala Universitet.

Lars Wåhlin: Utnämndes den 1 december till riddare af K. Nordstjärneorden.

Till ledamöter af redaktionskommittén för Högskolans *Årsskrift* har Lärarerådet för 1907 omvalt Professorerna *Vising* och *Norström* samt Bibliotekarien *Wåhlin* och till revisorer af *Årsskriftens* räkenskaper för 1906 utsett Professorerna *Björkman* och *Nordenskjöld* (Lärar. prot. 17 dec.).

Årsskriftens XII band, årgången 1906, har utkommit och innehåller:

1. Die etruskische Diciplin. II. Die Haruspicin. Von *C. O. Thulin.*

2. Armenische Studien. Von *Evald Lidén.*

3. Contributions to an historical Study of the Adjectives of size in English. By *Carl O. Koch.*

Årsredogörelse 1905—06.

Af *Populärt vetenskapliga Föreläsningar vid Göteborgs Högskola*, Ny följd, har band III utkommit: *Erik Björkman*, Geoffrey Chaucer. Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1906.

Till ledamöter af redaktionskommittén för denna publikation hafva återvalts för år 1907 Professorerna *Stavenow*, *Cederschiöld* och *Sylwan*, och till revisor för dess räkenskaper under 1906 har utsetts Professor *Lidén* (Lärar. prot. 17 dec.).

Det *Filologiska Samfundet* har under läsåret haft 6 sammankomster, vid hvilka föredrag hållits af följande bland Högskolans lärare:

Gustaf Cederschiöld: Några meddelanden om Clarus' saga.

Elof Hellquist: De tre nyutkomna häftena af kungl. ortnamnskommittéens arbete.

Axel Herrlin: Om afasi.

Elias Janzon: Tolf elegier ur Propertii andra bok i svensk metrisk öfversättning.

Evald Lidén: Meddelanden och referat.

Densamme: Några ords betydelsehistoria.

Elis Wadstein: Egendomlig användning af några tyska och svenska ord.

Johan Vising: Om de romanska metras ursprung.

Dessutom hafva föredrag hållits af

Rudolf Röding: Greker och barbarer.

Erik Trana: Ett blad ur Egyptens historia från början af det 15:de förkristna seklet.

Den *Historiska föreningen* har under läsåret haft sju sammankomster, vid hvilka följande föredrag hållits:

Professor *O. Sylwan: Den byzantinska frågan i konsthistorien.*

Fil. stud. *G. Rexius: Nyare forskningar om Hans Järta som politisk teoretiker.*

Professor *L. Stavenow: Studier i den nyare Chathamlitteraturen.*

Fil. kand. *E. Naumann: Nyare forskningar om Skånes införlifning med Sverige.*

Professor *O. Sylwan: Rummets enhet, ett blad ur dramats historia.*

Kapten *O. Mannerfelt: Sveriges krig med Danmark 1611—13, särskildt operationerna i och omkring Vestergötland.*

Fil. kand. *Hj. Haralds: Furst Clodvig Hohenlohe-Schillingfürst, en mediatiserads insats i den tyska riksenheten.*

Professor *L. Stavenow: Nyutkommen historisk dagbokslitteratur.*

Docent *A. Romdahl: Den nederländska konstens sociala ställning.*

Alltsedan Högskolans början har vid densamma bestått en frivillig sammanslutning af flertalet af dess studenter under namn af *Högskolans Studentförening*. På ansökan af denna förening, hvars stadgar blifvit af Styrelsen stadfästade, har Styrelsen enligt Lärarerådets tillstyrkande beslutat medgifva en ändring af dess stadgar i syfte att ålägga studerande, som inskrifver sig vid Högskolan, att också inskrifva sig i dess Studentförening. I öfverensstämmelse härmed har Styrelsen hemställt till Stadsfullmäktige om ändring i samma syfte af § 21 af Högskolans statuter, och sedan Stadsfullmäktige vidtagit denna ändring,

har den genom Kungl. förordning af den 18 januari erhållit laga kraft (Bihang till Sv. Författningssaml. 1907, N:r 6). Studentföreningen har därefter ersatts af *Högskolans studentkår*, som inför rektor konstituerades den 18 februari.

Af Högskolans undervisning hafva under året begagnat sig:

Lärjungar (Ordningsstadgan § 7) under h. t. 103, under v. t. 92. Af dessa äro 77 namn gemensamma för båda terminernas kataloger. De kvinnliga studerandes antal har varit 14 under h. t., 12 under v. t.

Under h. t. inskrefvos 33 nya lärjungar, under v. t. 10.

Enligt uppgift till vårterminens katalog hafva lärjungarna beredt sig för följande examina:

Filosofie licentiatexamen	11
» kandidatexamen	58
» » efterpröfning	2
Teologisk filosofisk examen	3

Aderton studerande hafva icke uppgifvit sig afse någon särskild examen.

De studerande, som bereda sig till filosofie licentiatexamen, hafva samtliga aflagt filosofie kandidatexamen.

Auskultanter (Ordningsstadgan § 13) hafva under h. t. antecknat sig till ett antal af 59, under v. t. till ett antal af 29. Af dessa hafva under h. t. 34, under v.t. 12 utgjorts af elever vid Chalmersska Institutet, hvilka begagnat sig af undervisningen i nationalekonomi.

Såsom *åhörare* af de offentliga föreläsningarna (Ordningsstadgan § 14) hafva antecknat sig (utan frånräkning af namn, som förekomma antecknade flere gånger) under h. t. till tvänne serier 1,309 personer, under v. t. till fyra serier 997 personer.

Följande examina hafva under läsåret aflagts vid Högskolan:

Sept. 1906 (afslutad 8 sept.):

Fil. kand. *Edv. Strömberg* fil. lic.-ex.[2]

Fil. stud. *Torbjörn Wennerberg* fil. kand.-ex.[2]

» » *David Ekström* teol. fil.-ex.

Fil. stud. *Bruno Lundgren* teol. fil.-ex.
Fil. kand. *Hjalmar Alving* fil. lic.-ex.[1]
Fil. stud. *Moritz Marcus* fil. kand.-ex.[1]
Fil. kand. *Wilh. Cederschiöld* efterpröfning i geografi.

December 1906 (afslutad 7 dec.):
Fil. kand. *Axel L. Ahlmark* fil. lic.-ex.[1]

Mars 1907 (afslutad 6 mars):
Fil. kand. *Sv. Brisman* fil. lic.-ex.[2]
Fil. stud. *Gust. Lindsten* fil. kand.-ex.[2]
» » *Gunnar Rexius* fil. kand.-ex.[2]
» » *Ingrid Born* fil kand.-ex.[1]

Juni 1907 (afslutad 6 juni):
Fil. stud. *Gösta Rahmn* fil. kand.-ex.[2]
» » *Inge Peters* fil. kand.-ex.[2]
» » *Einar Engström* fil. kand.-ex.[2]
» » *Hjalmar Essén* fil. kand.-ex.[1]
» » *Sv. Bergstrand* fil. kand.-ex.[1]
» » *C. E. Göransson* fil. kand.-ex.[1]
Fil. lic. *Sv. Brisman* särskild pröfning i antropologi och logik.
Fil. kand. *C. A. Skårman* efterpröfning i geografi.
» » *P. W. Strandell* efterpröfning i geografi.

I stället för Professor *Paulson*, som varit hindrad af sjukdom, och i stället för Professor *Nordenskjöld*, som i september 1906 åtnjöt tjänstledighet för utrikes resa, har Examenskommissionens ordförande med stöd af K. Maj:ts resolution af den 17 juni 1893 till examinator förordnat annan lärare vid Högskolan, nämligen i september 1906 Docenten *Nilsson* att examinera i grekiska och Docenten *Lönborg* att examinera i geografi, samt i juni 1907 Docenten *Wåhlin* att examinera i grekiska.

Tvänne disputationsprof för filosofie doktorsgrad hafva under läsåret aflagts vid Högskolan, nämligen den 7 december af Fil. lic. *Valdemar Vendel* med en afhandling om *Urtima riksdagen i Örebro 1812* och den 8 december af Fil. lic. *Karl Hilmer Lindberg* med en afhandling om *Skeemålets ljudlära*. Båda profven hafva godkänts och Licentiaterna *Vendel* och *Lindberg*, sedan de därom ansökt och Kansleren därtill gifvit sitt bifall, offentligen af Lärarerådet utnämnts till filosofie doktorer.

Högskolans stipendier hafva af Lärarerådet utdelats på följande sätt:

af räntan å *David Carnegies* stipendiefond (Kr. 20,000) Kr. 450 till Fil. kand. *Gust. Lindsten* och *C. D. Marcus* hvardera;

af *James Carnegies* stipendiemedel (Kr. 1,500) Kr. 400 till hvar och en af Fil. kand. *G. Rahmn, K. Kloo* och *I. Peters* samt Kr. 300 till Stud. *J. Sköld.*

Dessutom har af upplupen ränta på ofvannämnda stipendiemedel ett extra stipendium å Kr. 200 under h. t. tilldelats Stud. *E. Ljungström.*

Af *Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen* ha efter förslag af Lärarerådet Kr. 200 tilldelats Fil. lic. *A. L. Ahlmark* och Stud. *C. E. Göransson* och *K. J. Samuelsson* hvardera.

Göthilda-stiftelsens stipendium å Kr. 250 har tilldelats Fil. lic. *Sv. Brisman.*

»Ungdomsväns» stipendie- och premiemedel, med samma välvilja skänkta i år som föregående år, hafva fördelats på följande sätt: stipendierna, å Kr. 200, af Studentkåren, till Stud. *Sv. Bergstrand, Gust. Ekeroth* och *C. E. Göransson;* premiet, å Kr. 400, af Lärarerådet till Fil. lic. *Sv. Brisman* för hans i mars afslutade licentiatexamen.

Ur den af bibliotekarien vid *Göteborgs Stadsbibliotek* — med hvilket Högskolans bibliotek är förenadt — till Stadsfullmäktige afgifna årsberättelsen för 1906 må här anföras följande:

Antalet besökande har utgjort 17,660 (mot 18,842 år 1905) eller i medeltal för dag 58.09 (mot 62.18).

Till begagnande å stället hafva, utom referensbibliotekets böcker, framtagits 9,750 band (mot 10,205); till utlåning ha utlämnats 9,952 (mot 8,335).

Från offentliga bibliotek å andra orter ha förmedlats 201 boklån (mot 123). I 42 fall (mot 30) har Stadsbiblioteket kunnat göra återtjänst med lån till andra bibliotek.

Accessionskatalogen upptager 3,066 n:r (mot 3,156). Härtill komma 195 tidskrifter.

Bland de gåfvor, som under år 1905 kommit Biblioteket till del, må särskildt framhållas en komplett serie af Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, skänkt af Herr M. Lyckholm, Professor P. T. Cleves samling af planktonlitteratur, skänkt af Herrar Oscar Ekman, Gustaf Ekman, M. Lyckholm, Ivar Wærn, Otto Pettersson, Johan Ekman, E. Frisell, L. Jägerskiöld och A.-B. Carnegie & Co. Vidare har Biblioteket inlöst Byråchefen W. Bergs för Göteborgs historia mycket viktiga genealogiska och biografiska anteckningar för medel, som ställts till bibliotekets förfogande af A. B. Carnegie & Co., Herrar C. Wijk, M. Frænckel, C. O. Kjellberg, I. Wærn, O. Magnus och en onämnd.

Bland inköpen märkas ett större antal värdefulla arbeten, inropade å framlidne Riksarkivarien C. T. Odhners auktion. Detta förvärf är icke upptaget i accessionskatalogen. I detta sammanhang kan äfven omnämnas, att Filharmoniska Sällskapet efter anhållan fått sitt bibliotek deponeradt i Stadsbiblioteket.

För öfrigt har Biblioteket under år 1906 erhållit gåfvor från ett stort antal institutioner och personer.

Bokinköp ha verkställts för Kr. 11,514:77, bindning för Kr. 3,705:94 i hvilka summor Högskolans ordinarie anslag af Kr. 4,500 till bokköp och ett dess extra ordinarie anslag af Kr. 1,000 till bindning inräknats. Af Högskolan har dessutom ett extra anslag beviljats af Kr. 1,667:46 till bokköp.

Till ledamot af Biblioteksstyrelsen har Högskolan omvalt för 1907—08 Professor *Stavenow*, som vid slutet af 1906 var i tur att afgå.

Ny stat för Högskolan har fastställts af Stadsfullmäktige, att gälla från och med detta kalenderår tills vidare. Denna stat slutar på Kr. 127,000 och betecknar i förhållande till förut gällande stat en höjning af Kr. 5,000, föranledd hufvudsakligen däraf att åt professor, som varit i tjänst vid Högskolan i 5 år eller därutöfver, af Styrelsen beviljats ett ålderstillägg af Kr. 500.

En annan nyhet i Högskolans ekonomi är, att på för-

slag af Lärarerådet Styrelsen inrättat ett *Högskolans sekretariat*, hvars innehafvare skall under titeln *Högskolans sekreterare* vara Styrelsens och Lärarerådets sekreterare samt biträda rektor i hans expedition. Till innehafvare af denna befattning har Styrelsen, likaledes på Lärarerådets förslag, utsett Docenten *Elias Janzon*, förut sekreterare hos Styrelsen.

Högskolans fonder uppgingo, enligt Drätselkammarens till Styrelsen lämnade redogörelse, vid ingången af år 1907 till följande belopp:

Edvard Magnus' fond	Kr.	334,100: —
Lundgrenska fonden	»	586,000: —
David Carnegies fond	»	552,944: 89
Oscar Ekmans fonder	»	455,000: —
Göteborgs undervisningsfond	»	39,091: 07
David Carnegies stipendiefond...........	»	20,000: —
Pensionsfonden	»	130,037: 46
Göteborgs Högskolas Gustaf Adolfsfond ..	»	30,000: —
Olof Olofson Wijks minne	»	100,000: —
James Carnegies donationsfond	»	50,000: —
Aron Philipssons donationsfond	»	10,000: —
August Röhss' donationsfond	»	350,000: —
Olof Wijks donationsfond	»	150,000: —
Oscar Ekmans 6:te junifond	»	10,000: —
Adrew Carnegies fond	»	181,500: —
Ivar Wærns bidrag till bildandet af en Änke- och pupillkassa jämte inbetalningar och ränta	»	38,548: 99
Dispositionsfonden	»	260,891: 56
Summa	Kr.	3,298,113: 97

Motsvarande summa vid ingången af år 1906 var Kr. 3,229,725: 18.

Af Högskolans fonder voro den 31 dec. placerade i reverser löpande med 5 % ränta och med inteckningar i fastigheter såsom hypotek Kr. 1,719,500; — i reverser löpande med 4 1/2 % ränta med säkerhet af aktier i Sk. Kred.-Aktiebolaget och inteckningar Kr. 200,000: —; i Helsingborgs stads, Göteborgs

Hypotekskassas, Garantibolagets obligationer löpande med 4 1/2 % ränta Kr. 854,000; — i Allmänna Hypoteksbankens 4 % obligationer Kr. 55,100; — i Allmänna Hypoteksbankens 5 % obligationer Kr. 182,500; — i 4 1/2 % obligationer i Göteborg — Borås järnvägsaktiebolagKr. 190,000; — i Enkla Bolaget Bergslagsbanans intressenters 4 1/2 % obligationer Kr. 25,000; — å löpande räkning med Sk. Kred.-Aktiebolaget Kr. 72,013: 97.

Behållningen å årsanslagets konto (den s. k. besparingsfonden) utgjorde vid samma tid Kr. 57,210: 84 (mot 57,822: 56 den 31 dec. 1905), och den kontanta behållningen i rektorsexpeditionens kassa Kr. 3,540: 39. Samtliga Högskolans tillgångar utgjorde således vid ingången af år 1907 Kr. 3,358,865: 20.

Till revisorer af Högskolans räkenskaper för år 1906 ha af Kungl. Maj:t utsetts Lektor *C. A. Mebius* med Lektor *P. J. G. Laurin* såsom suppleant och af Stadsfullmäktige Handlanden *R. O. Evers* och Lektor *J. Österberg* med Bankdirektören *K. Westin* som suppleant.

Undervisningen tager nästa hösttermin sin början fredagen den 20 september.

Göteborg den 15 juni 1907.

Johan Vising

